

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ATİLLÂ İLHAN'IN ŞİİRLERİNDE KADIN

HÜLYA ECEVİT

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. YAŞAR ŞENLER

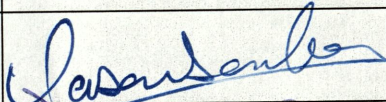
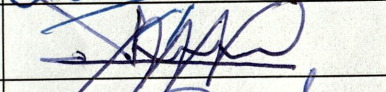
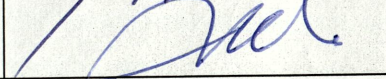
EDİRNE 2018

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı..... ANABİLİM DALI

Yeni Türk Edebiyatı.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

.....Hülya ERENİT..... tarafından hazırlanan
.....Atilla İlhan'ın Sırtında Kadın.....
Konulu Yüksek Lisans tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim
Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 15 Ağustos 2018 günü saat
10:30'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin
* Kabul Edilmesine..... OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Zeynep SENLER	Kabulüne	
Prof. Dr. Günel TOPALOĞLU	Kabulüne	
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ	Kabulüne	

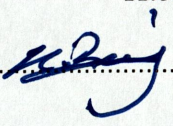
* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10211110
Yazar Adı / Soyadı	HÜLYA ECEVİT
T.C.Kimlik No	43378366538
Telefon	5414870182
E-Posta	hulyaecevit7@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	ATTİLÂ İLHAN'IN ŞİİRLERİNDE KADIN
Tezin Tercümesi	WOMEN IN THE POEMS OF ATTİLÂ İLHAN'S
Konu	Türk Dili ve Edebiyatı = Turkish Language and Literature
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	383
Tez Danışmanları	PROF. DR. YAŞAR ŞENLER
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

11.09.2018

İmza:

Tezin Adı: Attilâ İlhan'ın Şiirlerinde Kadın

Hazırlayan: Hülya ECEVİT

ÖZET

Attilâ İlhan, toplumcu sanatın propaganda şeklinde yapıldığı bir dönemde, insana dair duygulardan, aşktan, kadından ve diyalektiğin bir uzantısı olarak değerlendirdiği cinsel eğilimlerden bahseden, bireyin ve cemiyetin tüm sorunlarını sahiplenip şiirlerinde bunlara da yer veren çağdaş bir Türk şairidir. Dünya savaşları, siyasi darbeler, teknoloji ve endüstri alanındaki hızlı büyüme ile sürekli bir gerilim yaşayan 20. yüzyıl insanı, onun bireysel ve toplumsal hayatta yaşadığı çelişkiler, Attilâ İlhan'ın şiirini besleyen en önemli kaynaktır. Yaşam tarzımızı belirleyen dinamiklerin büyük şehirlerde olması, eserlerinde daha çok metropol hayatından bahsetmesinin nedenidir. Büyük çoğunluğu çağdaş hayatın yansıması olan şiirlerinin dışında bir de kendi kültürüne ve köklerine eğildiği eserleri vardır. İlhan, divan edebiyatı estetiği ile halk edebiyatı kültürünü yansıttığı şiirlerinde, geleneksel olanı çağdaş bir ifadeyle verme çabası güder.

Attilâ İlhan, gerek tarihi ve milli köklere uzanan şiirlerinde, gerekse metropol hayatının aşkını ve dramını anlattığı eserlerinde, kadını toplum hayatının bir parçası olarak ele alır. Onu tüm incelikleri, güzellikleri ve maddi varlığıyla duyumsar. Materyalist bir şair olan İlhan'ın kadınları, halleri, tavırları, toplumsal hayattaki kimlikleri ve içsel eğilimleriyle gerçek kişilerdir. O, kendi ben'ine ve sevgililerine yazdığı en özel şiirlerinde bile gerçekçi tavrını korumuş, bu duygusal şiirlerde maneviyatı besleyen duygular, İlhan'ın aşka, kadına ve insana duyduğu inanç ile iyimser dünya görüşü olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Attilâ İlhan, Cumhuriyet Dönemi, kadın, şiir, Yeni Türk Edebiyatı.

Name of Thesis: Women in the Poems of Attilâ İlhan's

Prepared by: Hülya ECEVİT

SUMMARY

Attila İlhan is a contemporary Turkish poet who refers, in his poems, to the emotions of human, love, women, and sexual tendencies which were considered as an extension of dialectics in a period when socialist art was practiced in the form of propaganda, and takes up all the problems of the individual and the society and places them in his poems. The 20th century man, who is experiencing a constant tension with the rapid growth of world wars, political battles, technology and industry, his contradictions in individual and social life, is the most important source of Attila İlhan's poetry. The fact that the dynamics determining our way of life are in big cities is the reason why he mentions more metropolitan life in his works. Apart from his poems, the vast majority of which are reflected in contemporary life, he also has works where he focuses on his own culture and roots. In his poetry, which reflects the aesthetics of divan literature and the folk literature, İlhan tries to give the traditional with a contemporary expression.

Attila İlhan addresses the woman as a part of society's life, both in his poems dating back to the historical and national roots and in his works describing the love and drama of metropolitan life. He senses woman with all the delicacies, the beauty and the material presence. As a materialistic poet, women to İlhan are real people with their manners, attitudes, identities in social life and inner tendencies. He has preserved his realistic attitude even in his most private poems written to his own-self and his lovers, and the emotions nourishing the spirituality in these poems are the his optimistic worldview and the his belief in love, woman and human.

Key words: Attilâ İlhan, Republican Period, woman, poetry, New Turkish Literature.

ÖN SÖZ

Cumhuriyet Dönemi şairlerinden olan Attilâ İlhan, (1925-2005) taraf olduğu ideoloji, devrine aykırı düşen sanat anlayışı ve yaşamı boyunca büyük bir tutarlılıkla savunduğu dünya görüşü ile pek çok akademik çalışmaya kaynaklık etmiştir. Biz bu çalışmamızda İlhan'ın, on iki şiir kitabı içinde yer verdiği kadın temasını, onu ele aldığı tüm kimlikleri ve öne çıkardığı insanlık halleriyle birlikte inceledik.

Attilâ İlhan'ın şairliği hakkındaki en kapsamlı çalışmayı Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri* başlıklı doktora tezinde yapmıştır. Onun edebî kimliği üzerine yapılan diğer akademik çalışmalarda ise daha çok romanları ve romancılığı üzerinde durulmuştur. Attilâ İlhan'ın şiirlerinde kadın teması, bizden önce çalışılmamış bir konu olup, çalışmamızın litaretürdeki bu eksikliği doldurmasını umuyoruz.

İlhan'ın duygu ve düşünce dünyasının birer uzantısı olan; *Duvar* (Şubat 2018), *Sisler Bulvarı* (Ekim 2017), *Yağmur Kaçağı* (Şubat 2017), *Ben Sana Mecburum* (Eylül 2017), *Belâ Çiçeği* (Ekim 2005), *Yasak Sevişmek* (Mart 2016), *Tutuklunun Günlüğü* (Şubat 2017), *Böyle Bir Sevmek* (Ocak 2017), *Elde Var Hüzün* (Mayıs 2016), *Korkunun Krallığı* (Ocak 2018), *Ayrılık Sevdaya Dahil* (Mart 2016), *Kimi Sevsem Sensin* (Mart 2017) tezimize kaynaklık eden şiir kitaplarıdır.

Çalışmamızın giriş bölümünde Attilâ İlhan'ın sanatı-sanatçılığı hakkında söylenenlerden ve hakkında yapılan çalışmalardan bahsettik.

Birinci bölümde, İlhan'ın hayatı, sanatı ve eserlerini inceledik.

“Attilâ İlhan'ın Kadınları” başlığını verdiğimiz ikinci bölümde, şairin özel yaşamındaki kadınlar ile birbirinden farklı pek çok temayı ve duyguyu besleyen diğer kadınlardan bahsettik. Attilâ İlhan'ın sevgilileri için yazdığı, onu hissî ve fikrî yönden etkileyen kadınlardan bahsettiği şiirleri ikinci bölümün ilk başlığında inceledik. Bu eserlerin çoğu, isimleri belli kadınlar için yazılmıştır. Kadının daha çok toplumsal hayattaki rolleri ve kimlikleriyle ön plana çıkarıldığı şiirleri, ikinci bölümün ikinci başlığında ele aldık. Duygu yoğunluğu yüksek eserlerdeki sevgililer,

hayal edilen, güzellikleriyle  ne çıkan kadınlar, halleri ve tavırlarıyla soğuk ve mesafeli kadınlar, geleneksel hayatımızın terbiyesini, alışkanlıklarını taşıyan kadınlar, anne kimliğı ve gündelik hayat içindeki kadınlar, bu bölümde incelediğimiz temalar ve tipler oldu.

 lhan, edebî kimliğini *toplumsal gerçekçi* ekseninde oluşturan bir şairdir. Marksist ve sosyalist görüşü, sanatını besleyen en büyük damardır. şiirlerinde dönem sorunlarından, neslinin mutsuzluğı ve t kenmişliğınden bahsederek kadını da bu atmosferin bir ger eğı olarak ele alır. Çalışmamızın    nc  bölümünde, türlü sosyal ve siyasi gerilimler altında ezilmiş insanın/kadının durumundan söz ettik. Dış dünya tarafından askıya alınmış ilişkiler, siyasî fikre ve eyleme sahip kadınlar, savaş ve gerilim atmosferinde kadına/sevgiliye  zlem ve  lhan'ın gerilimli hayatı içinde ona eşlik eden kadınlar, bu bölümde “Devrin Bunalımı” başlığıya ele adığımız kadınlar ve temalardır.

Attilâ  lhan'ın birbirinden farklı disiplinlere olan ilgisi, toplumsal ve bireysel hayata çok yönlü bakmasını sağlamıştır. Yeni yüzyılın kendine has bir değişimle geldiğini ve insan hayatını da bu yönde şekillendirdiğini belirten şair, şiirlerinin bir bölümünde modern hayattaki kadın tiplerinden bahseder. Cinsel Devrimin sosyal hayatı bi imlendirdiğı bir dönemde, Türkiye'nin de günden güne değişeceğinden söz eden  lhan, şiirlerinde cinsel eğilimi farklı bireylere yer verir. Bir toplum ger eğı olarak ele aldığı tiplerin dışında, geleneksel hayatın klâsik kadın tipini yıkmak adına yarattığı ve cinsel yönden saldırganlaştırığı kadınlar da vardır. 20. yüzyılda metropol hayatı içinde gördüğümüz, hali, tavrı ve görünüşü ile erkekle pek çok noktada ortaklık sağlayan yeni kadınları, dişiliğı ve bedenî varlığıyla ön plana çıkarılan kadınları, cinsel yönden saldırgan kadınları ve cinsel eğilimleri farklı bireyleri dördüncü bölümde “Cinsellik” başlığı altında inceledik.

Attilâ  lhan, şiirlerinde insana dair tüm duyguları ve durumları gerçekçi ifadelerle verir. Onun şiirlerindeki kadınlar da bu tavrıla ele alınan, hayatın içinden kişilerdir. Çalışmamızın son bölümünde, metropol hayatının bir ger eğı olan düşkün kadınlardan, kişisel hayatında türlü kayıplar yaşamış, olumsuz ruh hali içindeki kadınlardan ve hikâyesi anlatılan kadınlardan bahsettik. Moral düzeyi düşük,

toplumsal ve bireysel hayatlarında kaybetmiş bu kadın tiplerini beşinci bölümde, “Kadının Düşüşü” başlığıyla ele aldık.

Attilâ İlhan’ın şiirlerinde insana, yarınlara duyulan inanç ve iyimser bakış ile bireysel ve toplumsal sorunları inkâr etmeyen gerçekçi bakış birbiriyle örüntülü haldedir. Bazen bireyi bazen de toplumsal konuları öne çıkardığı eserlerinde kadın, genellikle o ortamın bir gerçeği, bir kahramanı olarak ele alınmaktadır.

Yalnızca bu süreçte değil, tüm yaşamım boyunca varlıklarıyla beni hayat karşısında daha güçlü kılan sevgili aileme, hakkımda her zaman iyi şeylerin olmasını dileyen, benimle ilgili her şeyi önemseyen güzel dostlarıma ve bu akademik çalışma sürecinde desteğini ve hoşgörüsünü benden esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Yaşar ŞENLER’e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	ii
ÖN SÖZ	iii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
1. Attilâ İlhan'ın Sanatı ve Sanatçılığı Hakkında Söylenenler	1
2. Hakkında Yapılan Çalışmalar	5
1. BÖLÜM	
1.1. Attilâ İlhan'ın Hayatı, Sanatı ve Eserleri	7
1.1.1. Hayatı	7
1.1.2. Sanatı.....	11
1.1.3. Eserleri	18
2. BÖLÜM	21
2.1. Attilâ İlhan'ın Kadınları.....	21
2.1.1. Attilâ İlhan'ı Hissî ve Fikrî Yönden Etkileyen Kadınlar	21
2.1.1.1. Suna Su	23
2.1.1.2. Maria Missakian.....	35
2.1.1.3. Annette	39
2.1.1.4. Zehra	42
2.1.1.5. Inge Bruckhard.....	54
2.1.1.6. Doktor Nezihe	60
2.1.1.7. Döne	68
2.1.1.8. Hannelise.....	91
2.1.1.9. Claude	93
2.1.1.10. Margot.....	94
2.1.2. Attilâ İlhan'ın Şiirlerinde Geçen Diğer Kadınlar	99
2.1.2.1. Aşk Teması Dahilindeki Kadınlar.....	103
2.1.2.2. Ayrılık Teması Dahilindeki Kadınlar	123
2.1.2.3. Şairin Uzağındaki Kadınlar.....	136
2.1.2.4. Şairin Beraber Olmak İstedığı Kadınlar.....	148
2.1.2.5. Hayalî Kadınlar	152
2.1.2.6. Tahrip Edici, Soğuk Kadınlar	160

2.1.2.7. Geleneksel Kadınlar	169
2.1.2.7.1. Anadolu Kadınları.....	172
2.1.2.7.2. Şehirli Kadınlar	180
2.1.2.8. Anne Kimliğindeki Kadınlar.....	198
2.1.2.9. Gündelik Hayat İçindeki Kadınlar	212
2.1.2.10. Kadın Güzelliği	224
3. BÖLÜM	233
3.1. Devrin Bunalımı.....	233
3.1.1. Yarım Kalan İlişkiler.....	245
3.1.2. Kadına / Sevgiliye Özlem	258
3.1.3. Şaire Eşlik Eden Kadınlar	264
3.1.4. Siyasi Yönden Hareketli Kadınlar	268
4. BÖLÜM	274
4.1. Cinsellik	274
4.1.1. Maddi Varlığıyla Duyumsanan Kadınlar	276
4.1.2. Cinsel Eğilimleri Farklı Bireyler.....	285
4.1.2.1. Hem Erkek Hem Kadın Olanlar.....	289
4.1.2.2. Kadın Eşcinselliği	297
4.1.2.3. Kadınlışan Erkekler.....	303
4.1.3. Cinsel Yönden Saldırgan Kadınlar	307
4.1.4. Yeni Kadınlar.....	317
5. BÖLÜM	324
5.1. Kadının Düşüşü.....	324
5.1.1. Hikâyesi Anlatılan Kadınlar.....	325
5.1.2. Olumsuz Ruh Hâli İçindeki Kadınlar.....	338
5.1.3. Düşkün Kadınlar	344
SONUÇ	363
KAYNAKÇA.....	366

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

agm. : Adı geçen makale

ed. : Editör

s. : Sayfa

GİRİŞ

1. Attilâ İlhan'ın Sanatı ve Sanatçılığı Hakkında Söylenenler

Kendinden emin tavrı ve muhalefet olmaktan korkmayan mizacı ile yaşadığı dönemde pek çok tartışmanın içinde bulunan ve fikir dünyamızda sürekli hareket halinde olan Attilâ İlhan'ın sanatı ve sanatçılığı hakkında pek çok değerlendirme yapılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde, şairin daha çok edebî tarafı hakkında yazılan yazılardan bahsedeceğiz.

Attilâ İlhan'ın şiirleri hakkında en kapsamlı çalışmayı Yakup Çelik yapmış, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan* kitabında şair hakkında çeşitli tespitlerde bulunmuştur. İlk olarak Attilâ İlhan'da Nâzım Hikmet'le karışmış saz şiirinin yanı sıra, Ahmet Muhip, Necip Fazıl, Faruk Nafiz etkisinin de hissedildiğini belirtir.¹ Bununla beraber Attilâ İlhan'ın şiir serüvenini geliştiği istikametler doğrultusunda üç döneme ayırır. Bunlardan ilki olan 1941-1954 dönemde daha çok sosyal realizm düşüncesi ortaya konmaktadır. Bu safhadaki şiirlerde toplumsal temalar ağırlıklı olup ben'e yönelik temalar, insan sevgisi ve izlenimlerdir. Şairin bu dönemde yazdığı şiirlerde belli bir estetik ölçü yakaladığını belirten Yakup Çelik, bunun bilinçli bir tercih olmadığı, şairin etkisinde kaldığı şairler ve sezgileri yardımıyla bu çizgiyi yakaladığı kanaatindedir.²

Attilâ İlhan'ın şairliğindeki ikinci safha 1954-1968 yılları arası dönemdir. *Sisler Bulvarı* ile *Yasak Sevişmek* arası dönemde büyük şehir yaşantısı içinde ferdin aşkları, isyanları, toplumcu mücadeleden ve büyük şehir hayatının karanlık yaşayışından kaynaklanan gerilimlerin aksettirildiğini söyleyen Çelik, bu dönem şiirlerindeki kahramanın daha çok şairin kendisi olduğunu belirtir. Ben'in ön plana çıkarıldığı bu

¹ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.22.

² Yakup Çelik, *age*, s.662.

şiiirlerde toplumcu gerçekçi düşünce, imajlar yumağı içerisinde, ferdin yaşadıklarının arkasından sezdirilir.³

Yakup Çelik, Attilâ İlhan'ın şairliğindeki son safhanın 1968 ve sonrası olduğu belirtir. Bu dönem şiirlerinde şairlik hünnerleri ve insanî tecrübesiyle toplumcu düşünceyi farklı estetik endişelerin arkasından aksettiren şair, daha sakin şiirlerle karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem şiirlerinin temaları arasında devrin bunalımı, gerilim, insan hayatını ve tabiatı sorgulama ve cinsel çelişkiler sayılabilir. Ayrıca tarihin yeniden yorumlanmasıyla bir sentez yakalama durumu ve gazeteciliğin verdiği tecrübeden yararlanarak girilen yeni şiir denemeleri de onun şiirine kaynaklık eder.⁴

Attilâ İlhan'ın sanatı hakkındaki bir başka tespit Ramazan Korkmaz'a aittir. Korkmaz, şairin sanatını, toplumcu gerçekçi evre (1941-1951), bireyin kendi varlığını ve evrendeki yerini sorguladığı evre (1959-1968) ve neoklasik dönem olarak üç evrede inceler. İlk evrede toplumcu gerçekçi harekete bağlı kalmasına rağmen sonraları Nâzım Hikmet'in etkisi dışına çıkabilmeyi başarmış, Paris seyahati de onun öznel yorum gücünü beslemiştir.

Korkmaz'a göre ikinci evrede daha çok kent olgusunun modernleşme bağlamında doğurduğu çoğulcu ve paradoksal yaşam tarzının karmaşık yapısı vardır.

Attilâ İlhan'ın şairliğinin son safhasının *Yasak Sevişmek*'le başladığını söyleyen Korkmaz, onun sanatındaki bu evreyi şiirini kurtarma adına yaptığı bir hamle olarak değerlendirir. Bu dönem şiirleri gelenekle geçmiş arasında bir köprü olarak değerlendirilirken, Nâzım Hikmet'le birlikte 1980 kuşağını etkileyen ve bugüne kadar en diri kalan toplumcu şairler arasında gösterilir.⁵

Ali İhsan Kolcu'ya göre Marksizm ile Mustafa Kemal'in devrimlerini uzlaştıran bir yol izleyen Attilâ İlhan, kendine has bir tavırla emperyalizme savaş açar. Sanatında bireysel, serüvenci ve imgeci bir şiiri benimser, halk ve divan

³ Yakup Çelik, *age.* s.663-664.

⁴ Yakup Çelik, *age.* s.664-666.

⁵ Ramazan Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı Genişletilmiş 2. Baskı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2005, s.256-258.

edebiyatından geniş ölçüde yararlanır. Toplumcu gerçekçilik yerine toplumsal gerçekçilik terimini kullanarak Marksistlerin kendi sınıflarına hasrettikleri sosyal realizmi bütün halk katmanlarına yaymak ister. Serüven duygusu şiirinin temel izleğidir. Şiirlerinde anarşizmden hümanizmaya, varoluşçuluktan kahramanlığa, Kemalizm'den memleketçiliğe, destandan fahişelerin hayatına, eşcinsel kadınlardan marazî aşklara, dünya iş hareketinden emperyalizme karşı verilen mücadelelere kadar uzanan bir konu çeşitliliği vardır.⁶

Attilâ İlhan'ın sanatındaki estetik yapının geleneksel öze çağdaş estetiğin bileşiminden oluştuğunu söyleyen Zeynep Aliye'ye göre, onun yapıtlarında toplumsal ve bireysel sorunlar iç içe işlenmiştir. Yaşadığı devri tüm kesitleri ve tüm sanat dallarının bileşimiyle zenginleştirerek sağlam bir kurgu, ana fikir, yan fikirler ve son ana kadar devam eden gerilim unsuru ile veren İlhan, görselliğin ağır bastığı bir tiplleme, olaylama ve kurgulama tekniği geliştirmeyi amaçlayan bir yenilikçidir.⁷

Mahir Ünlü ve Ömer Özcan'a göre Attilâ İlhan'ın (...) *Söyleyişi, gücünü imgelerden çok coşkulu tema, duygu ve düşüncelerden alan şiirsellik yanında, genellikle öyküleme biçimindedir. Şiir ve romanlarında toplumsal-bireysel tema ve duyarlılıkları birleştirilme çabasıdır ve bunun yanında estetik öğelere değer verir. Ayrıca halkçılığı (kendine özgü populizmi) gözden kaçırmaz ve gelenekselle çağdaşı iç içe göstermeyi amaçlar.*⁸

Mehmet Kaplan'a göre Attilâ İlhan'ın şiirlerinde kendi ben'i çok önemli yer tutar. Yalnızca mısra sonlarına bakarak bile muayyen bir mizaca tekabül eden üslup özelliğinin fark edileceğini söyleyen Kaplan'ın şair hakkındaki diğer görüşleri şu şekildedir: *Çoğu tek bir cümleden ibaret olan mısraları kendi tavır, hareket ve duygularını belirten birinci şahıs ekleri veya gerindiumlarla sona erer. Bazıları arka arkaya veya aralıklı olarak tekrarlanan ve bir nevi yarım kafiye teşkil eden bu fiiller,*

⁶ Ali İhsan Kolcu, *Cumhuriyet Edebiyatı I Şiir*, 1. Baskı, SalkımSöğüt Yayınları, Haziran 2008, s.152-153.

⁷ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, 2001 s.29.

⁸ Mahir Ünlü-Ömer Özcan, *Cumhuriyet Yeniler Dönemi 1940-1960 II 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, 1. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1991, s.161.

*kendisini her an bir aynada seyreden ve kendi kendisini görmekten hoşlanan “narsisik” ve “exhibitionist” bir temayülü ifşa ederler.*⁹

Attilâ İlhan’ın şairliğinin ilk on yılında İkinci Dünya Savaşı’nın Avrupa’yı saran bezginlik ve çöküntülerini destan boyutlarıyla, duygusal ve gergin bir hava içinde verdiğini söyleyen Behçet Necatigil, onun şiirine zamanla tek insanın duygu dünyasından kesitlerin de girdiğini söyler. Artistik abartmalar ve yerli dünya görüşüyle bireysel temalara yönelen şairin aynı tarzını romanlarında da devam ettirmiş, eleştiride ise uzun zaman toplumcu gerçekçilik ilkelerine bağlı kalmıştır.¹⁰

Ahmet Kabaklı’ya göre İlhan, bir yandan olgunlaşmış destan sesini, bir yandan gelenekli millî sesi kullanarak şiirde kendi tarzını yaratmıştır. Şiir yapısı üzerindeki bu başarılı denemeler ile Attilâ İlhan’ın, Yahya Kemal’den sonra edebiyatımızın geleneği üzerine özlü, değişik ve çağdaş bir dönüş yaptığını söylemek mümkündür.¹¹

Attilâ İlhan’ın şairliği ve sanatı hakkında bir başka yorum Asım Bezirci’ye aittir. Şairin sürekli zenginleşen ve hareket halindeki şiir evreninin hep aynı eksenle ilerlediğini söyleyen Bezirci, Attilâ İlhan’ın şiir serüveninin toplumcu şiirimize olduğu kadar, bireyci şiirimize de yeni boyutlar kazandırdığını ifade eder.¹²

Memet Fuat’a göre 1950’li yıllarda Attilâ İlhan şiiri büyük bir değişikliğe uğrayarak iyice özgünleşmiş, toplumsalcı kaygılarla bireyci kaygılar iç içe verilmiştir. Yepyeni imgeleri, sürekli yinelenen sesleri ve eski yeni hiçbir anlayışa uymayan dizleriyle yadırganması beklenirken, tam tersine, yarattıkları aşırı duygusal havayla aydın çevrelerde kabul görmüştür. Özellikle sonraki basımlarına eklenen “Meraklısı için notlar” bölümü, şiirlerini nerede, ne zaman ve niçin yazıldığını ortaya koyması bakımından kapalı kalan toplumsalcı şiiri anlamak açısından önemlidir.¹³

Attilâ İlhan’ın şiir dilini oluştururken klâsik Türk şiiri ve çağdaş Fransız şiirinin çeşitli özelliklerini kendine has bir yöntemle bir araya getirdiğini söyleyen Ataol Behramoğlu, onun şiirinin şiddetli ve diri bir romantizm taşıdığını ve ana yüzyılın

⁹ Mahir Ünlü-Ömer Özcan, *age.* s.163.

¹⁰ Mahir Ünlü-Ömer Özcan, *age.* s.163.

¹¹ Mahir Ünlü-Ömer Özcan, *age.* s.163.

¹² Mahir Ünlü-Ömer Özcan, *age.* s.163-164.

¹³ Mahir Ünlü-Ömer Özcan, *age.* s.164.

büyük toplumsal olaylarını işlediğini belirtir. Behramoğlu'na göre yer yer yapay ve özentili yanlar ile bazı konulardaki aşırılığına rağmen Attilâ İlhan, çağdaş şiirimizde başlıbaşına bir şiir okulu niteliği taşıyan seçkin ve özgün bir şairdir.¹⁴

Öner Ciravoğlu'na göre İlhan'ın düşünsel iklimini besleyen konular 20. yüzyıl insanının yaşadığı karmaşa ve hayat karşısındaki edilgin konumdan sıyrılma mücadelesidir. Tarihsel kökleriyle bağını yitirmeyen Batı'nın ve Doğu'nun büyük kentlerindeki insanlar ve onların iç dünyası, İlhan'ın fikir dünyasını besler. Onun şiirinde düşünen, inanan, ihanet eden, serüvene koşan, aşık olan ve içlenen insanlar vardır.¹⁵

Fatih Arslan, toplumcu gerçekçi şiirimize kentsel yapıyı ve onun getirilerini sokan, sosyal realizm denen olguyu kendine has bir yapı ve söyleme biçimine dönüştüren kişinin Attilâ İlhan olduğunu söyler. Toplumsal düşüncenin estetik bir biçimde yoğrularak okuyucuya aktarılması niyetini taşıyan şair, eserlerinde imajları ön plana çıkarmaya çalışır. Şiir gücünün toplumsal değişimlere ivme kazandıracağını düşünen İlhan, Türk kültür hayatının değişme ve gelişme evrelerini incelemiş ve onu yeniden biçimlendirmeye çalışmıştır.¹⁶

2. Hakkında Yapılan Çalışmalar

Attilâ İlhan'ın yaşadığı dönemde ve vefatının ardından onunla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır.

Attilâ İlhan'ın 1946-83 ve 1983-87 yılları arasında yaptığı röportajların Belgin Sarmaşık tarafından derlendiği kitaplar *Açtırma Kutuyu* ve *Söyletme Kötüyü*, yine aynı ismin derlediği, edebiyat dünyasından bazı isimlerin şaire gönderdiği mektuplardan oluşan *Attilâ İlhan'a Mektuplar*, Attilâ İlhan'ın söyledikleri ve

¹⁴ Mahir Ünlü-Ömer Özcan, *age.* s.164-165.

¹⁵ Öner Ciravoğlu, *Büyük Yolların Haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012 s.14.

¹⁶ Fatih Arslan, "Attilâ İlhan'ın Şiir Kadınlarında Annelik Biçimleri: Sığınma, Doğurgan, Sevgili..." <http://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1484651614.pdf>, (12.03.2018), s.29.

hakkında yazılan bazı yazıların Zeynep Ankara tarafından bir araya getirildiği *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*.

Zeynep Aliye'den *Mavi Adam Attilâ İlhan ile Söyleşiler*, Selim İleri'den *nâm-ı diğer kaptan "Attilâ İlhan'ı Dinledim"*, şairin yakın arkadaşı Erol Manisalı tarafından yazılan iki kitap; *Attilâ İlhan'la Hayatın İçinden* ve *Attilâ İlhan'la 1000 Saat* ve Attilâ İlhan'ın kendi kaleminden hayatını anlattığı, Öner Ciravoğlu tarafından yayına hazırlanan *Büyük Yolların Haydudu*.

Yukarıda saydığımız çalışmaların dışında bir de Attilâ İlhan üzerine yapılan akademik çalışmalar vardır. Yakup Çelik tarafından şairin tüm şiirlerinin incelendiği *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, Sema Özher'in Attilâ İlhan'ın romancı yönünü incelediği *Kaptan'ın Aynasından Yansıyanlar*, Tülin Arseven'den Attilâ İlhan'ın Romancılığı, (basılmamış doktora tezi), Turgut Gögebakan'dan Günter Grass'ın Danzig Üçlemesi ve Attilâ İlhan'ın Aynanın İçindekiler Roman Dizisinde Toplumsal Panorama (basılmamış doktora tezi) şair hakkında yapılan doktora tezleridir. Cemile Balaban'dan Attilâ İlhan'ın Romanlarında Kadınlar, Muzaffer Taşdemir'den Sosyal Düşünce Tarihimizde Attilâ İlhan ve Ulusal Bileşim Düşüncesi, Aşkın Hüseyinoğlu'ndan Attilâ İlhan'ın Türkiye'de Aydın Sorununa Yaklaşımı ve Nuray Yazıcıoğlu'ndan Attilâ İlhan'ın Romanlarından İttihat ve Terakki ise Attilâ İlhan hakkında yapılan, basılmamış yüksek lisans tezleridir.¹⁷

Tüm bu yazılı kaynakların dışında Attilâ İlhan'ın ailesi tarafından kurulan Attilâ İlhan Bilim Sanat Kültür Vakfı da şair hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlerin başvurabileceği başka bir mecradır.

¹⁷ Sema Özher, *Kaptan'ın Aynasından Yansıyanlar Romancı Yönüyle Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, s.613.

1. BÖLÜM

1.1. Attilâ İlhan'ın Hayatı, Sanatı ve Eserleri

1.1.1. Hayatı

15 Haziran 1925'te Menemen'de doğar. Bir dönem İzmir vali muavinliğinde bulunmuş, savcılık, avukatlık ve kaymakamlık yapmış olan Kadızade Bedri Bey ile Emine Memnune Hanım'ın ilk çocuklarıdır. Soy olarak ulema sınıfına mensup bir aileden gelen Attilâ İlhan'ın baba tarafı bir yandan toprak, kasaba geleneği ve göreneğini, diğer yandan ise Meşrutiyet ve Cumhuriyet alafrangalığını taşıyan bir yapıdadır.¹⁸

İlk ve orta öğretiminin büyük bir bölümünü İzmir'de ve babasının işi nedeniyle gittikleri farklı bölgelerde tamamlar.¹⁹ Yaşamının en önemli dönüm noktalarının, sinemayı ve orta ikinci sınıftayken de Nâzım Hikmet'in şiirini keşfetmesi olduğunu belirten Attilâ İlhan, ortaokulun ikinci, üçüncü sınıfında Şoholov'u, 1001 Roman'ı, Gorki'yi, Reşat Enis'i, Aka Gündüz'ü, Esat Mahmut Karakurt'u ve ilk kez “Yalınayak” adlı şiiriyle tanıyıp allak bullak olduğu Nâzım Hikmet'i okur.²⁰

İzmir Atatürk Lisesi'nin birinci sınıfındayken kız arkadaşına yazdığı Nâzım Hikmet şiirleri yüzünden tutuklanır, okuldan ihraç edilir ve hakkında soruşturma başlatılır. İki ay cezaevinde kalan şair, üç hafta kadar da (ailesinin “bu çocuk akıl hastasıdır” diye kurtarma çabaları sonucu) Manisa'da bir akıl hastanesinde kalır.²¹ Hakkında yapılan türlü suçlamalar sonucunda Türkiye'nin hiçbir okulunda okuyamayacağına dair bir belge verilir ve daha küçük yaşta yaşadığı bu sorunlar, kendi deyimiyle *on altı yaşında hayatı bitmiş bir çocuk haline gelmiş olması*²², onda geri çekilme hâli değil, bir başkaldırı duygusu oluşmasına neden olur.

¹⁸ Mahir Ünlü-Ömer Özcan, *Cumhuriyet Yeniler Dönemi 1940-1960 II 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, 1. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1991, s.145.

¹⁹ Attilâ İlhan Bilim Sanat Kültür Vakfı, <http://tilahan.org/yasami/>, (04.04.2018).

²⁰ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, 2001, s.19

²¹ Zeynep Aliye, *age.* s.19-20.

²² Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s.31.

Tutuklanmasından iki sene sonra babasının Danıştay'a açtığı dava sonuçlanır ve okul hayatı tekrar başlar. Bu sefer Işık Lisesi'ne kaydolan şair, öğrenim hayatını başarıyla bitirir, aynı zamanda sporla; güreş ve futbolla ilgilenir. Lise son sınıftayken amcasının kendisinden habersiz yolladığı şiiri *Cebbaroğlu Mehmed* ile CHP Şiir Yarışması'nda ikincilik ödülünü kazanır.

Lise öğreniminin ardından 1946 senesinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydolur. Bu arada sinema ile de yakından ilgilenir ve 1948 yılında ilk şiir kitabı olan *Duvar*'ı kendi imkânlarıyla yayımlar. Bu olaydan bir sene sonra, yani üniversite ikinci sınıftayken, düşünce hayatında büyük bir kırılma noktası oluşturan Paris şehriyle tanışır. Bu seyahatin amacı Nâzım Hikmet'i Kurtarma Hareketi'ne katılmak, yanı sıra Marksizm gerçeğini kavramaktır.²³

Attilâ İlhan'ın 1940'tan itibaren içinde bulunduğu toplumcu anlayış ve Marksizmin yorumlanmasıyla, Fransa'daki toplumcu ve Marksist anlayış arasındaki uçurumu görmesi, Paris dönüşü Türkiye'deki toplumcu arkadaşlarıyla arasında derin bir ihtilafa neden olur. Bu arada 1950 senesinde Türkiye Sosyalist Partisi'ne girer ve *Gerçek* gazetesinde çalışır. Yine bu dönemde yaptığı bir çeviri yüzünden kovuşturmaya uğrar ve yargılama devam ederken 1951'de tekrar Paris'e gider.²⁴ Bu gidişinde ise gerçeküstücü akımının ne olduğunu kavrar ve Garipçiler'in yaptığı şeyin gerçeküstücüleri Türkçe'ye çevirmekten başka bir şey olmadığını²⁵ iddia eder. Zaten Paris'e yaptığı ilk seyahat onda bazı kavramların belirmesine sebep olmuş, ikincisi ise sanata ve edebiyata bakışını biraz daha şekillendirmiştir. Tüm bu durumlar, bir anlamda da Mavi hareketinin başlangıcını oluşturur.

1952 senesinde ülkesine dönen şair, bir yandan Garipçileri ve eski gerçekçileri eleştirirken bir diğer yandan dao yıllarda sanat piyasası kralı geçinenlere şiddetli bir eleştiri ateşi yöneltir.²⁶ Yine bu dönemde *toplumcu gerçekçi* yerine *toplumsal gerçekçi* deyimini önerir ve sanat yaşamı boyunca kendini böyle ifade eder. Bu arada yayımladığı yazılar pek çok çevre tarafından şiddetle eleştirilir ve türlü suçlamalarla

²³ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, 2001, s.21.

²⁴ Zeynep Aliye, *age.*, s.22.

²⁵ Zeynep Aliye, *age.* s.22.

²⁶ Zeynep Aliye, *age.* s.23.

karşı karşıya kalır. Devrin hükümeti baskıyı iyice arttırarak aralarında *Mavi*'nin de bulunduğu pek çok dergiyi kapatır. İktidarın toplumcu çevreye yaptığı baskılara rağmen, yazı hayatına ara vermeyen şair *Demokrat İzmir* gazetesinde yazmaya devam eder ve çeşitli yazıları *Varlık*'ta yayımlanır.

1953'ten itibaren sinema çevresine girerek bir yandan senaryolar yazmaya, bir yandan da Türk tarihini öğrenmeye girişir. Türk tarihiyle ilgili tüm kaynakları toplayarak yazacağı romanlar için bir zemin oluşturmaya başlar.²⁷ 1950'li yılları İstanbul-İzmir-Paris içerisinde geçen İlhan, ismini Türkiye çapında duyurmaya başlar ve Hukuk Fakültesi'ne devam eder.²⁸ Ancak son sınıfta gazeteciliğe başlaması öğrenimini yarıda bırakmasına neden olur. Yine bu dönemde *Vatan* gazetesinde sinema eleştirmenliği yapar.²⁹

1957'de Erzincan'daki askerlik görevini yerine getirerek İzmir'e döner. Bu dönemde Türk sinemasıyla olan etkileşimi artan şair, Ali Kaptanoğlu imzasıyla yazdığı senaryoların neredeyse tamamının değiştirilerek gösterilmesi sebebiyle bu çevreden uzaklaşır.

1962'de ise son Paris yolculuğuna çıkar. Burada kaldığı üç senenin ardından, Attilâ İlhan'ın zihnindeki pek çok kavram karşılığını bulur, "hayata bakışında ve felsefesinde"³⁰ çok şey netleşir. Bu seyahatin ardından İzmir'e döner ve *Demokrat İzmir* gazetesinde işe başlar. O dönem kırklı yaşlarda olan şair, uzun yıllar evli kalacağı Biket İlhan'la tanışır. Yine bu dönemde *Demokrat İzmir*'de başyazarlık ve genel yayın müdürlüğü görevlerini üstlenir.

1974'te geleneksel Türk şiiri sesini çağdaş bir içerikle vermeyi denediği eseri *Tutuklunun Günlüğü*'ne Türk Dil Kurumu tarafından Şiir Ödülü verilir. Ayrıca 1981'e dek Bilgi Yayınevi danışmanlığı, *Milliyet* gazetesi yazarlığı, Gelişim Yayınları'nın danışmanlığını yapar. *Güneş*, *Meydan* gibi günlük gazetelerde; *Aile*, *Adım Adım*, *Ataç*, *Cumhuriyet*, *Genç Nesil*, *Fikirler*, *Milliyet Sanat*, *Sanat Olayı*,

²⁷ Zeynep Aliye, *age*. s.24.

²⁸ Attilâ İlhan *Bilim Sanat Kültür Vakfı*, <http://tilahan.org/yasami/>, (04.04.2018).

²⁹ Attilâ İlhan *Bilim Sanat Kültür Vakfı*, <http://tilahan.org/yasami/>, (04.04.2018).

³⁰ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, 1.Baskı, 2001, s.24.

Yirminci Asır, Yön gibi düşün-kültür-sanat-edebiyat dergilerinde yazdığı deneme, şiir ve eleştiri yazılarıyla dönemin sanat ve edebiyat anlayışına muhalif görüşleriyle, yarattığı tartışmalarla “edebiyat dünyasına ağırlığını”³¹ koyar. 1970’lerde Türkiye’de televizyon yayınlarının başlaması ve geniş kitlelere ulaşmasıyla birlikte senaryo yazarlığına geri döner, belli bir süre televizyon programcılığı, 1996 yılından itibaren de *Cumhuriyet* gazetesinde köşe yazarlığı yapar.

1946 senesinde kazandığı şiir yarışmasıyla edebiyat dünyamıza giren Attilâ İlhan, çok yönlü bir düşünce insanıdır. Romandan şiire, sinemadan politikaya türlü konulara ilgisi olup, gerek düzyazılarında gerekse şiirlerinde kendini ve fikirlerini anlatmaya çalışmıştır. İlhan, hem yaşadığı devir hem de mizacı gereği hareketli bir yaşam sürmüştür. Henüz on altı yaşındayken tutuklanması, sonraları Sansaryan Hanı’nda yapılan sorgulamalar, belli aralıklarla polisle başının derde girmesi, özel hayatına ve ikili ilişkilerine de yansımıştır. Hayatı boyunca pek çok kadınla birlikte olmuş fakat hepsinden ayrılmak durumunda kalmıştır. Yalnızca Biket Hanım’la yaptığı evlilik 15 yıl kadar sürmüş, bir zaman sonra onunla da ayrılık kararı almışlardır.

Çeşitli aralıklarla yaptığı Paris seyahatleri ve içine girdiği sanat çevreleri onun pek çok konuya yaklaşımını değiştirmiş, Batı’nın yaptığı şeyin milli değerlerden hareketle çağdaşlaşmak olduğunu anlamıştır. Bunun sonucunda “Atatürkçülüğe yaslanan bir sosyal realizm”³² anlayışı kurmaya çalışmıştır. Çağın getirilerine açık olmak gerektiğini söylemiş, ulusal değerlerden hareketle bir sentez yakalamayı amaçlamıştır. Her şeyden önce bir fikir adamı olan Attilâ İlhan, düşüncelerinde ve duruşundaki tutarlılık sayesinde gerek yaşadığı dönemde gerekse vefatının ardından pek çok insanı ve kalemi etkilemeyi başarmıştır. İçinde yaşanan hayata yalnızca çalışma ve üretmeyle katlanılabileceğini söyleyen şair, 10 Ekim 2005 tarihinde aramızdan ayrılmıştır.

³¹ Zeynep Aliye, *age.* s.25.

³² Zeynep Aliye, *age.* s.22.

1.1.2. Sanatı

Edebiyat dünyamıza girdiği ilk günden ölümüne kadar geçen sürede sanatçıya içinden çıktığı halk yığınlarının sesi olmak görevini yükleyen Attilâ İlhan, yetiştiği çevre ve mizacı gereği daha çocukluk yıllarında kendi kültürüne aşına hale gelmiştir. Her yaz İzmir'deki bağ evine giden şairin, ninesi Zekiye Hanım'dan dinlediği halk masalları çocukluğunun en güzel hatıralı arasındadır. Bununla beraber yardımcıları Emine Nine'nin aslen köylü bir kadın olması onu daha küçük yaşlarda Anadolu insanına ve toprağına yakın hale getirir. *O zaman Türkiye'de çocukları büyütmek için Karşıyaka'daki yalı sahipleri Avusturya'dan madamlar, fraulein'lar getiriyorlar; babam Menemen'den köylü bir kadın tercih etmiş ve biz onunla çok güzel büyüdük, çok eğlendik. Kendisi de çok hoş bir kadındı. O ve ninem, ve bağ olmasa, Menemen olmasa, toprağı, toprak insanlarını, çalışan insanı, hakiki Türkü belki de tanıyamayacaktık...*³³ diyen şairin, toplumsal duyarlılığı erken yaşlarda başlamıştır.

Babasının eski şiire olan ilgisinin ve annesinin roman okuma merakının etkisi ile kendiliğinden gelişen şiir ve edebiyat sevgisi, onda daha ilkokul üçüncü sınıftayken şiir yazma isteğı doğurur. "İlkbahar" adındaki bu şiir aile fertleri tarafından pek ciddiye alınmasa da şair bu durumdan etkilenmez ve edebiyata olan ilgisi devam eder. Şiirin yanında sinemayı da ilkokul zamanlarında keşfeden ve bu durumu hayatındaki dönüm noktalarından biri sayan Attilâ İlhan'ın edebi formasyonunda sinemanın çok büyük rolü vardır.³⁴ Şiirlerinde ve romanlarında dikkati çeken bir özellik olan görselliğın beslenme alanı sinemadır.³⁵

Lise yıllarında Nâzım Hikmet şiiriyle tanışır ve bu isme karşı derin bir hayranlık besler. Önceleri Mehmet Akif'in, Necip Fazıl'ın ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in bazı şiirlerini okuyup etkilenen Attilâ İlhan, babası Bedri Bey'den gelen divan edebiyatı

³³ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan'ı Dinledim*, 1. Baskı, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.21.

³⁴ Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Bilgi Yayınları, Nisan 1996, s.31.

³⁵ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, 1. Baskı, 2001, s.21.

zevki, toprağa bağlı yaşama tarzı ve cumhuriyetin ilk yıllarındaki “modern yaşama tarzının bileşimi içerisinde”³⁶ yetişmiştir.

On altı yaşındayken kız arkadaşına yazdığı Nâzım Hikmet şiiri yüzünden tutuklanır; komünistlik, propaganda ve örgüt suçlamasıyla yargılanır.³⁷ Tüm bu suçlamaların ardından gelen cezaevi olayıyla beraber belli bir siyasi tavır içine giren şair, kendini *Marksist* olarak nitelendirir. Her ne kadar kendini bu şekilde ifade etse de “Marksizmin aslında ne olduğunu”³⁸ ileriki zamanlarda Nâzım Hikmet’i Kurtarma Hareketi’ne katılmak için gittiği Fransa’da öğrenecektir.

Lise yıllarından itibaren başının sık sık polisle derde girmesi, yaşadığı cezaevi süreci, Sansaryan Hanı’ndaki sorgulamalar ve şahit olduğu tüm bu durumlar; ölüm, tehlike ve gerilim temalarının işlendiği eserlerinde önemli rol oynamıştır.³⁹

Attilâ İlhan’ın edebiyat dünyasındaki ilk büyük çıkışı CHP’nin 1946 yılında düzenlediği şiir yarışmasında *Cebbaroğlu Mehmed* şiiriyle kazandığı ikinciliktir. Kazandığı bu ödülle, kendi deyimiyle *edebiyat dünyasına paraşütle inmiş* olan bu genç şair, Cahit Sıtkı ile Fazıl Hüsni arasında bir yere girmiş ve edebiyat dünyasındaki tüm dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır.

Edebiyat tarihlerinde 1940 kuşağı toplumcu şairleri içerisinde değerlendirilen Attilâ İlhan, 1941’den itibaren eser vermeye başlamış ve ilk şiirlerinde toplumcu muhtevayı ön plana çıkarmıştır. İlk şiirlerinde Nâzım Hikmet etkisinin bulunduğunu söyleyen şair, bu şiirlerin çoğunun kaybolduğunu belirtmiştir. Yine ilk yayımladığı şiirlerinde yalnızca Nâzım’ın değil Dadaloğlu, Dertli, Gevherî ve Zihnî gibi halk ozanlarının da etkisi olduğunu söyler. Ona göre Nâzım Hikmet şiiri toplumcu şairleri besleyen engin bir kaynak olup “onlara kullanılacak yöntemi ve yansıtılacak sesi”⁴⁰ öğretmiştir. Nâzım’la aynı kan grubundan geldiğini belirten şair, bu ismin bir taklidi veya eşi olmadığını ifade eder.

³⁶ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan’ın Şiiri*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.22

³⁷ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan’ı Dinledim*, 1. Baskı, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.46.

³⁸ Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Bilgi Yayınları, Nisan 1996, s.32.

³⁹ *Attilâ İlhan Bilim Sanat Kültür Vakfı*, <http://tilahan.org/yasami/>, (04.04.2018) .

⁴⁰ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan’ın Şiiri*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.22-23.

İlhan, ilk şiir kitabı olan *Duvar*'ı 1948 yılında kendi imkânlarıyla yayımlar. Anadolu'nu kurtuluş mücadelesi ve İkinci Dünya Savaşı'nı dile getiren destan denemelerine girdiği bu dönemde ayrıca aşk şiirleri de yazar. Fakat 1940'lı yıllarda aşk şiiri yazmak toplumcu çevrelerce hoş karşılanmadığı için bu şiirlerini ön plana çıkarmaz. Attilâ İlhan'ın edebiyat dünyasında tanınmasında yukarıdaki destan denemelerinin payı büyüktür. Gerek bu şiirlerinde gerekse sonraki dönemlerde yazacağı tüm şiirlerde imajları ve muhtevaları bütünleştirerek toplumsal mesajları estetik bir süzgeçten geçirerek sunması, Garip hareketi ile çatışmasına yol açar. Garip'i CHP diktasının borazanı olarak niteleyen şair, onlara “şiirden imajları kaldırdıkları ve toplumsal konuları şiirin dışına çıkardıkları”⁴¹ için karşıdır.

Attilâ İlhan, çeşitli aralıklarla üç kez Paris'e seyahat etmiştir. Bu seyahatlerin ilkinin 1949 yılında Nâzım'ı Kurtarma Hareketi'ne katılmak için yapar. Paris, onun kişisel yaşantısında ve sanata bakışında bir sıçrama noktası olmuştur. Kendini Marksist olarak nitelendirmesine rağmen, kaynak yetersizliği yüzünden bu olayın temelindeki şeyin ne olduğunu tam anlamıyla öğrenemeyen şair, Fransızcasını geliştirip bu konuyla ilgili temel kitapları okumaya başladığında kafasında pek çok şey oturmuş olur. Tüm merak ettiklerini kaynağından öğrenme fırsatı bulur, bu ideolojinin sanatta ve toplumsal hayatta uygulanış tarzı hakkında fikir sahibi olarak çeşitli karşılaştırmalar yapar. Marksizmin ve sosyal realizmin Türkiye'de ve dünyada uygulanış tarzı arasındaki derin uçurumu görmesi, Türkiye'ye dönüşünde toplumcu çevrelerle ciddi tartışmalar içine girmesine neden olur.

Toplumcu şiiri alışılmış kalıpların dışında oluşturan ilk kişi olan Attilâ İlhan, bir yandan halk şiiri ağzından yararlanırken bir yandan da toplumcu şiiri, bu anlama gelen devrimci bir şiiri, eldeki malzemeyi de aynı anlayışla kullanarak oluşturma yoluna gider. Fransız edebiyatını inceler. Türkiye'de Baudelaire'i okutmayan toplumcu çizgi ile Fransa'da Baudelaire'in modern şiirin başlangıcı sayılması gibi karşıt yaklaşımlar; iki ülke edebiyatçıları, ideologları, siyasetçileri arasındaki derin anlayış-alımlayış farklılıkları

⁴¹ Yakup Çelik, *age*.s.23-24.

Marksizm, sosyalizm ve toplumcu edebiyat üzerinde derin derin düşünmeye iter.”⁴²

*Ben buradan gittiğim zaman, kendisini solcu zanneden fakat önyargılarla yüklü klasik bir Türk delikanlısıydım*⁴³ diyen şairin, cinsellik konusundaki düşüncelerinde de açılımlar olmuştur. Farklı cinsel yaklaşımlara hastalık gözüyle bakan İlhan’ın düşüncelerini değiştiren şey, orada girdiği sanat çevreleri ile Margot isimli bir sanat tarihçisidir. Bazı deneme kitaplarının tamamını bu konuya ayıran şair, şiirlerinin bir bölümünde de cinsellik konusuna yer vermiştir.

İkinci Paris seyahati ise 1951-1952 yılları arasındadır. Bu dönemde giderek sanatın doğasal, toplumsal ve bireysel çatışmaların estetik bir ifadesi olması gerektiğini savunur, toplumsal gerçekçi sanatçının içinden çıktığı halk yığınlarıyla özdeşleşmesi gerektiğini düşünür ve sanatta bireyciliğe, bireyi her şeyin üstünde tutan anlatışa karşı çıkar. Ona göre “toplumcu sanatçı”⁴⁴ bireyi toplumsal-doğasal diyalektiğine göre anlatabilmelidir.

Plekhanov estetiğini de yine bu seyahati sırasında okuduğunu söyleyen şairin şiir birikimlerinin kaynağını Hasan Bülent Kahraman şu şekilde ifade eder:

Attilâ İlhan, 1950’de Fransa’ya gittiğinde Marksist klasikleri inceliyor. Plekhanov’u tanıyor. O’nun İlhan’ın deyişiyle imge kuramını benimsiyor. Hepsinden önemlisi de, modernist şiiri okuyor. Böylece bir yandan Marksizmi, onu oluşturan bütün unsurlarla irdelerken, öte yanda, onun da içinde üretildiği modernizmi çeşitli açılardan irdelemiş oluyor.⁴⁵

İlhan’ın Marksizmi düşünsel ve ideolojik bir gerçeklik olarak algılamasıyla beraber onu oluşturan çevre koşullarını yani; kent, sanayi, uluslararası sermaye türünden kavramların onun şiirine belli bir altyapı oluşturduğunu söyleyen Kahraman, bu noktada Nâzım Hikmet ile Attilâ İlhan arasında belli bir örtüşme olduğunu ifade eder.⁴⁶

⁴² Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, 2001, s.21-22.

⁴³ Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Bilgi Yayınları, Nisan 1996, s.32.

⁴⁴ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s.22-23.

⁴⁵ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan’ın Şiiri*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.27.

⁴⁶ Yakup Çelik, *age*, s.27.

*Toplumcular arasında hakim sanat görüşünün Jdanov'dan kaynaklandığı bir dönemde bunun karşısına Plehanov'dan kaynaklanan bir toplumcu sanat görüşünü getirebilmek bile başlı başına bir mücadeledir*⁴⁷ diyen Metin Celâl, Attilâ İlhan'ın, poetikasını oluştururken sağlam bir yere basmak istediğini, o dönem doğru kabul edilen her şeyi irdeleyerek kendine has bir bakış açısı yarattığını ifade eder. Toplumcu gerçekçilik yerine toplumsal gerçekçilik deyimini kullanan ve bu kavramı kendince teorileştiren şairin, toplumsalcı sanata estetik kattığını, onun şiir bileşimlerinden birinin de toplumsalla estetiği kaynaştırmak olduğunu söyler.⁴⁸

Türkiye'de o dönem Jdanov tarzı toplumculuk kabul görmekte ve aşk, kadın, cinsellik gibi meseleler bireysel konular içine dâhil edilmemektedir. Attilâ İlhan, Paris seyahati öncesi diğer toplumcular gibi bu konuları şiirinin dışında bırakırken, Paris sonrası, Plehanov tarzı toplumculuğu esas alır. Ferdin toplumun bir parçası olduğu ve onun yaşadığı her çelişkinin ya da her durumun cemiyeti de ilgilendireceği göz önüne alındığında aşk, kadın ve cinsellik Attilâ İlhan'ın şiirlerinde yer verdiği temalar haline gelir.⁴⁹ Bu tavrı yüzünden Türkiye'deki diğer solcu şairlerle arası açılan şair, çeşitli tartışmaların içine girmiştir. İlhan, diğer toplumsalcıları *inek toplumculuğu* yapmakla suçlarken diğer taraf ise onu, toplumcu gerçekçi kimliği saptırmakla suçlar.

Şairin ikinci Paris seyahati sonucunda düşünce dünyasında geldiği nokta ve yurt dışında edindiği bilgiler bir anlamda Mavi Hareketi'nin başlangıcı sayılır. 1954-55 yıllarında yayımlanan *Mavi* dergisi çevresinde topladığı genç şairlerle bir yandan Garipçileri diğer yandan eski gerçekçileri eleştirmeye başlar. Burada yazdığı yazılar sağcı basının tepkisiyle karşılaşır ve bunun üzerine etrafındaki gençler korkarak dağılır.⁵⁰ Bir süre sonra da dönemin iktidarı baskıyı iyice arttırarak içinde *Mavi*'nin de bulunduğu pek çok dergiyi kapatır.

⁴⁷Metin Celâl, "Attilâ İlhan Şiirinde Bileşimler", *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen: Zeynep Ankara, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s.282.

⁴⁸ Metin Celâl, *agm.* s.282.

⁴⁹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*, 26. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2017 İstanbul, s.75.

⁵⁰ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, 2001, s.23.

1962’de son ve en uzun Paris seyahatine çıkan şair, üç yıl boyunca burada kalmıştır. Paris’e yaptığı bu son yolculuk onun pek çok konudaki tavrını netleştirir. Yaşamının sonuna kadar edebiyat ve sanat anlayışını toplumsal gerçekçi deyişle ifade eder. Sosyal realizmi, memleketimizin ve milletimizin meselelerini sosyal ve tarihi bir metodla ele alıp en yeni ve en uygun estetik şekiller içerisinde işleyerek yansıtmaya çalışan bir sanat yolu olarak görür.⁵¹ Şaire göre toplumda sanatçı veya aydının görevi, milletin faydası için çalışmak ve onlara doğruyu göstermektir. Kendi kültürü dışında hiçbir kültüre veya hiçbir güce hayranlık duymayan İlhan, aydınlarımızın aşağılık kompleksi içinde olduğunu düşünür. Buna karşın Türk milleti son derece öz güvenlidir ve geleceğini tayin edebilecek güçtedir. Ulusal kimliğinin ve gücünün farkında olan şair, geleceğe iyimser bakar.

Attilâ İlhan toplumsal gerçekçi edebiyatı beş madde içerisinde anlatır. Bunlardan ilki olan Millîlik; geçmiş çağların başarılı eserlerini koşulları içerisinde değerlendirmek ve bu eserlerden gereğince faydalanmak; gerek Türk halk edebiyatımızın, gerekse klâsik Türk edebiyatımızın geleneğini iyice anlayıp benimsemek ve ulusal koşullarımıza en uygun sanat bileşimini vermektir. Toplumsal gerçekçi sanatın ikinci özelliği olan Milliyetçilik; sanatın toplumsal bir amacı olduğunu ve Mustafa Kemal’in tanımladığı anlamda *memleketin ve milletin saadet ve imarına çalışmak* olduğuna inanmaktır. Üçüncü madde Batılı bir edebiyat olmak amacını güder ve burada yapılmak istenen alaturka ve Osmanlı geleneğinin terk edilerek ulusal koşullar içerisinde batılı sanata ait estetik kavramların geliştirilmesini ve Türk sanatının batı estetiği içinde bir değer olmasını sağlamaktır. Attilâ İlhan’a göre, memleketin ve milletin gerçek saadet ve imarına çalışmasının ancak toplumsal bir platform ve programla girişilecek toplumsal eylemlerle gerçekleştirilebilir ve bunda ulusun büyük çoğunluğunu meydana getiren işçiler, köylüler, yoksul şehirliler ve aydınlara büyük işler düşmektedir. Şair bu yolda sanatın yol gösterici olduğuna inandığı için dördüncü maddede ona Toplumsal olma görevini yükler. Toplumsal gerçekçi sanat tanımının beşinci ve son maddesi ise iyimser ve aydınlık bir sanat

⁵¹Enis Turgut Sungur, “Attilâ İlhan Diyor Ki...” *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu...!” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen: Belgin Sarmaşık, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004, s.35.

tutumudur. Burada şairin söylediği şey, toplumsal gerçekler ne kadar acı ve ne kadar yıkıcı olursa olsun, ulusumuzun ve ülkemizin geleceğine inanmaktır.⁵²

İlk olarak yetiştiği kültür, çevre, aile yapısı ve mizacı, sonrasında hayatı boyunca tereddüt etmeden girdiği yollar, şairi hem sanat yaşamında hem de siyasi duruşunda belli bir tavır içine sokmuştur. Hayatı boyunca kendini önce Marksist sonra da toplumsal gerçekçi olarak nitelendirmiştir. Yurt dışında geçirdiği süre, pek çok konuda aydınlanmasını ve dünyanın bulunduğu yerle ülkemizin konumu arasındaki derin uçurumu görmesini sağlamıştır.

Paris'te yaptığı teorik okumalar, gözlemlediği durumlar ve tüm bu birikimler onu *ulusal bileşim* fikrine götürür. Hayatın her alanında toplumumuzun millî değerlerini kullanması gerektiğini söyler ve ulusal kimliğimizden hareketle çağdaşlaşmayı teklif eder. Gerek düz yazıları gerekse şiirlerinde eski kültürümüzden haberdar olduğunu belli ederken bir yandan da yeni yüzyılın neler getirdiğini ve neler götürdüğünü işaret eder.

Toplumsal gerçekçi kimliğiyle, hayatın içinden her insanı ve her durumu şiirine dahil eden Attilâ İlhan, gerek Anadolu'yu, Anadolu insanını anlattığı şiirlerinde, gerekse büyük şehrin aşkını ve dramını anlattığı eserlerinde dış dünyaya karşı duyarlılığını sürdürmüştür. Onun şiirlerinde bazen geleneksel Osmanlı hayatının içindeki insanları görürken bazen de kurtuluş mücadelesi içindeki kadın ve erkeğe şahit oluruz. Sadece kendi ülkesi değil, dünyanın çeşitli ülkelerindeki özgürlük mücadeleleri, İkinci Dünya Savaşı'nın insan hayatında yarattığı boşluk ve buna bağlı olarak ikili ilişkilerdeki mutsuzluk ve gerilim şiirini oluşturan alt başlıklar arasındadır. Ayrıca küresel sermayede birden yükselen iş adamları, dünyada para akışını sağlayan bankalar, yeni kapitalist düzenin sosyal hayattaki yansımaları, yirminci yüzyılın son çeyreğine girerken, kentleşme, sanayileşmeve kapitalizmin gündelik hayata ve insanlara etkisi eserlerinde işlediği diğer konular arasındadır. Kentleşmenin beraberinde getirdiği gece hayatı, yüzeysel ilişkiler ve büyük şehrin yer altı dünyası, cinsel yönden bunalımlı tipler, ahlakî yönden düşmüş kadınlar onun şiir kahramanları ve temalarına dahildir. Sadece ülkesinin değil, yaşadığı dünyanın

⁵² Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.26.

da sorunlarını üstlenen ve onları şiirlerinde bir mesele haline getiren Attilâ İlhan, son olarak da şair kimliğiyle kendi yaşamından, duygusal yaşantısındaki yol ayrımlarından bahseder. İlişkilerinin büyük bir bölümü ideolojisi ve buna bağlı sorunlar sebebiyle biten İlhan, bu noktada da içinden çıktığı halk yığınlarıyla özdeşleşmiştir.

Attilâ İlhan ile ilgili dikkati çeken bir başka husus ise imlâ konusudur. *Duvar*'ın ilk baskısında imlâ ve noktalama işaretlerini kullanan şair, *Sisler Bulvarı*'ndan itibaren bu geleneksel imlâyı terk eder. Yakup Çelik'e göre bu durum Fransa tecrübesiyle izah edebilirken; şairin düşüncesi doğrultusunda, “şiirin istediği gibi okunup yorumlanması”, okuyucunun yönlendirilmemesi olarak da değerlendirilebilir.⁵³

Attilâ İlhan; 1946 yılında *Cebbaroğlu Mehmed* şiiriyle CHP Şiir Armağanı'nı (ikincilik); *Tutuklunun Günlüğü* ile 1974 TDK Şiir Ödülün'nü; *Sırtlan Payı* ile 1974-1975 Yunus Nadi Armağanı Roman ödülünü kazanmıştır.⁵⁴

İlhan, 1941'de başladığı şiir serüveninde ve diğer edebi faaliyetlerinde kendi isminin dışında, Nevin Yıldız ve Beteroğlu'nu şiirlerinde, Ali Kaptanoğlu'nu senaryolarında, Abbas Yolcu, Ömer Haybo ve Tilâ Han adlarını da eleştirilerinde kullanır.⁵⁵

1.1.3. Eserleri

Elli yılı aşan sanat yaşamı boyunca hem düzyazıları hem de şiirleriyle düşünce dünyamızın her alanında boy gösteren Attilâ İlhan'ın eserleri, onun hayata bakışının, taraf olduğu ideolojinin ve büyük bir tutarlılıkla savunduğu fikirlerinin birer uzantısıdır. Biz, bu çalışmamızda her ne kadar onun şairliği üzerinde durmuş olsak da o aynı zamanda bir fikir adamı ve Türk aydınıdır.

⁵³ Yakup Çelik, *age.* s.33.

⁵⁴ Ali İhsan Kolcu, *Cumhuriyet Edebiyatı I Şiir Tahlilleri*, 1. Baskı, Salkımsöğüt Yayınları, Haziran 2008, s.152.

⁵⁵ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.33.

Deneme, eleştiri, gezi yazısı, öykü gibi türlerde eserler vermiş, Türk sineması için pek çok senaryo yazmıştır. Uzun yıllar çeşitli gazetelerde köşe yazarlığı yapan Attilâ İlhan'ın ayrıca Fransızca'dan yaptığı üç roman çevirisi de bulunmaktadır. Sayısı kırkı aşan eserlerinin bazılarını seri halinde oluşturan şairin yapıtları şunlardır:

Şiir kitapları: *Duvar* (1948), *Sisler Bulvarı* (1954), *Yağmur Kaçağı* (1955), *Ben Sana Mecburum* (1960), *Belâ Çiçeği* (1962), *Yasak Sevişmek* (1968), *Tutuklunun Günlüğü* (1973), *Böyle Bir Sevmek* (1977), *Elde Var Hüzün* (1982), *Korkunun Krallığı* (1987), *Ayrılık Sevdaya Dahil* (1993), *Kimi Sevsem Sensin* (2002)⁵⁶

Romanları: *Sokaktaki Adam* (1953), *Zenciler Birbirine Benzemez* (1957), *Kurtlar Sofrası* (1963-64), *Bıçağın Ucu* (1973), *Sırtlan Payı* (1974), *Yaraya Tuz Basmak* (1978), *Fena Halde Leman* (1980), *Hacı Hanım Vay* (1984), *Dersaadet'te Sabah Ezanları* (1981), *O Karanlıkta Biz* (1988), *Allah'ın Sürgünleri-Reis Paşa* (2002), *Allah'ın Sürgünleri-Gâzi Paşa* (2006)⁵⁷

Deneme ve anı türlerindeki eserleri: *Abbas Yolcu* (1957), *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler* (1985)⁵⁸

Öykü türündeki eseri: *Yengecin Kısıkağı* (1999)⁵⁹

Anılar ve Acılar: *Hangi Sol* (1970), *Hangi Batı* (1972), *Hangi Seks* (1976), *Hangi Sağ* (1980), *Hangi Atatürk* (1981), *Hangi Edebiyat* (1993), *Hangi Laiklik* (1995), *Hangi Küreselleşme* (1997)⁶⁰

Attilâ İlhan Defteri: *Faşizmin Ayak Sesleri* (1975), *Gerçekçilik Savaşı* (1980), *Batı'nın Deli Gömleği* (1981), *İkinci Yeni Savaşı* (1983), *Sağım Solum Sobe* (1985), *Ulusal Kültür Savaşı* (1986), *Sosyalizm Asıl Şimdi* (1991), *Aydınlar Savaşı* (1991), *Kadınlar Savaşı* (1992)⁶¹

⁵⁶Attilâ İlhan armağanı: *Kaptan'a saygı ile...* ed. Yakup Çelik, Gözden Geçirilmiş. 2. Baskı, Ankara:Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010, s.23.

⁵⁷age., s.23.

⁵⁸age., s.24.

⁵⁹age., s.24.

⁶⁰age., s.24.

⁶¹age., s.24.

Cumhuriyet Söyleşileri: *Bir Sap Kırmızı Karanfil* (1988), *Ufkun Arkasını Görebilmek* (1999), *Sultan Galiyef – Avrasya’da Dolaşan Hayalet* (2000), *Dönek Bereketi* (2002), *Yıldız, Hilâl ve Kalpak* (2004)

Türk sineması için yazdığı senaryolar: *Yalnızlar Rıhtımı* (1959), *Ateşten Damla* (1960), *Şoför Nebahat* (1960), *Devlerin Öfkesi* (1960), *Rıfat Diye Biri* (1962), *Ver Elini İstanbul* (1962)⁶²

Televizyon filmi ve dizileri: *Paranın Kiri* (1979), *Sekiz Sütuna Manşet* (6 bölüm) (1982), *Kartallar Yüksek Uçar* (12 bölüm) (1984), *Yarın Artık Bugündür* (1986), *Yıldızlar Gece Büyür* (16 bölüm) (1992), *Tele-Flaş* (13 bölüm) (1993)⁶³

Fransızca’dan yaptığı çeviriler: *Umut* (A. Malraux) (1967), *Kantonda İsyan* (A. Malraux) (1967), *Çalardı Basel’in Çanları* (1969)⁶⁴

⁶²Attilâ İlhan Bilim Sanat Kültür Vakfı, <http://tilahan.org/yasami/>, (04.04.2018).

⁶³Attilâ İlhan Bilim Sanat Kültür Vakfı, <http://tilahan.org/yasami/>, (04.04.2018).

⁶⁴Attilâ İlhan armağanı: *Kaptan’a saygı ile...*, ed. Yakup Çelik, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara:Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010, s.24.

2. BÖLÜM

2.1. Attilâ İlhan'ın Kadınları

2.1.1. Attilâ İlhan'ı Hissî ve Fikrî Yönden Etkileyen Kadınlar

*‘Bir yazar toplumcudur, başka şeyler yazamaz’ diye bir şey yoktur, bu saçmadır. Duygusal şiirler, hikâyeler de yazar, toplumsal romanlar da; yazar sadece bir yere sıkışıp kalmaz.*⁶⁵ diyen Attilâ İlhan, şiirlerinde aşka ve kadınlara da yer vermiş, bazı şiirlerini ise yalnızca kendi ben'ine yazmıştır.

Özel yaşamında oldukça hareketli bir hayat süren ve genellikle karşı cinse kendini iyi ifade eden bir erkek olan İlhan, ikili ilişkilerdeki bu özgüvenli tavrın sonradan oturduğunu söyler. Gençlik yıllarında oldukça utangaç ve sıkılgan olduğunu belirten şair, ilk aşklarını mektuplaşma yoluyla uzaktan uzağa yaşamıştır. Bu ilişkiler, onun hayatında belki de bir dönüm noktası oluşturur. Uzaktan sevdiği kızların ilki, tutuklanmasına neden olan mektupları yazdığı komşu kızıdır ve onu şöyle hatırlar: (...) *Beyaz, hayal gibi bir kızdı, minicik burnu kalkık, adı Vacide.* Bir diğer “liseli aşkı” Karşıyaka’da bir yalıda oturan, buğday sarışını, kısa kirpikleri yaldızlı, gözleri duman mavisi bir kızdır. (...) *El ve ayak bilekleri gerçekten o kadar ince miydi, yoksa ben mi öyle hatırlıyorum* dediği bu kız, şairin ona yazdığı hiçbir mektuba cevap vermemiştir. Son olarak Bahçe’de (Adana) görüp etkilendiği kızla mektuplaşan (Neriman) ve onunla da ciddi bir duygusal yakınlık kuran şair onları saygıyla anarak şunları söyler: *Onları, sevgi ve mihnetle anıyorum; ne olduğu –asıl önemlisi ne olacağı- belirsiz o “muhataralı ve mütecessis” lise talebesini ‘gönüllü sürgünü’nde asla yalnız bırakmamış, ‘zehrini almışlardı.’*⁶⁶

İkili ilişkilerinde kadınları yücelten bir tavır içerisinde olan şair, hayatına giren kadınların bir bölümüyle evliliği düşünmüş ve bunun için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Fakat gerek mizacı, gerekse içinde bulunduğu şartlar tüm ilişkilerini

⁶⁵ Erol Manisalı, *Attilâ İlhan’la 1000 Saat*, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, 2005.

⁶⁶ Öner Ciravoglu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.109-110.

olumsuz yönde etkilemiştir. Hayatı boyunca yaptığı tek evliliği Biket İlhan'la olmuştur. 1968-1984 yılları arası süren bu ilişki, Biket İlhan'ın çocuk isteği sebebiyle karşılıklı saygı ve sevgi çerçevesinde sonlanmıştır.

Attilâ İlhan'ın on iki şiir kitabının içinde Biket İlhan adına doğrudan yazılan bir şiir olmasa bile, bu özel kadın da tıpkı diğerleri gibi onun şairliğini ve eserlerini etkilemiştir. Yakup Çelik, bu etkiden şöyle bahseder: *Duvar'daki heyecanlı insan tipi; Sisler Bulvarı, Ben Sana Mecburum ve Belâ Çiçeği'ndeki gerilim, serüven, isyan duygusuyla şekillenmiş "ben", durulma belirtilerini Belâ Çiçeği'nde gösteren, Yasak Sevişmek'le birlikte hatıralara yönelen, geçmişe özlem duyan ve daha sonraları ölüme yakınlaşma duygusunu yaşayan şairin kendisi olduğu düşünülebilir. Hattâ durulma belirtisinin başladığı Belâ Çiçeği ve ardından Yasak Sevişmek adlı kitaplarının yayınlandığı sıralarda Attilâ İlhan'ın Biket Hanım'la evlendiği düşünülürse bu kanaat daha da kuvvetlenir.*⁶⁷

İlhan'ın şiirlerinde karşımıza çıkan, varlığını ve kimliğini bildiğimiz kadınların dışında, şairin uzaktan uzağa gözlemlediği, fiziksel güzellikleriyle ön plana çıkan kadınlar da vardır. Gerek İstanbul ve İzmir'de gerekse Paris seyahati sırasında pek çok kadından etkilenen şair, onlar hakkında kısa ve sınırlı bilgiler verir. Bunu bazen karşı tarafa duyduğu saygıdan, bazen de onun hayatının kısa bir anını etkiledikleri için yapar. Bu çalışmamızda her ne kadar Attilâ İlhan'ın söylediklerinden ve kendi çıkarımlarımızdan hareketle bir tasnif yapmış olsak da onu etkisi altına alan bu kadınlar, romantik şiirlerinin geneline sinmiş olabilir. Bu noktada Öner Ciravoğlu'nun düşüncelerinden bahsetmek gerekir. Attilâ İlhan'ın kendi kaleminden hayatını anlattığı *Büyük Yolların Haydudu* isimli kitabı yayına hazırlayan Ciravoğlu, şairin şiirine giren kadınların hemen hepsinin özgün bir yönünün olduğunu söyler. Bu kadınların bazıları, fiziksel olarak şairin dikkatini çekerken, kimi kadınlar *aykırı yaşamak* ve *imkânsız aşk* şiirlerinin temalarıyla biçimlenmektedir.⁶⁸

⁶⁷ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.32.

⁶⁸ Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012,, s.107.

*Genellikle ben, ya yaşadıklarımı ya yaşadığını gördüklerimi, ya da çok yaşamak istediklerimi yazdım*⁶⁹ diyen İlhan, şiirlerinin bir bölümünü onu duygusal anlamda etkileyen kadınlar için yazmıştır. Erkek kimliğiyle romantik bir hava içinde yazdığı bu şiirlerin dışında, bir de onu düşünsel anlamda etkileyen kadınlar için yazdığı şiirler vardır. Çalışmamızın bu bölümünde Attilâ İlhan'ı hissî ve fikrî yönden etkileyen kadınlardan bahsedeceğiz.

2.1.1.1. Suna Su

Suna Akal, Attilâ İlhan'ın özel yaşamındaki kadınlardan biridir. Şairin kız kardeşi Çolpan İlhan'ın ortaokul ve lisedeki sıra arkadaşısıdır. Gerçekten hoş ve farklı bir havası olan bu genç kız, Attilâ İlhan'la tanışmadan önce bir nişanlılık süreci yaşamış, sonrasında bu durumu sonlandırarak okul hayatına devam etmiştir.

Çolpan İlhan ile Suna'nın okul hayatı sırasında şairliğinin en popüler zamanlarını yaşayan Attilâ İlhan, o dönem yurtdışında yaşamaktadır. Zaten müziğe ve edebiyata ilgisi olan Suna Su'nun, şairi tanımadan önceki durumunu Çolpan İlhan şu satırlarda anlatır:

...İki arkadaş okuyoruz, ediyoruz. Ama sürekli konu abim üzerine geliyor; benden ötürü. Onun kitapları, şiirleri. Ama Suna da abimi hiç tanımıyor. Böyle böyle kafasında bir Attilâ yarattı o; yani kitapları okuyarak; ben konuşarak...⁷⁰

Attilâ İlhan ve Suna Su'nun tanışmasının ardından aralarında bir ilişki başlar. Bu süreçte, Suna'nın koyu ve derin duygular içinde olduğunu belirten Çolpan İlhan, Attilâ İlhan'ın evliliğe ve evliliğin getirdiği alışkanlıklara olan mesafesi nedeniyle ilişkinin daha fazla ilerleyemediğini ifade eder. Bu durumda ailesi ile Attilâ İlhan arasında kalan Suna Su, Anadolu'da görev yapan abisinin yanına gönderilir.

⁶⁹ Turhan Oğuzbaş, "Sevilen Sanatçılarla Konuşma" *Attilâ İlhan: "Açtırma Kutuyu!..." röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004 s.81.

⁷⁰ Çolpan İlhan, "Yalnız Kaldık", *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen:Zeynep Ankara, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s.126.

Yaşadığı tüm ilişkileri saygıyla anan şair, birbirinden farklı karakterde pek çok kadınla birlikte olmuştur. Şairin bazı röportajlarında belirttiklerinden yola çıkarak, Suna Su'nun masumiyeti ve saflığı sebebiyle, onun hayatında özel bir yerde olduğunu söyleyebiliriz.

Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı* ve *Ben Sana Mecburum* isimli şiir kitaplarındaki bazı şiirleri Suna Su için yazmıştır. Bu şiirlerdeki hakim duygu romantizmle birlikte verilen gerilim ve ayrılık halidir.

Şair, Suna Akal için yazdığı şiirlerde ona *suna su* diye seslenir ve aşağıdaki şiire de doğrudan bu ismi verir:

....
suna su karanlıktan korkuyordu
sıçramış uykusundan uyanmıştı
kalbini sımsıkı elinde tutuyordu
....
suna su kalbinden korkuyordu
....
suna su parça parça uyanır
bulutlar parça parça düşünür
....
ben yalnızlığımı giyinirim
suna su hayallerini giyinir
ellerine eylül bulaşır
kalbini bir yerlere koyamaz
düşünür düşünür düşünür⁷¹

Attilâ İlhan yukarıdaki dizelerde eylül ayını katledilmiş bir erkeğe belki de kendine benzetir. Ona eşlik eden Suna Su, bu atmosfer içinde tedirgin ve korkmuş bir haldedir. Bu eserde şairin toplumsal olayların içinde aktif bir rolü olduğu sezdirilirken sevgilinin de kendi dünyasında olduğu anlaşılır.

⁷¹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*....s.10-11.

İlhan, bu bölümdeki şiirlerini boğazına kadar toplumsal yaşantıya batmış ozanın aynı zamanda aşkını da dile getirme çabası olarak niteler.⁷²

Bir hayranının yukarıdaki şiirinden hareketle kızına Suna Su adını verdiğini belirten şair, bu eserin okuyucu tarafından ne derece sahiplenildiğine dikkat çeker. Son olarak da bu şiirin açıklama kısmına şu satırları ekler: *suna'yla 'imkânsız' bir aşk yaşamıştık. o çok gençti, bense âvâre ve parasız. kimbilir kaç şiir, kaç mektup yazdım.*⁷³

Suna Su için yazılmış bir diğer şiir olan *suna su için koşma*;

ellerini saçlarıma dolaştırma
 parmakların dudaklarıma değmesin
 bu ağaçlar böyle yeşil giyiyorlar
 bu yıldızlar gözlerine doğuyorlar
 ellerini saçlarıma dolaştırma
 nefesin avuçlarıma esmesin
 yoksa yine yolcuyum suna su

Şiirin yukarıdaki dizelerinde Attilâ İlhan, el dudak ve göz unsurlarına bağlı bir imgeler bütünü oluşturmaktadır. El; dokunma, temas, bağlanma ve hayata bakışın işlevsel kısmını ifade eder. Dudak; bir yanıylı maddi ve manevi beslenmeyi, bir yanıylı da aşkı ve duygusallığı verir. Göz ise gören, tanıyan, anlayan, öğrenen, bilen bir unsurdur. Aşk, bilinci ve yapılacak her şeye ait bilgiyi sağlar. Sonuç olarak, bütün bir halde bilinciyle, hareketleriyle ve sevgisiyle karşımıza çıkan bir sevgili yaratılır. Bu sevgili ellerini, şairin saçlarında ve dudaklarında dolaştırır. Gecenin tüm yıldızları onun gözlerinin ışıltısına dolmuştur.

Şiirin son iki dizesinde ise karanlık ve aydınlık imajı kullanılarak imâ edilen ideolojik bir görüş vardır:

⁷² Attilâ İlhan, *age.* s.76.

⁷³ Attilâ İlhan, *age.* s.77.

gözlerini karanlığa alıştırma
aydınlığı seviyorum suna su⁷⁴

Bu bölümde ise toplumsal bir ozan olarak verilmek istenen mesaj şu şekilde ifade edilir: (...) *yalnız ucundan kıyısından, 'aydınlığı sevdiğimi' söylememe ne demeli? o yıllarda aydınlık da, güneş gibi, gelecek iyi günlerin, dolaylı olarak sosyalizm'in simgesi idi.*⁷⁵

Şairin Suna Su için yazdığı *büyük istifham üzerinde* isimli bölüm, beş şiirden oluşur. Eserlerde Suna'nın adını vermeyen şair, açıklama kısmında bu şiirleri onun için yazdığını söylemiştir. Bu şiirlerden ilki *-1. şimdi sen olsan...*'ın ilk üç dizesinde, yağmurlu bir günde camdan dışarı bakan şairin, yağmurun insan şekillerini bozucu etkisiyle, sevgilisini camın öbür tarafında hayal ettiğini görüyoruz. Mekân unsurunu da istediği gibi değiştirerek kullanan İlhan, cam ile İzmir arasındaki mesafeyi ortadan kaldırarak sevgilisini camın önündeymiş gibi hayal eder:

ilk sonbahar yağmuruyla oturduk hayli dertleştik
ben camın önündeydim o arkasındaydı
sen izmir taraflarında uzakça bir yerdeydin

Şiirin devamında yağmuru kişileştirerek ona ümitsizliği besleyen sözler söyler. Çünkü şiirin temeline hakim olan ızdırap; aşk ızdırabı devam ettirilmelidir. Bunu sağlamak için derdin gitgide artacağını bildirir:

dünden bugüne çektiklerin eksilmedi dedi yağmur bana
eksilmeyecek dedi bugünden yarına

Tüm bunlardan sonra problemlerin ortasında kalarak çevresine bir duvar ördüğü:

bir hiçliğin koynunda istifham gibi büyüyeceksin

⁷⁴ Attilâ İlhan, *age.* s.12.

⁷⁵ Attilâ İlhan, *age.* s.77.

sual sorduğun her şey senden سوال soracak
bitirdim sandığın vakit başladığını göreceksin

dizeleriyle ucu kapalı, fasit bir daire çizmektedir. Bu dairenin varlığı onu tekrardan ümitsizliğe götürür.

Son mısralarda ise şair yalnızca sevdiğini görmektedir. Bu görüş ister hayali ister gerçek olsun onun dünyasını aydınlatan tek şeydir. Aslında içindeki hayal bir kandil kadar zayıftır. Gerçeği ortaya çıktığında, kandile ihtiyaç kalmadan onu söndürmeyi tercih eder. Bu tavırda, İlhan'ın hayali sevmekle birlikte, daima gerçeği üstün tuttuğunu görmekteyiz. Bu gerçek severlik onun, şiirlerinde olduğu kadar sosyal fikirlerinde de kendini gösterir. Şair, toplumsal gerçekçi bakış açısını şiirlerinde de bu şekilde ortaya koymaktadır.

yağmurun altında insanlar biçimsizdiler
şimdi sen olsan ortalık şenlenecekti
sanki birden bire ışıklar yanacaktı
oysa ben içimdeki kandili söndürecektim⁷⁶

Attilâ İlhan, bu bölümdeki şiirlerin açıklama kısmında soru sormanın öneminden bahseder. Sadece inanca dayalı kurtuluş çarelerinin yeni mistisizmler getirdiğini, oysa akılcı olmanın şart olduğunu belirtir. Fakat sürekli soru sormak kararsızlığına dayanabilmek ve bu soru işaretlerinden yeni bileşimler çıkarabilecek kadar usta olmak oldukça zordur. Şairin bu şiirde Suna Su'ya anlatmak istediği şey, belki de budur.⁷⁷

büyük istifham üzerinde şiirinin ikinci bölümü olan -2. *gözlerimi kapasam...* şiirinde birinci bölüme göre daha romantik bir tavır görmekteyiz. Şiirin ilk dizelerinde uzaktan uzağa Orhan Veli etkisi hissedilir. Orhan Veli “İstanbul’u

⁷⁶ Attilâ İlhan, *age.* s.13.

⁷⁷ Attilâ İlhan, *age.* s.78.

dinliyorum / gözlerim kapalı” derken, Attilâ İlhan; “gözlerimi kapasam / akşam” dizeleriyle şiire başlar. Buradaki “akşam” kelimesi, bir bütün halinde havanın kararması, kızılılık, güneşin altın rengiyle ufuklarda sönmesi, el ayağın dış mekândan çekilmesi gibi unsurları barındıran ve içinde binbir sırrın bulunduğu geceye insan hayalini taşıyan bir atmosfer sağlar. Bu açıdan bir taraftan Haşim’e diğer taraftan Yahya Kemal’e bağlanır. Bu iki şair gibi İlhan’da bir akşam atmosferi yaratır. Okurun zihninde üç kelimeyle çiziliveren ve hiçbir sınır konmadığı için sonsuz bir hayal hazinesini içinde bulunduran bir imge, akşam imgesi oluşturulur.

Şiirin devamında, şairin dudaklarına bakan sevgilinin gözlerinin parıltısı, bir yıldız akışına benzetilir. Saçlar, kollar gibi İlhan’ın boynuna sarılır:

....
bir karanlığın dibinden gözlerin ağzıma bakıyorlar
ellerimi yüzümü yıldızlarla yıkıyorum
saçların boynuma sarılıyorlar

Bundan sonraki dizelerin tümü dilek kipi olan –se, -sa ile çekimlenmiştir:

....
gözlerimi kapasam
senin için bir mısra tasarlasam
bir renk düşünsem
başımı senin dizine koyduğumu uyuduğumu düşünsem
çocuğunmuşum gibi saçlarımı okşadığını
kocanmışım gibi yakama çiçek taktığını

Böylece hayal âleminden geçen ve dileklerini sıralayan şair, psikanalitik bir yöntemle çocukluğuna döner. Ancak Freud’un oedipus kompleksinin⁷⁸ uygulanması gibi birden sevgilisinin kocası rolüne geçerir. Burada bir kadının çocuğu ve kocası arasındaki benzerliklerin oedipustaki temel dürtüler vasıtasıyla nasıl birbirine

⁷⁸ Oedipus Kompleksi, erkek çocuğun annesine olan aşkından ötürü babasını kendisine rakip görmesi ve babasını kıskanmasıdır. İsmi Yunan Mitolojisi’nde babasını öldürüp annesiyle birlikte olan Oidipus’tan alır.

bağlandığını görürüz. Bunun dışında bu kısma yapılabilecek bir başka yorum da, İlhan'ın Suna Su'ya bir "Meryem safiyeti" güzelliği ile görmesi ve ona genç kız güzelliği dışında bir de anne ve eş kimliğini yakıştırıyor olmasıdır.

....

ellerin göğsüme girse avuçlayıp kalbimi koparsa

sımsıcak

ben senin kanına girsem

İlhan, yukarıdaki mısralarda cinsellikle; aşkı, fedakârlığı ve acıyı birleştirir.

....

dudakların bir akşamüstü dudaklarıma değince

kadehim kırılacak

münkirlere müminlere küfredeceğim⁷⁹

Şiirin yukarıdaki son mısralarında, Attilâ İlhan'ın bütün kalıplarını ve kurallarını geçersiz kılacak olan, onu kabul ettiği veya etmediği her şeye karşı ilgisiz ve bazen isyankâr hale getirecek olan bir aşka ulaşır. Bu aşkın bir tarafı cinsel, diğer tarafı ise düşünseldir. Elbette bu şiirin yazılış tarihi Elif Şafak'ın *Aşk*'ından çok öncedir. Ancak biz bu mısralarda, Şafak'ın tasavvufî ve cinsel yönü olan iki aşkı birleştirmesi gibi, İlhan'ın da maddi ve bedensel bir aşkla düşünsel cephesini birleştirdiğini görmekteyiz.

Attilâ İlhan bu bölümdeki şiirlerde soru sormanın önemi üzerinde durmuş, Suna Su'yu da bu meseleye dahil etmiştir.-3. *iki elin kızıl kanda olsa...* şiirinde sevdiği kadınında soru sorma kabiliyetinde olduğunu görmekteyiz. Şair, şiirlerinin bir bölümünde gerek duygusal gerekse düşünsel anlamda ona eşlik eden bir kadın ve sevgili yaratır. Bu kadınlar bazen devrin bunalımı yüzünden ortak duyguları paylaşıırken, bazen de fikrî anlamda ona eşlik ederler. Suna Su da sevgili kimliği ile hem şaire hem de istifham kavramına eşlik eder.

⁷⁹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*....s.14-16.

sökölüp
 salkım salkım leylekler gelirse
 ilkbahar olur
 kül mavinin yanına kirli sarı gelirse
 sonbahar
 sen benim yanıma gelersen
 kıyamet olur

İlhan, ilkbahar, sonbahar gibi iki mevsimin ardından sevgiliyle buluşmasının onun kıyameti olduğunu söyler. Kıyamet mevsimi ona ait tüm duyguların canlandığı ve sevgiliye karşı konuştuğu bir dönemdir. Buradan da sevgilinin gelmemiş olduğunu, İlhan'ın da bu şiiri ona özlemi sebebiyle kaleme aldığı anlaşılır.

bir damla gözyaşı okyanus boşluklarını doldurur
 senin gözyaşların beş kıtayı eritirler
 hünerli ellerin yeni bir dünya yaratırlar
 gözlerimden milyonlarca yıldız çoğaltırsın
 milyonlarca defa bakabilmem için
 geceleri sana bir saniyede
 parmaklarımdan istifhamlar çoğaltırsın
 her ağacın dalına bir istifham asarsın
 ölüme mahkûm eder beni asarsın

Yukarıdaki dizelerde kavuşmak, okyanusları dolduran bir damla gözyaşıyla kutlanır. Sevgilinin gözyaşları tüm dünyadan daha değerlidir. Gözyaşları, Attilâ İlhan'ın da dünyasını eriterek hünerli ellerle ona yeni bir dünya ve gözlerindeki parıltılarla yeni bir kâinat oluştururlar. Bu kâinattaki yıldızların her birinde bir parıltı halinde Attilâ İlhan'ın benliği vardır. Sevgili, varlığıyla İlhan'ı kâinat kadar çoğaltmakta, büyülemektedir. Ancak şairin sevgiliye uzanan elleri boşlukla karşılaşp ona ulaşamaz ve parmakları bir hayali tutarcasına kıvrılarak kapanır. Bu kapanış,

adeta bir ilmeğin kapanışıdır. Bu ilmeğin içerisinde asılan, idam edilen ve ölüme mahkûm edilen, İlhan'ın benliğidir.

....

konuştuğun zaman
sonsuzluğun sesini dinlemeliyim
bir istifham gibi eğilip
seni bir istifham gibi öpmeliyim
elimden ne gelirse yapmalıyım
bir tevrat bir incil bırakmalıyım
beni bir dağ başına koymalılar⁸⁰

Ölümüyle ellerini uzattığı halde hiçbir sonuç alamadan çarmıha yürüyen İsa gibi manevi bir makama yükselir. Peygamberlerin sözlerine benzeyen ve ona en yakın metinler şiiirlerdir. “onların sözleri gibi şiiirler bırakmalıyım” derken, bu sevginin onun Fuzuli’de olduğu gibi manevi bir makama yükselttiğini hissettirir.

Şiirin tümünde gördüğümüz; genç bir kadın halinde olan sevgili imajının kavuşamama acısıyla bir değişim geçirmesi, onu olgunlaştıran ve pişiren bir ateş haline dönüştürmesidir. Duygularını ifade eden şiiirler ise büyük hakikat yolcularının sözleri gibi ortaya konmuştur.

Bu bölüm şiiirlerinden -4. *sen olmadığın vakit...* sevgiliye uzaklık duygusu etrafında ilerler. Yalnızlığın dişi bir tarafı olduğunu söyleyen Attilâ İlhan, aşağıdaki dizelerde Suna Su’nun olmadığı durumlardan ve o zamanlar duygu dünyasında yaşanan tahribattan bahseder:

sen olmadığın vakit büyük yalnızlığım var
dalgaların kendilerini taştan taş vurmaları
sonbahar yıldızlarının sessiz sedasız çırpınmaları

⁸⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.17-18.

ve büyük yalnızlığım var
 biliyorsun hani o
 rüzgârın gözüne karanlık bir yelken gibi taşıdığım
 yalnızlığım

“Ayrılığı beklerken”, “olmadığın”, “yalnızlık”, “taştan taşla vurmak”, “sonbahar”, “sessiz”, “sedasız”, “çırpınma”, “büyük yalnızlık”, “karanlık” gibi sözcükler şiire hakim olan duygunun yalnızlık olduğunu gösterir. Şair, bu eserde yalnızlığını ve sevgiliden uzak olma halinin verdiği şiddetli ruh halini tabiata yansıtıyor. Dalgaların, sonbahar yıldızlarının onun yalnızlığının ortağı olduğunu görüyoruz. Bu yalnızlık insanî boyuttan çıkarılarak önce tabiat, sonra da kozmik boyuta taşınır. Biz bu tavrı; git gide gelişen paylaşım alışkanlığını, şairin pek çok şiirinde görmekteyiz. Problemleri makro düzeye ulaştırarak çözmek İlhan’ın alışkanlıkları arasındadır.

sen olmadığın vakit o denizde
 şarabım tuzlu bir lezzet kazanıyor
 avuçlarımda bir ateş yanıyor
 ...
 sen olmadığın vakit ben de olmuyorum⁸¹

Ne olacağını bilemeden, sonucunu kestiremeden yaşadığı yalnızlık, şairin iç denizi ancak sevgiliyle sakinleşmektedir. Sevgilinin olmadığı zamanlarda kabaran duygu denizi onun şarabına karışır ve ona tuzlu bir lezzet katar. Yani hayat o olmadan tatsız, yaşanamayacak bir yük ve ızdırap haline gelerek şairin kalbindeki ateş avuçlarında kendisini gösterir. Tüm bunlar, şairin yavaş yavaş bu sevdanın ateşinde kendisini yok etmenin adımlarıdır. Şairin benliği ve hayatı ancak sevgiliyle bir anlam ve varlık kazanmaktadır.

büyük istifham üzerinde bölümünün son şiiri olan -5. *değil mi ki...* adeta soru sormanın ve sorgulamanın verdiği hazla yazılmıştır:

⁸¹ Attilâ İlhan, *age.* 19-20.

şehrin üstünde tozlu bir ay silkinmektedir
 mevsim yaz olmuş sonbahar olmuş ne umurum
 değil mi ki o büyük istifhamın üzerindeyiz
 birbirimizi seviyoruz
 ve sevgimizden şüphe ediyoruz⁸²

Ay, gecenin hükümdarıdır. Onun tozlanmış olması, çoktandır görülmediği veya fark edilmediği anlamına gelir. Ay, gecelere ait hatıralar saklar. Silkelenen tozlu ay, şairin hafızasında geçmiş güzel gecelerin tekrar hatırlanması demektir. Böyle geceler, ister yaz ister sonbahar olsun, hatırlandıklarında kendi atmosferlerini kurarlar. Bu atmosfer içinde sevgiliyle birbirlerine aşklarını söyledikleri zamanlar onun hafızasına dolmaya başlar.

Düşünen her zihin neyin ne kadar var olduğunu tekrar tekrar yoklar. Şüphe etmek, düşünmenin başlangıcıdır. Şairin ve sevgilisinin sevgilerinden şüphe etmesi, bu açıdan bakıldığında nereye gidecekleri hakkında karar vermek üzere düşündüklerini ve bu ciddi karar arifesinde sevgilerinin bir ömür sürecek olan beraberliği taşıyacak kudrette olup olmadığını ölçmeye çalıştıklarını ifade eder.

Suna Su için yazılmış bir başka şiir olan *yirmibeşinci kısım*:

ışıkları söndür suna su
 vapurları duyacağız ha

 yabancı değil ben kaptan'ım
 aç kapıyı suna su
 büyük yağmurda ıslandım

 kadehini dinleme çıldırırsın
 elimden gelmeyen bir o
 bütün trenleri kaçırdım

⁸² Attilâ İlhan, *age*. s.21.

saatin kaç suna su

yarın öleceğiz ha⁸³

Şairin yukarıdaki görme, duyma ve uyku hali tamamen Suna Su ile ilgilidir. Sevgilisini gören, duyan ve rüyasında gören İlhan, bu kadının onu çağırdığını imâ eder. Artık önemli olan nereye gidileceği değildir.

“büyük yağmurda ıslandım” dizesiyle kastedilen Nuh tufanıdır ve şair o zamandan beri sevgilisini beklediğini söyler. Bu noktada kendini Nuh’la özdeşleştirerek sevgilisini ezeli bir güzel olarak hayal eder.

Son dizelerde ise şair bu beraberlik için elindeki tüm fırsatları kaçırmıştır ve fırsatların tükendiği an onun ölüm anıdır. Bu bakımdan o saatin gelip gelmediğini hayalindeki sevgilisine sorar.

Şair bu şiirin açıklama kısmına şunları ekler: “*sunâ için yazdığım şiirlerden. sunâ ile ilişkimiz imkânsız başlamış, imkânsız bitmişti. sonraki hayatımda zaman zaman başlangıç günlerini hatırlamış, böyle şeyler yazmışımdır.*”⁸⁴

Attilâ İlhan bazen, Suna Su’nun yanlış zamanda yanlış yerdeki doğru kız olabileceğini düşünür. Bu kızın yaşına göre yüksek bir sanat zevkinin bulunduğunu söyleyen şair, onun güzelliğinde bir “Meryem tablosu safiyeti” görür. Neresinden bakılsa imkânsız bir aşk yaşadıklarını belirterek, Suna Su ile ne zaman mektuplaşsa, yaşadığı devrin gerilimli ortamından uzaklaşıp bir akarsu kıyısındaymış gibi dinlendiğini hisseder. Suna Su’nun babasıyla bu ilişkinin gidişatı hakkında konuştuklarında ona, maddi olarak bir aile kuracak güçte olmadığını söyler. Suna’ya *Rujunu al gel* diyerek, onu bir serüvene davet eder. Fakat ailesinin Suna Su’yu oradan uzaklaştırması sebebiyle bu çağrıya bir karşılık alamaz.⁸⁵

“Rujunu al gel” çağrısını Öner Ciravoğlu şu şekilde yorumlar:

⁸³ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*, 44. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2017 İstanbul, s.88.

⁸⁴ Attilâ İlhan, *age*, s.151.

⁸⁵ Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.111-112.

“Suna Su, şimdi bir yerlerde o tutkulu günler için içleniyordur. ‘Rujunu al, gel!’ çağrısı, bir kez yazılmıştır. Bir kadın için en ozanca duyarlık, bu çağrının içindedir. Ya cevaplanır yada asla!”⁸⁶

Attilâ İlhan’ın kız kardeşi ile uzun yıllar boyunca haberleşen Suna Su, sonraları evlenerek Gönen soyadını almış ve iki çocuk sahibi olmuştur. Attilâ İlhan’ı izlediği ve dinlediği zamanlarda Çolpan İlhan’a telefon eden ve bir dönem şairle de buluşup görüşen Suna Su’nun, İlhan’a hissettirdiği duyguların en duru halini şu satırlardan okuyoruz: *...Soğuk bir kıştı, sürekli kar yağıyor, çıplak dut dallarında simsiyah kargalar! Suna’yı o gün bugün, acaba neden hep uzak bir bahçedeki beyaz bir zambak gibi hatırlarım?*⁸⁷

2.1.1.2. Maria Missakian

Üniversite yıllarında Nâzım’ı Kurtarma Hareketi’ne katılmak üzere Paris’e giden İlhan, orada Maria Missakian adlı genç bir kızla tanışır. İlk Paris yolculuğunda tanıdığı bu kızla duygusal bir yakınlık kurar ve gerekirse onunla evlenmeyi düşünür. Türkiye’ye döndükten sonra da belli bir dönem mektuplaşan çift, sonraları irtibatı kaybetmişlerdir.

Maria Missakian’ı ilk defa St. Michel Bulvarı üzerindeki bir kahvede gören şair, o anları şöyle hatırlar: *Dışarıda sonbahar karanlığı, içeride pırıl pırıl neonlar, adeta bir akvaryum aydınlığı! Hani olur ya, birisinin sizi izlediğini hissedersiniz, işte üzerimde öyle bir his; başımı kaldırıyorum, piyano siyahı saçları omuzlarına dağılan, seyrek ve dağınık kaşlı, kıvrıkcık kirpikli iri siyah gözlü bir kız. ‘Siz Türk müsünüz?’ diye damdan düşercesine soruyor; o tarihte bir Fransız’ın bir Türk’ü bir bakışta tanınması imkânsız.*⁸⁸

⁸⁶ Öner Ciravoğlu, *age*. s.107.

⁸⁷ Öner Ciravoğlu, *age*. s.112.

⁸⁸ Öner Ciravoğlu, *age*. s.113-114.

Maria Missakian Ermeni kökenli olup ataları Türkiye’de yaşamıştır. O ve ailesi her ne kadar Birinci Dünya Savaşı yüzünden göç etmek zorunda kalsalar da, bu genç kızın köklerine ve anayurduna karşı olan derin merakı İlhan’ı oldukça etkilemiştir.⁸⁹

En imkânsız aşkını Maria Missakian ile yaşadığını belirten şairin bu kııda ilk dikkatini çeken şey şüphesiz fiziksel görünüşüdür. O dönemin film yıldızlarından olan Maria Montes’e benzeyen Maria Missakian’ın, güzelliğini şu satırlarda anlatılır: *O tür güzellik, her kııda o havayı vermez; bazı çizgi aksaklıkları görebilirsiniz ama bütünüün yarattığı güzellik başkadır. Benim yanımda, onu kim görmüşse hayretini gizleyememişti.*⁹⁰

Attilâ İlhan’ın, hayatına girecek olan kadınlarda aradığı belli fiziksel ve karakteristik özellikler vardır. Karakteristik özellikleri bir kenara bırakacak olursak, dış görünüşte kendine ideal bir tip yaratan şairin, özgün bir güzellik anlayışı olduğunu yeğeni Kerem Alışık ve kardeşi Çolpan İlhan’dan okumaktayız⁹¹. Onun güzel kadınlardan hoşlandığını ve güzel bulmadığı kadınlara karşı özel bir ilgisizliğinin olduğunu yakın arkadaşı Erol Manisalı da ayrıca belirtmektedir.⁹² Maria Missakian da, şairin hayatına giren diğer kadınlar gibi belli bir güzellik ölçüsüne sahiptir.

Attilâ İlhan’ı Maria Missakian’a bağlayan bir başka özelliği ise yoksul bir yaşantıya sahip olmasıdır. Paris’in fakir mahallelerinden birinde oturmakta olan bu genç kız, bilmediği ve denemediği pek çok şeyi şair sayesinde tecrübe etmiştir. (...) *Birçok şeyi, benden öğreniyordu; bu beni hem rahatsız ediyor, üzüyor, hem de enikonu etkiliyordu.*⁹³ diyen İlhan’ı, özel hayatında bu yönden etkileyen başka bir genç kız olmamıştır.

⁸⁹ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan’ı Dinledim*, 1. Basım, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.155.

⁹⁰ Öner Cıravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Sanat Yayınları 2012, s.48.

⁹¹ Çolpan İlhan, “Yalnız Şövalye Attilâ İlhan”, Derleyen: Zeynep Ankara, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s.129.

⁹² Erol Manisalı, *Attilâ İlhan’la 1000 Saat*, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, 2005, s.199.

⁹³ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan’ı Dinledim*, 1. Basım, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.148-149.

Şiirlerinde çoğunlukla imkânsız aşkları yazan şair, buna sebep olarak toplumcu hayatı ve sınıfsal imkânsızlıkları gösterir. Maria Missakian ile olan ilişkilerini de bu duruma örnektir. İlhan, onu Türkiye'ye getirmek için elinden geleni yaptığını söyler. Fakat savaş ertesi olması, Maria'nın ailesinin Türkiye'den izinsiz gitmeleri, bunun sonucunda vatandaşlık pasaportlarının olmaması ve şairin yaşadığı maddi sıkıntılar bu ilişkiyi sonlandıran şeyler olmuştur.⁹⁴

İlhan, toplumsal gerçekçi bir şair olarak şiirlerinin genelinde devrin bunalımına ait izler bırakır. Onun eserlerinde çeşitli sebeplerden yan yana gelemeyen kadın ve erkeğin yaşadığı dramın çağdaş bir şekilde işlendiğini görmekteyiz. Yalnızlık ve sevgiliden ayrı kalma hali romantik şiirlerdeki hakim duygular arasındadır. Bazı şiirlerde yalnızca hayalî bir kadın söz konusuysen, bazı şiirlerde sonu belirsiz bir ilişkinin kahramanlarından söz edilir. Attilâ İlhan toplumsal mücadeleye eserleri dışında fiilen de bir katılım sağladığı için olsa gerek, şiirlerde daha çok erkeğin yaşadığı gerilim ve kadının mecburen ondan uzaklaşma hali vardır. Ne yazık ki İlhan'ın eserlerinde işlediği bu duygular ve temalar bir neslin yaşam tarzı haline gelmiştir. Kadın ve erkeğin ikili ilişkilerindeki mutsuzluk o dönemin gündelik meseleleri arasındadır.

Aralarındaki yoğun ve duygusal ilişkinin devamı için ellerinden gelen her şeyi yapan çift bir gün İstanbul'da tekrar kavuşma ihtimalini düşünerek uzun bir süre mektuplaşmışlardır. İlhan, Maria Missakian ile alakalı son haberleri Mırç lakaplı arkadaşından alır: (...) *Maria Paris'e dönmüş, serseri mizaç bir müzisyenle evlenmiş, çocukları olmuş. Fakat mutlu olamamış, mutsuzluğundan alkole başlıyor. Hafiften alkolizme kayıyor...*⁹⁵

Yağmur Kaçağı'nda maria missakian adıyla yazılmış bir şiir vardır. Şair bu şiiri, Maria Missakian'ı Türkiye'ye getirtmek için yaptığı görüşmelerden sonra durumun ne kadar umutsuz olduğunu anladığı anda yazmıştır: (...) *Büyük bir umutsuzluğa*

⁹⁴ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan'la Söyleşiler*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, 2001 s.112.

⁹⁵ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan'ı Dinledim*, 1. Basım, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.160.

düştüm ve hiç unutmuyorum, oradan çıktıktan sonra yürüyerek Babıâli'den Beyoğlu'na doğru gidiyorum; Yüksekaldırım'ı çıkarken ‘Maria Missakian’’ şiiri.⁹⁶

yüksekkaldırım'da bir akşam
 maria missakian'ı düşündüm
 eğer kendimi bıraksam
 yağmur olabilirdim yağırdım
 kasım'da bir çınar olurdu
 yaprak yaprak dökülürdüm
 kalbimi sıkı tutmasam

Attila İlhan Maria Missakian'a aşıktır. Biri Paris'te bir diğeri Türkiye'de olmasına rağmen ortak acıları çekmektedirler. Şair, yukarıdaki dizelerde imkânsız aşklarından birini daha kabullenmeye çalışır. Şiirin ilerleyen kısımları, şairin olmasını istediği durumlar etrafında ilerler:

....
 maria missakian adında biri
 gelse göğsüne kapansam

 gece gölgesine sokulsam
 gökyüzünde bulutlar büyüseler
 yağmuru dinlesem anlatsam
 şimşekler kırılıp dökülseler⁹⁷

Yukarıdaki dizelerle artan gerilim, şiirin son dizelerinde daha kuvvetli bir noktaya ulaşarak şairin Maria Missakian'ı tanıdığı ve çocuğu gibi gördüğü Paris şehrini boğmasıyla sona erer.

⁹⁶ Selim İleri, *age.* s.159.

⁹⁷ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*....s.46-47.

Attilâ İlhan'ın *uzaktan sevmek* isimli şiirinde de Ermeni milletine ait bir sevgili tipi görüyoruz. Aşk teması etrafında gelişen bu eserde, kadının fiziksel güzelliği ve zarafetinden bahsedilir. Tüm bunlar ilk anda Maria Missakian'ı akla getirse de, şairin röportajlarında ve şiir kitaplarının *meraklısına notlar* kısmında bu yönde bir açıklama olmadığından, bu eseri aşk teması altında sınıflandırmak daha uygundur.

Attilâ İlhan'ın özel kadınlardan biri olan Maria Missakian'la alakalı son hatırası şu satırlarda anlatılmaktadır: *Yağmur Kaçağı'nda, "Maria Missakian" şiiri vardı. İzmir'deydim, ailemin yanında; oradan şiirin olduğu sayfayı imzalayıp Maria'ya gönderdim, son irtibat bu oldu. En son irtibat bu...*⁹⁸

Öner Ciravoğlu'na göre İlhan, aşkı anlattığı şiirlerinde mekân olarak büyük şehir ortamını seçmiş ve özellikle o dönem büyük şehrin gençlerini etkisi altına almıştır. Erkekler sevgililerine veya aşık olduğu kızlara karşı sitemlerini veya aşklarını onun dizeleriyle ifade ederken, kızlar kendilerini birer "Maria Missakian" olarak duyumsamaktan büyük haz alırlar.⁹⁹ İlhan'ın en imkânsız aşkı olan Missakian, giderek şiirsel bir metafora dönüşmüş ve şairin "Mektupları gelir" dizesindeki kadınlar arasına yerleşmiştir.¹⁰⁰

2.1.1.3. Annette

Attilâ İlhan'ın Paris'te yakınlık kurduğu ilk kız Annette'dir. Aslen Polonya mültecisi olan bu kız, şairin Alliance Française'den (şairin gittiği dil kursu) sınıf arkadaşısıdır. İlhan, onunla alakalı izlerin *Sisler Bulvarı'nda* ve *başka adam* şiirinde belirginleştiğini ifade eder.¹⁰¹

⁹⁸ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan'ı Dinledim*, 1. Basım, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.161.

⁹⁹ Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.53.

¹⁰⁰ Öner Ciravoğlu, *a.g.e.s.*107.

¹⁰¹ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan'ı Dinledim*, 1. Basım, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.119.

Annette ile en geniş bilgiyi Abbas Yolcu isimli gezi kitabından bulmaktayız. Şair bu kitabında, onu gördüğü ilk anı, (...) *daha sınıfa ilk girdiğim gün Annette’i görmüşümdür. Benim tam önümdeki sırada oturmuştur Annette. Siyah ve parlak, uzun ve dalga dalga saçları vardır; büyük ve mühim gözleri* diyerek anlatır.¹⁰²

Paris yıllarında şaire duygusal anlamda eşlik eden bu genç kız henüz 19 yaşındadır. İlhan, Annette ile ilişkilerini anlatırken *çocuğuz*¹⁰³, *onu bir çocuk gibi düşünüyorum*¹⁰⁴ ifadelerini kullanır. Buradan iki tarafın da bu ilişkiyi yaşarken genç ve tecrübesiz olduğunu anlaşılır. Ayrıca Annette ile İlhan’ın Fransızca öğrenmek üzere gittikleri okulda öğrenci konumunda olmaları, ikisinin de Fransa’ya sonradan gelmeleri ve yaşadıkları mütevazı hayatın belli paylaşımlar doğurduğu açıktır.

İlhan’ın gerçek birlikteliğinden izler taşıyan *başka adam* şiirinde, şairin “sevgilim” dediği kişi Annette’dir.¹⁰⁵ Şiirin ilk bölümünde Annette’in gündelik yaşantısından, her akşam geçtiği sokaktan bahsedilir. Gün bitiminde sevgilisinden ayrılmak istemeyen şair, onunla devamlı birlikte olmak ister.

türkülerin başladığı bittiği yerdeki kız

raspail bulvarı’ndan

yine gelip yine geçsen her akşam

yalnız

....

ışıklar yola çıkınca herhangi bir akşam

beni alıp duvarların arkasına götürmeseler

seni alıp götürmeseler

İlhan, şiirin devamında sevgilinin gözlerinde kâinata dair izler bulur:

¹⁰² Selim İleri, *age.* s.145.

¹⁰³ Attilâ İlhan, *Abbas Yolcu*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Nisan 2004 İstanbul, s.146.

¹⁰⁴ Attilâ İlhan, *age.* s.144.

¹⁰⁵ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*, 28. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2017 İstanbul, s.150.

ben hızlı yıldızları deniz boylarında gördüm
 ateşten oyulmuş çizgiler vardı
 gözbebeklerinde
 yıldız rüzgârları geçtiler
 poyraz rüzgârları geçtiler

Annette'in yün eldivenleri, her akşam birlikte gittikleri Luxembourg Bahçesi onunla ilgili hatıralar arasındadır ve aşağıdaki dizelerde geçer:

....
 bulvarlarda rüzgâr
 luxembourg bahçesi'nde rüzgâr
 çoluk çocuk son yaprakları savuruyor

 bir hızlı bulutlar
 kırmızı kuşlarla süslenmiş yün eldivenlerin
 gökyüzü kaldırımlar sen ve paris şehri
 sen ve paris şehri sevgilim
 ve her biri bir başka türlü çağrışan
 yol-cu-luk-lar

Özel yaşantısındaki her kadın, İlhan için farklı bir dönemi ifade eder ve her birinin şair için özel ve anlamlı bir yeri vardır. Zaman içinde sevdiği kadınlar değişse de, değişmeyen tek şey onun için devam eden yolculuk halidir. Bu kişisel serüvende, Annette onu büyüten ve olgunlaştıran bir sevgilidir. İşte İlhan'ın kendi cümlelerinden Annette:

1949 kışı. Noel yortusu. (...) Annette'le birlikte parka yürüyoruz. (...) O soğukta, o karanlıkta, o tenhalıkta, parkın sıralarından birine oturmuştuk. Annette onu öpmemi bekliyordu, ben kendimi buna hazırlıyordum, bu işi “çapkınlık” diye yapacak olsam kolaydı ama, Annette'in sınıfa girer girmez

benim gönlümde bütün ağaçların bir çiçeğe durması vardı ki, işleri son derece zorlaştırıyordu. Annette’i öptüm, büsbütün büyüdüm.¹⁰⁶

2.1.1.4. Zehra

Attilâ İlhan’ın özel hayatındaki kadınlardan biri de Zehra Solmaz’dır. *Duvar*, *Yağmur Kaçağı* ve *Sisler Bulvarı* gibi kitaplarda karşımıza çıkan bu genç kız, şairin bazı şiirlerine konu olmuştur.

Zehra Solmaz, İlhan’a evliliği düşündüren kızlardan biridir. Evliliğe sıcak bakmamasına rağmen bu kızla bir nişanlılık süreci geçirmiş, ona karşı derin duygular hissetmiştir. Fakat Zehra Solmaz’nın isteğiyle bu nişanlılık sona ermiş ve ikisi de kendi hayatlarında yalnız ilerlemişlerdir.¹⁰⁷

Şair, ilk şiir kitabı olan *Duvar*’da Zehra Solmaz’a ithafen *mümkün mü* şiirini yazar. Liseyi İstanbul’da okumaya başlayan şair, artık büyük şehir gerçeğiyle yüzleşmiştir. Böylece kırsal havalı şiirlerden uzaklaşarak büyük şehir şiirine sokulduğunu söyler.¹⁰⁸

mümkün mü şiirinin bulunduğu *kaynak yapan adam* bölümünde yapılmak istenen şey, faşizmin yediği şehirlerde yükselen işçi sınıfının durumunu anlatmaktır. Bu şiirin geneli toplumsal duyarlılıkla yazılmıştır ve yalnızca bir yerde sevgiliden bahsedilmektedir:

....

mümkün mü can kardeşim mümkün mü içlenmemek

dertlerimiz varken tarife sığmaz

saadetten nasipsiz insanlar yaşarken

¹⁰⁶ Attilâ İlhan, “Kadınlar Üzerine”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu...!” röportajlar- 1 1946-1983*, Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004 s.200-201.

¹⁰⁷ *Attilâ İlhan armağanı: Kaptan’a saygı ile...*, Ed. Yakup Çelik, Gözd. Geç. 2. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2010, s. 22.

¹⁰⁸ Attilâ İlhan, *Duvar*, 24. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2018 İstanbul, s.180.

mümkün mü ‘yârin serv-endamına’ şiir söylemek

Çevresinde, ülkesinde hatta dünyada olanlara kayıtsız kalamayan ve kendini bu meselelerin içine dahil eden Attilâ İlhan, yukarıdaki dizelerde ülkesinin durumunu ortaya koyar. Halkının yaşadığı türlü acılar; devrin bunalımı, yoksulluk ve diğer toplumsal sorunlar aşk ve sevgiliden söz etmeyi imkânsız hale getirir. Şiirdeki mutsuz ve dertli insanlar, sokaklardaki aç ve kimsesiz çocuklar sevgilinin güzel endamından daha mühimdir. Son dizelerde şiirin genelinde verilmek istenen mesajın bir sonuca bağlandığını görmekteyiz:

evet ben de şairim bahsetmek isterim saadetten
ama neyleyim bir türlü dilim varmıyor
aç karnına aç karnına türkü söylemeye¹⁰⁹

Şiirin başındaki *Zehra*’ya ibaresi, şairin bu şiiri ona adadığını gösterir. Yalnızca tek bir yerde sevgilinin güzelliğinden söz edilen eserde toplumcu bakış açısı hakimdir.

Zehra Solmaz, Bursa Kız Lisesi’nde yatılı bir öğrencidir. Şair onu görmek için sık sık Bursa’ya gider. İlhan, onunla baş başa olduğu bir gün polis tarafından Sansaryan Han’a çağırılır. Onu uzun uzun sorgulayacaklarını düşünerek, kız kardeşi Çolpan’ın evde tek başına kalacağından korkmuş ve Zehra Solmaz’a durumdan bahsetmiştir. Basit bir formalite noksanlığından dolayı çağırıldığını öğrenen İlhan, eve döndüğünde onu kız kardeşinin yanında bulur ve bu durumdan çok etkilenir. Tüm bunlar, onun Zehra Solmaz’a karşı duygusal bir yakınlığın yanında vefa ve mihnet duyguları beslemesini sağlamıştır.¹¹⁰

İlhan’ın artık metropol şiirini denemeye başladığı ikinci şiir kitabı *Sisler Bulvarı*’nda Zehra adının geçtiği üç eser vardır. Bu şiirlerin ikisi *kaptan* bölümünde yer alan 4 ile 5, diğeri ise *bursa’dan yaylımateş*’tir.

¹⁰⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.71.

¹¹⁰ Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.111.

kaptan bölümündeki şiirlerin bir kısmı Paris’te bir kısmı ise İstanbul’da yazılır. Bu bölüm şiirlerinde gerçeküstücü şiir denemeleri yapan İlhan, biçim ve deyişte rahatlık sağlamak isterken çağrışımların önemli rol oynadığı, atlamaların bol olduğu mısralar kurar. *Alışılmış mantık kesinlikle bırakılmıştır* diyen şair büyük bir metropolün, bu metropolün dağdağasını yaşayan bir adamın yaşantısını çarpıcı kesitlerle verir.¹¹¹

Genelde Paris şehrinin mekân tutulduğu bu şiirlerde hakim duygu yabancılaşma gibidir. Şairin fiziksel görünüşündeki değişim yani sakallarının uzaması, ona “kaptan” diye seslenilmesine neden olmuştur. Bu değişim, sevgilisinin onu tanımamasına neden olur. Sıçramaların bol olduğu bu bölümde sevgili kimliğindeki kadınla Zehra’nın aynı kişi olup olmadığı belirsizdir. Gerçeküstücü şiir için önemli olan otomatik yazı tekniğiyle, o an akla gelen her şeyin şiire dahil edildiğini bilmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında Zehra’nın şiire katılımı bu sebepten olmuş olabilir.

kaptan bölümünde 4 başlıklı şiirde Zehra adı geçmektedir. İlhan bu dizelerde huzursuz, tedirgin ve uykusuzdur. Kendiyle hesaplaşma halinde olan şair, sevgilisinden uzaktadır. Şiirin genelindeki konuşulan sevgili Zehra değildir. O, yalnızca belli dizelerde karşımıza çıkar:

cenova’ya indiğim sabah seni katiyen göremezdim
aklım başımda değildi küfür gibi huzursuzdum
herkes beni unutmuştu ben kimseyi unutmamıştım
zehra’yı unutmamıştım allahsız gözlerini unutmamıştım
sol böğrüme sanki çıplak bir hançer saplamışlardı¹¹²

Şiirin ilerleyen mısralarında sevgiliyle tensel yakınlaşma görülür. Bu yakınlaşmanın ardından şair mekân değiştirir ve yolculuk isteğini dile getirir. Attilâ

¹¹¹ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*....s.155.

¹¹² Attilâ İlhan, *age*. s.48.

İlhan, türlü sebeplerden ayrı kaldığı sevgilileriyle ne zaman buluşsa ardından bir yolculuk haline girer. Bu durum şairin duygu değişimiyle açıklanabileceği gibi, kadının bir sığınak mekânı gibi algılanmasından ileri geliyor olabilir. Bu şiirde Zehra, gerçeküstücü şiir denemesi yapan İlhan'ın hatırına gelen ve onun canını yakan bir çift gözdür.

kaptan bölümündeki diğer bir şiir olan 5 gerilimli dizelerle başlar. Şairin şiddetli ruh halinin yanında aklında tasarladığı bir yolculuk vardır. Bu şiirde kaşımızdaki erkek, sevgilisi tarafından terk edilmiş, tek başına ve üzgün biridir. İlhan'ı terk eden kadın, onun her bir şiirine içlenerek ağlayacaktır. Ayrılıktan sonra sevgiliyi hiç tanımamış, görmemiş olma isteği vardır. Önceleri şairin derinine inebilen ve en ince duygularını anlayabilen bu kadın, ayrılık sonrası ona yabancılaşmış ve başka ilişkiler yaşamıştır. Tüm bu olanlar onun, şairin gözündeki kutsallığını kaybetmesine neden olur. İlhan ve sevgilisi her ne kadar birbirlerine yabancılaşmış olsalar da şair, hala arada bir bağın olduğunu hissettirir. Ne var ki bu kadın ona asla geri dönmeyecektir.

Şiirin geneline hakim olan duygu ayrılık temasıyken ve kimliği belirsiz bir sevgiliden bahsedilirken, şairin kullandığı bilinç akışı tekniğiyle Zehra tekrar karşımıza çıkar:

....

pazar günü sözleşmiştik beni mutlaka bekleyecekti
şimdi kalkıp gitsem mırç'ı bulacağım malûm
sonra vini-prix'den üç litre şarap alacağımız
şarabın yanına bir şişe rom-negrita alacağımız
sarhoş olacağımız malûm şarkı söyleyeceğimiz
sonra mırç zehra'dan bahsedecek ben susacağım
camlardan bakınca paris'in damlarını göreceğiz

bana ancak sabahları telefon edebilirsiniz¹¹³

İlhan'ın yakın arkadaşı olan Mırç, yukarıdaki dizelerde, Zehra'yı ona hatırlatan kişidir. Arkadaşıyla Paris'teki gündelik alışkanlıklardan bahseden şair, duygusal bir sıçrama olan bu şiirde Zehra'yı yeniden anımsar.

Sisler Bulvarı kitabındaki *bursa'dan yaylımateş*, Zehra Solmaz için yazılmış bir diğer şiirdir. Burada önce Bursa'nın güzelliğinden bahsedilerek gündelik manzaraları anlatılmıştır. Sonrasında sevgili ortaya çıkar:

....

şimdi yine gözlerimde bursa şehri var
bursa şehri'nde sen varsın
ellerini kalbinin üstüne koyar camlardan bakarsın
ovada çırılçıplak melûl mahzun kavaklar
biletçisi dumanlı bir otobüs

Zehra Solmaz'ın yaşadığı şehir olan Bursa şairin gözlerinde belirir. Zehra'yla görüşmek için bu şehre sık sık gitmiştir ve onu bulunduğu yer olan Bursa'da hayal eder. Şiir ilerledikçe sevgilisinin güzelliği ve yaşama sevinci ön plana çıkar:

....

zehra kardelin
sen siyah kehribar gözlü kız
rüzgârda savrulan kuşların kırmızı böceklerin
heyecanı bulut bulut dolar göğsüne
ve sana malûm olur kirsiz çapaksız
sana malûm olur bir ayna gibi devran

¹¹³ Attilâ İlhan, *age*. s.53.

Şiirin ilk bölümlerinde daha çok Bursa'nın şehir güzelliklerinden bahsedilir ve kişileştirme yapılır. Bazen yumuşak betimlemeler bazense sert benzetmelerin yapıldığı bu bölümde Zehra'nın gönlüne bir zehir süzülür:

....

böyle kavgalı günlerde sen poyraza dönersin
küfreder küfür üstüne yumrukları sıkılmış dağlar
incecikten bir zehir süzülür gönlüne
zehra kardelin
hovarda bir çan sesi gibi genişlersin günden güne
ezberinde kınından sıyrılmış bütün mısralar
şöyle bursa şehri'nden çıkar şehir şehir gezersin

İlhan, o tarihte Bursa Kız Lisesi'nde okuyan Zehra Solmaz için sık sık bu şehre gider. *zehra benim sevgilim. henüz lisede, bense toplumcu eyleme bulaşmış bir üniversite öğrencisiyim ama, nasıl olmuşsa bir şiir armağanı kazanmışım, duvar diye bir bir de kitap yayınlamışım* diyen şair, bu şiirinde Bursa'da cezaevinde yatan Nâzım Hikmet için de bir mısra yazar. “uludağ gibi yine kalbine bakar büyük adam” mısraı bu düşünceyle yazılmıştır. Şiirin bütününde ise ülkenin çaresizliği, buna karşılık gençlerin yalnızca sporla, içkiyle, kadınla ve sinemayla oyalandığı belirtilerek sitem edilmektedir.¹¹⁴

Attilâ İlhan, en özel şiirlerinde bile yer yer toplumsalcılık uğraşı vererek ülkesinin ve insanların sorunlarından bahseder. Hayatındaki en özel kadınlardan biri olan Zehra Solmaz, bu şiirde önceleri sevgili kimliğindeyken, sonlara doğru tüm Türkiye'yi kucaklayan bir mahiyet kazanır. Sevdiği kadını da dolaylı şekilde toplumsalcı tavra sokan şair, Anadolu insanından ve bu coğrafyadan Zehra'yla birlikte bahseder:

....

¹¹⁴ Attilâ İlhan, *age*. s.164.

zehra kardelin
 nasıl çıkmış bütün türkiye'yi gezmiş yüreğin
 arapkir'de damarlarını kesip ağlamış kahrından
 süphandağı'nda pekmezle kar yemiştir
 iki ellerinden öpmüş giresun'da fındık işçileri
 erzurum'da üşümüş serçeler gibi titremiştir¹¹⁵

Zehra Solmaz için yazılan belki de en romantik ve duygulu şiir *zehra kardelin*'dir. Bu ismin nereden geldiğini şu satırlardan okuyoruz: *zehra adıyla onu kimse çağırmazdı, kardelin'se benim uydurmam. galiba çocukluk yıllarımdan geliyor, menemen'deki bağda lâstik sapanla kuş avlardık, çocukların kardelin adını verdikleri bir kuş hatırlarım, oradan.*¹¹⁶

Şiirin geneline baktığımızda şair ile sevgilisinin beraberliğine ve buna bağlı mutluluğu görürüz:

akşam oldu yine bastı karalar
 varıp yıldızların kapısını açtım
 açtılar

 dağ dağa kavuştu ben sana kavuştum
 zehra kardelin

Şiirin ileriki dizelerinde Zehra'yı kimsenin bilmediği bir yıldızla benzeten İlhan, sevgilisini tabiatı kontrol edebilecek bir noktaya çıkarır. Onun gözlerini bir çift siyah karanfile benzetip yakasına takmayı hayal eder, yaptığı benzetmelerle sevdiği kadını yüceltir. Zehra, güzelliğiyle masallardan bile üstün olan, şairi bir sihir yapıyormuşçasına büyüleyen, yer yer doğaya hükmedici güçte olan bir kadındır. Şiirin son kısmında ise iki sevgilinin bütünleşme durumu anlatılır:

¹¹⁵ Attilâ İlhan, *age*. s.106-110.

¹¹⁶ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*....s.79.

....
 sen bensin ben benim
 kalbimde senin kalbin kalbinde benim kalbim
 ben yanardağ sen ateş sen dünya ben güneş
 ömrün ömrüme girmiş yazan alnıma yazmış
 nur yüzüne yüzün şarkılara dönsün
 kalbim bir yol sana gitmiş
 zehra kardelin¹¹⁷

*zehra'yla ilişkimiz, 'resmen' nişanlanmaya kadar gitmiş, her zaman olduğu gibi benim yüzümden 'happy and'e ulaşamamıştır'*¹¹⁸ diyen İlhan, böylece hayatını güzelleştiren sevgililerinden birini daha yüceltmış olur.

Zehra Solmaz'la alakalı bir diğer şiir olan *zehra'nın hâli* şairin bu kıza duyduğu mahcubiyet ve pişmanlık duygularıyla yazılmıştır:

on beş gün kanıma ekmek doğradım çiğnedim
 ben azrail'dim kana susamıştım şarabım kalmamıştı
 zehra'nın halini gördüm bir mezar gibi içlendim
 içindeki tenhaliği kimse anlamamıştı
 artık boyanmıyordu yorgundu zayıflamıştı
 allahıma sövdüm insanlıktan istifa ettim¹¹⁹

*epeyce süren bir dargınlıktan sonra zehra'yı görüyorum. nedense beni çok etkiliyor. beyoğlu kalabalığı arasında altı mısra düşürüyorum.*¹²⁰ İlhan, bu ruh haliyle yazdığı şiirde kendini Azrail'e, Zehra'yı da bir mezara benzetir. Hem fiziksel hem de ruhsal anlamda yorgun görünen Zehra'nın içi tenhalaşmıştır. Şair, ondan bazı

¹¹⁷ Attilâ İlhan, *age*. s.24-25.

¹¹⁸ Attilâ İlhan, *age*. s.79.

¹¹⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.26.

¹²⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.80.

güzel duyguları alıp götürdüğünü anlar. Şiirin son dizesinde anlatılmak istenen, ciddi bir vicdan azabı, ağır bir pişmanlık ve suçluluk duygusudur.

İlhan, bazı eserlerinde türlü şiir denemeleri yapar. Paris'te okuyup öğrendiği sürrealist akım da bunlardan biridir. İsmail Çetişli, *Batı Edebiyatı'nda Edebi Akımlar* kitabında gerçeküstücülüğün özelliklerini şöyle anlatır: (...) *Onun malzemesi aklın ve iradenin dışında, kendiliğinden, otomatik olarak meydana çıkan ruhsal olaylar, bilinçaltından gelen çağrışımlar ve rüyalar*dır. Sürrealizm bu ruhsal olayları, oldukları gibi, geldikleri gibi, hiçbir müdahalede bulunmadan aktarmak amacını güder.¹²¹

Gerçeküstü şiir akımı etkisinde yazılan *zehra beni eylül'de bekliyor* şiiri:

otuzluk bir ay için ismail yetmiş beş dedi
 ulan ismail sen bu işin adamısın
 üste yirmi beş daha koy eylül'e git

 zehra beni mağdem ki eylül'de bekliyor
 mağdem ki ben artık içmiyorum içmiyorum

 yirmi beş daha verebilirdik / ne boksa
 zehra için yaptığımız nedir ki nedir ki

 ne kanı ısınmıştır ne yalnızlıktan korkar
 hem zehra'yı görmedi ki görmedi ki

 her başka gün bozuk gözlü bir zehra olacak

¹²¹İsmail Çetişli, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*, Genişletilmiş 2.Baskı, Kardelen Kitabevi, 1998, s.127.

ya ben ne olacağım bilmiyorum bilmiyorum¹²²

Bu şiirin genelinde şaire eşlik eden kişi İsmail, Zehra ise her bölümün sonunda hatıra gelen kişidir. Zehra bazen İlhan'ı bekleyen kişi, bazen de uğruna çok da fedakârlık edemediğini düşündüğü sevgilisidir.

Gerçeküstü şiir denemesi yapan şairler, alışkanlıkların, geleneklerin ve aklın denetiminden uzak bilinçaltı gerçeklerini vermeyi amaçlar. Bilinen, nesnel gerçekle bağlarını koparıp kendince bir gerçek, bir üst gerçek yaratmak ereğini güderler. Bu bağlamda, yukarıdaki şiirde de duygu ve konu bütünlüğü olmayan bir örüntü vardır.

Yakup Çelik'e göre yukarıdaki şiirde kullanılan kesir (/) işareti, konuyu değiştirmek, şiirin akışına müdahale etmek vazifesindedir. Kesme işaretinden sonra gelen söz grubu, okuyucuyu şiirin havasından uzaklaştırmakta, ben'in şiir dışındaki realitesini ortaya koymaktadır.¹²³

Zehra Solmaz için yazılan bir başka şiir, *birinci cuma*:

soğuk soğuk geceleyin
sonbahar yağarsa geceleyin
gözlerindeki bıçaklar parıldarsa
nabızların uğuldarsa geceleyin
tırnaklarından kıvılcımlar uçarsa
saklı bir korku gibi içimdesin

Ağır bir pişmanlık duygusuyla yazılan şiirde, sevgili soğuk gecelerde hatırlanır. Böyle akşamlarda onun gözleri bıçaklar gibi parıldar, nabızlarında uğultular vardır ve tırnaklarının ucundan kıvılcımlar uçar. Şair, uzaktaki sevgilisini en ufak detaylarına

¹²² Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*...s.27-28.

¹²³ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.183.

kadar anımsayıp, vicdan azabının verdiği ağırlıkla ona kendisi için yıkıcı olacak özellikler yükler.

zehra'yla son bozuşmamız üzerine kalkıp izmir'e gitmiştim. orada, çocukluğumun deniz kıyısında yalnız kalınca, zehra'ya ne kadar haksızlık ettiğimi hissettim diyen İlhan, bu şiiri onun için yazıp gönderse de bir karşılık alamamıştır. Bir süre sonra Almanya'ya giden ve bir İspanyolla evlenen Solmaz, Venezuela ve New York gibi yerlerde yaşamıştır. Annesinin ölümü üzerine İstanbul'a gelmiş, Attilâ İlhan'la irtibata geçmiştir. Ona ara sıra yazdığını ve kitaplarından gönderdiğini belirten şair, onun bulunmaz bir kız olduğunu söyler.¹²⁴

Zehra Solmaz için yazılmış olan son şiir *fabrika durağı*:

dün akşam bütün yüzünle bana doğru eğilmiştin
gözlerin hüznle doluydu güyâ beraberdik
öptüm ki sen değilmişsin büyük yalnızlığımış
yalnızlığımı emziren korkunç karanlığımış
dün akşam yeniden ıhlamurlar boyunca gittim

Sevgilisi ile yakınlık kurmak isteyen İlhan, onu öpmek üzere eğildiğinde yakınlığı şeyin aslında kendi yalnızlığı olduğunu anlar. Bu yalnızlığa kaynaklık eden hatta onu besleyen şey yine onun kendi karanlığıdır. Burada kastedilen şairin mizacı, devrin karanlığına gönüllü olarak girmiş olmasıdır. Zehra'ya karşı derin bir mihnet ve ona yaptığı haksızlıkların pişmanlığını hisseden İlhan belki de bu dizelerle kendini bir kez daha eleştirmiştir.

Şiirin ilerleyen kısımlarında biten bir ilişkiden bahsedilir ve her iki tarafın da ortaklaşa yaptıkları şeylerin bazı duyguları tükettiği anlatılır. Şiire başlığını veren

¹²⁴ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*....s.80-81.

fabrika durağı gerçekten de Attilâ İlhan ile Zehra Solmaz'ın buluşma mekânıdır ve şiirin üçüncü bölümünde kısmen o yerin tasviri yapılmıştır.

Attilâ İlhan, yaşadığı devrin yetersizliklerini de eserlerinde işlemiştir. Özellikle aşk şiirlerinin bir bölümünde, devrin bunalımı maddî imkânsızlıklar yönüyle karşımıza çıkar. Bu durum şüphesiz İlhan'ın da hayatını ve özel ilişkilerini etkilemiştir. Zehra için yazılan bu şiirin dördüncü bölümünde de aynı sorundan bahsedilir. Fakat şartlar ne kadar ağır olursa olsun iki sevgili yan yana olmaktan mutludur:

....

yorgunluğumuza rağmen adeta mesuttuk
canavar yoksulluğumuzu sanki unutmuştuk
başımızı sokacak evimizin olmadığını
iki yakamızın uç uca gelmediğini
hâlimizi soran olmadığını sanki unutmuştuk
içimizden ebâbil kuşları geçiyordu

İlhan'ın aşk temalı şiirlerinde görülen genel özellik, sevgiliden ayrılma halinde oluşan gerilimdir. Şair, bu veda sahnelerinde şiddetli ruh halini mekâna yansıtır. Bu şiirin son bölümünde de aynı tavır vardır:

o akşam fabrika durağı'ndaki bayram yerinde
elbirliğiyle bir donanma yaşadık
ıslıklı denizlerin ihtirasını yaşadık
gözbebeğimizdeki kan siyaha dönmüştü
bayramın sonu gelmişti oysa ışıklar sönmüştü
ben yıkılıp gitmiştim erken kalkacaktım
sen bir rüzgâra girmiştin erken kalkacaktın
ikimiz ekmeğimizin peşine düşmüştük

öyle uzun sevişmeye vaktimiz yoktu¹²⁵

Zehra Solmaz, Attilâ İlhan'ın özel hayatındaki yol ayrımlarından biridir ve diğer tüm ilişkileri gibi oldukça anlamlı ve kıymetlidir. Çünkü bu ilişkilerin her biri, onu farklı şekilde etkilemiş ve olgunlaştırmıştır. Zehra, İlhan için kuvvetli bir gönül bağı ve ciddi pişmanlıkların simgesi gibidir. Yukarıda incelediğimiz şiirlerin dışında Zehra için söylenen birkaç cümle de şunlardır:

...Arkasından ansızın Zehra; akıllı siyah gözleri, düşünceli tebessümüyle! Bursa Kız Lisesi'nde 'yatılı öğrenci', genç bir kız. Onunla bir hafta sonu, herhangi bir otelin soğuk lobisinde baş başa kalabilmek için, az mı Bursa'ya gittim geldim. Başlangıçta aşırı duygusal bir yakınlıktı, diğerlerinin aksine bana büyük bir güvenle yaslanıyordu; fakülteye başlayınca içinde savrulduğum karmaşık ilişkiler yüzünden yakınlığımız, vahamete yakın bir ciddiyet kazandı.¹²⁶

2.1.1.5. Inge Bruckhard

Attilâ İlhan'ın yurtdışındayken yaşadığı bir başka ilişki Alman kökenli Inge Bruckhard ile olmuştur. *Aslını sorarsanız, bir tarafımla ben evliliği hiç istemiyordum. 20 ila 40 yaşım arasında hayatımı yaşayacağım diye bir laf tutturmuştum.(...) Gelgelelim bu yıllarda üç kişi bana evliliği düşündürdü*¹²⁷ diyen İlhan, Maria Missakian gibi Inge Bruckhard'la da, yurtdışında yakınlaşmış ve evlenmeyi düşünmüştür.

Yaşadıkları yoğun ilişki sonucunda gerekirse bu kızla evlenebileceğini belirten şair, Sovyet bölgesinden olan Inge Bruckhard ile ortak bir yaşam kuramamıştır. Bu ilişkinin devam edebilmesi için ya şairin Almanya'ya yerleşmesi ya da Inge

¹²⁵ Attilâ İlhan, *age*. s.33-34.

¹²⁶ Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1.Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.110-111.

¹²⁷ *Attilâ İlhan armağanı: kaptana saygı ile...* ed:Yakup Çelik, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2010 s.22.

Bruckhart'ın Türkiye'ye gelmesi gerekmektedir ve bu durumun imkânsızlığı ilişkiyi sonlandıran sebep olmuştur.¹²⁸

Inge Bruckhard için yazılan ilk şiir *yanlış yaşamak*'tır. Inge Bruckhard ile yaşadıklarını anlatırken (...) *Ben zaten yeteri kadar belanın içindeyim; bir de o gelirse vay halimize!*¹²⁹ diyen İlhan, bu şiirin başlığını, pek çok ilişkisini bitiren yaşam tarzına yazmış gibidir:

yanılmış bir kapıym simsiyah
kendi üstüme kapanıyorum
seni paris'te kaybettim
yanlış bir yerde arıyorum
bozduğum hersaat
içimi büsbütün daraltıyor
hiçbir mutluluğum kalmadı
ne bıraktıysan harcadım
inge bruckhart
resimlerine bakamıyorum

Şairin bu şiirde asıl yazmak istediği şey “ben aslında böyle yaşamayı düşünmemiştim, başka türlü yaşamak istiyordum” duygusunu vermektir. Onunla başka bir hayat kurmayı tasarladığından olsa gerek, şiirin devamında birden Inge belirmiştir. İlhan, son Paris yolculuğunda ona mektup yazdığını ve adresine ulaştığını söyler. Leipzig'de önemli bir kimya işletmesinin başında müdür olan Inge Bruckhard, aradan geçen uzun yıllar nedeniyle epeyce değişmiştir. Bu değişim şair tarafından şöyle anlatılır: (...) *o inge değildi elbet, hani işini fazla ciddiye alan*

¹²⁸Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1.Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.48-49.

¹²⁹ Öner Ciravoğlu, *age* s.48-49.

*alman kadınları vardır, biraz fazla ciddi, onlara benzemişti, kim bilir belki de yanlış yaşadığından.*¹³⁰

Şiirin yukarıdaki ilk bölümü, Inge ile şairin yaşadıklarının özeti gibidir. Şair ile sevdiği kız arasındaki duygusal yakınlık uzun zaman önce bitmiştir. İlerleyen mısralarda ise çok eskide kalmış, onunla paylaştığı gündelik alışkanlıklarından bahseder. Sonra bugüne dönerek onu bir daha görmeden öleceğini söyler. Zaten ondan ayrı kaldığı günlerde yaşadığını hissetmiyordur.

Şairin kendi tercihlerinden oluşan yaşamı, bazen onu mutsuzluğa sürüklemiştir. Genel olarak yaptıklarından pişman olmasa da, girdiği yolların bazılarının onu apaçık mutsuzluğa götürdüğünün farkındadır. Inge Bruckhard ile yaşadığı ilişkiyi sonlandıran da bu durum olmuştur. Şiirin üçüncü bölümünde ondan ayrıldığı sahne gözünün önüne gelir:

....

o yanlış tren bindiğimiz midir

azala azala unutulduğumuz

hani leipzig garı'ndabiten

yine yanlış mı yaşıyoruz

karanlığımızı avuçlarımıza öksürerek

sen bir kadın ıssızlığına koşulmuş

yarıdan fazla mavi gözlü

eylül'den eylüle gülümseyen¹³¹

Yukarıda ortak bir yolculuk hali anlatılır. Şair ve sevgilisi, sonu mutsuzlukla biten yollara girmişlerdir. Ve bu yolların başlangıç noktası ortaktır. Belki de “yanlış yaşamak”la kastedilen şey başlangıçta dış dünyadan, sonraları yalnızca bireysel tercihlerden ve zamanla oturan alışkanlıklardan kaynaklı olumsuz durumlardır. Zaten

¹³⁰ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*....s.153.

¹³¹ Attilâ İlhan, *age*. s.96-98

şaire göre Inge Bruckhard'ın zaman içinde geçirdiği değişim doğrudan bu yönde gelişmiştir. Şiirin son kısmında geçen “yanlışlar prensesi inge bruckhart” mısraı, hem Attilâ İlhan'ın hem de bir zamanlar sevgilisi olan Inge Bruckhard'ın ortak bir yanlış içinde olduklarını gösterir. Bu tutum, gençliğin verdiği heyecanın değil, uzun bir hayat tecrübesinin sonucunda ulaşılan bir tespit gibidir.

Ben Sana Mecburum kitabında, Inge Bruckhard ile alakalı bir diğer şiir *ikinci viyolonsel*'dir. Bu şiirin yer aldığı *viyolonsel yalnızlığı* bölümündeki şiirler, gerek ülkemizdeki gerekse genel tarihin özgürlük ve devrimcilik uğraşlarına önemli atıflar yapmaktadır.¹³² Inge Bruckhard, bu şiirin içinde Alman milliyetine mensup olması sebebiyle yerleştirilmiş gibidir:

....
 şiirler yazdığı reçete kâğıtlarına
 hiç yayımlanmayacak belki
 bir stalag çarpıntısı berlin eskilerinden
 biraz liberal fazlasıyla yahudi
 kaç inge bruckhart tahta vagonlarına
 wehrmacht kamçılarıyla çizili
 kan gibi akıyor bavyera içlerinden
 yağmur yüklü tutsak trenleri¹³³

Yukarıda Inge ile beraber kullanılan figürler Wehrmacht kamçıları ve Bavyera şehridir. Wehrmacht kamçıları ile kastedilen Nazi Almanyası'nın silahlı kuvvetleridir. Bavyera ise Güneydoğu Almanya'da bir eyalettir. Kanın yağmur gibi aktığı tutsak trenlere kaç Inge Bruckhard binmiştir? Burada Almanya'da yaşayıp savaşa maruz kalan kadınlar akla gelir.

Inge Bruckhart ile alakalı bir diğer şiir *Belâ Çiçeği*'nde yer alan -4. *sirkeci garpalas 32*'dir. Bu bölüm eserleri bilinçaltı şiirleri olmakla beraber Beyoğlu bohemi

¹³² Attilâ İlhan, *age*. s.155.

¹³³ Attilâ İlhan, *age*. s.107-108.

etkisi de taşımaktadır. İlhan'ın askerlik dönüşü tiyatro ve sinema çevresine girmesi gözlem alanını iyice genişletmiş, şahit olduğu tüm durumlar şiir alanını zorlamaya başlamıştır. Yine de bazı heyecan yoğunlukları, hayli değişik bir çağrışım şiirine dönüşmüştür.¹³⁴

İlhan'ın yukarıda belirttiği gibi bu bölüm şiirlerinde bilinçaltı etkisi ve bohem ruh hali ile yazılmış eserlerdir. Inge Bruckhard, böyle bir şiire bir anda katılın sağlamış ve şiirin sonundaki mısra da karşımıza çıkmıştır. Şiirin genelinde yapılan sıçramalar, eser boyunca tek bir tema veya duygunun oluşmasını engeller. Şairin ruh haliyle ilgili mısralar az sayıdadır. “hangi kız yüzüme baksa mutlaka parasızım” doğrudan onunla alakalı bir mısradır. Bunun dışında şair, zamanda ve mekândaki değişimlere eşlik eder.

Şiir boyunca Inge Bruckhard ile ilgili tek mısra şiirin son dizesidir:

....

herkes ümitsizliğini sırtlamış evine götürüyor
ben de götürüyorum sirkeci garpalas 32
biri neuilly'den iki uçak mektubum var
nerdesin inge nerdesin nerede değilsin ki¹³⁵

Attilâ İlhan'ın aradan geçen uzun yıllardan sonra Inge Bruckhard'ya duyduğu özlemle yazdığı şiir *ağustos mızıkacıları*:

....

o parkta yine ağustos mızıkacıları
unter der linden diye dinlediğim
bir gece yarısı iki harp arasında
bak senin saçların inge'nin saçları

¹³⁴ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*, 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2005, İstanbul, s.128.

¹³⁵ Attilâ İlhan, *age*, s.65-66.

inge'nin çocukluğu taktığın çiçek
gözlerin inge'nin gözleri sırasında
gülümsediği hiç bitmeyecek

Yukarıdaki şiirin nereden doğduğunu şair şöyle anlatır: *hakçası, bu şiiri çok uzak yılların gerisinde kalmış bir inge'nin hayaliyle yazdım, sinema çevresinde rastladığım kadınların içlerinden bir yerinden daima bozuk oluşu, kendilerine ve güzelliklerine aşırı hayranlıkları, bencillikleri beni usandırmış olmalı inge'nin bana yaşattığı eski uysal ve yumuşak günleri hatırlamışım, o günlerde onun bana anlattığı bir almanya çocukluğunu, izlenimlerini. son bölümde her şeyin bir hayal olduğu besbelli belirtilmiyor mu?*¹³⁶

Eski sevgiliye ve onun tavırlarına duyulan özlem etrafında yazılmış bu şiirde, şair karşısındaki kadının her detayında Inge'yi hatırlar ve onu bu kadının yerine koymayı ister. Karşısındaki kadının maddi varlığında Inge'yi bulan İlhan, artık onunla yaşadıklarının geçmişte kaldığını çok iyi bilir. Şiirin son dizelerinde bu durum açıkça belirtilmiştir:

....
tuz parça dağılınca unter der linden
artık ne ben varım bir otel odasında
ne inge olacak kendiliğinden
ne o parkta ağustos mızıkacıları¹³⁷

İlhan'ın *Böyle Bir Sevmek* kitabında yer alan *hadi, sen git...* şiirinde geçen “bir kız vardı sevdiğim (alman) nedense tutuklamışlar / hadi sen git beni yalnız bırak bu akşam iyi değilim”¹³⁸ mısraı, akıllara Inge Bruckhard'ı getirse de, bu eserle ilgili net bir ifadenin olmaması sebebiyle bu bölüm şiirlerine dahil edemiyoruz.

¹³⁶ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*, 19. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2016 İstanbul, s.109.

¹³⁷ Attilâ İlhan, *age*, s.41-42.

¹³⁸ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*, 23. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2017 İstanbul, s.25.

Attilâ İlhan'ın Paris serüveninde yaşadığı imkânsız aşklarından biri olan Inge Bruckhard, yukarıdaki şiirlerin bir bölümünde tema, bazılarında ise anlık bir çağrışım olarak karşımıza çıkmaktadır. İlhan, gençlik aşklarından biri olan Inge Bruckhard'yı şu satırlarda anlatır:

Öteki Alman'dı; adı, Inge, Inge Bruckhard. Şöyle bakarsan son derece derli toplu; oysa güzelliğinde gizli bir erotizm var, sıradan değil, etkileyici, neredeyse entelektüel bir erotizm. Bize çok yabancı bir güzellik bu! Gel zaman git zaman arkadaş olduk. Üstelik o da solcu.¹³⁹

2.1.1.6. Doktor Nezihe

Attilâ İlhan'ın hayatına ve şiirlerine giren kadınlardan biri de, hastane hekimi olan Doktor Nezihe'dir. İlhan'ı mesleğine ve çevresine olan saygısıyla etkileyen bu kadın, şairin bir dönem görüştüğü özel kadınlardandır.

İzmir'de tanışıp görüşmeye devam eden çift, bir müddet sonra irtibatı kesmiştir. Doktor Nezihe'nin muhtemelen onunla evlenmeyi düşündüğünü belirten İlhan, hem evliliği istemediğinden hem de Doktor Nezihe'nin kendisi için düşündüğü hayatı “cetvelle çizilmiş gibi bulduğundan” bu ilişki sonlanmıştır. *Nezihe'e büyük saygı duyardım. (...) Hastanedeki ciddi çalışmasını hayranlıkla izlerdim.*¹⁴⁰ diyen şair, şiirlerinde ve romanlarında Doktor Nezihe'ye yer vermiştir.

Attilâ İlhan'ın denemelerini incelediğimizde, bu kitapların bir bölümünün “kadın” konusuna ayrıldığını görürüz. İlhan, bu eserlerinde sadece Türkiye'deki değil dünyadaki kadının da yerini sorgulamış ve kıyaslamalar yapmıştır. Gelişen ve değişen dünyada kadınların, aslında en temel haklarını talep ediyor olmasını ve bu süreci büyük ciddiyet ve tutarlılıkla devam ettirmelerini takdir eder. Aynı tavrı Türk kadınında da görmek ister ve aslında ülkemizdeki kadınların meslek edinme noktasında diğer kadınlardan daha ileri olduğunu anlatır. Toplum içinde saygın bir

¹³⁹ Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.48,49.

¹⁴⁰ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan'ı Dinledim*, 1.Basım, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.184.

mesleğe mensup kadın, hali ve tavrı ile diğerlerinden farklı ve bilinçli olacaktır. İlhan, bu çağdaş kadın profilinden etkilenir. Doktor Nezihe, duygusal bir ilişkinin kahramanı olması dışında, bilinçli ve aydın bir Türk kadını olması yönüyle de önemlidir.

Attilâ İlhan şiirlerinde, Doktor Nezihe'den bazen Doktor Sabiha bazen de yalnızca Sabiha diye bahseder. Bu şiirlerden ilki *üç تنها köpek*:

ve gecenin son tramvayında üç تنها köpek
bir ben bir yağmur hazırlığı bir de sabiha
ürkek gözlerimizi ellerimizle örterek
içimizden geldiği kadar şimşek çakıyoruz
....
sokakları kirleten üç تنها köpek
bir ben bir yağmur hazırlığı bir de sabiha¹⁴¹

*Nezihe, benim şiirlerimdeki Sabiha'dır*¹⁴² diyen şair, yukarıdaki dizelerde onunla yol arkadaşlığı yaparak, onu en yakınına yerleştirir. Sabiha, gecenin karanlığında ona eşlik eder, İstanbul sokaklarında onunla birlikte dolaşır. En şiddetli duyguları birlikte yaşayıp birbirlerini de eskitmişlerdir. Şiirin geneline hakim olan duygu gerilimdir ve Sabiha şair ile aynı eylemleri paylaşarak bu atmosferin içinde var olmaktadır. Attilâ İlhan'a bir anlamda suç ortaklığı eden bu kadının idrak noktası yüksektir ve bu sebepten ona en yakın kişidir.

ikinci viyolonsel şiirinin bir bölümünde Doktor Sabiha'dan şöyle bahsedilir:

....
sonra kaç sabiha doktor gömleklerinden
bilbao'da ve barut çirkini
şiirler yazdığı reçete kâğıtlarına

¹⁴¹ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*....s.95.

¹⁴² Selim İleri, *age*. s.184.

hiç yayınlanmayacak belki

bir stalag çarpıntısı berlin eskilerinden¹⁴³

Şairin iktidarın baskısını eleştirdiği şiirlerinden biri olan *ikinci viyolonsel*’de, Doktor Sabiha savaş ortamı içinde reçete kâğıtlarına şiirler yazmaktadır. İşi doktorluk olan bir kadının savaş içindeki rolü çok mühim olmakla beraber şiir yazıyor olması, onun insanî ve ince tarafıyla ilgilidir. İlhan, Doktor Sabiha’ya yer verdiği şiirlerin büyük bir bölümünde ona aynı anda iki sorumluluk yükler. Bunlardan biri doktorluğu, diğeri de kadınlığının getirdiği zarafet sebebiyle taşıdığı duyarlılıktır.

cehennem dairesi bölümünde yer alan Doktor Sabiha ile ilgili bir başka şiir *birinci keman*:

....

doktor sabiha’nın şarap bardağında

özgürlük sokağının asılmışları

....

saçlarından astığı demir muhafızların

hitler bıyıklarıyla ayrıca kirlenen

akşam saatlerinde ve doktor sabiha’lar

aleksi maksimiç’le tamamladığın

cephe gerilerinde iç savaşlarının

birdenbire yeşil bütün akasyalar

Kitabın *cehennem dairesi* bölümünde, Doktor Sabiha neredeyse her şiire sokulmuştur. Doktor Sabiha; savaş, mücadele ve özgürlük kavramlarıyla yan yana, bazen savaşın içinde aktif, bazen cephe gerisinde edebiyatla haşır neşir olan bir kadındır. Yukarıdaki dizelerde de Rus kültürü ve coğrafyası içinde karşımıza çıkar. Şiirin ilk bölümünde, onun şarap bardağında özgürlük sokağının asılmışları

¹⁴³ Attilâ İlhan, *age*. s.107-108.

bulunmaktadır. Bu kısımda Rus köylüsünü ümitsizliğine, Nijniy Novgorod şehrinin sabahlarına ve Gorki'ye değinilmiştir. İkinci kısımdaysa Doktor Sabiha cephe gerisinde Aleksi Maksimiç'in satırlarıyla zaman geçirir.

Şiirin son bölümünde şair, Doktor Sabiha'ları neden savaş ve mücadele ortamına soktuğunu düşünür. Belki de kayıp insanları kurtarma gücü kutsal kitaplarla olduğu kadar Doktor Sabiha'larla da mümkündür. Burada eğitimi ve aydın kadının dünyayı değiştirme gücü sezdirilir:

....

niye doktor sabiha'dan birinci kemanları
yaşasın istemek böyle karış karış
büyük kitaplar gibi hiç anlaşılmamış
kurtarmak gücündeki büyük insanları
mor salkımları havladıkça karanlıkta
dispanserin balkonundan geceye çıkarılmış¹⁴⁴

Toplumsal duyarlılıkla yazılan bir başka şiir olan *viyolonsel yalnızlığı*'nda o dönemde, gerek ülkemizin gerekse genel tarihin özgürlük ve devrimcilik uğraşlarına önemli atıflar yapılmıştır.¹⁴⁵ Doktor Sabiha bu şiirde de kendine yer bulmuştur:

....

isa'nın bilmem kaçınıcı haftasında
baş baş istanbul'u yürüterek
sonra doktor sabiha siyaha en yakın
yenice paketinin arkasında
elleri cezayir savaşında
zehrini sağıyor karanlığın

¹⁴⁴ Attilâ İlhan, *age*. s.109-110.

¹⁴⁵ Attilâ İlhan, *age*. s. 154-155.

Doktor Sabiha tekrardan savaş ortamında karşımıza çıkmış, bu seferde Cezayir Savaşı'nda boy göstermiştir. Tarihin gerçek savaşları içinde karşımıza çıkan Doktor Sabiha'ya türlü görevler yükleyen İlhan, duygusal yakınlık kurduğu kadınların hiçbirini mücadele ortamına bu denli sokmamıştır.

....

sonra doktor sabiha iki miyop
bir yerde bırakmış doktorluğunu
harbiye nezaretinde tutuklu
ölümünü görüyor sinemaskop

....

sonra doktor sabiha'nın ebonit ağızlığı
yaşamak oldum olasıya böyle zor
özgür olmadı mı insan yaşayamıyor
boylu boyunca viyolonsel yalnızlığı¹⁴⁶

Yukarıdaki mısralarda siyahılık, ebonit ağızlıkla birleştirilerek, Doktor Sabiha'nın ya acı bir kader yaşadığı ya da kötü bir karakter taşıdığını akıllara getirir. Şiirde devrin bunalımı anlatıldığından, bu benzetme ve bağlantılar eserin genel havasındaki karamsarlıkla uyum içindedir.

Belâ Çiçeği'nde yer alan *orient express*, önce bir televizyon dizisinden sonra da şairin okuduğu bir romandan esinlenerek yazılmıştır. Şiir ilerledikçe Avrupa boyunca bir yolculuk olmanın ötesinde, özgürlükçü bir nitelik de kazanmıştır.¹⁴⁷ İlhan aşağıdaki mısralarda Doktor Sabiha'dan bahseder:

....

haramiye benzetmek sonraki şehirleri
çocuk masallarından usulca getirilmiş

¹⁴⁶ Attilâ İlhan, *age*. s.105-106.

¹⁴⁷ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*....s.134.

saçlarını kesince ne kadar belirmiş
 doktor sabiha'nın luxembourg gözleri
 sanki içimsıra bir resim seyrediyorum
 çakı uçlarıyla mı etime çizilmiş¹⁴⁸

Yukarıdaki şiirin alt metninde o devrin güncel sorunları eleştirilirken, yukarıdaki bölümde öne çıkarılan konu Doktor Sabiha'nın güzelliğidir.

Attilâ İlhan'ın Türk musikisiyle divan şiirinin sesini çağdaş bir bileşimde eritmeye çalıştığı eserlerinden birisi olan *ferdâ*, 27 Mayıs heyecanıyla yazılmıştır. Şair bir anlamda Namık Kemal / Fikret / Nâzım Hikmet geleneğini sürdürmeye çalışarak, özgürlükçü eylemi tarihsel kaynağına bağlamayı dener. Bununla beraber *ferdâ*'nın bir protesto şiiri olduğunu söyleyen İlhan, bu eserde devrimci devamlılık theme'ini işlediğini belirtir.¹⁴⁹

Şairin birden fazla anlam ve görev yüklediği bu şiirde, Doktor Sabiha'nın da pek çok rolü vardır. İlk bölümde romantik bir tavırdaki olan şair, Sabiha'dan sevgilisi gibi bahseder:

belki bu son gecemiz doktor sabiha'yla
 nasıl en uzaklarda çalınan eski plaklar
 ne kadar da kalabalık hanımelleri
 ve böcek çıtırtılarıyla alabildiğine genişleyen
 ne müthiş bir gece¹⁵⁰

Şiirin ilerleyen bölümünde ise İlhan ve Doktor Sabiha'nın Fikret'in öfkesinden mısralar çoğalttıklarını okuyoruz. Burada Fikret'in, insan aklına ve bilime olan saygısının, şair ve Doktor Sabiha tarafından da desteklendiğini anlıyoruz. Jöntürk

¹⁴⁸ Attilâ İlhan, *age*. s.101.

¹⁴⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.135.

¹⁵⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.108.

Komitası'ndan da bahseden İlhan, Tanzimat'tan süregelen bu ideolojik tavrı Doktor Sabiha ile devam ettirmektedir.¹⁵¹

Attilâ İlhan'ın en uzun şiirlerinde biri olan *ferdâ*'nın ilerleyen mısralarında Doktor Sabiha'nın bir iç gerginliği olduğu söylenir. Bu kısa ayrıntıdan sonra Sultanahmet Mitingi'nde konuşma yapan Doktor Sabiha, kurtuluş mücadelesi içinde aktif rol oynayan ve halka hitap eden aydın Türk kadınıdır.¹⁵² Bir sonraki bölümdeyse duvarlara çarpa çarpa getirilen, kelepçe sıtmalarından sararmış bir kadındır. Burada siyasi görüşü sebebiyle tutukluluk süreci yaşayan bir kadın gibidir.¹⁵³ Şiirin ileriki bölümlerinde Tanzimat'tan beri hep aynı tavır içinde olan ve Fikret'in yolundan giden Sabiha'ların olduğu belirtilir.¹⁵⁴

Son bölümde Doktor Sabiha ile bir ortaklık içinde olduğunu belirten şair, bir türlü bitmediklerini ve aynı tutarlılıkla yollarına devam edecekleri sezdirilir:

....

bir türlü bitmiyoruz ki ama doktor sabiha'yla
bir yerde benim

doksan beş'e doğru yıldızlara yükselişim

bir yerde onun tarih-i kadim gözlükleri

karardıkça kararmış eski plaklar¹⁵⁵

Doktor Sabiha karakterinin yer aldığı son şiir olan *salı sabaha karşı*:

salı sabaha karşı telefonla sığradım

....

doktor sabiha desem yıllar var konuşmuyoruz

kanser diye duymuştum sol göğsünü almışlar

şu anda izmir'de midir ne yapıyor kimbilir

son defa hastanenin avlusunda konuşmuştuk

¹⁵¹ Attilâ İlhan, *age*. s.108.

¹⁵² Attilâ İlhan, *age*. s.113.

¹⁵³ Attilâ İlhan, *age*. s.116.

¹⁵⁴ Attilâ İlhan, *age*. s.116.

¹⁵⁵ Attilâ İlhan, *age*. s.117.

steteskobu / beyaz gömleği / soğuk ecza kokusu

sesi dargın söyledikleri yorgun ve umutsuz¹⁵⁶

Bu şiir, birçoğu önceki şiirlerime ve romanlarıma girmiş, bizim kuşaktan “eylemcilerin” gecenin bir saatinde “geri dönüşleri” üzerine kuruludur¹⁵⁷ diyen İlhan, yukarıdaki dizelerde arayan değil, aranan kişidir. Karşı tarafın kim olduğunu anlamaya çalışan şairin aklından geçirdiği ilk isim Doktor Sabiha’dır. Bu kadınla yıllardır görüşmediğini söyleyerek onunla son görüşmesini hatırlar. Hem fiziksel detaylarıyla hem de yorgun ve umutsuz cümleleriyle anımsadığı bu kadının kanser olduğunu ve sol göğsünün alındığını duymuştur. Şiirde söylenenlerin aksine, gerçekte böyle bir durum yoktur. Şiirin bu bölümünde verilen her detay, eserin genel havasıyla uyumludur. Bir neslin yaşadığı gerilimin anlatıldığı şiirde, Doktor Sabiha’da yerini almıştır.

Attilâ İlhan’ı güzellikten çok tavır ve tutumları ile etkileyen Doktor Nezihe’den şöyle bahseder:

Üçüncüsü, Dr. Nezihe. Yaşına göre olgun, bazı hekimlerin zamanla edindiği sessiz bilgeliği çokta edinmiş; sıradanlığa razı olamayacak kadar aklıbaşında bir kız; ilk bakışta göze çarpmayan, zamanla usul usul adamın içine işleyen bir alımlılığı var. (...) Bir nöbet gecesi, ziyaretine gittim, görevindeki sorumluluk anlayışı etkileyiciydi, işini alışmadığımız bir şefkatle yapıyordu. (...) Şimdi düşünüyorum da Dr. Nezihe, neresinden bakılsa evlenilecek bir kızdı, hazırdı buna; bense henüz oradan oraya savruluyorum, onun hayatını da altüst edebilirdim; kişiliğinden etkilendiğim bir gerçek, sonradan şiirlerimde boy gösteren “Dr. Sabiha” yoksa o muydu; yoksa Yarın Artık Bugündür dizisinin Dr. Zeynep’i, onun görev başındaki müşfik ciddiyetini mi temsil ediyordu?¹⁵⁸

¹⁵⁶ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*, 14. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ocak 2018 İstanbul, s.32

¹⁵⁷ Attilâ İlhan, *age*. s. 117.

¹⁵⁸ Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.116.

2.1.1.7. Döne

Attilâ İlhan, duygusal yakınlık kurduğu kişilere, bazen kendi yarattığı isimlerle seslenir. Öyle ki, Suna'ya Suna Su, Zehra'ya Zehra Kardelin, Doktor Nezihe'ye Doktor Sabiha diye seslendiğini çalışmamızın önceki bölümlerinde belirtmiştik. Bu genç kızlar, kimliği belli olan kişilerdir ve şair röportajlarında ve şiirlerinde onlarla alakalı doğrudan bilgiler verir. Bir de kimliği belirsiz olan genç kızlar vardır. Bunlardan biri olan Balerin Döne, şairin ilk şiir kitabı olan *Duvar*'ın belli bölümlerinde seslendiği sevgilisidir. Şair, onu bir hayli etkileyen bu genç kızla alakalı çok kısıtlı bilgiler vermiştir. *Duvar*'ın *meraklısı için notlar* kısmında ve şairin birkaç röportajında anlattıklarından yola çıkarak, Döne'nin şairin ona seslenmek için kullandığı bir isim olduğunu ve bu genç kızın, İlhan'ı hayatının çok erken bir döneminde derinden derine etkilediğini görmekteyiz.

Balerin Döne dendiğinde Attilâ İlhan'ın amcasının kızı Balerin Kaya İlhan da akıllara gelebilir.¹⁵⁹ Ancak Balerin Döne gerçekte, şairin duygusal yakınlık kurduğu kişidir ve gerçekten de baleyle alakası olan biridir. Döne ise şairin ona seslenmek için kullandığı isimdir. Döne'yle ilgili kısıtlı bilgilerden biri:

(...) “Şafak Vakti Dünya” diye savaşı anlatan bir destan yazıyorum, kahramanları bir şairle bir balerin; şair benim peki balerin kim? O yıllarda ülkemizde doğru dürüst bale mi var? Edebiyat Fakültesi'nde okuyor, lisenin birinde ders veriyor, ecnebi bir madamdan bale öğreniyordu; “bakışları kırlangıçlar gibi dağılan” neşesi gizlice mahzun, genç bir kızdı-ki beni adamakıllı etkilemişti. Salıpazarı'ndaki eski deniz kahvelerinde saatlerce oturur, birbirimizin gözlerinde kaybolurduk; eli elime değmemiştir ama inanılmaz aşk şiirleri yazdım onun için: *Duvar*'daki “Harp Kaldırımında Aşk” bölümünün bütün şiirlerini!¹⁶⁰

Yukarıda belirtildiği gibi, *Duvar*'daki *harp kaldırımında aşk* bölümünde yer alan tüm şiirler Döne için yazılmıştır. Bununla beraber yine aynı kitapta yer alan bir diğer bölüm *şafak vakti dünya*'da da Balerin Döne'nin geçtiği bazı şiirler

¹⁵⁹ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan'ı Dinledim*, 1. Baskı, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s. 15.

¹⁶⁰ Öner Ciravoglu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.110.

vardır. Bu noktada seslenilen sevgilinin aynı kişi olması nedeniyle bu şiirlerin bazılarını da bu bölüme dahil ettik.

Döne için yazılmış ilk şiir olan 1. *garipseme*:

....

odam alacakaranlık penceremde ay ışığı

seninle birlikte çinlileri düşünürüm

sokak lambaları durup dururken yanar¹⁶¹

Attilâ İlhan, bu şiir kitabını yayımladığı zaman, toplumcu ozan eğitiminin seveda şiirleri yazmayı iyice kısıtladığını ve bu şiirlerin içine birtakım siyasal sloganların sıkıştırılması gerektiğini söyler. Şair tüm bu kurallara uysa da yine de eleştirilmekten kurtulamamış ve içinde bulunduğu durumu, (...) *oysa kendimi fena hâlde aşık sanıyordum ve ancak 20 yaşındaydım*¹⁶² diyerek anlatır.

Şairin sevgilisi Döne'den dolayı olarak bahsettiği 3. *rubai*:

sarı baş örtülü bir kadın bir türkü yakmaktadır

buğday yıkamış güneşte kurutmaktadır

uzaktaki sevgilimi hatırlatırsınız bana

ah benim memleketimin dokunaklı şarkıları¹⁶³

*genellikle bunlar, sevgilisinden uzakta olan bir genç ozanın beraber olmak özlemlerini, gelecek için kurduğu düşleri yansıtır, fonda hafif devrimci bir de romantisme sezilir ki buruk tadını veren galiba budur*¹⁶⁴ diyen İlhan, yukarıdaki mısralarda uzaktaki sevgilisini hatırlar. Sarı baş örtülü kadın, memleketin dokunaklı şarkıları, güneşte kurutulan buğdaylar, toplumsalcılık duyarlılığıyla yazılmış sıcak ve samimi dizeler olup, şaire aşık olduğu genç kızı anımsatır.

¹⁶¹ Attilâ İlhan, *Duvar*.... s.99.

¹⁶² Attilâ İlhan, *age*. s.186.

¹⁶³ Attilâ İlhan, *age*. s.101.

¹⁶⁴ Attilâ İlhan, *age*. s.186.

İlhan'ın sevgilisiyle sıradan bir hayat isteğini dile getiren şiiri 4. *revolution*:

sarmaşıklı bir ev güneşli tertemiz camları
yine chopin'den révolution'u çalar komşumuz
sen işinden ben işimden dönünce akşamları
soframız hazır taze ekmek limon çiçekleri
billur bardakta şeker gibi tatlı suyumuz
sonra ben sana nâzım'dan şiirler okurken
üşüşür penceremize gece kelekleri
artık dalar gönlümüzce büyük şeyler düşünürüz
neler düşünürüz sevgilim neler düşünürüz
....
saat kulesi gecenin on birini vurur
varıp deliksiz uyuruz uyuruz sabahleyin
bıraktığımız yerden hayata başlamak için¹⁶⁵

Art arda gelen iki Dünya Savaşı, Türkiye'de yaşanan siyasi ve toplumsal bunalımlar, yoksulluk ve bunlara bağlı olarak insan hayatında oluşan manevî boşluk, o devir insanlarını olumsuz etkilemiştir. Bu karanlık atmosfere bir de İlhan'ın toplumsalcılık uğraşı eklendiğinde, şair sevgilisiyle yapacağı en sıradan ve basit eylemlere bile özlem duyar. Onunla aynı eve girdiğini, her akşam iş çıkışı aynı eve gelecek olduğunu düşünmesi, içtiği suya bile farklı ve güzel bir tat verir.

5. *çağrı*, Döne için yazılmış bir diğer şiirdir:

bu satırları yazdım bir gece sabaha karşı
bermutad insanları ve seni düşünerek
....
o anda sen tamamen benim dünyamda misafir

¹⁶⁵ Attilâ İlhan, *a.g.e.* s.102.

o kadar rahat o kadar sakin ve her şeyden azade

olsaydı olmuyor olmayacak- olabilir

....

işte dünya bir türlü sevmeye doyamadığım

işte insanlar selam yollar nerelerden

gel sevgilim gel benim dünyama gel

çok zaman var içimde yerini hazırladım¹⁶⁶

Aşkın iki kişi arasındaki alandan çıkıp yaşama ve insan sevgisine dönüştüğü bu şiirde, adından da anlaşılacağı gibi sevgiliye yapılan bir çağrı vardır. İlhan sevgilisini, kendi dünyasında ve kalbinde ağırlamaya hazır bir ev sahibidir.

Döne için yazılmış bir diğer şiir olan 6. *hayal kurmak*'da yapılan betimlemeler yumuşak, şiirin atmosferindeki hava ise huzurludur:

....

yenikapı

denize çıkan bir sokak

senin sırtında yine yeşin elbisen

belinde kırmızı kuşak

enginde bir damla hürriyet gibi bembeyaz bir yelken

saçların güneşe karşı yine yıldızla örülmüş

bir ispanyol şarkısı dağılıyor kıyıdaki kahveden

ateşli ve oynak bir ispanyol şarkısı

dalmışsın yine

yine gözlerin büyümüş¹⁶⁷

Bu bölüm şiirleri içinde ilk kez yukarıdaki dizelerde sevgilinin fiziksel güzelliğine dair detaylar verilmiştir. Gerçek hayatta, bu genç kızla bir dönem çok

¹⁶⁶ Attilâ İlhan, *age*. s. 103.

¹⁶⁷ Attilâ İlhan, *age*. s.84.

sık görüştüklerini belirten İlhan, yukarıda Döne'nin güzelliği, her gün buluştukları kahveden ve o günlere dair anılardan bahsediyor gibidir.

Şiirin üçüncü bölümünde Döne'nin hayalindeki manzara anlatılır. Kıp kızıl bir gelincik tarlası, mütevazı sofraları, bu sofranın üstündeki tertemiz masa örtüsü, limonlu bol biberli çorba, duvarda onlara ait çeşitli fotoğraflar bu hayalin birer parçasıdır. Burada tıpkı diğer şiirlerde olduğu gibi, sevgiliyle geçirilmek istenen sıradan bir yaşam hayali vardır.

Döne ile oldukça mesafeli bir ilişki yaşamasına karşı, aralarında oldukça kuvvetli ve derin bir bağın olduğunu belirten şair bu durumu aşağıdaki dizelerle özetlemiş gibidir:

....
sen ve ben
realist şairle sevgilisi
birbirimizin gözlerine bakarak
yaşıyoruz bulutlar gibi
şimdilik
hayal kurarak¹⁶⁸

Attilâ İlhan, sevgilisi Döne ile manevî anlamda bir olma halini *7. adımla nasıl berabersem* şiirinde anlatır:

hacet yok hatırlatmasına seni hatıraların
bir dakika bile çıkmıyorsun aklımdan
koşar gibi yürüyüşün
karanlıkta bir ışık gibi aydınlık gülüşün

İlhan, sevdiği kızla bütünleşmiş haldedir. Ne ondan ayrı geçirdiği zamanlar ne

¹⁶⁸ Attilâ İlhan, *age*. s.106.

de dış dünya, aralarına mesafe koyabilir. Döne, onun yürüyüşü ve bir ışığa benzeyen gülüşü her daim şairin aklındadır:

....

adımla nasıl berabersem öylece beraberiz
 seninle her saat seninle her dakika seninle her saniye
 gönlümüz mutluluğa inanmış olmanın gururuyla rahat
 koltuğumuzun altında birer dinamit gibi kelleimiz
 ve sonra her zaman her ölümlüye
 aynı şartlar altında kısmet olmayan
 gerçekleri görmenin aydınlığı alınlarımızda¹⁶⁹

Attilâ İlhan, en romantik şiirlerinde bile gerçekçi tavrını sürdürmüş ve ilişkinin bir noktada biteceğini öngörmüştür. Bu şiirde kendi gibi sevdiği kız da bu anlamda bir aydınlanma yaşamıştır.

Şairin anlattıklarına göre Döne; sanata duyarlı, ince zevkli ve uysal mizaçlı bir genç kızdır. Hem edebiyat bölümünde öğrenci hem de liselerden birinde ders veren bir öğretmendir. Döne için yazılmış bir başka şiir olan 8. *muhalif rüzgâr*, sanki onun gündelik hayatını anlatır:

bugün pazartesi
 senin galiba beş dersin olacak
 yine salondaki aynada taradın saçlarını
 istemediğin bir şeyi yapmış olmanın öfkesi
 yine karartmış alnını

 ve bir yasak levhası gibi asacak suratını
 o suratsız müdire hanım

¹⁶⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.107.

Yukarıdaki dizelerde sevgilinin bugün yaptıklarından bahsedilirken ikinci bölümünde dün yapmış olabilecekleri anlatılır:

bugün pazartesi
dün pazardı
belki evde kalıp balerin resimleri yaptın
kulağında uzak bir piyano sesi
belki neşeliydin
belki düşüncen vardı

Şiirin son bölümünde ise şairin bu genç kızın hayatına belki de muhalif bir rüzgar gibi girdiği yazılır. Döne'nin sakin mizacı ve mütevazı hayatına karşı, İlhan o dönemde ilk şiir kitabını çıkaran, Marksist olarak anılan ve bir dönem cezaevinde kalmış genç bir şairdir. İşte İlhan'ın bu durumu özetleyen mısraları:

belki de yağmur gibi inerken hatıralar
herhangi bir köşe başında
bana rastladın
ben senin hayatına muhalif bir rüzgâr gibi girdim¹⁷⁰

Attilâ İlhan'ın sevgilisinden uzak kaldığı anlardan birinde yazdığı 9. *yalnızlık şiiri*:

çiçekler damlıyor gecenin parmaklarından
dudaklarımda eski bir mektep türküsü
karanlıkta sana doğru uzanmış ellerim
gözlerim gözlerini arıyor durmadan
nerdesin¹⁷¹

¹⁷⁰ Attilâ İlhan, *age*. s. 108.

¹⁷¹ Attilâ İlhan, *age*. s.109.

Yukarıdaki dizelerin yumuşaklığı, bu uzaklığın kalıcı bir ayrılık olmadığını işaret eder. Attilâ İlhan, biten aşklarının ardından yazdığı şiirlerde gerilimi arttırarak, dış dünyayı da hareketlendirir. Bu eserlerinde çevreyi tahrip edici bir tavrı vardır. Yukarıda kastettiği yalnızlık yalnızca fiziksel uzaklık olup sevgilisiyle duygu ortaklığı halen devam etmektedir.

Döne için yazılan *10. değişen bir şey yok* ayrılık teması etrafında yazılmıştır. Bunu, daha önceki şiirde hayali kurulan sarmaşıklı evden anlıyoruz:

....
yine müzik yine yaprakları dökülmüş aşkımızın
yine sen hayalimde bıraktığım gibisin
sırtında yağmurluk başında kırmızı eşarp
sanki beni duymak için hafifçe eğilmişsin
....
sanki hiç gelmemişim seni hiç görmemişim
sanki söyleşmemişiz bakarak yıldızlara
chopin'den camları güneşli sarmaşıklı evden¹⁷²

Döne ile en sıradan şeyleri yaşamanın hayalini kuran şair, bundan önceki 4. *revolution* şiirinde onunla camları sarmaşıklı bir evde yaşama hayali kurmuştu. Yukarıdaki şiirin son mısraında sanki böyle bir hayali hiç kurmadıklarını, bu kızı hiç görmediğini söyler. Burada, bir zamanlar oldukça anlamlı gelen duygu ve düşüncelere yabancılaşma görüyoruz. Şair, genç sevgilisini hayallerinde anımsamakta ve ondan uzaklaşmaktadır.

Attilâ İlhan'ın aşık olduğu genç kızlara yazdığı şiirler içinde yaşama sevinci en yüksek eserler Döne için yazılmış olanlardır. O dönem yirmili yaşlarda olan İlhan, ona çok ayrı bir gözle bakar. *11. beraber yaşamak* şiirinde de dış dünyayı sevgiyle kucaklar:

¹⁷² Attilâ İlhan, *age*. s. 110.

sen benim garipsi garipsi yavrum
 nasıl böyle akşam oldu hiç farkına varmadan
 uyandırma lambamızı uyandırma uyusun

 yüzüne ay vurunca nasıl böyle güzel olursun
 nasıl bir nehir gibi gözlerin kımıldanır
 aşkımız sen onu başladığı yerden biliyorsun
 tramvaylarda parklarda geçen çocukluğumuz
 aynı şeyi sevmek beğenmek saadeti
 aynı şeye gülüp aynı şeye ağlamak

Sevgilinin güzelliğinin dışında, onunla aynı şeylere gülüp ağlamak, aynı şeyleri sevmek şair için ayrı bir mutluluk kaynağıdır. Burada belli duyguların dışında, insanî olarak kendiliğinden gelişen bir ortaklık vardır. İlhan, sevgilisinin ona her bakımdan eşlik etmesinden hoşnuttur.

İlhan, son bölümdeyse sevgilisi ve kendisi hakkında güzel dileklerde bulunarak eseri tamamlar:

sen benim garipsi garipsi yavrum
 yıldızlar gibi şen olsun ömrümüz
 saatler gelip geçerken baş ucumuzdan
 usul usul tül yelkenli gemiler gibi¹⁷³

12. saçların örülmüş olmalı şiiri romantik bir atmosferin yanı sıra şairin düzen ve tertip isteğinin bir uzantısı gibidir.

Şiirin ilk bölümünde sevdiği kızı anımsayan İlhan, bu anlarda fevkalade tatlı, aydınlık ve temiz bir sestən hoş bir melodi duymuş gibidir. Böyle anlarda kalbini ürperen bir mandoline benzeten şair, onu hatırlamaktan büyük bir haz alır.

¹⁷³ Attilâ İlhan, *age.* s. 111-112.

Hayatı boyunca her gün belli saatlerde belli işleri yapan şair, mizaç olarak son derece disiplinli ve tertipli biridir. Şiirin ikinci ve son bölümlerinde sevgilisine vermek istediği görüntü doğrudan onun bu yönüyle ilgilidir:

saçların örülmüş örülmüş olsun
ve beyaz ellerin geceye karşı çıplak
porselen tabakta yıkanmış kayısılar
yere düşmüş bir kitap bir şiir kitabı
içinde hürriyetten bahseden mısralar
....
saçların mutlaka örülmüş olmalı
mektepli bir kıza benzemelisin
aklında kimbilir kimden bir mısra
gözlerin nur gibi parlasın saadetten¹⁷⁴

Sevgilisinin saçlarını örülü halde görmek isteyen şair onu mektepli bir kız gibi düşünür. Burada eğitilmiş, edebiyattan anlayan, içinde yaşama sevinci olan bir genç kız tasavvur edilir.

Yaşadıkları devrin sorunlarına rağmen birbirlerinin yanında mutlu olan çift 13. *harp kaldırımında aşk* bölümünde şu şekilde karşımıza çıkar:

sen şimdi yanımda yepyeni bir türkü gibisin
hiç görmediğim yıldızlar gözlerine doğmuş
bir büyüklük duygusu dağlar gibi yüreğinde
ah biz mutluluğu böyle aranıp duracak mıyız
yağmur hep böyle yağacak mı hatıralara
eksik olan bir şey var sana bana dair

¹⁷⁴ Attilâ İlhan, *age*. s.113.

Sevgilisini yeni, söylenmemiş bir türküyü benzeten şair, onunla yaşadıklarının büyük duygular olduğunu bilir. Sürekli mutluluğu aramak ise tamamen devir sorunlarıyla alakalıdır.

Şiirin ilerleyen kısmında savaş sahneleri canlandırılarak bir İtalyan kızının Döne gibi, dağlarda barış tasarladığı söylenir. Burada kadının affediciliği ve barışseverliği vurgulanmıştır.

....

sen şimdi yanımda yepyeni bir türkü gibisin
ah şu harp bitse rüzgâr gibi bir nefes alabilsek
kimseler kimseler çıkmasa yolumuzun üstüne
yağmur yağsın varsın ıslansın saçlarımız
yalnız duyulmaz olsun göğsümüzdeki darlık
dilimizdeki kilit kolumuzdaki zincir

....

ya çok erken ya çok geç doğmadık mı sevgilim
buna rağmen mutluluğa inanıyoruz¹⁷⁵

Yukarıdaki dizelerde tekrardan toplumsal sorunlara gönderme yapılmış, o ortamda insanların türlü şekillerde kısıtlandığı anlatılmıştır. Tüm bu durumlar şair ile sevgilisini dış dünyaya yabancılaştırmış ve yaşadıkları zamanı sorgulamalarına sebep olmuştur.

Şairin sevgilisiyle yapmayı istediği gündelik ve sıradan şeyleri anlattığı bir başka şiir 14. istemek :

seninle büyük seninle güzel bir kitap okusam
yağmur susmadan susmadan gece yarısı
gözlerin gözlerin bir anda büyüseler
bir ses duyar gibi olsan çok uzak bir ses

¹⁷⁵ Attilâ İlhan, *age*. s.114-115.

gecelerin yıldızların bulutların içinden
 derhal ışıklar kararsa uykun gelse hemen
 rüyamızda insanları insanları görsek¹⁷⁶

Toplumsalcı duyarlılığın içine aşkı ve sevgilisini de yerleştiren şair 15. *kalp ağrısı* şiirinde, dünyanın ve ülkesinin sıkıntılı bir dönemden geçtiğinin farkındadır. Ama o tüm bunların yanında aşıktır ve bu duygu dünyaya iyimser bakmasını sağlar:

....
 eğil de sevgilim gözlerime gözlerime bak
 hayaller kurmakla geçti ömrümüzün yarısı
 daima saadete açıldı ellerimiz
 mütebessim yarınlar aydınlık günler düşündük
 hayat ne kadar güzel dünya ne kadar büyük
 ve ne kadar şaşırtıcı yirminci asır
 ve yirminci asırda yaşarken mesut olmak
 hakkımızdır

eğil de sevgilim gözlerime gözlerime bak
 düşünürüm de bazen neler çektik
 nasıl acı kahredici bir rüzgâr aldı bizi
 kimler gitti gelmedi

....
 ağrımaz mı kalbim söyle ağrımasın mı¹⁷⁷

O karanlık günlerde kaybolanlar için üzüntüsünü dile getiren İlhan, bu duygularını sevgilisine anlatır.

¹⁷⁶ Attilâ İlhan, *age*. s.116.

¹⁷⁷ Attilâ İlhan, *age*. s.117.

Sevgilinin varlığından büyük bir mutluluk duyan ve bu bölüm şiirlerini daha çok bu duyguyla yazan şair, ara ara ondan uzak kalır. Bu durum *16. sen yoksun* şiirinde şöyle anlatılır:

sen yoksun
deniz yok
yıldızlar arkadaşım
ya bu gece harikalı bir şeyler olsun
yahut bir bomba gibi
infilak edecek başım

Şiirin ikinci bölümünde İstanbul'un minarelerinden, gökyüzünden, havadaki kanat seslerinden ve şairin burnuna gelen çılgın kokular anlatılır. Son bölümde sevgilinin yokluğu son kez tekrarlanır:

....
deniz yok
yıldızlar uzaklaşıyor
ben yine yalnız kalıyorum
istanbul minareler kaybolmuş
sen yoksun¹⁷⁸

Döne için yazılan bu bölümdeki son şiir *17. bitsin dedik*'de hem Attilâ İlhan hem de Döne, bir bekleyiş içindedir ve bu süreçte şair, onunla ilgili her şeyin hayalini kurar:

bitsin dedik bitmedi beklemek
işte gece rüzgârlı gece
işte bulutlar almış başını gidiyor

¹⁷⁸ Attilâ İlhan, *age*. s.119.

yine bensiz dans edeceksin demek

Bale eğitimi alan Döne, sahnede tek başına hayal edilir. Onunla birlikte oturmayı hayal ettikleri sarmaşıklı ev ve komşudan gelen keman sesleri bu şiirde de karşımıza çıkan detaylardır:

müzik sen sahnede sahne rüzgârda

gözlerin gözlerin uzaklarda

ben kimim yağmurlar içinde mahzun

nerde saadetimiz nerde sarmaşıklı ev

nerde her akşamki kemani komşumuzun

ya sen nerdesin nerdesin

Son bölümde şair, mevcudiyetine dair ne varsa ortaya koyup sevgilisini bekler. Onunla hayal ettiği sahneler şunlardır:

işte rüzgar işte sonbahar yıldızları

işte kalbim işte şiirlerim

sen gelsen elini alnıma koysan

saçlarını öpsem

ağlasam¹⁷⁹

nâzım'ın kurtuluş savaşı destanını yazdığını işittim ya, bu kadarı benim çabucak bir ikinci dünya savaşı destanı yazmaya kalkışmama yetti, adını “şafak vakti dünya” koydum, büyük bir iştah ve hamaratlıkla işe koyuldum¹⁸⁰ diyen Attilâ İlhan, bu bölüm şiirlerinin çoğuna Döne'yi de dahil etmiştir. Bu şiirlerden ilki *sabaha kadar*:

....

bu akşam el ele tutuşmuşuz farz edelim

¹⁷⁹ Attilâ İlhan, *age.* s.120.

¹⁸⁰ Attilâ İlhan, *age.* s.187-188.

dudaklarımızda büyük unutulmaz şarkılar
 kalbimizde insan ve hürriyet sevgisi
 yürüyelim döne'm beraber yürüyelim
 önümüzde insanlar aramızda insanlar

Şiirin başlangıcından itibaren savaş atmosferi ve bu durum altında ezilen insanlardan söz edilir. Sonrasında kısa bir süre için sevgilisine odaklanan İlhan, mutluluğun ve hürriyetin bu şartlar altında ezilmesini istemez. Son kısımlarda ise barışa özlem duyan insanlık, İlhan ve sevgilisiyle bütünleşerek büyük bir kalabalık oluştururlar:

gözlerin büyük büyük açılmasın karanlığa
 yağmur mu çiseliyor saçların mı ıslanmış
 gölgeler mi düşmüş sıcak avuçlarına
 kalbim yanıyor kurşuna dizilmiş saadet

....
 yürüyelim döne'm beraber yürüyelim
 kalbimizde insan ve hürriyet sevgisi
 önümüzde insanlar ardımızda insanlar
 yürüyelim sabaha kadar¹⁸¹

Savaşların insanlar ve halklar üzerinde yarattığı tahribattan bahseden bir başka şiir olan *düştü polonya kalesi*'nde, Döne şairin sevgilisi ve yol arkadaşı olarak karşımıza çıkar:

....
 ölüm vurmuş yüreklerin telleri
 dumanlar boğuyor nefes almak ne mümkün
 insansız kollar savrulmuş ağaçlara
 can veriyor parmakları can veriyor döne'm

¹⁸¹ Attilâ İlhan, *age*. s.123-125.

benek benek kan sıçramış duvarlara
haberler geliyor dert taşıyor yürekten

Yukarıdaki dizelerde sıcak savaş ortamı sahnelenmiş ve şairle birlikte Döne de bu anlara tanık olmuştur. İlerleyen kısımlarda, bu görüntüye daha çok maruz kalmak istemeyen şair ve sevgilisi oradan uzaklaşır:

....

sevda yaşamıyor kanadından vurulmuş

yürü döne'm yolcu yolunda gerek

yürü çağıldasın içimizde acılar

dokunma kanayacak yüreklerimiz

yollarda karanlık karanlıkta insanlar

....

yürü döne'm yolcu yolunda gerek

yürü çağıldasın içimizde acılar

dert çekmeye mütehammil bu yürek

Şair ve sevgilisi her ne kadar savaş ortamından uzaklaşmak isteseler de, onlar gördükleri ve şahit oldukları bu insanlık acılarını iç dünyalarında yaşatacak kadar duyarlıdırlar.

Şiirin bundan sonraki bölümlerinde şair tüm dikkatini sevgilisine vererek onunla ilgilenir. Oldukça kısa olan bu bölümden sonra, Döne ile birlikte savaş yorgunu insanların arasına katılırlar:

....

yürü döne'm yolcu yolunda gerek

işte yeni insanlar çıkıyor yolumuza

parçalanmış kanıyor kanıyor yürekleri

sakalları uzamış gözleri derin

sokulalım döne'm onların arasına

ben bir şair ardınca kol gezilen

sen kuğu misali bir balerin¹⁸²

Toplumsal duyarlılıkla yazılmış *marianne* şiirinde Döne ara sıra şiire giren ancak şairin en yakın destekçilerinden biridir:

....

miğferli gölgeler belirmiş duvarlarda

oy döne'm ne sen sor ne de ben söyleyeyim

anlaşmak için gözlerimiz kifayet eder

....

bahar bayram sevinci saadet insanlar için

hayır gece bir bombardıman yaşadık

saadet bizden ırak bahar perişan

nasıl döne'm kanamasın söyle yüreğim

Yukarıdaki bölümde Avrupa şehirleri bir bir düşmekte ve insanların üzerine bombalar yağmaktadır. Şair, ara ara insanların yaşamayı hak ettiği saadet duygusundan bahseder. Çok kısa süren bu anlardan sonra tekrar savaş ortamına gidilir ve tüm bu durumlar İlhan'ın kayıtsız kalamayacağı şeylerdir.

Sonraki bölümde, insanların bu durum karşısında hareketlenmesini isteyen şair ilk olarak Döne'yi ayağa kaldırmak ister:

....

ağlamak mı hayır aklımdan bile geçmez

ağlama döne'm ağlamaya alışmadık

ağlama gün yüzlüm güneş çehrelim

hürriyet keskin etsin kılıçlarınızı

haydi kalkın kalkın vatan çocukları

efendiler yürümezse biz yürüyelim

¹⁸² Attilâ İlhan, *age*. s.126-131.

Şair sevgilisini yanında ister:

....

döne'm seni almasın almasın bu karanlık
ona kaldı fabrikalar şehirlerimiz
ona kaldı insanlar ona kaldı hürriyet
gel sevgilim gel kumru göğüslü döne'm
gel yaşayan başka insanlar da var
gel onlar da bilir dövüşmesini

....

sen döne'm –gözlerini güneşe çevir-
daha binlercesi var böyle can verecek

Şiirin son kısmında Döne ile yan yana olan İlhan, özgürlük mücadelesinin yeni nesiller tarafından devam ettirileceği vurgular:

....

şafak vakti bir rüzgâr çıktı serin
bırak döne'm bırak rahat uyusunlar
bırak hayallerini dağıtmasın ellerin
rüzgâr çıktı yüzleriniz üşüyecek
yoruldunuz dinlenmek hakkınızdır çocuklar
yüreğiniz rahat olsun dövüşenler var
yarım kalan şarkınıza onlar devam edecek¹⁸³

Attilâ İlhan'ın sevgilisinden bahsettiği, genel olarak romantik bir hava içinde ilerleyen şiir *diliyâr*:

döne hey gece bayrak gibi rüzgâra karşı

¹⁸³ Attilâ İlhan, *age*. s.132-140.

dağ başları yıldız böcek ovalar çın çın öter

....

gök yıldızcıl garipsemiş garip ovalar

sen ve ben dünyalı şair ve dünyalı balerin

neyleyim hürriyetliyiz hürriyete sevdalıyız

biz şair kişiyiz insanlardan söyleşiriz

Sevgili için söylenen mısralardan hemen sonra hürriyetten bahsedilmesi İlhan'ın şiirlerinin genel özellikleri arasındadır. Şiir boyunca en duygusal mısralar ise, aşağıdakilerdir:

....

bana yakın gel hey cana yakın gel canım

benim ebabil kuşum gel mayısım

aşk bildik insanı kitaplara geçsin aşkımız

satır satır mısra mısra yazılsın

dağlar mor bir şarkı gibi ufka uzanmış

sen ve ben dünyalı şair ve dünyalı balerin

kıvılcımlı yüreklerimiz kıvılcım püskürtüyor

Döne'ye karşı sevgisini bu sıcak mısralarla ifade eden şair, tüm insanların bu aşktan haberdar olmasını ister.

Attilâ İlhan'ın sevgilisinden bahsettiği bir diğer bölümde, savaş ortamına geri dönülür:

....

dünya işgal altında hey dili yâr dili yâr

kaybedilmiş şehirler yenik ordular

gözümün bebeği sen yaslanıp ağlar mısın

ağlaşma döne hey sen döne hey döne hey

derdim varsa ölemem dertliyim diye

can siperdir dövüşmek alinyazısı

karanlık denizlerde hürriyetli gemiler

Attilâ İlhan, şiirlerinde yaşadığı devrin bunalımını bazen tek başına göğüsleyip sevgililerinin bu alandan uzaklaştırırken bazen de onları kendisine yol arkadaşı yapar. Bu şiirin son kısmında da özgürlük mücadelesinde Döne ile yan yana olmak ister:

....

kayalarda kayalaşmış kalakalmışsınız

sen ve ben dünyalı şair ve dünyalı balerin

beş kıtayı kucaklamış bakışlarımız

....

bana yakın gel hey cana yakın gel canım

süngü tak hücumla kalkalım artık¹⁸⁴

Döne, hürriyet mücadelesinin anlatıldığı *lili marlen* şiirinde, tek bir noktada karşımıza çıkar:

....

biz dünyalılar yemin içtik

imanımız var

hürriyet için hürriyet aşkına

savulacak döne'm savulacak düşman¹⁸⁵

şafak vakti dünya bölümündeki bir diğer şiir olan *kutup yıldızı rivayet eder*'in sevgiliyle alakalı mısraları akıllara Döne'yi getirmektedir:

....

sevgilim aşkımızla ve silahlarımızla durduk

¹⁸⁴ Attilâ İlhan, *age*. s. 141-145.

¹⁸⁵ Attilâ İlhan, *age*. s.146-147.

senin siyah gözlerinde
 heyecanlı bulutların yürüyüşü gibi bir şeyler
 büyük büyük bir şeyler
 çocuksu gözlerinde
 çöl gecesinde
 hani demin: -zafer diyorduk barış diyorduk
 her ânımızı son zerresine kadar saadetle yaşamak

En az sevgili kadar sevilen hürriyet fikri şu mısralarda vurgulanmaktadır:

....

ufuklarda alkışlar
 ufuklarda sevgilim sulh ve hürriyet belirmiş
 çok geçmeden dağların velvelesi başlar¹⁸⁶

İhan'ın Döne'den bahsettiği son şiiri *heyemol*'dür. Sayfa sayısı oldukça uzun olan bu şiirde, sevgili ara ara kendini göstermektedir:

....

işlemeli ve neşeli gümüş dalları
 güverte
 sakalı bal rengi kaptan johansen
 ve ben garip şair
 ve sen sevgilim

....

rüzgâr kıble'de karar kıldı döne'm
 yıldızlar damlıyor gözlerine

¹⁸⁶ Attilâ İlhan, *age*. s.148-153.

Denizlerden, gemilerden ve gemilerin taşıdığı yüklerden bahsedilen şiirde, hürriyet bazen bu gemilerle özdeşleştirilir. İlhan bu eserde, Döne'yi kendi yarattığı mekânda hayal eder:

...

döne'm oy
sen benim bir tanem oy
norveç bandıralı nora'nın güvertesinde
dinle bir yol deryalarla öpüşen havaları
ve düşün savaşlar içindeki muhteşem deryaları

....

döne'm oy
sen benim bir tanem oy
dünyalarda derya
deryalarda nora
nora'nın güvertesinde
güvertede sen
ve hayalinde senin
derya savaşları

İlerleyen mısralarda, sevgilisinden dünya üzerindeki acıları hissetmesini ister ve ondan beklediği yanıtı alır:

....

acı bir zehir gibi
karşımda sen martı kanadı yavrum
ve karşımda
dert görmüş dertli dünyamız
felaketler tehlikeler ıstıraplar içinde
bağrı yanık gözleri kör
büyük anamız

....

damlalar saçlarımıza damladılar
 sen dönüp dedin: -öyle büyük ki derdimiz
 derdimize iştecik bulutlar yağdılar
 yasımızı yas bilip karalar bağladılar

Şair ve sevgilisinin tüm insanlıkla beraber hürriyete yürüdükleri mısralar:

....

kırbaç gibi savuruyor kumandanları
 haydi döne'm biz dahi mevzie girelim
 muhripler seyrediyor tam yol üzerinden
 kervan seferber
 gemiler seferber

...

hürriyete döne'm hürriyete yolculuk

....

aydınlık bir dünya fedaileri
 onlar da saadete sulha inanmışlardır
 senin kadar
 sen karanfil sevgilim kadar
 benim kadar
 ben dünyalı şair kadar¹⁸⁷

Attilâ İlhan'ın insanlara ve bazı fikirlere karşı derin bir inancı, bundan hareketle yarınlara karşı iyimser bir tavrı vardır. O dönemin özgürlük mücadelelerinden bahsettiği bu şiirlerindeki hâkim duygu iyimserliktir. Tüm bunların dışında henüz yirmi yaşında olan ve aşık olduğunu düşünen şair, sevdiği genç kız için pek çok şiir yazmıştır. Bu şiirlerde bir yandan sevgilisinin

¹⁸⁷ Attilâ İlhan, *a.g.e.* s.154-168.

güzelliğini ve varlığını düşünerek her an onunla birlikte olmak isteyen genç bir erkek, bir yandan da içinde yaşadığı dünyaya karşı büyük sorumluluklar hissedenden olgun bir şair görmekteyiz. Bu iki cephe, yukarıda ele aldığımız şiirlerde birleşerek İlhan'ı, tüm dünyayı kucaklayan bir noktaya yükselmiştir.

İlhan, hakkında çok az şey söylediği “Balerin Döne”yi şu satırlarda anlatır:

Savaş yılları, belki 42, belki 43. İstanbul'da, Çamlıca'da bir Tanzimat köşkünde, bakışları çevresine kırlangıçlar gibi dağılan, genç bir kızla salonda beraberiz. Saatlerden beri. Gece ilerlemiş olmalı, bunu hem üstümüze nemli bir örtü gibi inen sonbahar serinliğinden, hem de bahçe içlerine dağılmış öteki köşklerin kümeslerinden gelen horoz seslerinden çıkarıyorum. Konuşan benim. O dinliyor ve gülümsüyor. Ellerini bir tutabilsem, öleceğim. Tutamıyorum. Tatlı tatlı başımızı döndüren gizli bir iç heyecanı içindeyiz. Onun da, benim bir şeyler yapmamı beklediğini seziyorum. Başka bir kız olsa, belki de çoktan yapmıştım bunu, o olduğu için yapamıyorum, çünkü onu başka bir gözle görmekteyim.¹⁸⁸

2.1.1.8. Hannelise

Hannelise, Attilâ İlhan'ın Alliance Française'den (Paris'te gittiği dil okulu) sınıf arkadaşısıdır. Şairin tek bir şiirine konu olmuş bu genç kızın Zenciler Birbirine Benzemez romanındaki Hilde karakteriyle aralarında büyük bir ilgi vardır.¹⁸⁹

Şairin yakınlık kurduğu bu genç kız için yazdığı tek şiiri *hannelise*:

yağmurdan çıkıp geleceksin hannelise
yağmur gözlerinden çıkıp gelecek
bir öğle sonu paris'te hannelise
bir kahvede grands boulevards türküsünü çalacaklar

¹⁸⁸ Attilâ İlhan, “Kadınlar Üzerine”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!...” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004, s.200.

¹⁸⁹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı....*s.83.

hannelise, alliance française’de, sıra arkadaşım bir kızdı, liechtenstein dükaliğı diye ufacak bir ülke vardır ya, işte oralı. temiz, tendürüst bir kızcağız. pek beğeniyorum, boş saatlerde uzun uzun çene çalıyoruz. o sıralaryves montand’ın söylediğı *les grands boulevards* türküsü yeni çıkmış, kahvelerdeki bütün otomatik pikaplarda o. hannelise fransızcağı güzelce öğrenmeyi, aklıbaşında bir koca bulup evlenmeyi tasarlıyor. o zamanki ben bu işe hiç yaramam, yine kopamıyoruz kolay kolay¹⁹⁰ (...)

Yukarıda Hannelise’den ve ona dair anılarından bahseden şair, bu detayları şiire de dahil etmiştir:

paris ve yapraklar sararmış etrafımda
seine’e kanat vurup bir rüzgâr geçiyor
gare d’orléan’da saat şimdi üç diyecek
yağmurdan çıkıp geleceksin hannelise

Şiir boyunca Paris’ten, Hannelise ile gidilen mekânlardan ve onunla alakalı şeylerden bahsedilir. Eserin genelinde tekrarlanan mısra “yağmurdan çıkıp geleceksin hannelise”dir. Şair burada, bir zaman büyük yakınlık hissettiğı genç kızın tekrardan hayaline gelmesini bekler. Şiirin belki de en romantik bölümü aşağıdaki dizelerdedir:

....
insan kendine rağmen yaşayamaz
kalbimiz beyaz derken biz siyah diyemeyiz
diyemeyiz hannelise
sen mutlaka liechtenstein dükaliğı’ndan bahsedersin
yapraklarını döker ıhlamur ağaçları katedralin önünde
ben içimde müstesna bir ateş bahçesi donatırım
bembeyaz

¹⁹⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.83.

bembeyaz hannelise¹⁹¹

2.1.1.9. Claude

Claude, İlhan'ın son Paris seyahatinde karşımıza çıkan özel kadınlardan biridir. Paris'ten kalkıp Türkiye'ye gelen ve üç ay boyunca şairle fırtınalı bir beraberlik yaşayan bu kadın, aynı zamanda şiir yazmış ve bir de roman denemesi yapmış edebiyatla ilgili biridir.¹⁹²

Attilâ İlhan *Belâ Çiçeği* kitabında *claudie diye bir ülke* şiirini yazar. Bu eserinde kadın eşcinselliğinden bahsetmekle beraber, şairin şiir kitaplarında Calude'un adının geçtiği başka bir eser bulunmamaktadır. İlhan bu şiirinde gerçekten de böyle eğilimleri olan bir kadını tanıdığını fakat onun adının Claude olmadığını ifade eder.¹⁹³ Bu şiir, cinsellik teması altında inceleneceğinden, *claudie diye bir ülke* şiiriyle bu kadını özdeşleştirmek doğru değildir.

İlhan'ın hayatına giren kadınlar, adları açıkça verilsin ya da verilmesin, onun şiirleri arasına bir şekilde girmiştir. Claude de şüphesiz bu kadınlar arasındadır. Şair, Claude'ye duygusallığın yanı sıra derin bir mihnet duyar. Üçüncü Paris seyahati sırasında oldukça ciddi bir rahatsızlık geçiren İlhan, Claude'un ona kırk yıllık eşiymiş gibi özenle baktığını ve yaşadığı sürece, ona karşı kendini borçlu hissedeceğini belirtir.¹⁹⁴

Attilâ İlhan hayatına giren kadınların çoğuna şiirler yazmış ve bazen onların isimlerini şiirlerine başlık olarak vermiştir. Fakat bazı özel kadınları doğrudan şiirlerine dahil etmemiş, onlardan yalnızca röportajlarında bahsetmiştir. Claude de o tür özel kadınlardan olup şairin hiçbir şiirine doğrudan girmemiştir.

İlhan'ı güzellikleri ve tavırlarıyla etkileyen Suna Su, Maria Misaakian, Annette, Inge Bruckhard, Doktor Nezihe, Döne, Hannelise ve Claude şairin, belli

¹⁹¹ Attilâ İlhan, *age*, s.41-42.

¹⁹² Attilâ İlhan, *age*, s.116-117.

¹⁹³ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*...s.130.

¹⁹⁴ Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.116-117.

bir süre birliktelik yaşadığı kadınlardır. Bu isimlerin dışında daha pek çok kadından etkilenen İlhan, onlardan şu mısralarda bahseder:

Yalnız bunlar mı, daha nicelerini böyle uzaktan sevdim; işin ilginç yanı, hemen hiçbirisini unutmayıp: Paris’te, Mahieu Kahvesi’nde her öğle üzeri, ayrı masalarda karşılıklı birer cinzano içtiğimiz; tepeden tırnağa siyahlar giymiş, balerin pabuçlu, atkuyruklu saçlı Amerikan kız (1949). Sainte-Genevieve’deki öğrenci lokantasında, sık sık rastladığım o başak sarısı saçlı, firuze gözlü İsveçli (1950). İstanbul’da Vatan gazetesine film eleştirileri yazdığım sıralar, bir sinema gişesinde keşfedip oraya asla yakıştıramadığım; makyajı sabah akşam sinema yıldızı makyajı; takma kirpikleri rimelli, gözleri buğulu, sesi kalın ve derinden, hareketleri yılan yumuşağı, o gizli vamp (1955). Şişli’deki Bahçeler Sokağı’ndaki apartmanın zemin katında, inanılmaz bir sanatçı bohemi yaşarken karşılaştığımız, yanardöner pars gözleriyle beni adeta büyülemiş olan; tırnakları, burnu ve çenesi sivri; kaşları çekik, o Lavanten matmazel (1956) vs. vs.¹⁹⁵

2.1.1.10. Margot

Nâzım Hikmet’i kurtarma adına çıktığı ilk Paris seyahati, Attilâ İlhan’ın düşünce dünyasında pek çok şeyi değiştirmiştir. Önce Avrupa’nın sonra da dünyanın geldiği noktayı bu yolculuğu sırasında öğrenen şair pek çok konuda okumalar yapmıştır. Bu konulardan biri de cinsel devrim ve buna bağlı olarak talep edilen cinsel özgürlükler ve çeşitliliklerdir.

İlhan’ı bu konu üzerine düşünmeye iten en büyük kuvvet Margot olmuştur. Çalışmamızın başında bu bölüm başlıklarında, Attilâ İlhan’ı hissî ve fikrî yönden etkileyen kadınlardan bahsedeceğimizi söylemiştik. Margot, İlhan’ı fikrî yönden etkileyen tek kadındır.

Attilâ İlhan hayatında belki de bir dönüm noktası oluşturmuş olan bu kadını ilk gördüğü anı şöyle anlatır:

¹⁹⁵ Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1.Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.38-39.

Sağlıklı aydınlığı ve geometrik düzgünlüğü şaşırtıcı bembeyaz dişleriyle kalın ve yoğun bir duman damarını koparırdı (...) Karga siyahı saçları, erkek kesimi, kısa ve sımsıkı arkaya taralı; sağına soluna döndü mü, çevresine laciverd çelik yansımaları dağıtıyor. Kaşları hiç yok, daha doğrusu, iki ince ve gergin çizgi; ağır rimelli takma kirpiklerinin buğulandığı bakışlarına, Allah Allah, Marlène Dietrich büyülerini getiren! (...) Erkek giysileriyle çarşı pazar dolaşır, tek gözlük takar ve pipo içerdi. Onu ilk gördüğüm akşam, (...) yalnız ve dalgın oturmuş, bir bloknota desenler çiziyordu. Sonra sarışın bir kız geldi, yanına çöktü, herkesin içinde dudak dudağa öpüştüler. Uzun, çok uzun bir süre bakakaldığımı hatırlıyorum.¹⁹⁶

Margot, hemcinslerinde hoşlanan ve kendisini erkek / kadın¹⁹⁷ sınıfında gören bir ressamdır. Hayatını eşcinselliği üzerine kurmuş, kişiliğinin kadınla erkek arası bir yerde, kadından çok erkeğe yakın bir tip olarak nitelendirir. Bu farklı kadının sanat eğilimleri, felsefe bilgisi, genel kültürü, cinsele yaslanan ana bileşiminin yan niteliklerini oluşturmaktadır.¹⁹⁸

Margot, İlhan'ı ilk yurtdışı deneyiminde oldukça desteklemiş ve pek çok sanat çevresine sokmuştur. Geceler boyu yaptıkları sanat, kültür ve diyalektik sohbetleri, şairde pek çok kavramı kaynağından okuma isteği doğurur. Margot'la ilk tanışmalarında fikirlerini savunmaya çalışsa da sonraları bu kadının entelektüel birikimi ve sosyal hayatıyla cinsel tercihleri arasında kurduğu denge, İlhan'ın dikkatini çekmiş ve artık cinselliği bir kendilik sorunu olarak ele almaya başlamasına katkı sağlamıştır.¹⁹⁹

Margot'nun şair üzerindeki etkisi bu anlattıklarımızdan çok daha fazladır ve üç şiirinde Margot'nun ismi geçerir, hatta bir şiire doğrudan onun adını verir.

Kendini “Büyük Yolların Haydudu” olarak nitelendiren şair, aynı adlı eserini adeta Margot için yazmıştır. (...) *ilginç olanı, bu şiirde ilk kez margot'dan söz*

¹⁹⁶ Attilâ İlhan, *Hangi Seks*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Nisan 2004 İstanbul, s.11.

¹⁹⁷ Attilâ İlhan, *age*, s.12.

¹⁹⁸ Attilâ İlhan, *age*, s.40.

¹⁹⁹ Sema Özher, *Kaptan'ın Aynasından Yansıyanlar Romancı Yönüyle Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, s.35-36.

etmiş olmam, sonradan çeşitli anılarımda kendini gösterecek bu her bakımdan değişik kadın, demek beni o derece etkilemiş²⁰⁰ diyen şair, ilk kez bu şiirinde ondan bahseder:

işte sımsıcak lejyoner sakalları içinde
margot'nun sigarillosuna ateş tutuyor
tersine dönük gözkapakları
kirli sarı bir gök birikmiş kadehinde
hiçbir kibriti bir seferde yakamıyor

asıl bu ödlele flüt onu böyle yıkan
uykusuzluktan çok bu ödlele flüt margot'nun
çıplak gözlerindeki rom lekesi dişlerindeki
tebeşir beyazı aılık paletindeki karanlık
rimelindeki is ve dudak rujundaki kan
je hais les dimanches şarkısı juliette greco'nun²⁰¹

Yukarıdaki mısralarda, Margot'nun kadehindeki içkisi, uykusuzluktan yorgun düşmüş gözleri, dişlerindeki içki lekeleri, makyajının kirliliği, aklımıza gece hayatını getirmektedir. Bu dizelerde anlatılan Margot'nun hayatından bir kesit gibidir. Zira bu kadın maddi açıdan varlıklı ve pek çok çevreyle yakınlık içinde olan biridir.

Şiirin son kısımlarında, Margot kendi sınırlarının dışına çıkarak şairin yanında, yani İstanbul ve İzmir'de belirir. Gerçekte hiçbir zaman Türkiye'ye gelmemiş olan Margot, şairin üzerinde bıraktığı etki sayesinde, onun yanında belirmiş gibidir.

İlhan'ın Margot için yazdığı bir başka şiiri -3. margot:

²⁰⁰ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*....s.141-142.

²⁰¹ Attilâ İlhan, *age*. s.20.

bakmayın margot'nun taşıdığı
 bu gözler masmavi bavyera markizi'nin
 öfkesi sığmıyorsa kadınlığına
 onun değil venedikli bir hergelenin
 erkekliği ne güzel kadınlığı çirkin
 piposu tam gelir orospu ağzına
 hele tekgözlüğünü arsen lüpen'in
 takınca varılmaz büsbütün yanına

Margot için yazılmış bu şiirde onun cinsel çelişkisinden ve kadınlıktan çok erkekliğe olan eğiliminden bahsedilir. Şiirin ilerleyen kısımlarında ressamlığından ve fırçasıyla kadınları sevmek durumu anlatılır. Burada kastedilen şey Margot'nun manken sevgilisi Janine'in resimlerini çizdiği'dir. Asil ve zengin bir aileden gelen Margot, sevgilisi Janine'i maddi anlamda himayesine almıştır. Şiirin devamında fiziksel güzelliği ve çekiciliği ile dikkat çeken kadınlar arasında şüphesiz Janine de vardır:

margot'nun fırçasından sevmek kadınları
 pirinçten dökülmüş sarışındırlar
 salındılar mı prenses çalımları

Son bölümde, Margot'nun yaşadığı cinsel ikilemler, varlığıyla kadın fakat içgüdüsel olarak erkek olmasından bahsedilir. Bu hayatın zorluğunu şairin şu mısralarından okuyoruz:

....

margot'nun yanlışlığı kadınlığında
 aynalar aldanır onu kim aldatsın
 kendini sevmesi hoyrat çıplaklığında
 en yoğun noktası yanlışlığının

erkeğim sandığı her anda kadın
 sırlıklam erkek her kadın anında
 iki ucu cehennem yaşantısının
 iblis bıçağını biliyor ortasında²⁰²

Margot adının geçtiği son şiirde, İlhan daha çok kendi hislerinden ve ruh halinden bahsetmiştir. (...) *şiiri yazarken çok mu kötümserdim, bilmiyorum, genel olarak ölümün gerçekliğini etinde duyanların hayattaki her şeye karşı onarılmaz bir kırıklıkları vardır ya, şiirden sızan asıl odur sanıyorum*²⁰³ diyen şair yalnızca şiirin son bölümünde Margot'dan bahseder:

....
 kırk dokuz kışını bir yol daha yaşasam
 ubangi-şari'ye gitmeye kalkmam
 margot'yu bıraktığım bulutlu akşam
 camlar kar suyundan sırlıklam
 kulaklarımda notre-dame'ın çanları²⁰⁴

Paris'e ikinci ve üçüncü gidişinde Margot ile irtibata geçmeyen İlhan, yukarıdaki satırlarda ölüm duygusunun etkisiyle, hayatında önemli bir yer kaplamış bu kadını tekrar anımsar. Onunla bağlarını koparmak şairi pişman etmese de, ondan her daim bahsettiğini yakın arkadaşı Erol Manisalı şöyle anlatır: *Bana anlatırken onu yeniden yaşıyor gibiydi. Ve böylelikle sanki ona olan borcunu ödüyordu. Bana anlatmakla ona verdiği değeri gösteriyordu.*²⁰⁵

Attilâ İlhan'a göre Margot; elinde olmayarak, insanları etkisi altına alan bir kadındır ve şair bundan rahatsız olmuş olabileceğini belirtir. Sonrasındaysa onun eşcinselliği daha çok psikiyatrik yönden çözmeye çalışması, şairinse olaya diyalektik açıdan yaklaşması ve bunu tekrardan onunla tartışmak istememesi gibi

²⁰² Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*....s.20-21.

²⁰³ Attilâ İlhan, *age*. s. 107.

²⁰⁴ Attilâ İlhan, *age*. s.35.

²⁰⁵ Erol Manisalı, *Attilâ İlhan'la Hayatın İçinden*, 1. Baskı, Tarihçi Kitabevi Yayınları, 2012 s.57.

durumlar İlhan'ın Margot'yu bir daha aramamasına neden olur ve aralarındaki irtibat kesilir.²⁰⁶

2.1.2. Attilâ İlhan'ın Şiirlerinde Geçen Diğer Kadınlar

Attilâ İlhan, Paris öncesinde toplumsalcılık ekseninde şiirler yazmış, aşk ve sevgiliyi bu temayla birlikte işlemiştir. Fakat Türkiye'ye dönüşünde tavrını tamamen değiştirerek şiir eksenini genişletmiş, aşk, kadın ve cinselliği esas alan şiirler de yazmıştır.

Toplumsalcılığın esas itibariyle, cemiyeti oluşturan insanı her yönleriyle ele almak olduğunu düşünen şair, şiirlerinde “kadın”ı tüm kimlikleri ve insanlık halleriyle işler. Bunların dışında, aşk ve ayrılık konulu romantik şiirlerinde pek çok sevgili vardır ve bu büyük ölçüde Attilâ İlhan ve yaşadığı dönemle ilgilidir.

Aşk ve ayrılık temalarında karşımıza “sevgili” kimliğiyle çıkan kadın, anne kimliğindeki, geleneksel hayat içindeki kadın, şairin uzağında ve yakınında olan sevgili, hayali kadınlar, kadın güzelliği, hal ve tavırlarıyla tahrip edici soğuk kadınlar ve gündelik hayat içindeki kadın, bu bölümde ele alacağımız alt başlıklardır.

İlhan'ın kadınlarını sınıflandırdığımız bu bölüme geçmeden önce, ünlü hikâye yazar Fûrûzan'a yazdığı şiir *kar kasidesi*'ni ele almak gerekir:

-prens zinia'ya-

uzun rüzgârlar karanlığın dalgın sansarları
atlayıp dağıtırlar telâşlarıyla ürperen karları
sihirli bir lambadır bardaktaki güller gecede

yıldızlar donmuş göllere düşen buz billurları
düşten geyikler kudurtur kızıl buğulu kurtları

²⁰⁶ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan'ı Dinledim*, 1. Baskı, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.127.

bir ulumadır kanlı / açlıkları uzar gecede

....

getirip akla çocukluktan bilinmez hangi soruları

kar gecesi uyandırır ölüme değgin korkuları

yalnızlık bir samanyoludur genişler düşüncede²⁰⁷

Yukarıdaki şiir, İlhan ile Fûrûzan'ın aralarında kurduğu bir oyundan, şairin, kendini çarın hassa ordusundan bir asker, Fûrûzan da prenses Ziana yerine koymasından doğmuştur. Sonrasında da Rusya'da olduklarını düşünüp sanki oradaymış gibi betimlemeler yapmaya başlarlar.²⁰⁸

Attilâ İlhan'ın İzmir'deki gençlik yıllarında tanıdığı kızlardan bahsettiği *eskiden başka kızlar* bölümündeki şiirlerden biri de *süheylâ*'dır.²⁰⁹ Şiir boyunca anlatılan karakter, şaire etki eden mükemmel bir insan modelidir. Aynı anda pek çok kimliği başarıyla taşıyan bu kadın, bazen kâhkahası şen bir sevgili, bazen çevresindekileri yönlendirecek fikre sahip bir öğretmen, bazen de insanı doğumundan yetişkinliğine kadar şekillendiren ve tamamlayan bir annedir. İlhan, bu kadının 40'lı yılların karanlığı içinde bir yıldız gibi hatırlamaktadır:

sanki bir samanyolu adı süheylâ

içimde pırıl pırıl 40 karanlığından

....

bazan öğretmenimiz oldukça ukalâ

kaçıp sığındığımız çeşitli korkulardan

bazen başımızda tatlı bir belâ

bazan sevgilimiz eski zamanlardan

....

bazan annemiz ki müşfik meselâ

²⁰⁷ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek...*, s.54-56.

²⁰⁸ Attilâ İlhan, *age.* s. 129-130.

²⁰⁹ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*,...s.123.

zehirimizi alır hiç acıtmadan
 gömleğimizde düğme papucumuzda cilâ
 ceplerimize harçlık nafakasından²¹⁰

İlhan'ın Fransa'da tanıyıp arkadaşlık ettiği karakterlerden olan Fu Hi Çen, onun Çinlilere karşı olan önyargısını kırmıştır. *fu hi çen* şiirinde adı geçen bu karakter, aynı zamanda *Zenciler Birbirine Benzemez* romanına da girmiştir²¹¹. Aşağıdaki dizelerde onun arkadaşlık ettiği Fransız kızdan bahsedilmektedir:

....
 aynalar dedin mi her yanda takım takım
 fu hi çen dedin mi tut ki memleket hastası
 hele şu fransız kızı ne halt edecek bakalım
 fu hi çen'in sevdalısı bir tıbbiye talebesi
 memleket başka şey bey öpüşmek başka şey²¹²

Şairin *eski sinemalar* şiiri, adından da anlaşılacağı gibi sinema etkisiyle yazılmış bir eserdir. İlhan, şiirin her bölümünde farklı bir yerde olduğunu hayal ederek farklı mekân tasarımları yapar. Eserin ikinci bölümünde de bir korsan gemisinde olduğunu düşünür ve buradaki tüm prenseslerin onun cariyesi olduğundan bahseder:

....
 galiba tahtabacak korsan gemisindeyim
 prensesler cariyem akdeniz bana dar
 günlerdir teksas'ta eşkıya izindeyim

 ne yapsam içimde o eski sinemalar²¹³

²¹⁰ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*,...s.88-89.

²¹¹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*,...s.84.

²¹² Attilâ İlhan, *age.*, s.44.

²¹³ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,...s.35.

Attilâ İlhan'ın geniş şiir yelpazesinde karşımıza çıkan kadınlardan biri de Ortaçağ Fransa'nın önce bir günahkar sonra da bir azize olarak gördüğü Jeanne'dir. Jeanne d'Arc 1412'de Fransa'da doğmuş, sıradan inançlı bir köy kızıdır. Zamanla birtakım sesler ve hayaller görmeye başlayan Jenanne, tüm bunları Fransa'yı kurtarması adına Tanrı tarafından kendisine gönderilen bir işaret olarak görür. Savaş esnasında pek çok yerde ülkesi adına savaşarak, sahip olduğu askeri yeteneklerle herkesi kendine hayran bırakır. İyi yürekli ve dost canlısı olduğu, insanlara huzur veren derin bir ifadeye sahip olduğu söylenen Jeanne, Yüzyıl savaşlarında Fransa ile savaş halinde olan İngiltere tarafından büyü yapmakla suçlanır ve engizisyon mahkemesine verilir. Aylarca süren yargılamadan sonra yakılarak öldürülür. Jeanne'nin yakılmasına karar veren kilise, ölümünden 490 yıl sonra onu azize ilan eder.²¹⁴ Hikâyesi anlatılan Jeanne'nin gerçek ya da efsanevî bir karakter olup olmadığı belirsizdir. Şair *hu* şiirine bu tarihi karakteri şöyle sokmaktadır:

bir ağaç yaktım çınar
büyük aydınlıkta
geldi dedi
hu
odunlar çatıp üstünde bir kadın yaktım
ermiş jehann'ın içi soldu
geldi dedi
hu²¹⁵

Yukarıdaki dizelerde geçen çınar imgesi, köklülük, aydınlık ya da kişinin içsel aydınlanması veya kıyameti şeklinde yorumlanabilir. Şiirdeki her durum ve kadından gelen her şey “hu”ya bağlanmaktadır. Şair “kadın yaktım” dizesiyle içinde, sevdiği kadını öldürmektedir. Bununla beraber “ermiş jeanneye”, kendi

²¹⁴ Tuğçe Gözde Pelister, “Tarihsel Gerçeklik ve Dram İlişkisi: Gerçek ya da Yapıntı Karakter Olarak Jeanne d'Arc”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/203744>, (09.06.2018), s.29-30.

²¹⁵ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,s.101.

içinde saflığı ve hüneri aynı anda taşıyabilen kadın imajını hatırlatır. Jeanne'ın hayatına da yakılarak son verilmiştir. Aşk duygusunun sezdirildiği bu şiride, Fuzuli'nin Leyla ve Mecnun metaforu gibi beşeri bir aşktan ilahi aşka geçme durumu sezdirilse de, şair o noktaya yükselemez.

2.1.2.1. Aşk Teması Dahilindeki Kadınlar

Attilâ İlhan, aşkı anlattığı şiirlerinde genel olarak olumlu bir hava içindedir. Yaşadığı zor hayat içinde aşk bazen onun sığınağı olurken bazen de onu daha güçlü kılan bir olaydır.

Fatih Arslan'a göre İlha'nın kişilik değerlerinden birisi de kadındır. Geleneksel kadından feminist kadına kadar oluşturduğu tiplerle, bazı durumlara onların dünyasından tanıklık etme çabasına girmiştir.²¹⁶

İlhan, dolaylı olarak çalışan ve üreten emekçilerden bahsettiği *iş başı* şiirinde, sevgilisine de yer vermiştir. Burada aşık olunan kız da şiirde anlattığı sınıfın içinden biridir:

....

benim bir sevgilim var gözleri menevişli
şafaktan yıldızlara kadar fabrikadadır
hem ömrünü dokur hem yünlü dokur
yumulur yorgunluktan eve dönünce gözleri
soframızda şarap peynir ekmek üzüm
dünya günlük güneşlik insanlar sanki mesuttur
ben de bilirim aşk için şiir yazmasını
hele gönlüm sevda ile dolmuş sarhoş olursa²¹⁷

Şairin aşk ve hürriyeti düşünerek büyük bir heyecanla yazdığı *akşamüstü*

²¹⁶ Fatih Arslan, "Attilâ İlhan'ın Şiir Kadınlarında Annelik Biçimleri:Sığınma, Doğurgan,Sevgili..." <http://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1484651614.pdf>, (29.05.2018), s.29.

²¹⁷ Attilâ İlhan, *Duvar*....s.74.

düşünceleri 'nde, İlhan yarınlar ümitle bakar. Genellikle sevgili, varlığıyla dünyayı güzelleştiren biridir. Şair yer yer efkarlanıp olumsuz duygular hissetse de hürriyet ve sevgili onu tekrar canlandırır:

her akşamüzeri daha mükemmel bir şairim
bahar senin yüzün cıvıldaşan serçeler
neler hatırlamaz gönül neler sevgilim

Şiirin yukarıdaki ilk bölümünde sevgilinin güzelliğinden bahsedilmiş, sonrasındaysa kadının; insanları tam insan yaptığı söylenmiştir:

...
sevgilim beni değil hatırla insanları
insan ancak o vakit tam insan olabilir

Son bölümlerde İlhan, sevgili ile sıradan bir ev hayali kurar gibidir. Ayrıca hürriyet fikri ve sevgili İlhan'ı daha mükemmel bir şair yapan iki ayrı kuvvettir:

....
akşam serinliği renk renk fiskiyeler
kuş sesleri kuş sesleri alkış alkış
yepyeni bir hayat vazoda yaseminler
sen sevgilim üzerinde mavi iş esvabı
dudakların tebessüm gözlerin nakış
benim elimde bir şiir kitabı
kalbimde bulut bulut uçuşan şarkılar
her akşamüzeri daha mükemmel bir şairim
hürriyeti insanları ve seni düşünürken
neler geçer aklımdan neler sevgilim²¹⁸

²¹⁸ Attilâ İlhan, *age*. s.75-76.

İşsiz ve yoksul iki gencin kısa aşk öyküsünü anlatan²¹⁹ *emperyal oteli*:

ben hiç böylesini görmemiştim
vurdun kanıma girdin itirazım var
sımsıcak bir merhaba diyecektim
....
kalbim kendiliğinden duracaktı
ben hiç böylesini görmemiştim
vurdun kanıma girdin itirazım var

Yukarıdaki mısralarda, sevgilinin aşkına rağmen şairin iradeli davranma isteğini görüyoruz. Onunla yan yana geldiğinde olacakları muhayyilesinde canlandıran İlhan, bu genç kızla, gerçekte düşündüğünden çok daha farklı bir noktaya geldiklerini sezdirmek ister. İlerleyen kısımlarda yan yana gelmişlerdir ve bu genç kız diğerlerinden çok farklı bir yerdedir:

sabahtır saat beş buçuktur
sen kollarımın arasındasın
onlar gibi değilsin sen başkasın
bu senin gözlerin gibisi yoktur
adamın rüyasına rüyasına sokulur
aklının içinde siyah bir vapur
kıvrırır insaf nedir bilmez

Sevilen kişinin hayalden çıkıp şairin hayatına katılımı bazı durumları değiştirmiştir. Önceleri ona daha uzak ve korunaklı hayaller kuran İlhan, yukarıdaki mısralarda kendini bu kadına bırakır. Tüm bu güçlü duyguları gölgede bırakan şey yoksulluktur:

²¹⁹ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*, s.156.

....

emperyal oteli'nde üç gece kaldık
 fazlasına paramız yetmiyordu
 gözlerin gözlerimden gitmiyordu
 dördüncü gece sokakta kaldık
 karanlık bir türlü bitmiyordu
 sirkeci garı'nda sabahladık
 bilen bilmeyen bizi ayıpladı
 halbuki kimlere kimlere başvurmadık
 hiçbiri yüzümüze bakmıyordu
 hiç kimse elimizden tutmuyordu
 ben hiç böylesini görmemiştim
 vurdun kanıma girdin kabulümsün²²⁰

Toplumsal yeri kendisinden farklı bir kıza tutkun,²²¹*berber salih'in hikâyesi:*

dükkâna karşı fesleğen saksısı
 ercüment bey kaymakam eskisi
 canıma okudu ortanca kızı
 / acap istesem verirler mi
 otur kerâta onu sana vermezler / ²²²

İmgeden çok tekerlemeye yatkın bu şiirin hikâyesi şuradan gelir: *şiiirde nakarat olan iki mısra, doğrudan doğruya ninemin masallarından birinde, padişah kızına tutkun kunduracı ustası, kıza resmen talip olup olmamak arasında bocalar, o sırada hem kundura dikmekte, hem de dikiş ritmine uyarak bu sözleri*

²²⁰ Attilâ İlhan, *age.* s.54-56.

²²¹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı....s.88.*

²²² Attilâ İlhan, *age.* s.63.

tekrarlamaktadır. demek yalnız sözleri değil, masalın içeriğini de günümüze uyarlamışım. berber salih'e, kaymakam'ın kızını verirler mi?²²³

Kültürümüze ait durumların o güne uyarlanarak verilmesi, İlhan'ın sanatçılığında öne çıkan bir özelliktir. Yukarıdaki şiirde de eski bir halk masalının, çağdaş bir şairin elinde o günün şartlarına adapte edilerek verildiğini görüyoruz.

Aşk temalı bir diğer şiir şairin İzmir'deyken yazdığı *tension a smyrne*'dir. O dönem belli bir şehirde oturmayıp sürekli yer değiştirmek istediğini söyleyen şair, "başka yerde olmayı" bir yaşama biçimi haline getirdiğini söyler. O başka yerlerde ise yerleşik düzenli hayatlar değil, oteller, garlar, gece kulüpler vs. arasında mekik dokuyan çarpıntılı yaşantılar ve düşler kurmaktadır.²²⁴ İlhan'ın bu duygu ve düşüncelerle yazdığı *tension a smyrne*'in tek bir yerinde aşktan ve sevgiliyle geçen anlardan bahsedilir:

....

sonra aşk sıyrılmış dört gün bir gece

iki bıçak hızıyla yaşadığımız

ateş ve barut gibi sınıksız iç içe

birbirimizin avuçlarına kapanışımız

sabırsız dudaklarımıza değdikçe

rüzgârın sünger gibi köpürmesi

aklımıza dakar limanı geldikçe

zehirli gözlerimizin yaşarması

kaybettiğimiz kaybolduğumuz vs...²²⁵

Şiir boyunca anlatılan yolculuk halinde, aşk da hızlı yaşanıp hızlı tüketilen duygular arasındadır.

²²³ Attilâ İlhan, *age*. s. 88-89.

²²⁴ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*....s.144.

²²⁵ Attilâ İlhan, *age*. s. 37-38.

Mehmet Kaplan, Marksist şairlerin çoğunda olduğu gibi İlhan'da da cinsî arzularının son derece taşkın olduğunu söyler. Ona göre *tension a smyrne* şiirinde cinsî arzu ile şairi büyük yolları haydudu yapan ihtilâlcî teyamül birbirine bağlı haldedir.²²⁶

Şairin uzaktan uzağa sevdiği kadın için yazılmış *sen beyaz bir kadınsın*:

....

yüzüme bakmasan da yağmura düşürsen de gözlerini
gözlerime bakmasan da ne kadar
o kadar aydınlığın gökyüzüme ulaşıyor
uykularımda nefesinin sıcaklığı
o kadar
hangi akşam kapımı çalan sen değilsin
sen değil misin gizli bir kıvılcım gibi gözbebeklerimde duran
umutsuzlandığım her akşam

Şair bu şiirin, alışılmış toplumcu theme'lerini bir aşk şiirine yedirme deneyi olarak nitelendirir. Burada dikkati çeken, toplumcu sanatçının sevgilisini kendisinden uzakta, handiyse erişilmez gibi görmesidir. Onu içinde duymasına rağmen bir ve beraber değiller, belki de beraber olmalarının imkânı yoktur.²²⁷

İlhan gerçek hayatta olduğu gibi şairliğinde de sevdiği kadın karşısında pasif durmaz. Aşk, onu hareketlendiren bir durumdur. Karşıdaki kadının doğru kişi olduğunu hissettiğinde onun üzerine gider ve imkânları zorlar. Şiirin ileriki bölümlerinde İlhan'ın sevdiği kadın için türlü şekillerde hareketlendiğini görmekteyiz:

....

bu tezgâhı kurdumsa ben senin için kurdum

²²⁶ Mehmet Kaplan, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, 2. Baskı, Dergah Yayınları, Şubat 1975 İstanbul s.262.

²²⁷ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*....s.150.

senin için dokuduğum basma ve pazen
 denizin yeşilinden süzdüğüm balık
 göğün mavisinden çaldığım kuş
 senin için
 felsefe okudumsa iktisat okudumsa geceyarıları
 boğazım kurumuş içim bir kalabalık
 sıcacık mısralar okudumsa yunus'dan
 senin için okudum
 geceyarıları

Şiirin son bölümünde, şair belki de hiçbir zaman ulaşamayacağı bu kadını merak eder. Onu derinden derine etkileyen sevgili sanki herkesten uzakta başka bir dünyada yalnız yaşar. “sen beyaz bir kadınsın” mısraıyla belki İlhan'ın ideal kadın tipinin beyaz tenli olması belki de bu hayalî sevgilinin aydınlık yarınları temsil ettiği imâ edilir:

....

sen beyaz bir kadınsın
 uzaktaki
 gözlerin aklımdan çıkmıyor
 sen beyaz bir kadınsın karanlıkları dinleyen
 uzaktaki
 sarmaşıkları duyuyor musun rüzgârda
 yorgun başını üşümüş yastığına koyuyor musun
 uyuyor musun²²⁸

Attilâ İlhan'ın kimliğini gizlediği bir kadına yazdığı şiiri *nun nun*:

iyimser bir mayıs karanlığında

²²⁸Attilâ İlhan, *age*. s. 85-86.

fok nefesleriyle bomboş gemiler yelkovan rıhtımında
 tutsak yalnızlıklardan ağır sular gibi yorgun
 gecemi değiştiren en gizli şey nun nun

herkesin hayatında, birden sevdiği birisiyle yeni bir yaşamaya başlayabileceği hissinin doğduğu anlar yok mudur, şiir bu anlardan birini anlatıyor. şair, sevdiği kadının geçmiş yaşantısını eleştirip, gelecek yaşantısına uzanışını övüyor. oysa zarlar çoktan atılmıştı, ne o yaşama biçimini değiştirebilirdi, ne ben²²⁹ (...) diyen İlhan, bu eserde bir şair hayali kurduğunu söyler.

İlerleyen mısralarda kimliği belirsiz bu sevgilinin, ancak karın tokluğuna çalıştığı sezdirilir:

dağınık çocukluğu ürkek nabızlarında
 bir ucuna ekmek boşa koşulmuşluğun
 sevmenin sonrasızlığı korkular kaldırımında
 ölümden sıyrılmış cumartesi yalnızlarında

Kimliği belirsiz bu kadının geleceğe dair ümitleri yok gibidir. Bütün sevgiler sadece elde edene kadar düşüncesini taşır ve bu yüzden tüm ilişkilere korkuyla yaklaşır. Şiirin son bölümlerinde yeni hayatına başlayan Nun, tedirginlik içindedir:

....
 saklı şimşekler gibi yansidikça yalnızlığında
 birikmiş çılgınlıkları yaşadığı korkunun
 hem başıboş hem çözükle hayaller kalabalığında
 yamyassı ezilmiş güzelliğinin yükü altında

....

²²⁹ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*....s.125.

önemli bir nöbet devralışın sorunlarıyla yüklü durgun
yeni baştan yaşamaya başlarken nun nun²³⁰

Attilâ İlhan'ın hem kadını hem de suç ve fikir ortağı olan sevgilisini anlattığı -
5. savcılıktaki ifademdir:

biz aslında iki kişiydik
cenova'yı gümrükte tuttular
kaçak sonbahar sokuyormuş
hırsızlama bir ay incecik
yüz papel bilmem kaç kuruş

İlhan, bu bölüm şiirlerinde o yıllarda Türkiye'de sanatçıların türlü suçlamalarla karşı karşıya kaldıklarını anlatmanın yanında dokunaklı bir aşk şiirinde de bahseder.²³¹ Burada şair bir yandan onu suçlayan çevrelere karşı savunmasını yaparken bir yandan da sevdiği kadını yücelterek onunla bir olduklarını ifade eder:

kadınlığı benden sorulur
adımı kaptana tamamladı
düşecek olsam elim kolumdu
yadsımak kalleşlik olur
şiirlerimi ilk o anladı
metresim oldu sonunda

Yukarıdaki dizelerde sevdiği erkeği anlayan, destekleyen ve onunla olan birlikteliğinde birazda kendinden ödün vererek ona eşlik eden bir kadın

²³⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.16-17.

²³¹ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*....s.106-107.

görmekteyiz. İlhan, her anlamda kendisini bulmasını sağlayan sevgilisini, dış dünyanın karanlığından korumak ister:

....

ya onu bırakın ya beni tutun
benim sonbaharı kaçırın
işim gücüm kaç türlü yağmur
geldim işte ne soracaksınız sorun
cenova'nın dalgası attilâ ilhan
öteki adı yılanlı çukur²³²

Attilâ İlhan'ın kadın karakterlerinden biri olan Müjgân, Balkan Savaşı izlenimlerini o dönemin atmosferinde yaşanan bir sevda dramıyla Türk sanat musikisi makamlarının iç içe geçtiği *eski rumeli* bölümündeki şiirlerde ortaya çıkmıştır. Çolpan İlhan'ın eşi Sadri Alışık'ın kendi sanatına ve esprisine uygun olarak yarattığı Müjgân tipinin de çıkış noktası bu karakter olabilir.²³³

İlhan'ın şiirlerinde zaman zaman ortaya çıkan sevgili Müjgân'ın anlatıldığı -3. *mülazım ihsan bey'in son günleri*:

kafeslerin ardında nazlı içe dönük
şarap kırmızısı küpeçiçekleri
kucağında bir kedi siyahlı beyazlı
müjgân selâmlıkta şarkı söylüyor
gözleri yaldızlı imgelem böcekleri
sarı dolgun saçları omuzlarına dökük

İlk bölümde, şair sanki sıradan bir akşamda uzaktan uzağa Müjgân'ı izler. Müjgân'ın geçtiği diğer şiirlerde bu kadının hanende olması ve anılarını Türk musiki makamlarının niteliklerine göre hatırlamasını nedeni, şairin Türk

²³² Attilâ İlhan, *age*. s.31-32.

²³³ Attilâ İlhan, *age*. s. 117-118.

musikisine olan merakındandır.²³⁴ Bu şiirde de Müjgân'a şarkı söyleten İlhan, ona olan hislerini şiirin son dizelerinde ifade eder:

....

böyle tırnova'dan ayrıldım ayrılalı
 pancurlarım sımsıkı kapalı ocağım sönük
 yalnız bulutlarımdan bir ışık süzülüyor
 ufacık bir ışık nârin boynu bükük
 müjgân'a tutkunluğum yoğun ve saygılı
 balkan bozgunu içindeki tek ölümsüzlük²³⁵

müjgân'a aşk şarkıları başlığını taşıyan bölümdeki ilk şiir -1. :

dinlerdim telâşlı kanûnlardan sarışın türkçeyi
 nasıl da sevdim ne iştir bilmeden sevmeyi
 ürkek bir çilenti usulca yoklardı bahçeyi
 nerde tâvus kuşları nerde müjgân'ın gençliği
 nasıl da sevdim ne iştir bilmeden sevmeyi²³⁶

*daha sonra tutuklunun günlüğü'nde geliştireceğim şarkı tarzı'nı denemiştim bu şiirlerde, yine müjgân tipinin ve yaşadığı dönemin çevresinde dolanarak*²³⁷ diyen İlhan, yukarıdaki şiirde Müjgân'ın gençliğine duyduğu özlemi ve aşkını dile getirir. Şiirin her beşliğinde tekrarlanan “nasıl da sevdim ne iştir bilmeden sevmeyi” mısraından anladığımız, şairin bu büyük duyguları tecrübesiz çağında yaşadığıdır.

müjgân'a aşk şarkıları 'ndaki bir diğer duygusal şiir -2. başlığını taşır:

²³⁴ Attilâ İlhan, *age*. s.117.

²³⁵ Attilâ İlhan, *age*. s.74.

²³⁶ Attilâ İlhan, *age*. s.75.

²³⁷ Attilâ İlhan, *age*. s.118.

o akşam da lambamızı söndürmüştük nedîm ile
 nedîm'den bile kıskandığım sevdiğim ile
 son şarkılar dağılmıştı mevsim ile
 yalnız çamlıca'da bir ud yankılanırdı

Gün sonunda Nedîm'den okuduğu dizelerle lambasını söndüren İlhan'ın, sevdiği kadını kıskandığı insanlar arasında büyük şairler de vardır. Şiirin ileriki kısımlarında ise Nâzım ve Piraye aşkından bahsedilir:

dünyayı tumturaklı bir yalan sayanlar
 yalanın dehşetini yaşlandıkça anlar
 nâzım'ın piraye'yi sevdiği zamanlar
 ölse ölümünden ne suçlar çıkarılırdı²³⁸

Attilâ İlhan'ın özellikle şairliğinin ilk yıllarında yoğun bir hayranlık beslediği Nâzım Hikmet'in aşklarından birisi de Piraye'dir. O dönem Türkiye'deki sanatçıların türlü suçlamalarla yıpratıldığını ifade eden İlhan, yukarıdaki mısralarda bu duruma gönderme yapar.

müjgân'a aşk şarkıları bölümünün bir diğer şiiri -4.'te şair sevdiği kadınla yan yanadır:

istanbul puslu karaltısıyla müstefîlün bir gemi
 duyulur padişah saltanatıyla bulutlara demirlediği
 soğuk akşamlar çalar saatlar kadife konakta
 ben uyansam da ay ışığında müjgân uyumakta²³⁹

Osmanlı yaşantısına dair izler, esere nostaljik bir hava katmıştır. Şair şiir boyunca “ben uyansam da ayışığında müjgân uyumakta” mısraıyla sanki sevdiği

²³⁸ Attilâ İlhan, *age.* s.76.

²³⁹ Attilâ İlhan, *age.* s.77.

kadını o atmosfer içinde bırakmak ister. Cumhuriyet neslinden olan İlhan, eski kültüre ait izlerin değiştirilerek devam ettirilmesinden yanadır. Müjgân bu bölüm şiirlerinde, o eski kültür ruhunun bir uzantısı gibidir.

Tutuklunun Günlüğü'nde tekrar beliren Müjgân, bu sefer şairle dargın vaziyettedir. İlhan, *incesaz* bölümündeki şiirlerde 12 Mart sonrasının bunalımlı günlerinin karamsarlığını dile getirmiştir.²⁴⁰ Bu noktada sevgili ile şair arasındaki dargınlık da o bunalımlı günler içinde olağan bir durumdur:

sazlarımız gülüşürdü yıldızların yaz bahçesinde
böyle dargın değildik biz o incesaz bahçesinde
sevdalar damıtılırdı mehtabın beyaz bahçesinde
dağılırken eski çekingenlikler nâz bahçesinde
böyle dargın değildik biz o incesaz bahçesinde
....
şebboyların debdebesi ağır kumrallığında akşamın
başımızı döndürdü hem benim hem müjgân'ın
bir çatışma olduğunu unutmasak da yaşamının
yoğun doğurganlığına inandığımızdan insanın
böyle dargın değildik biz o incesaz bahçesinde²⁴¹

Mehtabın beyaz bahçesinde; mehtabın ışığıyla bembeyaz bir renge bürünen bahçeler, aşkın ve sevdanın sevgililere damla damla damıtıldığı, kelime kelime anlatıldığı mekânlardır. Attilâ İlhan, böyle bir gecede artık dargın olduğu sevgilisine hitap ederek, insanın hâlden hâle geçen bir varlık olduğunu hatırlatarak Müjgân'a barış teklif eder.

Attilâ İlhan'ın gerilim şiirlerinden biri diyebileceğimiz *kısa devre 1*. şiirinde aşka da yer verilmiştir:

²⁴⁰ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*, 14. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2017 İstanbul, s.143-144.

²⁴¹ Attilâ İlhan, *age*. s. 85.

hişt hişt sen misin

benim feriha

yorgun

....

saatın fosforlu kadranı

saçlarındaki koku

çakmağın alevi

dağdır insanı

bu garip tutku

bu çılgın sevi²⁴²

Attilâ İlhan, özgün bir güzellik anlayışı olan seçici bir erkektir. Zihninde tasavvur ettiği ideal bir kadın görüntüsü vardır. *rüya bu ya* 3. şiirinde, hapisten yeni çıkmış İbrahim'in de hayalini kurduğu bir kadın vardır ve onunla bir gün karşı karşıya gelirler:

bizi tanıştırmadılar evet yalnızım

eş dost arasında büsbütün yalnız

aslında kararsızım dilim dolaşıyor

gözleriniz olmasa konuşamayacaktım

hep böyle cana yakın mı bakarsınız

....

nasıl çıksın derdimi kimse anlamıyor

bu cür'etimi bilmem bağışlar mısınız

bir kadın düşünürdüm / balarısı

gülüşü bir çağlayan güneşle yıkanıyor

içinize ışık sıvanır bir kere duysanız

yıllar boyu bu kadınla yaşadım ben

²⁴² Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*, 21. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mayıs 2016 İstanbul, s. 15-16.

her baktığım duvarda sanki o resim
 yumuşacık kaşlar biçimli bir ağız
 yüzü birden sonbahar düşünceliyken
 hani utanmasam sizdiniz diyecektim²⁴³

Yukarıda, güzel bir kadın hayali kuran erkeğin ona olan özlemini görüyoruz. Kadının tavırlarındaki sıcaklık, bu adamı giderek ona yakınlaştırır.

İlhan'ın aşk temalı bir başka şiiri *hüzzam*:

beykoz'da bir balkonda alingan bir ud buldular
 ay buluta giriyor yıldızlarla doldu sular
 ağaçlar mehtabı dağıtıyorlardı unutuldular
 ölmekle sevmek hiç yakınlaşmamışlardı bu kadar
 infilâk edebilirler dudak dudağa bir dokunsalar
 ay buluta giriyor yıldızlarla doldu sular

İlhan bu mısralarda, kadın ve erkeğin olası yaklaşma halinin şiddetli sonuçlarından bahseder. Şiir ilerledikçe adeta aşkın gerçeğe dönüşmesi halinde yaşanacak hayal kırıklıkları anlatılır:

....

insanların ömürleri boyunca bilmeden yaşadığı
 en büyük sevgi ölmek midir içlerisıra taşıdığı
 sevgiliden sevgiliye aktarıp asla anlayamadığı
 boğucu sevgi kementleri balta gibi tutkular

sevenler el koyar sevdiğine kısaca yok olmaktır
 sevdanda kendini kaybetmek sevdiğinde bulmaktır
 ne o gerçektir ne sen aşk büyük bir avunmaktır

²⁴³ Attilâ İlhan, *age*. s.26.

ne kadar görkemliyse o kadar hüsrana uğrattır
 en iyisi bu belâya belki hiç tutulmamaktır
 o ağır yalnızlardır ki bu sayede kurtuldular²⁴⁴

İlhan, yaşanılmayan aşkların yaşananlardan daha özel bir yere sahip olduğunu düşünür:

Şimdi soru şu: Yaşamadığımız aşklar niye yaşadığımız aşklardan mutludur? Günlük hayatın dağdağası, çeşitli toplumsal ilişkiler, en soylu duyguları değirmen gibi öğütüp, en ufak ediyor da ondan mı? Belki uzaktan sevilenler, bitmek tükenmek bilmez hayal kurma imkânlarıdır; oysa yakınlaşıldı mı, hele gündelik hayata birlikte girildi mi, bütün hayal kurma imkânları ortadan kalkıyor; meydanda çırlıçıplak kalan, iğrenç izzetinefis harpleri, yapış yapış cinsellik ve çirkinlik hesapları!

Uzaktan sevince öyle mi ya? Lamartine ne diyor? “Yakında uzakta, mevcut gayrimevcut, onu kendinizde taşıyorsunuz; elbet o da sizi.” en esrarlı elektriğiniz, sinsi sinsi, birbirinize akacak; o güç, içinizdeki mutluluk çarkını harekete geçirecektir.²⁴⁵

Attilâ İlhan’ın bir başka aşk şiiri *nasıl bir sevdâysa...* :

ay çok mu gecikti neredeyse çıkar
 sen yalnızlığıma varır varmaz
 az sonra yağmuru durduracaklar
 rüzgârı değiştirdim
 ustura ağzı poyraz

İlhan’ın aşk şiirlerinde yaptığı şeylerden biri, bazen kendi ruh halinden dolayı bazense sevgilisi için tabiatı değiştirmektir. Örneğin tema ayrılıksa şimşekler birden çakmaya başlar, gökyüzü kararır, hava insanı boğacak derecede ağırlaşır,

²⁴⁴ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*....s.74.

²⁴⁵ Öner Ciravoğlu, *Büyük Yolların Haydudu Kendi Kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Yayınları, 2012, s. 39.

rüzgâr aniden şiddetlenir. Aşk temalı şiirlerde de bu durumların tam tersi gerçekleşir ve tabiat insanı canlandıracak şekilde ısınır. Yukarıdaki şiirde de aynı tavır söz konusudur. Sevgili, şairin yalnızlığına varır varmaz yağmur durulur, kenarı yaldızlı mavi bir karanlık kadının sütlü çıplaklığını örtmek için belirir, dut ağaçları onun için yapraklarını döker. Şiirin son kısmında, sevgilinin ayak bastığı şehirler birden değişir. Şair ile bir zamanlar sevdalandığı bu kadın arasındaki güçlü duygular tekrardan tazelenir:

....

ayak bastığın an şehir de değişebilir
yoksa moskova mı
belki berlin belki dakar
belki 30'lardan mehtap yorgunu İzmir
körfez'de şerefine donatılmış vapurlar
nerede ne zaman kaç kere yaşadık
nasıl bir sevdâysa eskitememiş yıllar
bitirdiğimiz her şeye yeniden başladık
dudaklarımızda birbirimizden mısralar²⁴⁶

Hayatına giren her kadının özel bir yeri olduğunu belirten şair, *O kadınlar kesinlikle içimde. Fakat hepsini birden yaşayamıyoruz. Bir ışık, bir müzik parçası, bir kahkaha, sizi birisine götürüyor, o anda onu yaşıyorsunuz.*²⁴⁷ der. İlhan, *ayrılık sevdaya dahil* -4. şiirinde yalnızlığın, aşksız ve kadınsız bir hayatın soğukluğundan söz eder. Burada insanı ve onun dünyasını ısıtan sevgili, bir suç ortağına benzetilir:

yalnızlık

çakmak taşı gibi sert

²⁴⁶ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*, 22. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2016 İstanbul, s.68-69.

²⁴⁷ Barboros Altuğ, "Edebiyat Çevresinin Aksine, Okurlarım Hep Yanımda Oldular" *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen: Zeynep Ankara, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s.90.

elmas gibi keskin

 bilekleri bembeyaz kuğu boynu
 parmakları uzun ve ince
 sımsıcak bakışları suç ortağı
 kaçamak gülüşleri gizlice

 ölü bir gezegenin
 soğuk tenhaliğine
 benzemesin diye
 özgürlük mutlaka paylaşılacak
 suç ortağı bir sevgiliyle²⁴⁸

Attilâ İlhan'ın saklı ve bu yüzden büyülü olarak nitelendirdiği aşkını anlattığı *saklı sevda* şiiri:

cam yeşili bir kız çok kirpikli
 saçları nasıl karanlık bir kızıl
 örtülü bir güzellik benzeri olamaz
 dudaklarındaki kan etkiliyor asıl
 duyarlılığı alıngan gönlü ikircikli
 ne yazsam ona tutsak
 / adı şehnâz

Yukarıdaki dizelerde ilk olarak sevgilinin fiziksel güzelliğinden ve çekiciliğinden bahsedilir. İlhan, bir erkek olarak şanslı bir hayat yaşadığını ve pek çok farklı karakterdeki kadınla birlikte olduğunu söyler. Son şiir kitabı olan *Kimi Sevsem Sensin*'de daha çok yaşanmışlıklarından ve birikimlerinden bahseden şairin kadınlar konusunda açık bir tavrı vardır. Onlarda çekici bulduğu özellikleri

²⁴⁸ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*....s.78-79.

yazmaktan geri kalmaz. Bu şiirin genelinde de maddi ve manevi anlamda paylaşımların olduğu, tutsaklık derecesinde bir aşktan bahsedilir:

belki kadın belki çocuk iyice kuşkulu

....

okşaması boğulmak öpmesi uğultulu

sabah olsam ona tutsak

/ adı şehnâz

....

saklı bir sevdadır bulduk sığındık

bu büyülü bir aşk çünkü yasak

gizli bir mutluluk ki ne söylesem az

bin yıl da yaşasak hiç de yaşamasak

varımız yoğumuz aşkımız artık

hayatım ona tutsak

/ adı şehnâz²⁴⁹

Attilâ İlhan'ın geçmişte yaşadığı başka bir aşkına dönüp baktığı şiiri *neydi o bir zamanlar*:

istanbul ve sen / neydi o bir zamanlar

sanki gençliğime doğru yaşılanıyordum

çengelköy'de yaz unutulmaz erguvanlar

hangi yanıma dönsem seni bulurdum

içimdeki lambanın kırıldığı anlar

İlhan bu şiirde bir zamanlar kendini tamamen ona bıraktığı sevgilisinden

²⁴⁹ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*, 29.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2017 İstanbul, s.21-22.

bahseder. Her yeni sevdayı bir yolculuk gibi gören şair, aradan geçen uzun yıllardan sonra o duyguları tekrar hatırlamıştır:

....

istanbul ve sen / ikinizden kalanlar
 tekrar tekrar ısrarla yaşayıp durduğun
 çengelköy’de yaz unutulmaz erguvanlar
 rüya mıdır gerçek mi kendi kendime sorduğum
 istanbul ve sen / neydi o bir zamanlar²⁵⁰

Attilâ İlhan’ın şiirlerindeki sevgilileri genelde sakın mizaçlı kadınlardır. Cinselliğin konu edildiği şiirlerin dışında, onun aşık olduğu kadınlar daha çok kendi dünyalarında ve şair gibi yükseklerde yaşamazlar. Daha çok güzellikleri ve zarafetleri ile öne çıkan bu tiplerin bazıları, şairin toplumsalcılık uğraşını anlayamazlar. İlhan, bu durumu anlayışla karşıladığı gibi çoğu ilişkisinin bir noktada sonlanacağını farkındadır.

ben tuzparça yerdeyim şiirindeki sevgili, tüm bu kadın tiplerinin dışında, uçarı, belki de umursamaz biridir. Bu noktada, bu şiirin ve bu sevgili tipinin istisnaî bir özellik taşıdığını söylemek gerekir:

....

eli saydam bir büyü elime dokunuyor
 ikimiz sanki hayal tepeden tırnağa âşık
 asla görülmeyecek bir filmde yaşamıştık
 bugün vardığımız yer gözümüzü korkutuyor

 o vücudunda rahat kendisiyle barışık
 ben kendime kısayım bu aşk bana sığmıyor
 neş’esi köpük köpük işi gücü taşkınlık
 taşıdığım tasayı besbelli taşıyor

²⁵⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.31.

benim varlığım her an korkudan aşınıyor
vehimlerim bir orman ıssızlığına alışık²⁵¹

Attilâ İlhan *rubaiyat* şiirinin aşağıdaki bölümünde, onu gizliden gizliye ele geçiren, onu en derinlerinde taşıdığı bir kadından bahseder. Bu kadınla sonu belirsiz bir yola giren şair, onunla olacakları şöyle anlatır:

....
ansızın karşıma çıktı gece
başıboş bir vapur gibi
kara sularıma girmiş
gizlice
o yol kesemez ben duramam artık
çarpmamız kesinleşti
ne korku ne pişmanlık ne yeis
en sessiz derinliklere içimde belki senin
hasretini götüreceğim
sadece²⁵²

2.1.2.2. Ayrılık Teması Dahilindeki Kadınlar

Attilâ İlhan'ın şiirindeki kadınların bir bölümü ayrılık teması içinde karşımıza çıkar. Şiir, insan ruhunun en ince noktasını ifade ettiği alandır. Bu sebepten ayrılık hali de aktarılmaya muhtaç bir duygudur. İlhan da, şiirin tüm imkânlarını kullanarak ayrılık durumundan bahsetmiştir. Bu şiirlerde İlhan'ın özel hayatıyla doğrudan alakalı ilgili bir eser yoktur. O bazen, gerilimli hayatı içinde sevgiliden uzak kalmayı olağan bir durum gibi işlerken bazen de ayrılıkla alakalı genel değerlendirmede bulunur.

²⁵¹ Attilâ İlhan, *age*, s.51.

²⁵² Attilâ İlhan, *Elde var Hüzün*,...s.56.

başka yerde olmak bölümündeki iki şiirde ayrılık teması işlenmiştir. Bu bölümde adından da anlaşılacağı gibi yolculuk heyecanı ve başka yerde olmak yani “dünyayı görmeye gitmek” isteği vardır.²⁵³

başka yerde olmak bölümündeki *liman 1* şiirinde “şehir” şiirleştirmeye çalışılmıştır. En geride ise “dünyayı görmeye gitmek” ‘theme’i açıkça duyumsanır²⁵⁴:

....

elinden tuttum gece abanoz’a götürdüm
kalbin cebimde bir yerimdeydi denize düşürdüm
köprüler açılmıştı üsküdar uyanıyordu
tophane rıhtımında oturdum yere tükürdüm
yere neden tükürdüğümü öğrenemeyeceksiniz

Tüm eserlerinde olduğu gibi şiirlerinde de anlaşılacak istenen İlhan, bu şiirde okuyucuyla arasına mesafe koyar. “bunun ne demek olduğunu öğrenemeyeceksiniz”, “yere neden tükürdüğümü öğrenemeyeceksiniz”, “nereden tanıdığımı öğrenemeyeceksiniz” gibi ifadelerle kendi alanını muhafaza eder. Ayrıca İlhan, bu şiirde sonu belirsiz bir yolculuğa girmiş olmanın sıkıntısını çeker ve sevgili de bir noktadan sonra kaybedilmiştir. Onun bir zaman şaire olan aidiyeti yukarıdaki dizelerde son bulmuştur.

Son kısımda adı geçen Türkân’la yukarıdaki sevgilinin aynı kişi olup olmadığı belirsizdir. Bu bölümde, daha çok Türkân’ın pişmanlığından bahsedilir:

ellerim memelerinde kaldı yoksul türkân’ın
türkân’ı görmeyin türkân’ı köpekler gibi pişman
ben ismimi kaybetmişim yazdığım her şey yarım
haliç’te yaşlı bir şileb ağladı ben ağladım

²⁵³ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*....s.148-149.

²⁵⁴ Attilâ İlhan, *age*. s.151.

kulaklarımın içinde çığlık çığlığa bir akşam
 şu bulutları bir yerde görmüştüm tanıdım
 nereden tanıdığımı öğrenemeyeceksiniz²⁵⁵

Attilâ İlhan'ın Türk şiirinde belirli bir coğrafyaya bağlı, adeta “kapalı devre” olarak nitelendirdiği şiir anlayışını kırıp, geniş açılı bir yaşantı özlemi ve saptamasını yaptığı²⁵⁶ *başka yerde olmak* şiiri:

....

on iki on beş'te istanbul'a dağılmıştım
 hilâl gibi bir kızcağzı beşiktaş'ta
 rüyasını dokuyordu ondan bıkmıştım
 çiğ mürekkep ve aseton kokuyordu
 sarıyer'de balıkçılar denizi çekiyordu
 deniz büyük büyük içini çekiyordu

Şair, kendi ülkesinin sınırlarını aşarak pek çok ülkeye ve şehre gittiği bu şiirde üç farklı kadından bahseder. Bunlardan ilki İstanbul'da bulunduğu vakit terk ettiği hilale benzeyen bir genç kız, ikincisiyse Napoli şehrinde terk ettiği bir hayat kadını, sonuncusuysa şairin karşılıklı bir şeyler yaşayıp terk ettiği sevgilisidir. Tüm bu kadınlar, başka yerlere kaçış hissinde şaire eşlik eden kişilerdir:

....

katiyyen sarhoştum kirpiklerim yanıyordu
 santa-lucia civarında bir karanlık
 bir iştahsız orospu bulmuştum bilmem neden
 uyuyup uyuyup uyanıyordu

....

afrika bulut gibi üstüme yürüyordu

²⁵⁵ Attilâ İlhan, *age*. s.23.

²⁵⁶ Attilâ İlhan, *age*. s.153.

on iki elli beş'te
 sen uyandığın zaman
 ben paris'teydim gar edu l'est'de
 yoksul bir oteldeydim kahrımdan
 seni terk etmiştim hırsımdan
 kendimi içkiye vermiştim mektuplarını
 yakıp yırtmıştım bütün mektuplarını
 bana yazdıklarını yazmadıklarını²⁵⁷

Gerçeküstücü şiir denemelerinden biri olan *kaptan* şiirlerinde İlhan, çağrışımların ve atlamaların bol olduğunu, alışılmış mantığın terk edildiğini söyler.²⁵⁸

kaptan bölümü şiirlerini ben'e yönelik temalar arasında inceleyen Yakup Çelik; bu şiirlerdeki kaçış, inanma problemi, arayış, gerilim ve aşk duygularının şairin ruh halinden ve mizacından kaynaklandığını belirtir.²⁵⁹

İlhan'ın birden fazla duygu, durum ve mekândan bahsettiği *kaptan 1, 2, ve 3 şiirleri*:

eflâtun gözlerin olduğunu bilmiyordum

 ayazın avucunda unutmuşsun ellerini
 önünden geçtiğim halde beni tanımadın

 hele paris'in gökleri aklımı başımdan alıyor
 bana seni senden evvelki poitiers'li kızı hatırlatıyor

²⁵⁷ Attilâ İlhan, *age*. s. 32-34.

²⁵⁸ Attilâ İlhan, *age*. s. 155.

²⁵⁹ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 109.

montmartre metrosu civarında seni gözden kaybettim
 o zenci arkanda mıydı hiç dikkat etmedim
 ağzından yoksul bir ıslık ıslak bir cigara gibi

Attilâ İlhan ve sevgilisi Paris'te, aynı şehirde olmalarına rağmen yan yana değildirler. Şair bu kadını uzaktan uzağa takip etmektedir. İlerleyen mısralarda İlhan, bu kadınla arasındaki bağı tamamen koparmak ister:

....

kahvelerden birine girip bir grop ısmarlasam
 seni öldürmek için çareler tasarlasam

....

ve ben unutulsam ve yazdığım şiirler
 senin için yazdıklarım herkes için yazdıklarım
 eski padişahlar gibi unutulsa birer birer
 ve ben seni unutsam hiç hatırlamasam hiç mi hiç
 ihanetini hatırlamasam şehvetini hatırlamasam
 ellerim oldum olasıya seni unutsalar

....

ellerim kırılrsa ben senin için şiirler yazmasam
 dinamit taşırmış gibi gözlerini taşımasam

...

yanımda olduğun zaman her zamankinden yalnızım

....

madem ki en büyük düşmanım kalbim benim kendimin
 onu inkâr ediyorum kalbimi inkâr ediyorum²⁶⁰

Şair yukarıdaki mısralarda sevgilisinden hızla uzaklaşır ve yer yer kendine öfkelenir. Onun bu şiirdeki tutumu Yakup Çelik tarafından şöyle yorumlanır:

²⁶⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.40-47.

*Kaptan'da sevgiliye ve tüm dünyaya sitem, toplumdan uzaklaşma, sebepsiz kaçışlar, iç hesaplaşmalar ve inanma problemleri arayış içinde olmaktan kaynaklanmaktadır.*²⁶¹

Attilâ İlhan'ın yaşanmış ve bitmiş bir ilişki ardından yazdığı²⁶² *ben sana mecburum* şiiri:

ben sana mecburum bilemezsin
adını mih gibi aklımda tutuyorum
büyüdükçe büyüyor gözlerin
ben sana mecburum bilemezsin
içimi seninle ısıtıyorum

Şair “ben sana mecburum” mısraını tüm düzeylerde açar. Anlatım düzeyindeki ilk farkediş “mih gibi” benzetmesiyle anlatılır: mihla birleştirilen nesnelerin birbirlerinden ayrılması oldukça zordur. Bu noktada isim ile akıl arasındaki unutmazlık bağı mihla varlığını sürdürmektedir. İkinci fark ediş şairin her gördüğünde sevgilinin varlığını bulmasıdır. “Büyüdükçe büyüyen gözler”, bütün evreni içine alırlar ve özne adeta bütün hayatı sevgilisinin gözlerinde yaşar. “İçimi seninle ısıtıyorum” dizesi ise şairin ayrılığın ve yalnızlığın doğurduğu anlamsızlık duygusundan nasıl kurtulduğunu işaret eder.²⁶³

....

fatih'te yoksul bir gramofon çalıyor
eski zamanlardan bir cuma çalıyor
durup köşe başında deliksiz dinlesem
sana kullanılmamış bir gök getirsem
haftalar ellerimde ufanıyor

²⁶¹ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.112.

²⁶² Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*....s.151-152.

²⁶³ Nurullah Çetin-Ramazan Gülendâ-Mehmet Narlı, *Tanzimat'tan Bugüne Yeni Türk Edebiyatı Şiir Çözümlemeleri*, 2.Baskı, Kesit Yayınları, Eylül 2011, s.344-345.

ne yapsam ne tutsam nereye gitsem

ben sana mecburum sen yoksun

Ben Sana Mecburum şiirinin teması, yaşanmış bir aşkın, öznenin varlığını kuşatmış olmasıdır. Şiirde, sevdiği insanı içinde taşımadan, hayatı sürdürmenin imkânsızlığı içli konuşmalarla anlatılmıştır.²⁶⁴

....

ne vakit bir yaşamak düşünsem

bu kurtlar sofrasında belki zor

ayıpsız fakat ellerimizi kirletmeden

ne vakit bir yaşamak düşünsem

sus deyip adınla başlıyorum

içimsıra kımıldıyor gizli denizlerin

hayır başka türlü olmayacak

ben sana mecburum bilemezsin²⁶⁵

Attilâ İlhan'ın varlığı için bir ihtiyaç haline gelen sevgiliden bahsettiği bu şiir, ayrılık teması altında incelediğimiz duygusallığı en yoğun şiirdir. Şairin *ben sana mecburum*'un yer aldığı *imkânsız aşk* bölümü için şunları söyler: (...) *aşk şiirlerine "imkânsız aşk" diye bir bölüm ayırdım; ve bir anlamda, bu yırtıcı ve insandışı koşullar altında özlediğimiz insancıl sevginin olamayacağını; her kalkışmanın bir yerde boşa çıkıp bizi kırıp sarsacağını belirtmek istedim; ama aslında kitabın hemen her tarafında her şey, yumuşak, derinlemesine ve biraz da yorgun bir aşk örgüsüyle örülmüş; en ciddi toplumsal konular bile hepimiz için o kadar önemli olan duygusal ilişkiler arasından tartışılmak istenmiştir.*²⁶⁶

İlhan'ın beraber olduğu kadından uzaklaştığı diğer şiir *nada nada y nada*:

²⁶⁴ Nurullah Çetin-Ramazan Gülendam-Mehmet Narlı, *a.g.e.* s. 344.

²⁶⁵ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*....s.91-92.

²⁶⁶ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.225.

....

kusarsam siyah bir su çıkarıyorum
 silahsızım seviştiğimizi de unutma
 kaçarsam bıraktığın şarkıya kaçıyorum
 verdiğim adreste yoğun nada nada y nada
 seni kaybettiğimi anlamayacak mıyım
 silahsızım yüzümde kaç günlük bir sakal
 kırarsam içimdeki camları kırıyorum
 saat çaldı mı seviştiğimizi de unutma
 geç vakit sular çekilmeye başladı mı
 asarsam bel kayışımla kendimi asıyorum
 verdiğim adreste yoğun nadan nada y nada²⁶⁷

İlhan'ın bazı şiirleri, içinde kadın detayı, duygusal veya fiziksel yakınlık olmasına rağmen lirizmden uzaktır. Yukarıdaki şiirde de şairin beraber olduğu bir kadın ve onunla yakınlaşma sahneleri olmasına rağmen okuyucuda duygusal bir etki bırakmaz.

Attilâ İlhan'ın ayrılığı konu alan bir başka şiiri -1. *place pigalle*:

telefonlarla geldi telaşlı ve ürkek
 birdenbire geldi beklemiyordum
 hayli dargın sesi kalın ve titrek
 umutsuzluğuma geldi oysa yorgundum
 üstelik incittim de istemeyerek

Paris'in ünlü caddelerinden birinin adını taşıyan bu şiirde, kimliği belirsiz bir kadın vardır. Beklenmedik bir telefonla şiire giren bu kadının sesi tedirgin ve ürkektir. İçkisinden bir yudum alır almaz ağlamaya başlamış, gözleriyle

²⁶⁷ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*....s.15.

romantizmin büyük temsilcilerinden olan Hölderlin gibi bakmaktadır. Son kısımda şair artık bu kadını sevmediğini ve bir başka kadınla ilgilendiğini söylemektedir:

....

telefonlarla geldi telaşlı ürkek

birdenbire geldi beklemiyordum

hanidir içimden bir başkası geçiyor

gözlerim hanidir ondan uzakta

hönderlin'i bırakmıştım artık sevmiyordum²⁶⁸

İlhan'a göre çağdaş insan belki teknolojinin getirdiği yeni imkânların etkisiyle, belki toplumsal ve ekonomik koşulların hızlı değişme ve gelişmesiyle sürekli bir gerilim yaşamakta, sürekli bir bunalımın içinde bulunmaktadır. Sıcak veya soğuk savaşlar, hükümet darbeleri, birbirini izleyen ekonomik durgunluklar, kişiyi birey olarak da, belirli bir toplumsal sınıfın bir ünitesi olarak da boğmakta, bunaltmaktadır.²⁶⁹ *yüksek gerilim* şiiri de bu durum için yazılmış ve sevgiliden ayrı kalma hali anlatılmıştır:

çağrışım neonları dakikada bir çalıyor

havada yalnızlık bir bıçak gibi çekili

gözlerin gözlerimi gece yarısı bırakıyor

karakol kırmızısı cehennem yeşili

gece yarısı kalkıyor kaçırdığım gemiler

Şair, romantik söylemlerindeki sevgililerini genellikle içselleştirir. Bu mısralarda ayrıldığı kadın da öyle biridir:

....

sen ki içimin sabahçı kahvelerinde

²⁶⁸ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*....s.11-12.

²⁶⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.112.

tutuklu sendikacıları bekleyen
çok bulutlu koskoca bir gök emrinde
....
seni kendim sanmak bir akşamüzeri
başka bir yaşantıda fransızca güzel²⁷⁰

Yaşadığı çağın durmadan değiştiğini, bunu yaparken o devir insanlarını da değiştirdiğini bilen şair yukarıdaki şiirde usulca ölümü beklemekte, bir taraftan da ayrıldığı sevgilisini içinde taşımaktadır.

Attilâ İlhan'ın bir başka ayrılık şiiri *sûz-i dil-ârâ*:

....
teşrîn yağmurlarıdır simsiyah hicrânım efendim
hanidir iftirakımızdan vallahi pişmanım efendim
yâdınıza hiç mi gelmez aşkımız cânım efendim
bulutlara ulaşmıştır âhım efgânım efendim
âvâre kuyrukluyıldız dillerde sûz-i dil-ârâ²⁷¹

Şair, bu şiirinde hayalî bir sevgili kurgulamaktadır. Klâsik şiir estetiğine sadık kalarak, onlara yakın bir söylemle bir aşk hikâyesini ve ayrılık sonrası çekilen ızdırabı dile getirmektedir. Burada klâsik müzik zevki içinde ifade edilen aşk duygusu vardır.

Ayrılık durumundan bahsedilen bir başka şiir *her şeyi birden istemek*:

o kitabı da okudum bitirdim
hani o genç kızın beni unuttuğu
bir ara fena halde fikrindeydim
dudağındaki nem gözündeki buğu

²⁷⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.51-52.

²⁷¹ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*....s.78.

Beş bölümden oluşan bu şiirde, dördüncü bölüm dışındaki her kısımda ayrılıktan bahsedilmiştir. Yukarıdaki mısralarda şairin içindeki keder ve uzaktaki genç kadının gözyaşları bu temaya girişin ilk sahnesidir:

rüzgâr

uzak karanlıklara sürmüş yıldızları

mor kıvılcımlar geçiyor

dağınık yalnızlığımdan

onu çok arıyorum onu çok arıyorum

her yerinde vücudumun

ağır yanık sızıları

bir yerlere yıldırım düşüyorum

ayrıldığıımızı hissettiğim an

demirler eriyor hırsımdan²⁷⁴

Attilâ İlhan'ın sevdiği kadından ayrıldığı anlarda, çevreyi tahrip edici tavrı yukarıda tekrar belirir. Aşkı kaybettiği an hırçınlaşan ve öfkelenen şair önce bu derin acıyı bedeninde duyar, sonra da kendi tabiatındaki hiddetle dış dünyaya hücum eder.

Şiirin ileriki bölümlerinde ayrılıkla alakalı genel ve derin değerlendirmeler yapar:

....

çünkü ayrılmanın da vahşi bir tadı var

çünkü ayrılık da sevdâya dâhil

çünkü ayrılanlar hâlâ sevgili

hiçbir ânı tek başına yaşayamazlar

²⁷³ Attilâ İlhan, *age.* s.75.

²⁷⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.76.

her ân ötekisiyle beraber

her şey onunla ilgili

....

çünkü ayrılmanın da vahşi bir tadı var

öyle vahşi bir tad ki dayanılır gibi değil

çünkü ayrılık da sevdâya dâhil

çünkü ayrılanlar hâlâ sevgili²⁷⁵

Yakup Çelik’e göre buradaki aşk yaşanmış bir aşktır ve ayrılıkla sonlanmışır. Ben ve “yağmurlu kadın”, hem yaşama tarzı bakımından, hem de aykırı kişilikleriyle birbirlerini tamamlamaktadırlar. Bu aşktaki ayrılığın sebebi aykırı kişiliklerin yanında, aşıklar arasındaki yaş farkıdır. Şair, ayrılığı da aşkın bir parçası olarak görmekte ve bu yüzden ayrılıkta da bir teselli bulmaktadır.²⁷⁶ Şiirin son bölümünde bu düşüncüyü destekleyen, İlhan’ın aşkın bir uzantısı gibi gördüğü ayrılıktan haz aldığı mısralar şunlardır:

sanmıştık ki ikimiz

yeryüzünde ancak

birbirimiz için varız

ikimiz sanmıştık ki

tek kişilik bir yalnızlığa bile

rahatça sığarız

hiç yanılmamışız

her an düşüp düşüp

kristal bir bardak gibi

tuz parça kırılırsak da

hâlâ içimizde o yanardağ ağzı

hâlâ kıpkızıl gülümseyen

²⁷⁵ Attilâ İlhan, *age*. s.77.

²⁷⁶ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan’ın Şiiri*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.622.

-sanki ateşten bir tebessüm-

zehir zemberek

aşkımız²⁷⁷

Attilâ İlhan'ın ayrılıktan bahsettiği bir diğer şiiri *o plâjda onsuz*:

hiç olmasan da mutlaka varsın

onüç yaşındasın

ne kadar da mahzun

başın omzuma yaşılanmış mahzun

ay birazdan doğacak

dağların arkasında henüz

gökyüzüne vurmuş kızılıllığı

....

aslında sen şimdi kimbilir nerede

hangi hayal şilebinde kaçak yolcu

hangi korkunç yalnızlıktasın²⁷⁸

Bir dönem sevgilisi ile gittiği yerde şimdi tek başına olan İlhan, o mekânda kurdukları yakınlığı hatırlar. Bugüne döndüğündeyse artık o kızı nerede olduğunu bilmediğini ve onun da korkunç bir yalnızlıkta olduğunu belirtir.

2.1.2.3. Şairin Uzağındaki Kadınlar

Attilâ İlhan şiirlerinin çoğunda, eserin merkezindeki kişi şairdir. İçine girdiği toplumsalcılık uğraşının hayatını nasıl değiştirdiği, bir Türk aydını olarak geldiği nokta, her durumda tek başına da var olabileceği düşüncesi ve anlatmak istediği büyük fikirler, onun bu bölümde şiirlerinde işlediği konulardır. Tüm bunların

²⁷⁷ Attilâ İlhan, *age*. s.80.

²⁷⁸ Attilâ İlhan, *age*. s.84.

dışında birde aşk ve yalnızlık konulu şiirler ile bazı kızların halini, tavrını ve onun hayatındaki yerini anlattığı eserleri vardır. Burada görülen ortak özellik, şiirlere dahil olan kadınların ona olan uzaklığıdır. Onlar, bazen eserin içinde bir detay gibi beliren, bazen de şairin yalnızlığına sebep olan kişilerdir.

İlhan'ın dolaylı olarak toplumcu uğraştan, bu uğraşın şairleri zaman zaman düşürdüğü umutsuzluklardan ve kötümserlikten bahsettiği şiiri *yorgun serüvenci*:

....

bir elektrikli gitar ulumayagörsün
aseton kokuları gelmesin gelmesin
bir kadın sesi boşalması kulaklarıma
plastik bir merih gecesindeyim
serüvenlerin tutsağıym yenilmişim²⁷⁹

“Ağır bir hüküm giyer gibi öleceğiz” mısraıyla biten bu şiirde, İlhan kadından ve onun varlığını sezdiren her şeyden uzak durmak ister. Özel hayatında yaşadığı pek çok ilişkiyi, yaşadığı çağın problemleri yüzünden bitirmek zorunda kalan şair, bu şiirinde sevgilisi olma ihtimali olan kadınları kendinden uzaklaştırır.

Attilâ İlhan'ın bir diğer şiiri *sen burda bir yabancısın*:

....

devrilmiş bu sokak ayak basmadığın
çarmıha gerilmiş afişler ıslanıyor
karanlıkta bir kadın tanımadığın
bir şeyler söylüyor anlamadığın
şüpheli oteller üstüne geriniyor²⁸⁰

İlhan'ın doğduğu, büyüdüğü şehre ve ülkesine duyduğu yabancılık hissi etrafında yazdığı bu şiirde²⁸¹, karşımıza yabancı bir kadın çıkmaktadır.

²⁷⁹ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*....s.16-18.

²⁸⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.43.

İlhan'ın *düpedüz devrimci bir şiidir*²⁸² dediği “*hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir*” :

gece garlarında bekledim

tren

tren

rıhtımlara döküldüm saçıldım

gelmedin

....

acı bir tütün gibi yakıyor genzimi

senden uzak olmak

....

yıldızların pırıltılı ağırlığı altında

kerpiç duvarlar çatlarken

yalnız olmak

sensiz olmak

Mustafa Kemal'in sözüne²⁸³ yaslanan yukarıdaki şiirde, çeşitli özgürlük savaşları ve eylemlerinin yanında bir de şairin uzakta olan sevgilisi anlatılmaktadır. Yine bir yol düşüncesiyle başlayan bu şiirde, beklenen ama gelmeyen bir kadın vardır. Bu dizelerde, sevgilinin yokluğu İlhan'ı eksilten ve durağanlaştıran bir durumdur. Fakat şiirin son bölümünde bu tavır değişir ve şair yalnızca bu kadından değil, içten içe bağlı olduğu her şeyden bir anda vazgeçebileceğini söyler:

....

bir gece sabaha karşı

en kilitli kapılarım açılacak

²⁸¹ Attilâ İlhan, *age*. s.146.

²⁸² Attilâ İlhan, *age*. s.158-159.

²⁸³ “Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir.”.

yalnızlığımdan çıkıp gideceğim
 ne sensiz kalırsam korkusu
 ne kitaplarda okuyup altını çizdiklerim
 ne alkol tutabilecek beni
 ne ölüm telâş²⁸⁴

İlhan'ın hiç görmediği, kimliğini bilmediği, yalnızca telefon görüşmeleriyle hayatına girmiş bir kız için yazdığı *sen benim hiçbir şeyimsin*:

sen benim hiçbir şeyimsin
 yazdıklarımın çok daha az
 hiç kimse misin bilmem ki nesin
 lüzumundan fazla beyaz
 sen benim hiçbir şeyimsin
 varlığın yokluğun anlaşılmaz

(...) *kim olduğunu hâlâ bilmediğim o genç kız, en çok da geceleri beni arar, sıcak, biraz kırık sesiyle, dakikalarca konuşurdu. (...) derken, dönüp dolaşıp onun benim neyim olduğu dorusuna takıldık, sıcak bir yaz akşamı gibi hatırlıyorum, sen dedim benim hiçbir şeyimsin. sonra bu yeni şiirin ilk mısraı oldu.*²⁸⁵ diyen şair, eserin öyküsünü bu cümlelerle anlatır.

İlhan'ın dünyaya bakışındaki gerçekçilik, onu aşırı romantik söylemlere itmez. Uzaktan uzağa bazı şeyleri paylaşsalar da, bu genç kıızı hayatında bir yere oturtmaz. Şiir boyunca yalnız son bölümde onu kendi alanına sokarak içini açar:

....
 sen benim hiçbir şeyimsin
 yabancı bir şarkı gibi yarım

²⁸⁴ Attilâ İlhan, *age*. s.126-133.

²⁸⁵ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*....s.124.

yağmurlu bir ağaç gibi ıslak
hiç kimse misin bilmem ki nesin
uykumun arasında çağırdığım
çocukluk sesimle ağlayarak

sen benim hiçbir şeyimsin²⁸⁶

Fatih Arslan’a göre “yabancı bir şarkı gibi yarım” mısraıyla imâ edilen şey, sevgilinin şaire olan uzaklığı ve yabancılığıdır. İlhan, bütün yalnızlığını sevgilisinin hayalinde eritmeye çalışır. “Yok dedikçe var olur yok mu garabet bunda” diyen Akif Paşa’nın yokluk düşüncesiyle Attilâ İlhan’ın bu şiiri arasında bir bağlantı olduğunu belirten Arslan, aslında “yok” olan bir şeyin, yeri geldiğinde bir insanın yalnızlığını eritecek güçte bir varlığa dönüşebileceğini anlatır. Bu noktada yokluğuyla varolan kişi sevgilidir ve şair onun yokluğuna sığınma ihtiyacı duyarak teselliye annesinde arar: “uykumun arasında çağırdığım / çocukluk sesimle ağlayarak”. Arslan korkunun getirdiği azalma hissinin anneyle tamamlanma dürtüsünü şöyle ifade eder:

(...) Korkan kişide bir azalma hissi vardır. Azalanlar başka azlarla güçlenir. “Korkunun birleştirici özelliği de işte buradan kaynaklanır; bu özellik aynı zamanda bir üstünlük eğilimini de içinde barındırır; korkuya kapılan kişi bulunduğu durumdan kaçarak başka bir duruma sığınır, kendisini bu yolda güçlendirmeye...” (Adler, 2006: 281) çalışır. Şiir öznesi kendi korkusunu en güvendiği ve sığındığı tek varlık annesiyle dindirme niyetindedir. Sevgilinin /sevginin yokluğunda her şey yarım ve yalnızdır. Olmayan bir sevgili anne imgesiyle büyütülmekte, kutsanmaktadır. Anneden kopamayan erkek çocuk için bütün hayat, anneye benzeyen bir kadın bulmak ve onda sınırsız sığınma arzusunu tatmin etmektir.²⁸⁷

İzmir’li kızlardan bahsedilen ve şairin onları kendine uzak bulduğu şiiri *eksik*:

²⁸⁶ Attilâ İlhan, *age*. s.12-13.

²⁸⁷ Fatih Arslan, “Attilâ İlhan’ın Şiir Kadınlarında Annelik Biçimleri: Sığınma, Doğurgan, Sevgili...” <http://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1484651614.pdf>, (01.06.2018) s.37-38.

en eksik kızlar izmir'e çizilmiş
 dudakları simsiyah akıyor
 gözlerini iyice karıştırmışlar
 yaşadıkları neyse eksik

 kirpikleri toz mu ne
 saçları yalnızlığa çalıyor
 durdukları yerde azalıyorlar
 öldükleri neyse eksik²⁸⁸

İlhan'ın İstanbul ve Paris'te girdiği özel çevrelerden sonra oldukça yetersiz ve deneyimsiz bulduğu İzmir'li kızları anlattığı şiiridir.²⁸⁹ İlk Paris seyahatinden sonra hem sanatından hem de özel hayatında farklı tecrübeler edinen şair, birlikte olduğu bu kızları pek çok bakımdan yüzeysel bulur.

Attilâ İlhan'ın 20. yüzyıl aydınlarının çektiği zorlukları gerçeküstü bir deyişle anlattığı²⁹⁰ *beni bir kere dövdüler*:

beni bir kere dövdüler çok gözlüklüydüm

 ayıran eden çıkmadı susadım su veren yok
 kavgalı olmasaydık belki seni düşünürdüm
 çocuk sıcaklığına sığınıp uyumayı

 kavgalı olmasaydık belki seni düşünürdüm
 dağılmış suratımı avuçlarına saklamayı
 ağlamayı düşünürdüm kim bilir belki de

²⁸⁸ Attilâ İlhan, *age*. s.20-21.

²⁸⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.12.

²⁹⁰ Attilâ İlhan, *a.g.e.* s.127-128.

....

senin için dövdüler dişlerimi tükürdüm²⁹¹

Attilâ İlhan yukarıdaki şiirde içinde bulunduğu şiddet ve gerilim ortamından çıkarak sevgilinin iyileştirici dünyasına gitmek ister. Nasıl ki Türk aydını, o dönem çeşitli çevrelerce yıpratıldıysa şair de bu şiirde kimliği belirsiz kişilerce aynı duruma düşürülmüştür. Tüm bunların ardından sevgili tarafından teselli edilmek istese de bu kadınla aralarında bir dargınlık, uzaklık vardır.

Hayattaki tüm durumlara olduğu gibi ölüme de diyalektik bakış açısıyla bakan şair, koşullar ne kadar kötü olursa olsun ölüm düşüncesine de direnmek gerektiğini düşünür.²⁹² *ölmek yasak* şiiri de bu düşünceyle yazılmış ve buradaki sevgili şair tarafından dolaylı şekilde uyarılmıştır. Sevgili bu şiirde onun için vazgeçilmez bir yerde değildir:

....

üstüme varma bulutları tutamam

böyle paldır küldür gideceklerdir

gelmezsen fark etmez kimseyi aramam

asıl sevdiklerim en içimdekiler

onlarla yaşarım eğer yaşarsam²⁹³

Genç yaşta Sansaryan Han'ı ile tanışan Attilâ İlhan'ın, bazı gerilim şiirlerindeki mekânlardan biriside bu yerdir. *karanlığın tadı* şiiri de bu eserlerden biri olup sevgili de tahrip edilmiş durumdadır:

....

eğer büyükse eskidiğim takvim takvim azalarak sansaryan

hanlarında

koluma dostoyevskiy girmiş olmalı yanımda sen olmalısın

²⁹¹ Attilâ İlhan, *age*. s.26-27.

²⁹² Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*....s.37.

²⁹³ Attilâ İlhan, *age*. s.37.

bir dudak izi gibi kıpkızıl taze kurşu yarası

Şiirin ilerleyen bölümlerinde şairin bu kadına yabancılaştığını görmekteyiz:

....

ben seni anlamıyorum fransızca şiirlerini

boş sokaklardan büyük korkunu

yoksa resimlerinde olduğundan çok mu güzel çıkıyorsun

devamlı bir tiksinti kımıldıyor dudaklarının iki yanında

imza yerine mektuplarına altı köşeli bir yıldız bırakıyorsun²⁹⁴

Yasak Sevişmek'in *şehhâz faslı* bölümünde aşkı, o döneme ait siyasi manzarayı vermek için bir hareket noktası olarak kullanan Attilâ İlhan, *müjgân'a aşk şarkıları* serisinde aşka dair duyguları dile getirir.²⁹⁵ Bu seri içinde yalnızca -4. başlıklı şiirde, şair ile Müjgân arasında bir uzaklık hissedilir:

akşam kılıçlar düşürdüğü ayın ışığından boğaz'da

müjgân mıdır bir uzak gülümsemek midir sazda

ferahnâk'ta iyimser kötümser çarçabuk hicâz'da

müjgân mıdır sevilme yanlışı anlaşılmak mı birazda²⁹⁶

Şairin Müjgân ile dargınlığından söz ettiği *sabâ* şiiri:

sazlarımız gülüşürdü yıldızların yaz bahçesinde

böyle dargın değildik biz o incesaz bahçesinde

sevdalar damıtılırdı mehtabın beyaz bahçesinde

dağılırken eski çekingenlikler nâz bahçesinde

böyle dargın değildik biz o incesaz bahçesinde

²⁹⁴ Attilâ İlhan, *age*. s.43-44.

²⁹⁵ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.341.

²⁹⁶ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*....s.78.

Yukarıdaki mısralarda “incesaz bahçesi” eski aşkların ve aşıkların temsili bir mekândır. Şair, burada sevdanın damıtıldığını yani saflaştırıldığını söylemektedir. Bu mekân, herkesin birbiriyle barışık olduğu ve aşkın getirdiği çekingenliğin yaşandığı bir yerdir. Fakat bugüne gelindiğinde Müjgân ile şair arasında bir dargınlık vardır:

....

şebboyların debdebesi ağır kumrallığında akşamın
başımızı döndürdü hem benim hem müjgân'ın
bir çatışma olduğunu unutmasak da yaşamının
yoğun doğurganlığına inandığımızdan insanın
böyle dargın değildik biz o incesaz bahçesinde²⁹⁷

o plâjda onsuz -3. başlığını taşıyan şiirde, artık şairin hayatından çıkmış olan sevgilisi, bir anda sarışın gölgesiyle belirir:

....

sabaha karşı yağmurlu güller
sessiz sedasız ona doğru büyürler
rüzgârsız
tek yaprak kımıldamaz bir havada
rüzgâr çingırağının çınladığını duyarsınız
hiç kimse farkında olmasa da
sarışın gölgesi geçmiştir bahçeden
apansız²⁹⁸

Aynı şiirin -5. başlıklı bölümünde sevgilinin yokluğu ve bu durumun şaire olan etkisi net ifadelerle anlatılır:

²⁹⁷ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*....s.85.

²⁹⁸ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*....s.85.

....

sadece ben farklıyım

biraz dalgın biraz uzak

bir hayli karamsar

biliyorsun

içimde kirli bir balon gibi büyüyen boşluğun

tek bir sebebi var

senin yokluğun²⁹⁹

İlhan'ın varlığı ve kimliği belirsiz kadınlara yazdığı şiirlerinden biri olan *yoksa*'da şairin tek bir beden olacak kadar özdeşleştiği sevgilisini mi aradığı yoksa kendi içinde bir çekişme mi yaşadığı belirsizdir:

hava soğuk

sabah oluyor

uyanır uyanmaz

yanımda aradığım hangimiz

sen misin

yoksa ben miyim³⁰⁰

Attilâ İlhan'ın karşısındaki kadından vazgeçtiği şiiri *artık ben...*:

ay karanlık

sular kesildi musluklar tıslıyor

bir yerde bir kapı kapandı

ben artık sen değilim³⁰¹

²⁹⁹ Attilâ İlhan, *age.* s.88-89.

³⁰⁰ Attilâ İlhan, *age.* s.98.

³⁰¹ Attilâ İlhan, *age.* s.101.

Yukarıdaki şiirde dış dünyada gelişigüzel son bulan olaylar gibi, İlhan'da sevdiği kadınla yaptığı paylaşımlar sona ermiştir.

Attilâ İlhan'ın aklındaki ideal kadın modelinin karakteristik özelliklerinden biri, son derece değişken ama kendi içinde tutarlı olmasıdır.³⁰²

Şairin *dakika başı* şiirinde hâli ve tavrı anlatılan genç kız, şairin bu söylediklerinin tam tersi özelliklerindedir ve bu durum şairin ondan uzaklaşmasına neden olur:

öyle çok öyle çabuk
değişiyor ki kız
ne yapsak ne etsek yabancıyız
dakika başı yabancıyız
buna tutulduğum an
ondan ayrılıyorum³⁰³

İlhan'ın uzaktan sevdiği N. adında bir kız için yazdığı üçüncü şahsın şiiri:

gözlerin gözlerime değince
felâketim olurdu ağlardım
beni sevmiyordun bilirdim
bir sevdiğim vardı duyardım
çöp gibi bir oğlan ipince
hayırsızın biriydi fikrimce

Gerçeğe yakın bir psikolojiyle yazılan şiirde, bir sevda gerilimi anlatılmaktadır. (...) o yıllarda, maçka dolaylarında, n. adında bir kız yaşırdı.

³⁰²Nuriye Akman, “Kadınlar Yoksa Ben de Yokum” *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen: Zeynep Ankara, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s.89.

³⁰³ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*....s.106.

ince, tüy gibi, kısacık saçlı, son derece modern bir kız. yanılmıyorsam güzel sanatlar akademisi'ne gidiyordu diyen İlhan, bu kızla Marsilya yolculuklarından birinde karşılaşmış ve Napoli'ye kadar birlikte gitmiştir. Ona bir türlü yaklaşma fırsatını bulamadığını anlatan şair, onu kişilik olarak tanımadığını ama silüetinden çok etkilendiğini belirtir. Bu şiir de o kızın etkisiyle yazılmıştır.³⁰⁴

Yakup Çelik'e göre *üçüncü şahsın şiiri*'nde aşk, kıskançlık duygusu şeklinde belirir. Ben, aşkı kendi merkezinden yaşamaktadır. Ben'in kalbinin istikameti sevgiliye doğruyken, sevgilinin kalbi de bir başkasına doğru ilerler. Bu noktada da aşka mahkum ben'in varlığı dikkati çeker. Sürekli tekrarlanan "felaketim olurdu ağlardım" mısraında ise ben'in kendini acındırmasıyla birlikte, aşka olan mahkumiyetini de ortaya koyar.³⁰⁵

Gündelik hayatında uzaktan uzağa gözlemlenen sevgilinin her eylemi şairi ilgilendiren bir durumdur ve onu türlü hallere sokar:

....

bir rüzgâr aklımı alırdı

sessizce bir cigara yakardın

parmaklarımın ucunu yakardın

kirpiklerini eğerdin bakardın

üşürdüm içim ürperirdi

felâketim olurdu ağlardım

İlhan, romantik eserlerinde karşıdaki kadınla beraber olma konusundaki ısrarını erkeksi ifadelerle dile getirilir. Fakat bu şiirde sevgiliye uzaktan uzağa beslediği hisler ve aşkı ilişki boyutuna taşıyamaması onda büyük bir öfkeye sebep olur. Sevdği kadının başka bir adamla olduğu gerçeği, şairi şiir boyunca tahrik eden bir durumdur:

....

³⁰⁴ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*...s.78-79.

³⁰⁵ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları Ankara 2007, s.177.

limandan bir gemi giderdi
 sen kalkıp ona giderdin
 benzin mum gibi giderdin
 sabaha kadar kalırdın
 hayırsızın biriydi fikrimce
 güldü mü cenazeye benzerdi
 hele seni kollarına aldı mı
 felâketim olurdu ağlardım³⁰⁶

Şiirde bir detay gibi beliren kadınların dışında bu bölüm şiirlerinde; çoğunlukla devir şartlarından, bazen şairin mizacından bazen de karşıdaki kadından sebep biten veya bitmek zorunda kalan ilişkilerden bahsedildiğini görmekteyiz. Attilâ İlhan'ın kadınlara uzaklığını veya ona uzak olan kadınları Öner Ciravoğlu şu cümlelerle yorumlar:

Kadınlara gelince, kadınlar hep “uzak” kalmalıdır. Kadın, tıpkı çocukluk günlerinin anılarında olduğu gibi şairin iç dünyasında devinen bir “imge” olarak yerini almalıdır. Evet, onlar Attilâ İlhan'ın Rosebud'ı olarak “bir gün” anımsanacaktır. Belirtmeye gerek bile yok, “bir gün” hem geçmişte gerçekleşebilir hem de gelecekte. (...) ³⁰⁷

2.1.2.4. Şairin Beraber Olmak İstedığı Kadınlar

*Gerçek aşk imkânsız olandır. Bunu hep söylüyorum, sahici aşk imkânsız olandır. Çünkü bir aşk normal sürecini, gelişme aşamalarını yaşarsa, bitmeye mahkûmdur.*³⁰⁸ diyen Attilâ İlhan, bazı şiirlerinde beraber olmak istediği kadınlardan bahseder. Bu kadınların tamamı, şairin ilgi ve beğeni duyduğu sevgili kimliğindeki kadınlardır. İlhan bu şiirlerin bazısında sevgiliyi kendi dünyasına almak isterken, bazısında dış çevrelerce ondan uzaklaştırılır ve sevgiliden onu

³⁰⁶ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*....s.22-23.

³⁰⁷ Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1.Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.17.

³⁰⁸ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, 2001, s.110.

beklemesini ister. Bazen devir şartlarının zorluğundan bazen de sebebi belirsiz şekilde şairin uzağında kalan kadınlar, onun her şartta beraber olmak istediği kişilerdir.

İlhan'ın varlığını devam ettirmesi için sevgiliyi bir mecburiyet gibi gördüğü şiirlerinden biri olan *yağmur kaçağı*:

elimden tut yoksa düşeceğim
yoksa bir bir yıldızlar düşecek
eğer şairsem beni tanırsan
yağmurdan korktuğumu bilersen
gözlerim aklına gelirse
elimden tut yoksa düşeceğim
yağmur beni götürecektir yoksa beni

Attilâ İlhan'ın şiirlerinin genelindeki erkeksi ses ve tavır, yalnızca çok sevilen sevgili karşısında sakinleşir. Güçlü ve mücadeleci yapısı gerçekçi bakış açısıyla birleştiğinden, onda aşırı romantik hisler ve tavırlar görmemiz mümkün değildir. Ancak yukarıdakine benzer birtakım şiirlerinde aşka ve kadınlara karşı kayıtsız kalamayan bir yapısının olduğunu söylemek mümkündür.

Şiirin ilk bölümünde sevdiği kadına açık bir çağrıda bulunan İlhan, onun yanına gelmesi durumunda daha güçlü olacağını ifade eder:

geceleri bir çarpıntı duyarsan
telâş telâş yağmurdan kaçıyorum
sarayburnu'ndan geçiyorum
akşamsa eylül'se ıslanmışsam
beni görsen belki anlayamazsın
içlenir gizli gizli ağlarsın
eğer ben yalnızsam yanılmışsam

elimden tut yoksa düşeceğim
yağmur beni götürecektir yoksa beni³⁰⁹

Sevgiliyle birliktelik isteğinin ön plana çıktığı bir başka şiir *rüzgâr gülü*'dür:

önümden çekilirsən istanbul görünecek
nerede olduğumu bileceğim
sisler utanacak eğilecek
ağzının ucundan öpeceğim
saçına kalbimi takacağım
avcunda bir şiir büyüyecek
nerede olduğumu bileceğim

İlerleyen mısralarda ise sevgiliye duyulan yoğun duyguların ifadesi vardır. Şair bu kısımda aşkını, sanki tüm dünya bu birleşmeyi bekliyormuş gibi yüceltir:

gözlerini söndürme muhtacım
ben senin aydınlığına muhtacım
....
ikimiz bir sap buğday olsan
sen benim olsan ben senin olsam
bir gece vakti aklına gelsem
uykunu tutsam bırakmasam
seni kucaklasam kucaklasam
birbirimizin kalbini dinlesek
dünyanın kalbini dinlesek
büyük ateşler yaksalar
iki güvercin uçursalar
nerede olduğumuzu bilsek³¹⁰

³⁰⁹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*....s.9.

³¹⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.31-32.

24-61, düz bir konuşma havası içinde yoğun bir gerilimi ve kişisel bir dramı barındırır.³¹¹ İlhan bu şiirde sevgilisinden onu beklemesini ister:

....

ahmed benim senden başka arkadaşım yoktur
yarından sonra mektup gelecek yırt at
unutma ferihan'a giderken karanfil götür
tarafımdan söyle turgut köpeğine yüz vermesin³¹²

(...) *Biz İkinci Dünya Savaşı nesli olduğumuzdan, bizde bir gerilim atmosferi vardır* diyen Attilâ İlhan, bu durumun şiirlerine izlenmek ve öldürülmek şeklinde yansıdığını söyler.³¹³ Yukarıdaki eserde de bu durumun benzeri bir olay vardır ve İlhan kimliği belirsiz kişiler tarafından çağırılmıştır

İlhan'ın üçüncü Paris seyahatinden sonra yazdığı -2. *place blanche* şiirinde, şairin beklediği ama gelip gelmeyeceği belirsiz bir kadın vardır:

....

cyrano kahvesi'nde tastamam bekliyorum
gelmeyecek misin yoksa gelmeyecek misin
suçlu suçlu çıkarak uykusuzluğundan
günlerdir kötümsersin tasalar içindesin
durup durup uzakları dinlemektesin
yoğun sesler aranıp çocukluğundan³¹⁴

Yukarıda ruh hali kötümser olan, kendiyle ilgili derin düşüncelere dalan bir kadın vardır. Şair tüm bu durumların içinde bu kadının ona zaman ayırmayacağını farkındadır. Şiir, bu tedirgin mısralarla devam eder.

³¹¹ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*....s.145.

³¹² Attilâ İlhan, *age*. s.39.

³¹³ Sefa Kaplan, "Attilâ İlhan'la Cafe Bulvar'da", *Attilâ İlhan: "Söyletme Kötüyü!..." röportajlar-2* Derleyen:Belgin Sarmaşık, (1983-1987), 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Temmuz 2005, s.67.

³¹⁴ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*....s.13-14.

Attilâ İlhan'ın sevdiği kadından onu beklemesini istediği bir başka şiiri *zeynep beni bekle*:

zeynep beni bekle / gece ağaçlarına
yağmur çiseliyorum / cam tozu su beyazı
yalnızlığını mutlaka değiştireceğim
bir yaprak halinde süzülüp saçlarına
eski teşrin'lerden / kederli kırmızı
zeynep beni bekle mutlaka döneceğim
söyle kim önleyebilir buluşmamızı

Şair yukarıdaki şiir boyunca sevgilisine birtakım vaatlerde bulunur ve aslında bu kadının hayatının en derin ve ince yerlerine yerleştiğini söyler:

geceleyin ışıkları söndürdüğün zaman
benim şiir kitaplarından sızan aydınlık
elinde uyuyakaldığın heyecanlı roman

....

her akşam koridordaki ayak sesleri
yanlış çaldığını zannettiğin telefon³¹⁵

Son bölümde, yarım kalan bu ilişkinin sevgiliye dönüşle tamamlanacağı anlatılır. Şair, ondan mutlaka kendisini beklemesini ister.

2.1.2.5. Hayalî Kadınlar

Attilâ İlhan'ın kişisel serüvenindeki aşkları, ayrılıkları ve birbirinden farklı tavırdaki pek çok kadınla birlikte olması gibi durumlar, onun hem kadınları hem de kendini daha iyi tanımasını sağlamış ve şairliğini beslemiştir. İlhan'ın zamanla hayalinde beliren ideal sevgili modeli de bu tecrübelerin bir sonucu gibidir.

³¹⁵ Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*....s.28-29.

Fiziksel ve karakteristik anlamda kendine yakın bir sevgili tipi oluşturan şairin bu seçiciliğinde, şair muhayyilesinin de etkisi vardır. Fatih Arslan'a göre, *İlhan'ın imgesel söyleminde kadının yeri mutlaka ayrıdır. Kendince hiç olmayan kadınlar yaratması ve sevmesi de hafif uçarı, donjuan, bıçkın delikanlı yapısı ve İstanbul beyefendisi kimliğiyle birleşince ortaya kadını iyi anlayan ve anlatan bir kimlik çıkmaktadır.*³¹⁶

İlhan, şiirlerinin bir bölümünü hiç olmayan kadınlara yazmıştır. Bu kadınların bazıları düş sevgili modelini oluşturur ve bu hayalî sevgiliyi aramak onun için büyük bir hazdır. Bazı eserlerinde anlattığı olmayan kadınlar ise şairin hayal kırıklıklarının sonucudur ve bu durumun tek suçlusu olarak kendini görür.

Attilâ İlhan'ın temelde bir aşk şiiri olan ama içten içe yeryüzünde yılanmanın ve buna bağlı düşbozumlarının acısını anlattığı şiiri *böyle bir sevmek*.³¹⁷

ne kadınlar sevdim zaten yoktular
yağmur giyerlerdi sonbaharla bir
azıcık okşasam sanki çocuktular
bıraksam korkudan gözleri sislenir
böyle bir sevmek görülmemiştir

İlhan, kadınları severken onları kendileri gibi değerlendirmedigini, ancak kadın kendi gerçeğini yaşadığından, bu süreçte büyük bir yanlışlık içine düştüğünü söyler. Bu şiirinde anlatmak istediği durumun bu olduğunu söyleyen şair, olayı şöyle özetler:

(...) Yaratıcı bir muhayyilem olduğu için, bunlara hemen bir kişilik oluşturuyorum kafamda. Bu zenginleşiyor fevkalade. Sonra gidiyorum konuşuyorum, aramızda bir ilişki başlıyor ve birdenbire fark ediyorum ki; bu kız o kız değil, o kız yok. O kız bendeki kız. Bu, benim hikâyem. Yani o

³¹⁶ Fatih Arslan, "Attilâ İlhan'ın Şiir Kadınlarında Annelik Biçimleri: Sığınma, Doğurgan, Sevgili," <http://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1484651614.pdf>, (01.06.2018) s.31.

³¹⁷ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*....s.126.

yoktular dediğim öbür tarafla ilgisi yok. Yani hep hayal kırıklığı oluyor.
Hayal kırıklığının sebebi benim...³¹⁸

Şairin şiirin ilk bölümünde anlattığı kadınların özellikleri arasında hüznü, masum ve çekingen olmaları vardır. İlerleyen bölümlerinde onlarla ara sıra mektuplaştığını belirten İlhan, burada bir dönem hayatına girip ayrılmak durumunda kaldığı sevgililerinden bahsetmektedir. Şairin eski sevgilileri Inge Bruckhard, Maria Missakian ve Zehra Solmaz ile sonradan irtibat kurduğu, eski eşi Biket İlhan'la ayrıldıktan sonra da ilişkilerini yakın bir dost olarak sürdürdüğü bilinmektedir:

hayır sanmayın ki beni unuttular
hâlâ arasına mektupları gelir
gerçek değildiler birer umuttular
eski bir şarkı belki bir şiir
ne kadınlar sevdim zaten yoktular
böyle bir sevmek görülmemiştir³¹⁹

(...) *Başlangıçta kadınların hınzır bir tarafı vardır. Sana umduğun kadınmış hissini veriyor. Bunun bir vitrin olduğunu anladığım zaman da birden camlarım kırılıyor.*³²⁰ diyen şair eski bir şarkıda veya şiirde bu yanıldığı sevgililerini anımsar. Yalnızca aşkları değil hayal kırıklıklarıyla da varolan şair, bu kadınların her birini kendinden bir parça olarak içinde taşır.

İstanbul'un gece hayatı ile yalnızlık, içki ve şehvet üçgeninin şiirsel bir açıdan incelendiği *cinnet çarşısı* bölümü'nde yer alan -1.cinnetsaray şiirinde karşımıza çıkan kadın her erkeğin hayalindeki ideal modeldir³²¹ ve şu cümlelerle anlatılır:

³¹⁸ Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s.38.

³¹⁹ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*...s.33-34.

³²⁰ Nuriye Akman, "Kadınlar Yoksa Ben de Yokum", *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen: Zeynep Ankara, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s.88.

³²¹ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*...s.130-131.

(...) bir başka zil: 74. kesik, kararsız, varla yok arası. hani o kadın: hani benim, senin ömer haybo'nun ve her erkeğin, doğumundan ölümüne bir deprem önsezisiyle beklediği ince kadın. beklediği ve bulamadığı şefkat. beklediği ve bulamadığı iç mutluluğu ve huzuru. eğer saçlarını gevşek bir topuz halinde toplayıp, siyah kazağının üzerinde nefli bir ceketle, merdivenlerden iniyorsa; üzölme, hiç de umutsuzlanma: geceleyin siyah nylon bir yağmurluğa sarınarak muhakkak uykularına gelir. evet, hiç değölse uykularına gelir ve artık bütün ziller, sabahlara kadar, kulak diplerinde çırpınır durur.³²²

Yukarıdaki şiirde kendisi dışındaki tüm erkeklerin sözcölüğünü yapan şair, ulaşılmaz bir kadın imgesi yaratır. Saçlarını rastgele toplamış ve gündelik kıyafetlerin rahatlığıyla merdivenlerden inen bu kadın, erkeklerin hiçbir zaman bulamadığı şefkat ve iç huzuru temsil eder.

Attilâ İlhan gibi diğör tüm erkeklerin hayallerinde yaşayan kızlardan bahsedildiği bir diğör şiir *bu nasıl sonbahar?..*:

böyle sonbahar mı olur

tadı kalmamış

eylöl akşamlarını fena boşaltmışlar

ne o kızlar hani

varla yok arası

bir tebessüm gibi

hayalimizde yaşar³²³

Her fırsatta gerçek aşkın imkânsız aşk olduğunu belirten şair, *şehnâz* şiirinin son bölümünde bu düşüncesini şiirleştirir. Burada uzun bir hayatı, o hayatın içindeki kadınları ve aşkı tecrübe eden birinin çıkarımları vardır:

....

hayalindeki kadınlar ki ulaşamadığı kadınlardır

ulaşamadığı her kadın belki bir mutluluk imkânıdır

yoksa bu ulaştıklarıyla mutsuzluğundan mıdır

³²² Attilâ İlhan, *age.*, s.53.

³²³ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*....s.45-46.

heyhat sona ermiştir ömür son vapur kalkmaktadır

çoğu hayal kırıklığı beyhude teselliler birazı³²⁴

Bir türlü elde edilemeyen sevgili themé'inin işlendiği³²⁵ pia şiiri:

ne olurdu kim olduğunu bilsem pia'nın

ellerini bir tutsam ölsem

böyle uzak uzak seslenmese

ben bir şehre geldiğim vakit

o başka bir şehre gitmese

otelleri bomboş bulmasam

....

ne olur sabaha karşı rıhtımda

çocuklar pia'yı görseler

bana haber salsalar bilsem

içimi büsbütün yıldız basar

bir hançer gibi çıkar giderdim

Yaşar Aksoy'a göre Pia; İzmir'in Kordonboyu'nda veya Sen nehri kıyılarında, Marsilya rıhtımında ve hatta Uzak Asya limanlarında dolaştığı varsayılan başı bereli, yağmurluklu bir genç kız hayalidir ve bir türlü ulaşamayan “düş sevgili” tipini çağırıştırır.³²⁶

Asla ulaşamayan Pia, şairin muhayyilesindeki aşık olunacak kadındır. Şiirde her ne kadar bu kadının fiziksel veya karakteristik özelliklerinden bahsedilmese de şair, o mükemmel kadını tüm yönleriyle şu satırlarda anlatır: (...) *Çünkü benim bir türlü çakıştıramadığım iki hayalim vardır. Biri, belli bir fizik görüntü taşıyan yani biraz İskandinav, kesinlikle sarışın, uzun bacaklı, düzgün burunlu, tebessümü*

³²⁴ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*....s.73.

³²⁵ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*....s.57.

³²⁶ Yaşar Aksoy, “Yalnızlar Rıhtımı'nın Şairiyim” , *Attilâ İlhan: “Söyletme Kötüyü!...” röportajlar-2* (1983-1987), Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Temmuz 2005, s.342.

*hoş bir kadın tipine zaafım var. (...) Hayalimdeki ikinci şekil şudur: Son derece değişken, fakat kendi içinde tutarlı olacak.*³²⁷

Şiirin adının kahramanının Pakistan International Airlines adının baş harflerinden alınarak bir rastlantı ürünü olduğunu belirten İlhan, bu şiirinde sevgiliyi ülküleştirir. Sevgili hakkında pek çok şey belirsiz olup şair durmadan onu aramaktadır. Şiir öznesinin başlangıçtaki mutluluğu onun izini bulmakla sınırlıdır. Bu şiir, biraz şairin senaryosunu yazdığı Yalnızlar Rıhtımı biraz da Casablanka filminden gelme sahnelerle örülmüştür. Şairin tarif ettiği biçimde bir kadın figürü ancak gemi adımlarının her limanda bıraktıkları ya da kendilerini bekleyen sevgili tarifine uymaktadır.³²⁸

ben bir şehre geldiğim vakit
o başka bir şehre gitmese
singapur yolunda demeseler
bana bunu yapmasalar yorgunum
üstelik parasızım pasaportsuzum
ne olur sabaha karşı rıhtımda
seslendiğini duysam pia'nın
sırtında yoksul bir yağmurluk
çocuk gözleri büyük büyük
üşümüş ürpermiş soğuk
ellerini tutabilsem pia'nın
ölsem eksiksiz ölürdüm³²⁹

İlhan'ın bir başka hayal kadını anlattığı eseri *belma sebil*:

seni ben kallâvi sokağı'nda gördüm

³²⁷ Nuriye Akman, "Kadınlar Yoksa Ben de Yokum", *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen: Zeynep Ankara, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996 ,s.89.

³²⁸ Ali İhsan Kolcu, *Cumhuriyet Edebiyatı I Şiir*, 1.Baskı, Salkımsöğüt Yayınları, Haziran 2008, s.163-164.

³²⁹ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*....s.57.

sen beni görmedin görmedin
 kapıları çaldım adını sordum
 söylemediler öğrenemedim
 seni ben kallâvi sokağı'nda gördüm
 bir daha görmedim bilmedim
 belma sebil adını yakıştırdım
 aklıma geldikçe her sefer
 gözlerinin mavisini bitirdim
 saçlarının siyahına başladım

şii yazdığım günler, olduğu gibi aklımda, teşvikiye'de bir çatı katı yaşadığım yerd. çarpıntılı bazı ilişkilerden sonra kendimi yeniden yalnız ve anlaşılmamış hissediyordum. böyle zamanlarda insan rastgele bir kadın hayalinden hareket ederek zehirini alacak bir sevgili gereksinir, belma sebil de buydu besbelli, ama farkındasınız ya, o da ortalarda yok, onunla aşk da imkânsız.³³⁰ Belma Sebil şiiirinin hikâyesi işte bu ruh halinden ve şartlardan doğmuştur. Şair onu ağırlaştıran duygulardan kurtulmak için yarattığı bu hayalî kadını şiiir boyunca arayıp bulmaya çalışır. Her ne kadar şiiirin açıklama kısmında ona ulaşmanın imkânsızlığından bahsetse de eserin sonundan anladığımız şairin Belma Sebil'i bulacak kararlılığa ve ümide sahip olduğudur:

....

bir esnaf kahvesine oturdum
 belma sebil ya geçti ya geçer
 rüzgârını içime doldururum
 kallâvi sokağı'nda güvercinler
 bunca yıl sönmemiş umudum
 nisan değilse mayıs
 perşembe değilse pazar

³³⁰ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*....s.150.

ben belma sebili bulurum³³¹

Attilâ İlhan'ın aşk üzerinden geçmişin değerlendirmesini yaptığı *kimi sevsem, sensin...* şiirinde, aşktan çok kendini sorguladığı görülür. Burada kendini bir hayalin, eski bir sevgilinin etkisinden kurtaramayan insan dikkati çekmektedir.³³² Şairin bu şiirde tutkuyla bağlı olduğu kadın, bu bölüm boyunca anlattığımız hayalî kadındır ve her kadında ondan bir şeyler bulmanın hazzı anlatılmaktadır:

kimi sevsem sensin / hayret
sevgin hepsini nasıl değiştiriyor
gözleri maviyken yaprak yeşili
senin sesinle konuşuyor elbet
yarım bakışları o kadar tehlikeli
senin sigaranı senin gibi içiyor
kimi sevsem sensin / hayret
senden nedense vazgeçilemiyor

Şiir ilerledikçe her yönden üstün özelliklere sahip bu kadın, şairin tüm dengesini alt üst eder. İlhan'ın romantik şiirlerinin bir bölümündeki baskın ve hükmedici tavır bu şiir için geçerli değildir:

....
kapıların kapalı girilemiyor
kimi sevsem sensin / senden ibaret
hepsini senin adınla çağırıyorum
arkamdan şımarık gülüşüyorlar
....
kimi sevsem sensin / hayret

³³¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.87.

³³² Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.655.

in misin cin misin anlamıyorum³³³

2.1.2.6. Tahrip Edici, Soğuk Kadınlar

(...) *Biz sinema kuşağıyız, tiyatrodan hatta edebiyattan önce sinemayı tanıdık*³³⁴ diyen Attilâ İlhan, bazı şiirlerinde görüşleri ve tavırlarıyla soğuk kadınlardan bahseder.

Her şair gibi Attilâ İlhan'da yetiştiği devrin izlerini taşır ve eserlerinde bunları yansıtır. Sanatçılar üzerinde kendiliğinden gelişen bu tavrın dışında, İlhan'daki toplumsal gerçekçi anlayış, onun dış dünyaya karşı hassasiyetini arttırmıştır. Şehirli bir şair olarak, sinemanın büyük şehrin gençlerine olan etkisinin farkındadır ve beyaz perdedeki kadınların erkekler için ideal kadın tipini oluşturduğunu söyler. Erkekler için ulaşılmaz olan bu kadınlarda dikkati çeken ilk özellik dişi tavırları ve görüntüleridir. Gündelik hayatta karşılaşmanın imkânsız olduğu bu tipler sert, hatta saldırgan bir tutum içindedirler. Bu bölüm şiirlerinde öne çıkan çoğu kadın tipinin kaynağı beyaz perdede “vamp” olarak nitelendirilen yabancı yıldızlardır. Diğer şiirlerde bahsedilen kadınlar ise gündelik hayatta karşılaşılacak özelliklerde olup aşka ve diğer sıcak duygulara karşı mesafeli olan kişilerdir.

Attilâ İlhan, yaşadığı dönemde toplumcu aydına yapılan türlü baskıları anlattığı -1. *yalnızgezer* şiirinde, kadını da yönetme sevdalısı, sert ve zorba bir imge olarak kullanır:

....

kadınsa o bildiğiniz bıçak sırtı kadın

her şehirde güzellikler değiştirerek

bazen konyak kıvamındaki sarışın

bazen gerçek mi yalan mı anlayamam

³³³ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*....s.27.

³³⁴ Attilâ İlhan, “Kadınlar Üzerine”, Attilâ İlhan: “*Açtırma Kutuyu!...*” röportajlar-1 (1946-1983) , Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004, s.201.

yukardan kahkahasıyla neredeyse erkek
 elinde isteklerin delimsirek kırbacı
 bazen gergef işler mendelsohn sokağı³³⁵

Şair şiirin ilk bölümünde, kurak bir gecede kendi ile aynı boyda olan ve giysilerinden sıyrılmış bir kadınla beraberdir. Şiirin ilerleyen bölümlerindeyse Mendelshon sokağında oturan bir kadının şairi etkilediği sezdirilir. Bu kadının bir hayat kadını mı yoksa yalnız yaşayan biri mi olduğu belirsizdir. Ancak oldukça süslü giyindiği, içki içtiği ve sert bir karaktere sahip olduğu imâ edilmektedir. Son bölümdeyse yalnız bir gecede yıldızları seyreden şairin, kendisini sıkın ve yönetimi altına almaya çalışan kadınlardan duyduğu bıkkınlık dile getirilir.

İlhan, 1. *raviyân-ı ahbar...* şiirinde soğuk bir güzellik taşıyan kadınlardan şöyle bahseder:

çocuk gözlerimle gördüm
 taş değmiş gibi dağıldığını
 güzellikleri soğuk
 sevdalı sarışınların
 kollarına girip boy aynalarına götürdüm
 içinde şamdanların kristal yandığı
 bir büyük salonda³³⁶

Önceleri bir aşk şiiri gibi başlayan, sonrasında dönemin gerginliği sebebiyle ağırlaşp ciddileşen *kızların gözleri*'nde, birbirinden farklı güzellikte ve karakterde olan kadınlardan bahsedilir. Anlatılan kadınların ortak özellikleri dış dünyayı bir şekilde tahrip etmeleridir:

....

bazıları okyanus diplerinin sonsuzluğudur

³³⁵ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*....s.24-25.

³³⁶ Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*....s.79.

köpekbalıkları geçer hışımla karanlığından
 fosforlu yansımalar bırakıp arkasında
 bazıları koyu bir yalnızlıkla doludur
 eğilip kim boğulacak olsa boğulur
 saplanacak bir karın boşluğu aranan
 çıplak süngüler parıldar bazısında

İlk mısrada okyanus dipleri kadar sonsuz derinlikte olan kadınların gözlerinden bahsedilmiştir. Gözlerinin karanlığından hışımla köpekbalıkları geçen, ardında fosforlu yansımaları bırakan bu kadınlar, gizemli, güzel ve zaman zaman vahşileşen kişilerdir. Sonrasında koyu bir yalnızlığı taşıyan ve yanına gelen her erkeği kendi karanlıklarına çeken kadınlar vardır. Şiir ilerledikçe bu kadınların yalnızlığı bir yaşam tarzı haline getirdikleri anlaşılır:

....
 bazıları ağır kirpiklerle donatılmıştır
 içine gün vurmuş bal kavanozu
 yosunlu demir kapılardır ki bazıları
 insanların suratına kapatılmıştır
 bazıları şarkıların en umutsuzu
 dibinde eski harflerle ölüm yazısı³³⁷

İlhan'ın tek taraflı aşkı anlattığı *ayaküstü aşk* şiirinde, klâsik şiirin aşk anlayışının çağdaş düzlemde tekrardan verildiğini görürüz. Sevgilinin güzelliğini oluşturan her detay, aşığı öldürmek için tasarlanmış birer silah gibidir:

....
 yanlış bir hayalin şehrinde kaldım
 sevdiği ben değilim anlatamam
 o aşk bu değildi tasarladığım

³³⁷ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*....s.45-47.

büyük bir tenhalık nasıl korkmam

....

bilmem n'apsam nereye kaçsam

yeşil karanlığında ağır tutsağım

gözlerinden çıkmak başlıca tasam

saçlarının zincirinde elim ayağım

kirpikleri süngü takmış bir ordu³³⁸

İlhan bazı şiirlerinde açısını genişleterek tüm insanlar adına konuşur. Bu eserlerden biri olan *o gözler ki -2.*'de, şair “ben” değil “biz” olarak konuşur. Karşı tarafın da çoğul olduğu bu şiirde bahsedilen gözler, şair ve diğerleri için tehlike arz eder:

o gözler ki vahşidir

yangın kızılıklarıyla korkunç

kanlı bir sevdayı çoğullaştırır

karanlık kirpikleri

göz değildirler

bir namludan fırlamış

mermi çekirdekleri

Dişiliğin yer yer saldırganlık olarak karşımıza çıktığı bu dizelerde yangı kızılı vahşi gözler ve karanlık kirpiklerden bahsedilir. Şiirin tamamı okunduğundaysa İlhan'ın bahsettiği ‘vamp’ kadın tipi akla gelir. Şair, o dönem erkeklerinde ulaşılmaz ve mükemmel kadın tipini temsil eden bu kadınlardan şu satırlarda bahseder:

İlk gençliklerini ve çocukluklarını 30'lu yıllarda, özellikle de büyük şehirlerde geçirmiş olanların ‘kadın’ deyince kafalarında oluşan kavram ve görüntü, o dönemlerin gerek sineması gerekse basını tarafından yaratılan

³³⁸ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*....s.47.

‘divalar’ olurdu. (...) Öncüleri zannediyorum ki Theda Bara’dır. Hatta ‘vamp’ kelimesi Bara için icat edilmiştir. Biliyorsunuz ‘vamp’ vampirden gelir. Theda Bara öyle bir kadındı: hiç gülmeyen, dudakları kanlı kırmızı, yüzü bembeyaz pudralı, saçları kırmalı kesilmiş! İlk vamp tipi budur.³³⁹

Şair, bu etkiyle yetişen erkeklerin kadına bakışının “hasta”³⁴⁰ olduğunu belirtir. Yalnızca erkeklerin değil kızlarında onlara yönlendirildiği bu vampplar, daha çok hayali kurulan kadınlardır. Şiirin tamamında bahsedilen gözler nitelikleri bakımından bu vamp kadınları akla getirir:

o gözler ki
 çakmaktaki alev
 zehirli hançerlerdeki uç
 yakut bir avize gibi yalnızlığımızda dururlar
 nereye gitsek gelir bizi bulurlar
 gelir bizi bulurlar
 bulurlar³⁴¹

yağmurda sis düdükləri bölümünde yer alan *t* şiirinde, dişilikleriyle ön plana çıkan kadınlardan bahsedilmektedir:

geniş şapkalarıyla solgun kadınlar
 t harfleri midir geceye uzanan
 korkunç pelerinlere sarılmışlar
 şehvet tutuşuyor dudaklarından

(...) *Ne var ki, yalnız sayılamazdı pek, gönlümüzdeki saltanatını ciddi şekilde*

³³⁹ Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1.Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.69.

³⁴⁰ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*, s.69.

³⁴¹ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek....*s.106.

*tehdit eden başka bir kadın, buğulu gözlerini sigarasının dumanıyla örterek içimiz sıra yaşıyordu.*³⁴² İlhan'ın beyaz perdedeki kadınların, erkeklerin duygu dünyasındaki yerini anlattığı bu satırlardan sonra, *t* şiirinin ilerleyen bölümleri daha anlamlı bir hâl alır. Burada, sigara ateşleriyle büyük serüvenlere çağıran sevgili, kadınlığını bir silah gibi taşımaktadır:

cigara ateşleri iblis çağrılarıdır
büyük serüvenlere ölümün titrediği
soğuk bakışları gözlerinizde kalır
....
çizmeleri neon kıpkızıl yanmış
dişiliklerini silah gibi taşırlar
nasıl kullanılıyor anlaşılmamış³⁴³

Aşkın sıcaklığını duyumsamayacak derecede soğuk tabiatlı olan bir başka kadından bahsedilen *rubaiyat* şiiri:

zulmetmeyi yeğler o buzlu kadın sevmek yerine
gözlerindeki soğuk elektrik
çakar ufkumuzda şimşek yerine
kanı donmuştur / besbelli kılı kıpırdamaz
koparıp göğsünden yüreğini
uzatsan kan içinde
çiçek yerine³⁴⁴

Şairin sevgiliye aşkıdan bahsettiği şiirlerinde kullandığı büyük ifadeler yukarıda da karşımıza çıkmaktadır. Kalbini göğsünden kopararak bir çiçek gibi

³⁴² Attilâ İlhan, “Kadınlar Üzerine”, Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!...” röportajlar-1 (1946-1983) , Derleyen: Belgin Sarmaşık, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004, s.201.

³⁴³ Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*....s.14.

³⁴⁴ Attilâ İlhan, *age*. s. 53-61.

ona sunması bize tekrardan eski şiirdeki aşık tipini hatırlatır. İlhan'ın klâsik şiir zevkinin modern dünyadaki karşılığı gibi olan eserlerinden biri de budur.

İlhan'ın gerilim şiirlerinden biri olan *her sabah, yanılmak!...* şiirindeki bir başka tahrip edici kadın:

....

jilet mavisî bir kadın elinde purosunu
değdiği yer açılıyor çok fena keskin
kim olduğunu bilen yok / işin doğrusu
yüzünü kaybetmiş aynalarda arıyordu
amerikan bara türemiş sek votka içiyor
geçmişinden rusça bir şarkı arayarak
sarhoş olamamak en büyük korkusu
bilmem kaçınıcı defadır / yine yanıldınız³⁴⁵

Attilâ İlhan şiirlerinde geçen kadın tiplerinden biri de marjinal kadınlardır ve onların da çevrelerine karşı tutumu serttir. Vamp kadınlar beyaz perdede belirmiş, tavırlarıyla soğuk ve yırtıcı olan tiplerken marjinal kadınlar sosyal hayatın içinde alışkanlıkları ve tercihleriyle alışılmışın dışında kişilerdir. İlhan hem marjinal hem de kendi içinde tutarlı bir hayat yaşamamanın mümkün olduğunu söylerken bu kavramın ülkemizde yanlış anlaşıldığını dile getirir. Ona göre bir dönem genç kızlar arasında moda haline gelen marjinallik; alkol, sigara gibi tuhaf alışkanlıklar edinmek ve cinsel eğilimlerde farklılık gibi algılanmıştır. İşte yukarıdaki şiirde de alkol alışkanlığı olan, dokunduğu her yeri jilet gibi kesen bu şehirli kadın akıllara o marjinal tipleri getirmektedir. *her sabah, yanılmak!..* şiirindeki kadın da biraz vamp biraz marjinal bir tip gibidir.

İlhan'ı etkileyen film yıldızlarından olan Marlene Dietrich 1902'de Berlin'de doğmuştur. Birinci Dünya Savaşı ertesinde Berlin'de keman çalarak yaşamaya çalışmış, sonraları bir rejisör tarafından keşfedilerek “dünyaya hükmedecek olan

³⁴⁵ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*....s.35-36.

esrarengiz bir güzele”³⁴⁶ dönüşmüştür. Şairin bu kadından ve dönemin diğer vampplarından Mae West’ten bahsettiği şiiri *eski adamlar -4 °.*:

....

tahtaburunyan apartmanı’nda demek çay saatidir
elini uzattığı yerde türk lirası dolar ve mark ölçüleri
dudaklarına sürdüğü ruj aynaları kana boyuyor
yaldız tozu bir duman yeşile çalar sarışınlığını
madam sâmiye naşit geceleri mae west soyunuyor
jokey kulüp’te at biner gabro gibi kraliçe kristin
gözlerine yükselen marlene dietrich’in dumanları³⁴⁷

İlhan şiirin bu kısmında, dönemin güzellik ve cinsellik simgesi olan meşhur kadınları saymaktadır. Jet sosyete hayatındaki kadınların ele alındığı şiirde Mae West ve Marlene Dietrich’ten bahsedilmektedir. *Tümsek elmacık kemikleri, üçgen siması, kalemle yüksek ve ince kavisler halinde çizilen kaşları, buğulu bakışlarıyla, gerçekdışı bir alımlılığın, tensel olmaktan çok –deyim uygun düşerse- entelektüel bir cinselliğin kadını!*³⁴⁸ olarak anlatılan Dietrich’in sigarasından çıkan dumanlar ile yeşile çalan sarı yukarıdaki şiirde karşımıza çıkan detaylardır. Yüksek zümre kadınlarını etkileyen bir diğer vamp Mae West, o dönemin dergi kapaklarında boy gösterirken erkeklerin kafasındaki kadın kavramının içine karışmış ve onların içinde sıırıslıkam aşık olunacak kadın imgesi olarak sabitleşmiştir.³⁴⁹

soğuk kadınlar balladı, doğrudan vamp ifadesinin geçtiği ve bu tiplerin anlatıldığı eserdir:

soğuk kadınlardı usulca geçtiler

³⁴⁶ Attilâ İlhan, *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler*, 1.Baskı, Özgür Yayınları, Eylül 1987 İstanbul, s.31.

³⁴⁷ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*....s.103-105.

³⁴⁸ Attilâ İlhan, *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler*, 1.Baskı, Özgür Yayınları, Eylül 1987 İstanbul, s.31.

³⁴⁹ Attilâ İlhan, “Kadınlar Üzerine”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!...” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004, s.201.

koyu bir yalnızlığın kenarından
 adımları ürkekti değişiktiler
 kan mı sızıyor dudaklarından
 başka bir yalnızlığa gittiler

Beyaz perdede olmaları sebebiyle göz önünde olan, esasen ulaşılması imkânsız bu kadınlar, derin bir yalnızlık içindedirler:

yosun yeşili aynalarda biriktiler
 kıpkızıl buğusu karanlığa dağılan
 تنها gözleri birer kilittiler
 uyanmışlardı vampir uykularından
 nasıl da ulaşılmaz fakat gündeliktiler³⁵⁰

İlhan'ı, güzellikleri, halleri ve tavırlarıyla uzaktan uzağa etkileyen kadınlar vardır. Bunların bir bölümü vamp kadınları çağrıştıran kişilerdir ve henüz lise dönemindeyken şairin dikkatini çekmişlerdir. Attilâ İlhan'ın bu kadınlara olan ilgisini ve onlarla ilgili tespitlerini şu satırlardan okuyoruz:

(...) Böyle kadınlar hatırlarım, İzmir'de İstanbul'da, besbelli sinemanın büyüüne kapılmış, o 'efsanevi' yıldızlarla özdeşleşmek istemişlerdi. Adlarını bile bilmem. Lisedeyken hangi pastanede oturduklarını, hangi kuaförden çıkacaklarını, evlerinin nerede olduğunu sorsaydınız, bir çırpıda söylerdim ama! İzmir'de, elmacık kemikleri yüksek, gözleri hülyalı bir sarışın vardı ki, geceleri yıldızlar körfeze dökülürken geç vakitlere kadar balkonda oturur, arada çakmağının alevi parlayıp sönerdi. Ona ne serüvenler yakıştırırdım. Nişantaşı'nda, rastladığım ilk cendre sarışınlarından birisi, kaşlarının çarpıcı çekiciliğiyle etkilerdi beni, bir de kıpkızıl boyalı tırnaklarının inanılmaz sivriliğiyle. Sonraları, böyle kadınlarla hayatın, çalkantısı içinde karşılaşmadım mı, karşılaştım elbet, doğrusu ya o hiç konuşmadıklarımın etkisini yapamadılar, biçimleri ne kadar geliştirilmiş, ne

³⁵⁰ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*....s.11.

kadar etkileyici olursa olsun, konuştukları zaman aksayan, ham bir kültürsüzlüğü, ya üstü örtülmeye çalışılan bir görgüsüzlüğü meydana vuran yanlış bir içerikleri vardı.³⁵¹

2.1.2.7. Geleneksel Kadınlar

Attilâ İlhan, ait olduğu kültürü her dönemiyle sahiplenen ve bu unsurları yaşadığı yüzyıla adapte ederek veren bir sanatçıdır. Gerek mensup olduğu ailenin toprağa ve halk katmanlarına olan yakınlığı, gerekse babasının görevi nedeniyle erken yaşta tanıma fırsatı bulduğu Anadolu, onu halk edebiyatıyla yakınlaştırır. Bununla beraber, babasının okuduğu gazellerle büyüyen şair, özellikle Paris seyahatlerinden sonra eski şiirin ritmini ve söyleyişini öğrenme gayretine girmiştir. Metin Celâl'e göre İlhan'ın ulusal bileşim fikrini esas kılacak hareket divan ve halk şiiri kaynaklarından yararlanarak onları çağdaş bir içerikle vermektir. Şair, bunu şiirlerine şu şekilde uygulamıştır: (...) *Şiir kitaplarının yapısal bir çözümlemesini yapsak her kitabı oluşturan bölümlerden en az birinin Divan Edebiyatı'ndan biçimsel açıdan ve söyleyiş olarak yararlana şiirlerden oluştuğunu, bir başka bölümdeki şiirlerinde halk şiirinden aynı şekilde yararlandığını görüyoruz.*³⁵²

İlhan'ın şiirleri yaşadığı yüzyılı tüm yönleriyle kapsayan geniş bir yelpazedir. Bu şiirlerdeki kadınlar da temalar gibi çeşitlilik göstermekte ve gelenekselden moderne, hatta marjinala kadar tüm tipleri içine almaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde, İlhan'ın kadın kahramanları arasında olan Anadolu kadınlarından ve Osmanlı hayatına mensup İstanbullu kadınlardan bahsedeceğiz. Bu eserlerden önce, görüntüsü ve yaşam tarzıyla muhafazakâr olan ve geleneksel tipe giren kadınlar için yazılmış şiirler dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki *Ben Sana Mecburum*'da yer alan *6 neden kız kardeşlerim*'dir:

³⁵¹ Attilâ İlhan, "Kadınlar Üzerine", *Attilâ İlhan: "Açtırma Kutuyu!..." röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen:Belgen Sarmaşık, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004, s.201-202.

³⁵² Metin Celâl, "Attilâ İlhan Şiirinde Bileşimler" *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen:Zeynep Ankara, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s.280.

neden kızkardeşlerim

niçin saklıyorsunuz

niçin peçelerin peştamalların arkasına gizliyorsunuz

nur yüzünüzü

sık ve sert sıhhatli siyah saçlarınızı

cömert ağzınızı

neden kızkardeşlerim

hep böyle bir şeyden korkmuş gibi huzursuz

hep böyle bir şeye kızmış gibi öfkeli

acı ve alaca gözleriniz

daima gölgeli

İlhan bu dizelerde tesettür furyasına, peçe durumuna karşı çıkan bir anlayış içindedir. Şair kadınları şiirlerinde anlattığı gibi; biraz ideolojik, biraz da estetik görmek ister. Toplumumuzun belirli ahlak normları içinde, sahip oldukları doğal güzelliklerini başkalarından sakınmalarını eleştirmektedir. Ayrıca İlhan, bu şiirinde aşırı örtünme ve kapanmaya karşı da tepkilidir:

niçin kızkardeşlerim

kim geçerse geçsin yanınızdan

ışığı kendinize haram ediyorsunuz

bir vücut noksanını saklar gibisiniz

utanıyorum utancınızdan³⁵³

Yakup Çelik'e göre şair, burada genç kızların dünyasını yakından tanımak ister. İlhan, öze duyduğu hayranlığın yanında, genç kızların bağlı bulunduğu geleneği eleştirir.³⁵⁴

³⁵³ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*s.58-59.

³⁵⁴ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.256.

Yukarıdaki şiirlerle aynı bölümde yer alan bir diğer eser -10 ya bereket deyip ıslanıyoruz' da namaz kılan bir genç kızdan söz edilmektedir. Bu bölüm şiirlerinin neredeyse tamamını Erzincan'daki askerliği sırasında yazan şair, Anadolu'nun gündelik hayatından bahseder:

burnu eğik adımları tüy gibi kalles

bir çoban köpeği solumasıyla ansızın bastırdı yağmur

akşamın iki parmak berisinde ıslanıyoruz

gönül ferahıyla kardeş kardeş

yabanî nar fidanları

biçilmiş tarlalarda sıçrayan çekirgeler

hozonsu köyü'ndeki telâşçı horoz

ya bereket deyip ıslanıyoruz

Anadolu toprağına yağın bereketli bir yağmur, altındaki tüm canlıları büyük bir huzurla ıslatmaktadır. Burada, asmaların ortasında akşam namazını kılmaya çalışan bir genç kız vardır. Başında yalnızca baş örtüsü bulunan, ehram kullanmayan bu kız, İlhan'ın görmek istediğı muhafazakâr kadın modelidir. Herşeyi olduğı gibi dini de kendi kültürümüz dahilinde yaşamak isteyen şair, Türkiye için İslam dininin önemini bilir ve tesettürlü kadınlara uygulanan baskının yanlış olduğunu söyler. Şiirin ilerleyen dizelerinde, bu genç kızın duasındaki samimiyet ve hüznün İlhan'ı da manevi olarak yükselten bir unsurdur:

....

asmaların ortasında

kadınla çocuk arası bir genç kız

yalnızca başı örtülü

ehramsız

yağmurun çalışkanlığına aldırmadan

akşam namazına çökmüş

tertemiz bir hüznün

ıslak kirpiklerinde parlayan³⁵⁵

2.1.2.7.1. Anadolu Kadınları

Attilâ İlhan'ın 19-20'li yaşlarda, toplumculuğa hayatını koyarak girmiş bir delikanlının, ilk ciddi denemsi sayılmalı³⁵⁶ dediği şiir kitabı *Duvar*'ın neredeyse yarısı büyük halk şairlerine yaslanan eserlerden oluşmaktadır. Babasının görevi nedeniyle gittikleri Bahçe'de (Adana) yaptığı gözlemler, oradaki insanların yaşantısından esinlenerek *gâvurdağları'ndan rivayet* başlıklı bölümü yazmasına sebep olur. Bu bölüm eserlerinde, bilgisinde ve hayat tecrübesindeki eksiklik ile kökten şehir çocuğu olmasına aldırmadan, Gâvurdağı insanının tarihi, yoksulluğu ve toplumsal çelişkisini anlatmak istemiştir.

Yukarıda özellikleri anlatılan *gâvurdağları'ndan rivayet* bölümündeki ilk şiir 1. döşeme:

işte evvel baharın üç ayları yetiştii
şimdi göçmen kuşların tebdil mekân çağıdır
bir yol sükün eyledi mi dizi dizi turnalar
hasanbeyli yaylaları can bulup yeşerdi mi
kınalanır elvan elvan yeryüzü
örencik'in yamacında meclis kurulur
sıra sıra cezveler köze süzülür
talim eder 'geldi m-ola' türküsünü sarı ökkeş

Şiir boyunca Gâvurdağları'nın doğal güzelliklerinden, bahar mevsimindeki görüntüsünden bahsedilir. Eserde Sarı Ökkeş tarafından söylenen Geldi M-ola türküsünde, güzellikleriyle erkekleri kendilerine hayran bırakan Kaman kızlarından bahsedilir:

³⁵⁵ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*....s.64-65.

³⁵⁶ Attilâ İlhan, *Duvar*....s.172.

-geldi m-ola şu bahçenin yazları
 kulağımdan gitmez oldu sözleri
 alev alev yanaklı kaman kızları
 deli gönül hayran oldu cemâlinize³⁵⁷

Göçmen kadınlarının güzelliği ve maharetinden bahsedilen 5. *göçmenler* şiiri:

....

kadınları bakır yüzlüdür

ala gözlüdür

çobanları heyheyleneir³⁵⁸

Şiir, anavatanından koparılıp Gâvurdağlarına getirilen Bulgaristan göçmenlerinin dramı anlatmaktadır.³⁵⁹ Yukarıda da bu topluluğa mensup kadınların fiziksel özelliklerinden ve hünerli ellerinden bahsedilir.

ikinci dünya savaşı, bizim kuşağı müthiş etkiliyordu. bu bakımdan, hele savaşa bulaşmamızın her an söz konusu olduğu o günlerde, ozanların konuya eğilmesini olağan karşılamalı³⁶⁰ diyen Attilâ İlhan, ağıt şirini bu duygularla yazmıştır. Şiirde hürriyet ile sevgiliyi yan yana düşünen şair, gerektiğinde bunlardan ilkinin seçeceğini, vatan sevgisinin en büyük aşk olduğunu dile getirir:

....

maraş bağlarında salkım salkım üzüm var

ey gözü kanlı zalim sana bir çift sözüm var

şahan gibi hür geldik hür gideriz bu dünyadan

hürriyetten geçmeyiz geçsek bile yârdan³⁶¹

Halk edebiyatı etkisinin hissedildiği bu şiirde, millî duygular bireysel aşktan

³⁵⁷ Attilâ İlhan, *age*. s.17-18.

³⁵⁸ Attilâ İlhan, *age*. s.31-34.

³⁵⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.175.

³⁶⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.176-177.

³⁶¹ Attilâ İlhan, *age*. s.50-51.

üstündür. Toprağa ve yurda olan bağlılık, Türk halkının karakteristik bir özelliğidir. Kadın ile ülke sevgisinin eş tutulduğu bu dizelerde halkın içinden bir söyleyiş vardır.

Attilâ İlhan'ın Anadolu kadınından bahsettiği bir başka şiiri *türkiye*:

....

sen türkiye'sin sağdıcım kirvem türkiye
İnsanların insanların ah senin insanların
morca gözlerinden öpsem namuslu gözlerinden
asiyem'm işveli hatice fistanı dal işlemeli
sen kırk köyün içinde şanlı zeyneb'im
şahan'ı vurdular yirmi yaşında köprü başında
gel yılmaz mahmud'um gel bilâloğlan³⁶²

Attilâ İlhan'ın geleneksel Türk halk şiiri tutumuyla yazdığı bir güzelleme örneği olan *türkiye* 'de ülkesini ve halkını yücelttiğini görüyoruz.³⁶³ Her köşesiyle ve her yöreden insanlarıyla övülmeye değer bir coğrafyanın kadınları da moral olarak yükseltilmektedir. Asiye, Hatice ve Zeynep birer köy kadınıdır. Eserin genelinde toplumsal koşullar altında ezilen Anadolu halkı değil, yüksek değerlere sahip bir toplumunun ifadesi vardır.

Şairin güzelleme şiirlerinden bir diğeri olan *batı*, Ege yöresi için yazılmıştır:³⁶⁴

....

bir hovarda yârım var
yârimin ellerini yârimin incir dalamış
arabası var aman mandası var
iki kaşı arasında damgası var
gözlerini gün bilemiş

³⁶² Attilâ İlhan, *age*. s.62.

³⁶³ Attilâ İlhan, *age*. s.178-179.

³⁶⁴ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*....s.167.

gönlüme ateş düştü³⁶⁵

Ege kültürüne ait pek çok unsurdan bahsedilen şiirdeki sevgili, bu yöreden biridir. İlhan eserin genelinde kendini bir halk şairi olarak ifade ederken şiirin içinde yarattığı sevgili de halk kültürünün izlerini taşır.

Attilâ İlhan'ın Anadolu köylüsünden bahsettiği bir başka eseri *tütünkeş* 'teki kadınlar:

dilâver rüzgara çıktı
yarı gece süt dökmüş samanyolu çolpan ve öbür
yıldızlar
büyük bayrak yedirmeli kadınlar kızlar rüzgâra çıktı
tütün tarlalarında tezekler gündüzden sıcaktı
....
yıldızlar
büyük bayrak yedirmeli kadınlar kızlar rüzgâra çıktı
yarı gece ellerimiz kollarımız pazara çıktı³⁶⁶

(...) *babam sındırgı'ya atanınca, tütün gerçeğinin göbeğine düştük. tütün urgatlari üzerine, toplumcu geçinen bir ozanın bir şeyler yazmaması düşünülebilir mi? yazdım elbette.*³⁶⁷ diyen şair *tütünkeş*'in öyküsünü böyle açıklar. Tütün işçiliği yapan insanlar arasında kadınlar da vardır ve genellikle tütün kırma işini onlar yaparlar. Eserde, Anadolu'da üretime doğrudan katılan kadınların konfordan uzak bir hayat içinde çalıştıkları sezdirilir.

Toplumsal duyarlılıkla yazılmış bir başka şiir olan *iskeletler dansı*'nda tarım işçilerinin durumu şu mısralarla anlatılır:

....

³⁶⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.120-122.

³⁶⁶ Attilâ İlhan, *age.* s.123-24.

³⁶⁷ Attilâ İlhan, *age.* s.168.

kamyonlar beteroğlan yaaa beteroğlan sıra sıra
 kamyonlar
 kamyonların koynunda yaaa erkekler kadınlar
 gözlerinden buğday geçer buğday ekmeği geçer
 kurtlar gibi yola düştük yollara dökülüştük³⁶⁸

Kadınli erkekli tarım işçilerinin, sabah ezanıyla kasabalardan ya da köylerden kamyonlara bindirilerek tarlalara çalışmaya gitmesi İlhan'ı derinden etkilemiş ve bu şiiri yazmasına neden olmuştur.³⁶⁹ Yukarıdaki mısralarda da şahit olduğu bu manzarayı sahnelemiş, geçim derdiyle yan yana gelen Anadolu kadını ve erkeğinin durumu anlatılmıştır.

Şairin Anadolu kadınından bahsettiği bir başka şiiri *hayır*:

bu döşeği sen mi serdin elin dert görmesin ana
 ana uyuyacağım ninni çağır danalar girsin bostana
 çetin bir yörük kızı hoyrat murat dağı'ndan
 bir papatya getirsin bir gelincik getirsin
 elimden tutsun beni metristepe'ye götürsün
 gönlümce bir hu diyeyim hısımım ali osman'a³⁷⁰

İlhan'ın kuva-yi millîye ruhunu canlandırmaya çalıştığı bu dizelerde, Metristepe Kurtuluş Savaşı'ndaki vatan toprağını temsil etmektedir. Şairin elinden tutup onu Metristepe'ye götürmesini istediği Yörük kızı, savaş yılları boyunca Anadolu kadınının fedakârlığı ve hareketliliğini simgeler.

İlhan'ın Türkiye'nin her köşesindeki emekçi ve cefakâr kadınlardan “memleketimin bereketli kadınları” diye bahsettiği şiiri *kadınlar havası*:

³⁶⁸ Attilâ İlhan, *age*. s.127-128.

³⁶⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.168.

³⁷⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.140-141.

bir sen değilsin ki zeliha'da var
 zeliha'nın çığlık çığlığa doğurmuşluğu
 bir baş soğan gibi kırılmışlığı
 ümmühan'da var bir sen değilsin ki

 kimileri ısparta'da halı dokuyorlar
 elleriyle uykularını dokuyorlar
 bir hasene yayık dövüyor
 bir rüzgâr hasene'yi dövüyor
 zeynep yakasına çiçek takıyor
 hafız hanım mevlüt okuyor
 kimileri dersen yorgan kaplıyorlar
 kimileri eğilmiş üzüm topluyorlar
 hiçbir hâllerine kuru bulamıyorum
 uyurken açılısam üstümü örtüyorlar
 elimi yıkasam havlu tutuyorlar
 isimlerini bir bir çıkaramıyorum
 memleketimin bereketli kadınları³⁷¹

Şairin Anadolu kadınlarının maharetlerini, mutsuzluklarını ve sömürülüşlerini ele aldığı şiiridir. İlhan, maddi ve manevi açılardan yıpranmış bu kadınlar için bir şeyler yapmak istese de bazı şeyleri değiştirme gücünün olmadığını farkındadır. Çocuk doğurma ve büyütme, ailenin geçim sorumluluğunu üstlenme ve ev halkına hizmet etme gibi görevleri olan bu kadınlar, aslında gittikleri yerlere bereketini de götüren üstün nitelikli kişilerdir.

İlhan'ın Erzincan'da askerlik yaptığı dönemde Anadolu insanının yaşayışına yakından tanık olması, bazı şiirlerine doğrudan yansımasıdır. Bu gözlemlerin sonucunda, ara ara büyük şehrin şiirinden kopup Anadolu'yu merkeze alan eserler

³⁷¹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*....s.51-52.

yazmıştır. *Ben Sana Mecburum*'da yer alan *memleket havası* bölümü de bu toplumsal duyarlılıkla oluşturulmuştur. Bu bölüm şiirlerinden biri olan -7 *çarşı içi*'nde köylü kadınlara şu mısralarda yer verilmiştir:

....

kıl heybeleri kalaylı bakraçlarıyla

anlaşılmaz dağlarından iniyorlar

yarık çetrefil suratlı kadınlar³⁷²

Taşralı kadınlar, gündelik hayatta yüklendikleri ağır sorumluluklar sebebiyle gerek fiziksel gerekse karakteristik olarak güçlü ve sert bir tavra sahiptirler.

Şairin *memleket havası* bölümünde yer alan bir diğer şiir olan -9 *kürtler*'de, yine bir dağ kadınından ve onun kuvvetli duruşundan bahsedilir:

usul usul karanlıkta kürtçe konuştular

ağaç suratlı iki adam

kürt olduklarını bilmiyordum

ne dediklerini anlamadım

....

belki bir dilekte bulundurlar

bir tutam mutluluk dilediler gönüllerince

saçları topuklarını döven çatık bir dağ kadını

sekiz on kadar koyun

biraz kilim ve keçe³⁷³

Kadını maddesel varlığıyla fark eden, ona bu yönüyle de ilgi duyan Attilâ İlhan, birkaç şiirinde kadınsız erkeklerin dramını işlemiştir. Bu erkekler arasında

³⁷² Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*....s.60.

³⁷³ Attilâ İlhan, *age*. s.62-63.

Anadolu’da gördüğü sürü çobanları da vardır. Yukarıda erkeklerin hayalini kurduğu kişi bir dağ kadınıdır.

Attilâ İlhan’ın ulusal bileşim tezi etrafında geliştirdiği, Orta Asya Türkleri’nin Anadolu’ya göçünü destanlaştırdığı eseri³⁷⁴ *ç koçaklaması* ’nda, Oğuz kadınlarını şu mısralarla yüceltir:

....

yalnızlığı kırar tokaç suratlarıyla
toz eder dağıtır oğuz kadınları
memeleri dolu kara böğürtlen uçlu
kemiklerine sımsıkı sarılı kasları
her sefer bir uçmak bağışlar sesleri
buruk ahlalı ayvalı acı turunçlu
güneşi kaskatı dişleyip gülerler
bıçakla kesemezsin kalın bir yoğurt çalarlar
yaban balı dinlendirir dövme bakraçları³⁷⁵

Türk kavminin güçlü özelliklerinin ön plana çıkarıldığı bu şiirde, Oğuz kadınları hem erkeksi hem de dişi özelliklerini içinde barındıran üstün kişilerdir. Tokaç suratlarıyla yalnızlığı kıran, kaskatı gülüşleriyle güneşi dişleyen bu kadınların en az erkekleri kadar savaşçı olduğu anlaşılır. Dolgun göğüsleri ve kemiklerine sarılı sımsıkı kaslarıyla kavminin soyunu devam ettirecek güçtedirler.

-2. *demir kuşaklı halkımız* şiirinde Anadolu insanının özellikle Anadolu kadınının çalışkanlığı övülmüştür. Kadınhan da o yörede bulunan bir yer adı olarak şiire girmiştir:

....

küçük asya düzünde ay ve yıldız
omuz omuza vermiş ekmek yoğuruyor

³⁷⁴ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*....s.113-114.

³⁷⁵ Attilâ İlhan, *age*. s.57-59.

yıldız kadınhan'da buğday savuruyor

ay ramandağı'ndan petrol çıkarıyor³⁷⁶

2.1.2.7.2. Şehirli Kadınlar

Attilâ İlhan, erken yaşlarda aşına olduğu klâsik Türk şiirine, şairliğinin ileriki zamanlarında farklı bir ilgiyle ve bilinçle eğilmiştir: (...) *çocukluk yıllarımdan kulağımda kalmış divan şiiri yankıları olmasaydı o hızla yeniden, daha profesyonel bir gözle eski şiirimize eğilmiş olmasaydım, sonradan o kadar heveslendiğim bileşimin üstesinden gelebilir miydim, bilemem. bildiğim divan musikisi, divan şiiri, yakın geçmişimizi anlatan kitaplar vs. derken, gittikçe kökleşen, dallanıp budaklanan bir ulusal tarih ve kültür bilincine kavuştuğum, bunun savaşımını vermeye kalkıştığım.*³⁷⁷ Bu tavırla yazılmış eserler ilk olarak *Belâ Çiçeği*'nde karşımıza çıkmış, şairin son kitabı *Kimi Sevsem Sensin*'e kadar devam etmiştir.

İlhan, klâsik Türk şiirini büyük bir dikkatle inceleyip bu şiirlerden çağdaş bir içerik yaratmaya çalışmıştır. Bu tutumla oluşturduğu şiirler, daha çok Osmanlı'nın gündelik hayatından izler taşır ve o eserlerde muhakkak müzikle ve sanatla alakalı kişiler vardır. Bazen milli mücadele dönemindeki İstanbul'dan bahsetmiş, bazen eski kültürün insanlarına duyulan özlemi anlatmıştır. Kadın teması altında inceleyeceğimiz bu eserlerde; hâli, tavrı ve detaylarıyla ön plana çıkan kişiler şehirli kadınlardır.

Attilâ İlhan'ın eski aşklara ve sevgililere duyduğu özlemi anlattığı *acemaşirân* şiiri için *Türk musikisi makamlarından, Divan şiirinin 'şarkı' formunda, müseddes'ler, muhammes'ler yazmak, epeydir keyifle sürdüğüm bir uğraş!*³⁷⁸ der. Söyleyişin yanında, tema olarak da eski yaşantımıza dönerek türlü kıyaslamalar yapar. Devirler ve dönemler gibi insanî duygular da durmadan değişmekte ve o çağ insanının yaşantısı etrafında şekillenmektedir. İlhan'ın çevresinde gördüğü aşklar eskiyle kıyasladığında ona oldukça yüzeysel ve basit gelmektedir:

³⁷⁶ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,... s.52.

³⁷⁷ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*....s.132.

³⁷⁸ Attilâ İlhan, *Korkunun Kralığı*....s.122.

bir tambur ki suadiye telleri teşrîn yaprakları
 mehtabın sihri canlandırır yıkılmış eski konakları
 lâkayt video gençlerinin farkına varmadıkları
 en kalın kederlere batmış en imkânsız aşkları
 o mahzun küçük hanımları o telkâri halayıkları
 mehtabın sihri canlandırır yıkılmış eski konakları

dallarda japon fenerleri yemek dışarıda yenirdi
 gözleri buldukça gözlerini nasıl derinleşirdi
 içinde şimşek teyelleri mavi yeşil titreşirdi
 görünmez bir elektrikle çekilirdi dudakları
 oysa onun sevdiği onda elbet hayalidir
 varlığı değildir onun varlığına katılıp ikmalidir
 aşkı ölümsüzleştiren gerçekleşmeme ihtimalidir
 mutsuzluk dediğin mutluluğun her günü hâlidir
 en yoğun arzuların bilinç altına intikalidir
 cinselliğin makas değiştirmesi ve delilik tuzakları³⁷⁹

Şair, yukarıdaki şiire mahzun hanımları sokmuştur. Onlar mahzundurlar çünkü hüznün insana en çok yakışan duygudur. Bunun estetik bir temeli vardır. Hüzünlü insan, boynunu hafif şekilde bükerek önüne bakar. Burada bir genç kızın yıpranmamış uzun kirpikleri ve henüz makyajla bozulmamış yüzü, hafifçe yana büküğü boynu ve göz kapakları meydana çıkar. Attilâ İlhan'da net olarak görülmese de bu hüznünde bir başka kavram vardır. O da Tanrı'ya yalvarırken boynu bükük ve hüzünlü davranmanın makbul olmasıdır.

Yukarıdaki şiirden anladığımız, aşk ilk önce derin sessizlikle göz göze gelmekle başlar, sonra kalpleri tutuşturarak dudaklarda birleşir. İki aşık birbirlerinde kendi hayallerini sevmekte ve kendileri görmektedir. Sevgili, aşığa

³⁷⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.75.

ne kadar benzerse onunla bütünleşmesi de bir o kadar kolay olur. Aşkî ölümsüzleştiren de kadın ve erkeğin arasındaki bu katılımdır. Sonraları bu durum, hayatın içinde bir programa dönüşür. Bu noktada Fuzuli ile birleşen şair, onun sözlerini günün anlayışıyla ifade eder. Trajedinin ölümsüzlük kapısını açması hem klâsik edebiyatta hem de günümüz edebiyatında sık kullanılan bir imgedir. Ayrıca şiirde vurgulanan bir başka konu da bedenî arzuların kontrol altında tutulması halinde insanın mutlu olabileceğidir. Bu sefer cinsellik yerine sanat olgusu olarak karşımıza çıkarlar. Büyük sanat eserleri, büyük aşklar, arzular ve onların önüne çekilen büyük engeller sonucu yeşeren büyük ıstıraplardan doğar.

İlhan'ın tekrardan eski devir kızlarının başkalığından bahsettiği eseri *bambaşka*:

eskiden başka kızlar görgüsü başka
başka güzellikleri bölüşürlerdi
kırlangıçlar dağılırdı bakışlarından
o hızla dalınca başka bir aşka
başka türlü sevişir öpüşürlerdi
dalgası başkaydı köpürüşü başka

Şairin gençlik devrinde tanıdığı ve *Onlar elbette başka bir 'terbiyenin' kızlarıydı*³⁸⁰ diyerek bahsettiği kızlar için yazılmış şiirlerinden biridir. İlhan'a göre onların görgüleri ile aşkı ve hayatı yaşayış tarzları dönemin kadınlarından çok daha farklı ve anlamlıdır. Şiir boyunca bu kızların, kişisel derinlikleri ve duygu yoğunluklarıyla şair üzerinde bıraktıkları etkiyi görmekteyiz. İlhan, dokundukları her hayatta iz bırakabilen kadınlardan, özlemle bahsetmektedir:

eskiden başka kızlardı
çiçekle donatır sizi takılışları
yolu yordamı başka örgüsü başka

³⁸⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.123.

gerçekten hayale dönüşürlerdi
 ne kadar başkaydı aşkı taşıyışları
 acıdan tatlıya yürüyüşleri başka
 eskiden başka kızlardı okşayışlarından
 başka başka tadlar aldığımız
 yoğunluğu başka ölçüsü başka
 romanlar çıkardı yaşayışlarından
 bambaşka romanlar / yazamayacağımız
 çünkü hayat başka görünüşü başka³⁸¹

İlhan'ın yukarıdaki şiire benzer bir başka eseri *o kızlar ki -I.* 'dir. Konu olarak eski kültürün inceliklerini taşıyan kızların güzelliği ve zarafetinden bahsedilmiştir:

o kızlar ki
 göz kapakları yorgun
 nabızları mavi
 dalgın parmaklarıyla bir şarkıyı aranırlar
 alaturka bir piyanonun
 neveser tuşlarında
 kederli bir incelik vardır duruşlarında

o kızlar ki
 hiç yaşanmamış bir aşkın anısıyla yaşar
 bir rüyadan kaçırılmış
 hayallerdir sanki³⁸²

Şairin eski devrin kızlarına yakıştırdığı hüznü, *cam güzeli kızlar için ballad*

³⁸¹ Attilâ İlhan, *age*. s.83.

³⁸² Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,s.105.

şiiirinde de görmekteyiz. İçlerinde taşıdığı ince keder, onların güzelliğine derin bir anlam katmaktadır:

cam güzeli kızlardır gözleri aynalı
baktıkları mekân içlerinde sırrolur
....

hüzne büründüler mi buğulu billûr
koyu çay karanlığı keder ağdalı
gül yaprağı sevinç kırağı yansımali
gönülleri sırça köşk çabucak soğur
öyle olur olmaz sokulmamalı

cam güzeli kızlardır gizlice tasalı
buzullar ülkesinde buz gibi duru
dağıttığı ışıktan sanki yorulmuştur
sanki birer hayal yansımaya bağlı
güneş batınca eriyip kaybolur³⁸³

bu yaz da... şiirinde, yine eski kültürün inceliklerini taşıyan kadınlardan bahsedilir:

neden aynı kızlar
neden yine boğaz'da
bu yaz da
kirpikleri dargın
dudakları kırgın
gizli bir nazda
yoksa تنها mıdırlar belki biraz da
neden aynı kızlar

³⁸³ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,....s.17.

neden yine boğaz'da

bu yaz da³⁸⁴

İlhan'ın şiirlerinde, eski yaşantıdaki şehirli kadınların çoğu, el hünlerine ve ince zevklere sahiptirler. *tığ örgüsü yaşlı kadın balladı* şiirinde, adından da anlaşılacağı gibi bu özellikleri barındıran bir karakter vardır:

hayal kuşları üretir mârifetli tığından

esrarlı sarmaşıklar yapraklı tırtılı

bir rüya çıkarıyor yaşadığından

tel tel ürettiği ince ayrıntılı

....

tığ ucunda bir ömür nasıl çalkantılı

yakınlığı duyulmamış hastalığından

o yalıda eskiyor camları martılı

akasyalar büyür yağmurlarından

dantel gibi zarif ışık kırıntılı³⁸⁵

Şehirli kadınların ilgi alanlarından biri de el sanatlarıdır ve bu şiirde, o kadınların inceliği ve zarafeti ile tığlarının ucunda ördükleri el işleri arasında bir bağlantı vardır.

Klâsik şiir estetiği etkisinde yazılan *söyler* şiirinde karşımıza hisarbûselik kızlar çıkmaktadır:

zaman olmuştur ki

dumanlı havuzlarda soğuk nilüferler

bulutlara savrulmuş ateş kuşları

korkulu bir hicrânı

³⁸⁴ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,...s.92.

³⁸⁵ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,.... s.19.

söyler
 zaman olmuştur ki
 dalgınlıkları hisarbûselik kızların
 bildik şarkıları birden unutuşları
 aynalarda solan gün
 bilinmez hangi uğultulu
 ahval-i perişânı söyler³⁸⁶

Eski şiirin ve klâsik Türk müziğinden izlerin olduğu bu şiirde hisarbûselik kızlar, bu makamdan şarkı söyleyen kişilerdir. Şairin alaturka müziğin ve divan şiirinin ritmini yakalamak istediği bazı şiirlerde, kadın kahramanlara çeşitli makamlardan şarkılar söyleterek esere estetik bir boyut daha kazandırmış olur.

di'li geçmiş... 3. şiirinde karşımıza çıkan iki kadın karakter vardır. Bunlardan ikisi de yüksek zümreye mensup Osmanlı kadınlar olup ikisi de müzikle alakalı kişilerdir:

boğaziçi'nde yağmur dumanı edebiyat-ı cedide
 -uzakta bir piyano onu bişüphe bir kadın çalıyor-

 porselen vazoda yaseminler şevki bey hicâz
 sedefli udundan damla damla azalan paşa kızı
 peder bey merhûm selânîk'de şehîd-i hürriyet³⁸⁷

Yukarıdaki şiir gibi *ne kadar izmir / 1* şiirinde de alaturka müziğin makamlarından birini çalan genç kız detayı vardır:

akşam uçuşan o beste kürdili hicazkâr
 bir genç kızın tamburundan hicrânla dolu

³⁸⁶ Attilâ İlhan, *age*. s.43.

³⁸⁷ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*....s.57-58.

mimozalar çiçeğe durmuş cıvıv sarısı³⁸⁸

İlhan'ın *türk musikisinin rüzgârını içeren boğaziçi şiiri*³⁸⁹ olarak nitelendirdiği *emirgân'da çay saati*'nde önce muhafazakâr Osmanlı kadının görüntüsünden bahsedilmiş, sonra da Hicazkâr makamından şarkı okuyan genç kız benzetmesi yapılmıştır:

....

kafeslerin ardında bol gözlü bir kadın
ansızın giydirilmiş ipek farâceye
bir çay yalnızlığı emirgân'dan öteye
değdikçe ısındığı yaldızlı bardağın
nedîm'den yansıması tatyos efendi'ye
tenhâ bir genç kız sesiyle hicazkâr'ın
kuytularda çürüdüğü bağdadî yalılarının
yorgun sarmaşıklarıyla sarkmış bahçeye³⁹⁰

Yukarıdaki şiirde nostaljik bir hava yaratan İlhan, eski ve köklü bir medeniyet esintileri içinde bir mekândan bahseder. Burada ansızın beliren ilk kadın kafeslerin ardında duran, ansızın ipek ferâcesine kapanmış biridir ve bu görüntü Osmanlı kadınlarını akıllara getirir. Şiirin içindeki diğer karakter ise Türk sanat müziğinin Hicazkâr makamıyla birlikte anılır.

Attilâ İlhan'ın estetik düzeyde 20'li, 30'lu ve 40'lı yılların İstanbul'unu anlattığı eseri *o eski adamlar*'ın -3°. başlıklı şiirinde, elleri maharetli bir başka kadından bahsedilir. Bu kadın Türk değildir ve İstanbul'a sonradan gelmiştir. Aşağıdaki dizelerde hikayesi anlatılan bu kadın, akla Tanzimat yıllarındaki batılı mürebbiyeleri getirmektedir:

³⁸⁸ Attilâ İlhan, *age*. s.59.

³⁸⁹ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*....s.132-133.

³⁹⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.77.

....

ellerinin mahareti öyle müthiş ki madam kohenka'nın
 en kuyruklu piyanolar parmak uçlarına gelirler
 o devirler... chopin tanrıçasıymış şahane viyana'nın
 şimdi tanzimat paşalarının torunlarına hizmet ediyor
 suvarelerde çalmaz / bu gece prenses tahiyye'nin ricaları³⁹¹

bâki'ye *gazel* başlığını taşıyan şiirde, şairin hayat tecrübesi edinmiş bir erkek olarak, yaşadığı ilişkilerden sıyrılarak ideal bir kadın modeli oluşturduğunu görmekteyiz. Bu sevgili, eski şiirdeki maşuk tipine yakın; benzersiz, nazlı ve etrafına ılık saçan bir kadındır:

bir yaş gelir ki kadınlar
 çekilir ortalıktan
 esmerler birden çekimser
 sarışınlar uzak
 kumrallar vefasızdır
 artık ne uyku ne durak
 bir âfet biçirim imgelem kumaşından
 müstesna bir sevgili
 onunla söyleşirim
 fazlasıyla edâlı
 iyice rahşân
 bakışları ebrûlî³⁹²

Eski şiirin etkisinin hissedildiği bir başka eser olan 2. *nâkilân-ı âsâr*... 'da işgal yıllarındaki İstanbul anlatılmaktadır. Bu şiirdeki bir Osmanlı kadını düşüncelere dalmıştır:

³⁹¹ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*....s.102.

³⁹² Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*....s.74.

....

mürüvvet ‘hassaten’

eşref bey’i hatırlıyor

kolağası mıydı neydi

‘fevkalade kendinden emin’

dolu mavzer gibi korkutucu

bakışları küstah

adeta ısıyor³⁹³

Mürüvvet karakteri, şairin bir diğer şiiri olan 3. *şöyle rivayet ederler kim...*’de tekrar belirir. İlhan, Mürüvvet’in bir şair hayali olduğunu söylemektedir:

....

elbette mürüvvet

bir şair hayalidir fağfurdan

elleri süt mavisi gözleri ebru

sonbahar sisleriyle buğulu bir kuğu

aklından bir türlü çıkmıyor

hayret

o sandal sefası hani bir gece geçen yaz

eşref bey’le beraber emirgân’a doğru³⁹⁴

İstanbul’un güzellikleri etrafında yaratılan romantik atmosferde, Mürüvvet elleri süt mavisi, gözleri ebru, sonbahar sislerinde bir kuğuya benzeyen güzelliğiyle Eşref Bey’in yanında belirir.

Cihan Harbi ve mütareke yıllarının izlerini taşıyan -3. *yüzbaşı “kazbek” rıza’ya beşleme*³⁹⁵ şiirinde, savaş içinde özlem duyulan kadın vardır. Savaşın getirdiği gergin atmosferde, sevgiliye ait her detay beraberinde bir aydınlık getirir:

³⁹³ Attilâ İlhan, *age.*, s.85.

³⁹⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.90.

bakır yansımaları bakışları yüzbaşı “kazbek” rıza’nın
 saltanat bıyıklı tek zabitidir on dokuzuncu fırkanın
 hisar’da yaşanmış bir yaz benzersiz sarışın
 sanki bir şamdan en kalın yerinde karanlığının
 cepheden cepheye taşıdığı alıngan ve baygın

 salacak’ta yağmuru fâtiḥ’te iftar sofrasını
 yıldızlara dağılan o genç kız kahkahasını
 çalgılar susunca yorgun mühürdâr’da ansızın³⁹⁶

Balkan Savaşı’nın izlenimlerini o dönemde yaşanmış bir sevda dramıyla
 verilmeye çalışıldığı *eski rumeli* başlıklı şiirler, şairin Türk musikisinin derinliğine
 ulaştığı zamanlarda yazılan eserlerdir. Bu etkiyle yazılan şiirlerin ilki -1.
karşılama:

balkan uykularından aşırıldığım
 nevâkâr üzerine hanımelleri
 ne yapsam aklımdan çıkaramadığım
 hânende müjgân’ın âh etmeleri
 bir üsküp baharına ısmarladığım
 telkâri bir mülâzim’le birlikte³⁹⁷

Attilâ İlhan’ın şiirlerinde öne çıkan tiplerden biri olan Müjgân, bazı şiirlerinde
 onun dert ortağı, bazılarında ise sevgilisidir. Şair yukarıdaki şiirde hânende olarak
 ortaya çıkmasının nedenini şu şekilde anlatır: (...) *türk musikisiyle ilgim çok daha
 önce başlamıştı, ama öyle sanıyorum ki derinliğine ve genişliğine anlamını
 kavrayışım da bu yıllara isabet eder, divan şiirlerini okuduğum teype klasik türk*

³⁹⁵ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,....s.119.

³⁹⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.82.

³⁹⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.69.

*müziği korolarını da kaydediyor, dinliyorum uzun uzun, müjgân'ına hânende olması, anılarını türk musiki makamlarının niteliklerine göre hatırlaması bundan doğsa gerek.*³⁹⁸

Yukarıdaki şiirin devamı niteliğindeki -2. *hânende müjgân'ın son günleri* 'nde hem kişisel hem de toplumsal bir dram vardır:

....

hânende müjgân'ın
her boş bulduğu sâniye aralığında
okşar uzanıp mülâzimin solgun ellerini
hani vurulmuş o
çatalca'ya yakın
takılıp tüylü karanlığına bozgun sabahının

Balkan Harbi yenilgisinden bahsedilen bu mısralardan sonra, Müjgân'ın ana vatanı olan Tırnava'da annesiyle olan hatıralarından bahsedilir. Ardından Mülâzim İhsan Bey için şarkı söyler :

....

“... mürdüm eriğinin dibine oturmuşum
tırnova'daki evimizde
rahmetli annem saçlarımı tarıyor

....

“... mülâzim ihsân bey'in şarkısı
o cuma selâmlıkta söylediğim
bir palmiye gibi titreyerek
iliklerine kadar güneşli
-sevgilim gözümün nuru efendim
istanbul'lu bir zabıt kalamış'lı

³⁹⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.117.

kumral mı kumral dargın bakışlı
 incecik sırmayla gönlüme işlediğim-
 mülâzim ihsân bey'in şarkısı
 aslında benim kaybolan gençliğim³⁹⁹

-5. *ifâkat hanım'a şarkı* şiirinde bahsedilen kadının eserin adındaki kişi olup olmadığı belirsizdir. Osmanlı'nın yüksek sınıfına mensup bu kadın, genel olarak tedirgin ve huzursuz bir haldedir ve mütareke yıllarının yorgunluğunu taşımaktadır:

tenhalık basınca bir yağmur gibi bebek tramvaylarına
 tedirgin bir sultandı sanırsın inerdi akşam çaylarına
 birikmiş nasıl da öfkesi osmanlı saraylarına
 tedirgin bir sultandı sanırsın inerdi akşam çaylarına

 sıyrılıp buzlu pırıltılarla mütareke çirkinliklerinin
 tedirgin bir sultandı sanırsın inerdi akşam çaylarına⁴⁰⁰

Attilâ İlhan'ın içten içe, annesinden dinlediği hikâyelerle oluşturduğu *bir özge muammer bey* bölümündeki şiirlerde işgal altındaki İzmir'e dair izler vardır. Bu bölüm şiirlerinden biri olan -2. *muammer bey'in karanlığı*'nda, hikâyesi anlatılan kişi Muammer Bey'dir. O yılların karanlık atmosferi içinde ilerleyen şiirde, kadın detayı benzetme yoluyla esere girmiştir:

....
 bir nazlı kadın sonbahar dağıtır saçlarını
 kırgın yalnızlık bahçelerine zehirli sarı
 kuşağında cam örgüsü kaç yağmur anahtarı
 kısarak isli lambalar gibi bir bir yalıları

³⁹⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.71-73.

⁴⁰⁰ Attilâ İlhan, *age*. s.85.

unutur muammer bey'in umutsuz karanlığında⁴⁰¹

bir özge muammer bey bölümündeki bir başka eser -4. *muammer bey'in aydınlığı*'nda tedirgin bir sevgili vardır:

....

o yaz akşamlarıdır
dinlediğim akşam gazetesinden
ankara'nın tebliğlerini
mürüvvet'in edâlı sesinden

....

bilmem bağışlar mı
bir gün olur da muammer'i
direnmekte güvenmekte
oldum bittim ondan geri⁴⁰²

Şairin, *şehnâz faslı*'nda yer alan *dersaadet* şiirinde, konu olarak imparatorluğun dağılma süreci anlatılır.⁴⁰³ Türk tarihindeki bu kötü dönem, "korkmuş kadın güzelliği"ne benzetilerek verilmiştir:

çok korkmuş kadın güzelliği harb-ı umumi yıllarının
kuzguncuk iskelesi'nde inşirâh'ın geceler sabahladığı
kötümser kuleli öğrencileriyle sultan reşad'a doğru⁴⁰⁴

şehnâz faslı'nda bulunan bir diğer şiir *çalar saat*'te iki kadın karakter vardır. Bunlardan ilki vefasız sevgilidir:

....

bir yerde bakarsın son derece akşam

⁴⁰¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.89.

⁴⁰² Attilâ İlhan, *age.* s.92.

⁴⁰³ Attilâ İlhan, *age.* s.116-117.

⁴⁰⁴ Attilâ İlhan, *age.* s.67.

çatır çatır dağılır kargalar

rakı donar kadehte

gelmiyor nedense mûnise'nin mektupları

yüzbaşı muhsin'dir ağlar

tel tel bıyıklarında o beste

-... bülbül-ü şeydâya döndüm⁴⁰⁵

İlerleyen mısralarda ise müzik eşliğinde neşeli tavırlarıyla ön plana çıkan bir kadın vardır :

....

eski sâhil gazinosu iskele'deki

ay ışığından sıırsıklam incesaz

kıvamını bulmuş sultanî-yegâh'ın

yine yummuş gözlerini kemânî zeki

müberrâ hanım'ın

iki elinde kuş

elinde ziller⁴⁰⁶

Attilâ İlhan, İzmir'in işgalini annesinden dinlemiş ve -5. *sarmaşıklı yalı* şiiri de buradan doğmuştur. Eser boyunca tek bir yerde, kadından bahsedilmiştir. Şair, işgal sonrası İzmir'in durumunu ipek çarşafı bir genç kıza benzetmektedir:

açık bir fayton çıkardı sarmaşıklı yalıdan

eylül akşamında masmavi biçilmiş ayıışığından

ipek çarşafı bir tâze dağılır dokunursan

kurtuluş'tan sonraki telâşlı günlerde izmir'de⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Attilâ İlhan, *age*. s.94.

⁴⁰⁶ Attilâ İlhan, *age*. s.98.

⁴⁰⁷ Attilâ İlhan, *age*. s.93.

İlhan, *hasköy bahriye kahvesi* bölümündeki şiirleri, divan şiirine büyük ilgi duyan babasına adamıştır. Bu şiirlerin atmosferini oluşturan şey, mütareke yılları ve cihan harbiyle ilgili babasından dinlediği hikâyelerdir. Şair ayrıca burada, divan biçimlerini ve sesini elinden geldiğince kullanmaya çalıştığını belirtmiştir.⁴⁰⁸ Bu bölüm şiirlerinden olan -4. *hisarlı ifâkat hanım* 'da, İlhan şiir boyunca bu kadının ağzından konuşmaktadır:

dalgın bir lambayım ki kanat esintisiyle
akşamların uyandırdığı yorgun argın
....
savaş telgrafları anadolu içlerinden
böyle geceler boyu kararsız sabahladığım
yüzbaşı rıza bey'le kaçmayı tasarladığım
cephâne motorlarıyla inebolu üzerinden⁴⁰⁹

Şair, bu bölüm şiirlerinde geçen karakterlerin bir dönem babasının çevresinde olan gerçek kişiler olabileceğini ifade etmiştir. Yukarıdaki şiirde İstanbul'un karanlık dönemlerinde, savaş yıllarının sıcak geriliminden bahsedilmiş, İfâkat Hanım'ın da bu mücadele ortamında aktif olduğu sezdirilmiştir.

o eski adamlar -2°. şiirinde, milli mücadeleye doğrudan katılmayıp daha çok saray çevresindeki işlere bakan Tamburî Muharrem Bey, eşinin saray erkanından olduğunu söylemektedir. Bu eserde, Osmanlı kültürü içinde, yüksek zümreye mensup bir kadın vardır:

....
meserret kıraathanesi'nde hicranlı bir yağmur
evvelce altınkum'da çalarmış artık onu istemiyorlar
tamburî muharrem nuri kaşları damla damla yağmur

⁴⁰⁸ Attilâ İlhan, *age*. s.119.

⁴⁰⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.83-84.

rast'la mâhûr arasında mütereddit / rakıya erken başlamış
 miralay bey'e nargile sarılacak câbir bey' ikinci ıhlamur
 'milli mücadelede teşrik-i mesai mümkün olamadı efendim
 bendeniz oldum bittim sarayı-hümayûn'a mütemayilim
 malûm-ı âliniz refikam câriyeniz saraylı kerimesidir'⁴¹⁰

Attilâ İlhan'ın Sırtlan Payı romanındaki karakterlerden biri olan Ferid Bey'in, sevgilisi Ruhsâr Hanım'a söylediği şarkının konu edildiği *mâhur sevişmek* şiirinde⁴¹¹ aşktan ve sevgilinin güzelliğinden bahsedilir:

....
 cepheden döndüğüm günlerdi sanırım
 ne kadar meyustum farkına varmışsınızdır
 bulunmaz güzelliğinin bugün bile aklımdadır
 bir hilâl zerâfetiyle mahçup ve yarım

 mazûrum sultânım aşkımız yoksunlar aşkıdır
 belki mâhur sevişmek böyle uzaktan uzağa

 zannım ki bu mehtâb sonuncu mehtâbımdır
 sonuncu sevişmemiz âsûde çamlıca'da
 bir mermi çizgisiyle her şey yıkılsa da
 derûnumdaki hâlâ o mâhur şarkıdır⁴¹²

İlhan'ın İstanbul'un işgalini anlattığı -3. *şöyle rivayet ederler kim...* şiirinde yabancı bir subayın aklına düşen Türk kızından bahsedilir. Bu kız geleneksel Osmanlı hayatı içindeki şehirli tiplerdendir:

....

⁴¹⁰ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*....s.97.

⁴¹¹ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*....s.134-135.

⁴¹² Attilâ İlhan, *age.*, s.105-107.

bu akşam gelmedi yüzbaşı schröder
 boğaz'daki
 o yalıya davetliymiş
 (çepçevre salkımsöğütler)
 zeynep adını dilinden düşürmüyor
 sevdalı bir türk kızı esmer
 camların önünde oturur
 elinde gergef⁴¹³

Osmanlı'da saraydaki kadınların eğitim aldığı ve gündelik hayatlarını geçirdikleri harem, İlhan'ın birkaç şiirinde kullandığı mekânlar arasındadır. Bir eserine doğrudan bu ismi veren şair, o mekânın atmosferini her yönüyle yansıtmaya çalışmıştır. Attilâ İlhan'ın haremdeki zengin sofralarından, güzel cariyelerinden, odalarından yükselen şarkı seslerinden, yaşmaklı sultan çehrelerinden ve orada dönen türlü oyunlardan bahsettiği *harem-i hümayun* şiiri:

....

uzanmış lâhûr şal üstüne
 çubuk sefasına dalmış
 siyah perçemleri belâ
 elâ gözleri âfet

....

gizemli saray aynalarında
 görünür kaybolurlar
 yaşmaklı sultan çehreleri
 gözleri kahıryla dolar
 boğdurulmuş şehzadelerin⁴¹⁴

⁴¹³ Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*....s.92.

⁴¹⁴ Attilâ İlhan, *age*. s.72-73.

Osmanlı'nın dağılma sürecinin anlatıldığı 2. *nâkilân-ı âsâr* şiirindeki harem, içindekilere keyif veren bir mekân olarak görülür:

....

kahvaltı sofrası çoktan hazır

harem'de balkona kurulmuş

gümüş bir fısıltıdır semaver

kızarmış ekmek kokusu

lacivert karanlığı

böğürtlen reçelinin⁴¹⁵

2.1.2.8. Anne Kimliğindeki Kadınlar

Attilâ İlhan, şiirlerinde bir taraftan Türk halk şiirimizle klâsik Türk edebiyatımızı modern bir içerikle vermeye çalışırken, diğer taraftan büyük şehrin aşkını ve dramını anlatmış, yeni yüzyılın uzantısı ola insan tiplerinden bahsetmiştir. Bu eserleri “kadın” başlığı altında incelediğimizde, bazı kadın tiplerinin doğrudan şiirin konusu haline getirildiğini, bazılarının ise normal hayatın içinde var olmaları bakımından şiire sokulduğunu görüyoruz. Anne kimliğindeki kadınlar ikinci gruba dahil olan tipler arasındadır. O, şiirlerinin bir bölümünde annenin, insanoğlu için ne derece önemli olduğundan, doğurganlığından ve bereketinden bahsetmiştir. Bazı şiirlerindeyse halk dilinde ve kültüründe, içinde anne geçen benzetmeler ve deyimler kullanmıştır.

Fatih Arslan, anne nedirin sorusuna cevap bulmanın mümkün olmadığını ifade eder ve onu şöyle tanımlamaya çalışır: (...) *Anne içimizdeki, bu dünyadaki evimizi ve hayatımızdaki düzeni simgeleyen mükemmel bir varlıktır. Dişil, doğurgan, duygusal, duyarlı, durağan ve lekesizdir. Anne insanlaşma sürecimizin*

⁴¹⁵ Attilâ İlhan, *age*. s.86.

*başlangıcıdır. Anne kendine dönüşün, kendini tanımanın tek yoludur.*⁴¹⁶ İlhan'ın kadını öncelikle annelik vasfıyla yüce bir mekâna oturttuğunu belirten Arslan, kadını bu yönüyle bir sığınak olarak gördüğünü söyler.⁴¹⁷

Attilâ İlhan, gençlik yıllarındaki yol ve yolculuk fikrine duyduğu heyecanı *şâhâne serseri* şiirinde anlatır. Onun, uğruna dünyayı gezdiği fikirleri vatan ve hürriyettir. Bu şiirdeki şahane serseri Attilâ İlhan'ın kendisidir. Yaratılış gereği meyilli olduğu yolculuk hâlini “anamdan yolcu doğmuşum” mısraıyla vurgular:

....
 anamdan yolcu doğmuşum
 yedi dağın yolları kalbimden geçer
 salkım salkım mısralar gelir içimden
 dudaklarımda yağmur damlaları
 anamdan yolcu doğmuşum
 nehirlerle birlikte denizlere kavuştum
 akşam dedim şu koca dünya dedim

 çocuklar gibi sevdim devler gibi ıstırap çektim
 damarlarımda dünyanın bütün rüzgârları
 harblere açıklıklara yalnızlığımın rağmen
 anamdan yolcu doğmuşum
 neyleyim⁴¹⁸

İlhan, yukarıdaki dizelerde, içinde yaşadığı dünyayı tüm yönleriyle kabullendiğini ve kucakladığını bildirmektedir. Belli bir mekâna uzun süre bağlı kalmayan, değişimden ve keşfetmekten haz alan bu mizacın evveliyatı anneye dayandırılmaktadır.

⁴¹⁶ Fatih Arslan, “Attilâ İlhan’ın Şiir Kadınlarında Annelik Biçimleri: Sığınma, Doğurgan, Sevgili...” <http://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1484651614.pdf>, (05.06.2018), s.31.

⁴¹⁷ Fatih Arslan, *agm.*, s.40.

⁴¹⁸ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*....s.9-10.

-4. *beykoz'a yolculuk* şiirinde, öyküsü anlatılan kadın bir anne İlhan'sa bu kaybı yaşayan kişidir ve duygularını şiirin son bölümünde şöyle anlatır:

....

“...insan annesi ölünce anlar

 içindeki çocuğun

 hiç ölmeyeceğini

aklına geldikçe kahrolur

 bunu anlamakta

 neden

 bu kadar geciktiğini...”⁴¹⁹

Ölüm, her insanın başına yalnızca bir defa gelmesine rağmen, hayatın her safhasında kendini gösteren evrensel bir niyet, olgu ve kaçınılmaz bir fenomendir. Sonsuza kadar felsefesini yapabileceğimiz tek değerdir. İnsan, ölümün ürküten yüzüyle ilk olarak annesi öldüğünde baş başa kalır. Varlığın yok oluşu, insan için en tedirgin edici süreçtir. Çünkü “anne”⁴²⁰ sevgisi varsa büyük bir mutluluk da vardır; onun olmaması çoğu şeyin olmayacağı anlamına gelir. Yukarıdaki şiirde annesini ölümün soğuk kollarına istemsizce teslim eden şiir öznesi, içindeki çocuğun aslında hiç ölmediğini ve bunu anlarken “neden bu kadar geciktiğini” düşünürken acı çekmektedir.

İlhan'ın yaşadığı haksızlıktan hareketle kendine yazdığı *ben artık küsüm* şiirinde, insanların nasıl bu hale geldiğini sorguladığını görmekteyiz. İnsanî değerleri çoğunu yitirmiş olan bu kişiler, hayatın içindeki küçük incelikleri ve güzellikleri anlayamazlar. Şiirde geçen “bir genç kız değmemişti saçlarına” mısraı, anneden gelen şefkat duygusunun diğer kızlarda, sevgililerde aranan bir duygu olduğunu göstermektedir:

⁴¹⁹ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*....s.76.

⁴²⁰ Fatih Arslan, “Attilâ İlhan'ın Şiir Kadınlarında Annelik Biçimleri: Sığınma, Doğurgan,Sevgili...”
<http://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1484651614.pdf>, (05.06.2018) s. 35.

beni de kırdılar içimden kırdılar
 karanlık camlardan sular akıyordu
 şimşekli bir boşlukta saat vurdu
 beni de kırdılar sanki yalnızdılar
 belki onların da çocukluğu yoktu
 bütün şarkılara kapalıydılar
 bir genç kız değmemişti saçlarına⁴²¹

Attilâ İlhan siyasi suçlamalarla gözaltına alınmış, tutukluluk süreci yaşamış biri olarak, devir bunalımını anlattığı şiirlerinin duygu dokumasını da buna göre yapmıştır. Bu eserlerden biri olan *duvar*, yukarıda bahsedilen süreçlerin anlatıldığı dokunaklı bir şiirdir. Eser boyunca iki yerde anne detayı karşımıza çıkmaktadır:

....
 o zaman mayıstı yağmurlar başımızda
 o sırtüstü yatağında yatardı
 sımsıcak gözleri şimdi bile aklımdadır
 bir sana bakardı bir bana bakardı
 dışarıda tabiat mevsimin en çingiraklı ayındadır
 toprak ana bütün zincirlerinden çözülmüş
 sabahlar akşamüstleri manolya gibi parlak
 tarlaların yüzü gülmüş
 işte her akşam geçtiği denize çıkan sokak
 ah işte annesi annesi sevgilisi⁴²²

Siyasi bir tutukludan bahsedilen bu bölümde, ilk olarak bahar mevsiminin canlılığından, bolluğu ve bereketiyle dünyayı yeşertecek ve besleyecek olan “toprak ana”dan bahsedilir. Ardından bu tutuklunun özgürken yaptığı şeylerden ve yakınlarından; annesi ile sevgilisinden söz edilir.

⁴²¹ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*....s.45.

⁴²² Attilâ İlhan, *Duvar*....s.89.

Şairin, İkinci Dünya Savaşı'ndan ve bu savaşa maruz kalan insanların durumundan bahsettiği *yer altı ordusun'*nda, gökyüzünün bereketli bir kadın gibi nefes alıp vermesi dişilik ve doğurganlık özelliklerini akıllara getirir:

....

bahçede bir şezlonga uzanıp yıldızlara bakmıştı
ne gizli yıldızlarla aydınlanmış bir gökyüzüydü o
bereketli bir kadın gibi nasıl nefes alıyordu
nasıl nurlu şuurlu ve kesif
ve boşlukları avuç avuç dolduran bir iyimserlik
yukardan⁴²³

İlhan'ın anne aydınlığından bahsettiği *gitmek süleyman şahkulu* şiiri:

....

gitmek son gökyüzü süleyman şahkulu
aşağıdan yukarıya lambaları titreyen
bir giyotin hızıyla yanlışığı biitren
doğumundan bu yana sürüp gelen şu
gözyaşının sızdığı iç pencelerinden
ne bir anne aydınlığı dağıtan korkuyu
ne bir saat tıkırtısı beklemelerle dolu
ölümü ölüm yapan güzelliğinden⁴²⁴

Eser boyunca; yalnızlık, kimse tarafından seilmeme gerçeği, yabancılık hissi gibi durumlar anlatılmıştır. Şair, bu olumsuz hallerin insanın doğumundan beri var olduğunu söyler ve bir anne aydınlığının bile bu karanlığı dağıtamadığından bahseder. Bu eser, İlhan'ın gerçekçi bakış açısını yansıttığı şiirlerinden biridir.

⁴²³ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*....s.82.

⁴²⁴ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*....s.50.

Oğuz Türkleri'nin Anadolu'ya göçünden bahsedildiği *ç koçaklaması* 'nda bu topluluğun anaç kısıraklarından bahsedilir:

....

dişleri sağlam çakılmıştır gözleri hafif çekiktir
kulaklarında yok denizin yok uğultusu
damaklarında kar mavisi bir süt tadı var
anaç kısıraklarından sağılmış kokulu
umutları yarılmış kaç avuç ihtiyar
saçlarının arası tutam tutam tuz⁴²⁵

zincirleme rubailer bölümündeki 14. başlıklı şiirde tabiatın dinamik haldeki döngüsü anlatılır. Doğada devamlılığı sağlayan şey topraktaki birikme hâlidir. Tabiattaki biriktirme, koruma ve devamlılığı sağlama tecrübesinin dışı özelliği vurgulanır:

ıslıklarla gelen yıldızların sesidir geceleyin dinle bak
rüzgârda yelken ipleridir sarsılıp vınıldar
irkilmişliğin dinle bak
hiç kimse duymasa da
farkında olmasa da
kulak versen duyarsın
tırtıl çıtırtılarıyla mayalaştığını
sıçramanın anası birikmenin
dinle bak⁴²⁶

İlhan'a CHP Şiir Armağanı'nda ikincilik kazandığı şiiri *cebbar oğlu mehemmed*'de anne kimliği vardır:

⁴²⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.57.

⁴²⁶ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*....s.74.

....

ölümün derdi büyük yiğenim
 çare bulunmaz
 aynı akşam doğurmuş karısı döne
 mavi gözlü bir çocuk sarışın
 bir avuç toprak salmışlar altına
 ve kemal koymuşlar adını⁴²⁷

Şiirin ana karakteri olan Mehemed'in düşmanla savaştığı sırada, karısı Döne, mavi gözlü, sarışın bir çocuk doğurur ve adını Kemal koyarlar. Bu da iki noktaya açılır: İlki Atatürk, ikincisi Nâzım Hikmet.

sabaha kadar şiirinde toprak anne bağına benzetilir:

bu akşam boğazlanmış aydınlığın şarkısı
 güneş susmuş bulutlar darmadağın
 şimşegın gözlerime vuruyor ışıltısı
 ve toprak ısınmış bağı gibi anamın
 meyvenin bağından usare köpürüyor
 işte usul usul örtülüyor akşamın⁴²⁸

heyamol şiirinde dünya, tüm insanlığın hüznünü sahiplenen acılı bir anne gibidir:

....

acı bir zehir gibi
 karşımda sen martı kanadı yavrum
 ve karşımda
 dert görmüş dertli dünyamız
 felaketler tehlikeler ıstıraplar içinde

⁴²⁷ Attilâ İlhan, *Duvar*...s.23.

⁴²⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.123.

bağrı yanık gözleri kör

büyük anamız⁴²⁹

İlhan'ın anne figürüne yer verdiği bir başka şiiri *istanbul şehri ağlıyor*:

....

ben mehtabı içmişim gökyüzü içime akmış

onlar anadan üryan ansızın karşıma çıkmışlar

bir hayal bir rüya gibi gelip elimi sıkmışlar

kimisi feshane'den kimisi beykoz fabrikası'ndan⁴³⁰

Halk ağzına ait bir başka deyim olan “anadan üryan”, anne karnından çıkışı, insanın dünya hayatındaki ilk görüntüsü verir. İlerleyen bölümlerde de Türkiye bir anneye benzetilir. Memleket toprağının anneye benzetilerek kutsallaştırılması, Türk düşünce geleneği içine yerleşmiş bir alışkanlıktır:

....

yalnız sen yağma yağmur vurma kalbime kalbime

bulutlar seni almasın karanlık kana girmesin

çıkılmış bir yol sefere çıkmaz olası rüzgâr

şimdi bütün türkiye bir anne gibi uyumuş

ah benim anadolu'm ah benim türkiye'm

yarana merhem olsam gözlerimi sürsem⁴³¹

Toprağın yeryüzünün annesi olarak anlatıldığı bir başka şiir *buğda*:

....

kariş kariş tarlalar tarlalar şarktan garba

şimalden cenuba varmış fersah fersah merhaba

hakkım sana helâl olsun yeryüzünün mayası

⁴²⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.162.

⁴³⁰ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*....s.104.

⁴³¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.105.

gözleri kudretten sürmeli kara ekmeğin anası
 kimi yerde öküz böğürmesi kimi yerde traktör şarkısı
 seni gördüm gönül verdim yandım çakır buğda⁴³²

Şair değeri bilinmemiş bir şiir olarak nitelendirdiği *buğda*'ya yapmak istediği şeyleri şu ifadelerinde anlatır: “*buğda*”, *toplumcu ozanın, üretim sürecini şiirleştirmesi. dikkatle okudun mu, tohumdan hasada buğday üretiminin şarkısını söylediğim hemen fark edilir. başka deyişle, yaygın yoksulluk edebiyatı yapacağıma, üretim sürecini anadolu gerçeğinde, anadolu ağzıyla anlatmaya çalışıyorum.*⁴³³

Doğa-insan çelişkisinin anlatıldığı *derecikviran* şiirinde, Anadolu halkının çektiği su sıkıntısının yanında büyük sellerde yaşadığı mağduriyete anlatılır. Şair, bu konuyu klâsik halk şiiri söyleyişini o güne uyarlayarak vermeye çalışmıştır.⁴³⁴ Trajik Anadolu gerçeklerinden birinin anlatıldığı bu şiirde, sel felâketinde boğulan köylü bir kadın görürüz:

....
 kibrit çaktım cevahir yalazını yel aldı gitti
 derecikviran köprüsünü bıldıır sel aldı gitti
 adın batsın sel cevahir'i yaktın sel
 iki baş düvesi ve yetmişlik anası hilâfsız boğuldular

 cevahir anasız kalsa nolur yol köprüsüz kalamaz⁴³⁵

Anadolu'yu anne ve sevgili benzetmesiyle yücelten ve kutsallaştıran bir başka söyleyiş *bursa'dan yaylımateş*'de karşımıza çıkar. Bu eserde Anadolu coğrafyası hem vatanını besleyen bir anne hem de onu savunan bir asker gibidir:

⁴³² Attilâ İlhan, *age.* s.149.

⁴³³ Attilâ İlhan, *age.*, s.168-169.

⁴³⁴ Attilâ İlhan, *age.* s.169-170.

⁴³⁵ Attilâ İlhan, *age.* s.135.

....

ama sıtmalar veremler trahomlar
 karanlık salonlarda mihman
 kilometrelerce film gördük
 telgraf telleri
 ya karış karış telgraf telleri
 ya anamız avradımız ya unumuz buğdayımız
 ya gazi anadolu?⁴³⁶

6. *deli süleyman*'da Dede Korkut üslubunu üstlenen bir anne vardır:

....

eserken ılgıt ılgıt seher yelleri
 evine varıp da deli süleyman
 yıkınca katırların yükünü
 sokulmuş validesi yanına
 almış kelamı görelim ne demiş
 - benden sana haber olsun tosunum
 yedi düvel erkân ile divanda
 üstümüze seferberlik açmışlar
 büyük kıyam olacaktı yakında
 cümle fransız hücumu geçmişler –
 bugün gibi hatırlar süleyman
 gelirse göreceği vardır dediğini
 senin için rahat olsun anam
 çok şükür ölmesini biliriz
 hür ve pervasız yaşamak için⁴³⁷

⁴³⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.109.

⁴³⁷ Attilâ İlhan, *Duvar*....s.37.

Yukarıdaki şiirde kadına, toplumun milli bilincini ve uyanıklığını taşıma görevi verilmektedir. Dede Korkut'taki ataerkil toplum, Attilâ İlhan'ın şiirinde anaerkil bir tutum haline dönmektedir.

Anne figürünün geçtiği bir başka şiir olan *ağıt*, İkinci Dünya Savaşı etkisiyle yazılmıştır. Şair burada halk içinde kullanılan ifadelerle annesine seslenerek savaşta yaşanan insan kayıplarından bahseder:

....

iki şahan geliyor yavaştan yavaş
yüreğim kan ağlıyor içerim ateş
düşünürüm delikanlılar nasıl gitmiş sıladan
karanlığa karşı nasıl dövüşülmüş
ama şimdi kimisi elsiz ayaksız dönmüş
orada kalmış kimisi gayrı yaşamaz
karlar yağsa arkasına üşümez
oy anam oy garip anam
derdimiz âlem derdidir
dağlar taşımaz⁴³⁸

Adından da anlaşılacağı gibi uzun hava şiir, halk türküsü ağzıyla yazılmış, şairin insan gerçeğini anlatmaya çalıştığı bir eseridir. Şair “bir ben ölmeylen kahbe dünya yıkılır” mısraıyla nesnellik adına öznelliğin hiçe sayılmasına karşı çıktığını söyler.⁴³⁹ Şiirin genelindeki durağan atmosfer, bizi ilerleyen mısralarda ağlayan bir anneye götürür:

....

dumanlı dağın çobanı garip yıldız
ciğerim parçalanır dağlarda akşam oldu mu
garibim zincirlerim boynuma ağır gelir

⁴³⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.51.

⁴³⁹ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*....s.169.

anacığım ağlamaya durdu mu
 kör talih bu kimi gider kimi kalır
 ben ölmeylen kahbe dünya yıkılır⁴⁴⁰

Attilâ İlhan'ın Sansaryan Hanı'nda kapatıldığı hücrenin numarası olan on sekizle aynı adı taşıyan şiirde, tutuklu bir erkeğin annesiyle ilgili hatırlarından söz edilmektedir:

....

iki gecedir yerinden kıpırdamadı
 çenesi kilitli dudakları şiş
 karanlıkta gizlice sakal büyütüyor
 içindeki başka bir kata inmiş
 belki arka bahçeye uzak çocukluğundan
 morsalkım kokuları böğürtlen tadı
 yukarda haşarı uçurtmalar
 annesi içerde çamaşır ütülüyor
 akşama yatılı misafirleri var
 erzurum'dan
 koşma oğlum bu nasıl çember çeviriş
 az önce düştü de burnu kanadı
 belki bıyıklarında yaladığı kan⁴⁴¹

(...) o zamanlar, o hücrede yaşadıklarım, 12 eylül sonrası tutuklularının, iç düğümlerini yakalamaya çalışıyorum⁴⁴² diyen İlhan, yukarıdaki dizelerde bu tutuklulardan birinin çocukluğuna ve annesine dönüşünü anlatır.

⁴⁴⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.133.

⁴⁴¹ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*,.... s.36.

⁴⁴² Attilâ İlhan, *age.*, s.118.

Attilâ İlhan'ın Osmanlı'nın özüne inmeye çalıştığı eseri Osmanlı kasidesi'nde, haremlerden yükselen dua fısıltılarından ve annelerden şu mısralarda bahsedilir:

....

kelebek midir derinliklerinde haremın

anne fısıltılarıyla dualar

bir 'allah' çekmesinler budin'den / medet

titretir bağda'ı pehlivanları⁴⁴³

Şairin, “anti-emperyalist olmaya çalışan bir şiir”⁴⁴⁴ olarak nitelendirdiği *hayır*'da halk kültüründen izler görülmektedir. İlhan, milli mücadele ruhunu hatırlattığı bu şiirinde Anadolu kadını annesi olarak görür:

bu döşeği sen mi serdin elin dert görmesin ana

ana uyuyacağım ninni çağır danalar girsin bostana

çetin bir yörük kızı hoyrat murat dağı'ndan

bir papatya getirsin bir gelincik getirsin⁴⁴⁵

Anne temi İlhan'ın şiirlerinde dünya kaosundan kaçan insan için teskin edici, rahatlatıcı mikro ölçekli “cennet” tasarımlarındandır. Ev, insanın huzuru bulunduğu, kendini huzurlu hissettiği bir mekândır ve insanın ilk evi annesidir. Anne, hayatımızdaki düzeni sağlayan, bizi yönlendiren ve kişiliğimizin oluşmasında en büyük rolü üstlenen, yaşamsal faaliyetlerimizin merkezini oluşturan varlıktır. Attilâ İlhan, hayatın ve insanın anlam kazanmasında tüm bu özellikleri bünyesinde toplayan kadını / anneyi eylem, niyet ve duygu iklimlerinde süblimine eder, yüceltir.⁴⁴⁶

Attilâ İlhan bazı şiirlerinde günlük konuşma dilinden ve argodan

⁴⁴³ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,...s.61.

⁴⁴⁴ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,...s.171.

⁴⁴⁵ Attilâ İlhan, *age*. s.140.

⁴⁴⁶ Fatih Arslan, “Attilâ İlhan'ın Şiir Kadınlarında Annelik Biçimleri: Sığınma, Doğurgan, Sevgili...”, <http://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1484651614.pdf>, (08.08.2018), s.35-36.

faydalanmıştır. Şair, annenin geçtiği argo bir tabire yer verdiği şiiri *mustafa kemal*'de “ana avrat sövmek” ifadesini kullanır:

....

değirmen döndü dolandı yıllar oldu
 bir kusur işledik bağışlar mı kimbilir
 o bize öğretmedi kazan kaldırmasını
 günahı vebali öğretenin boynuna
 erdirip oldurana ana avrat sövmesini
 yüreğim kırıldı kadım kurudu⁴⁴⁷

deli asâf şiirinde tekerleme yöntemiyle imge sistemini bir arada kullanmayı deneyen İlhan, bu eserinde de yukarıdakine yakın bir söylemde bulunur:

....

ana avrat düz gider toza dumana karşı
 kamyonlar durdum ister el eder deli asâf
 şekviranlı köyünden kamyonlar gelir geçer
 erkek incirde yemiş kara şoförde insaf
 ana avrat düz gider toza dumana karşı⁴⁴⁸

Şairin köyden şehre göç konusunun somutlaştırılmak istediği *eyi muz eyi* şiiri⁴⁴⁹ halk diliyle yazılmıştır. İlhan, “anam avradım olsun” dizeleriyle, söylediği şey için doğruluğunu ispat etmek için bir nevi yemin eder:

....

eh bizim ahlatımız boldur ısıtmanın domuzu
 eh domalan bilirik yeralması bilirik
 nerden yiyecuh dersin portikeli muzı

⁴⁴⁷ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*...., s.139.

⁴⁴⁸ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*....s.64.

⁴⁴⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.88.

anam avradım olsun zerdali diye ölüruk
 istanbul sokakları kesme taş kara katran
 dolan reşadiye’li silahşör ahmet dolan⁴⁵⁰

Attilâ İlhan, devrin iktidarına ve baskıcı yönetimine karşı halkın egemenliğinin galip geleceğini tasarladığı şiiri⁴⁵¹ *genel grev*’de kadın doğurganlığını, gerilimi arttıracak bir unsur olarak kullanır:

şehirde ne olduysa birden saatler durdu
 sokak lambaları deli sarı patladılar
 canavar düdükleri uğulduyordu
 üç sehpa kuruldu üç adam asıldılar
 genç bir kız bir mavi timsah doğurdu⁴⁵²

2.1.2.9. Gündelik Hayat İçindeki Kadınlar

Attilâ İlhan, Paris seyahatiyle çağdaş edebiyatın inceliklerini daha iyi kavramış ve Türkiye’ye dönüşünde şiirini bu yönde şekillendirmiştir. Köklü geleneğimizi inkâr etmeden, toplumsal duyarlılığı elden bırakmadan yazdığı eserlerinde, hayatın içinden her insana yer vermiştir. Özellikle ele aldığı tiplerin dışında, onun eserlerine, dış dünyaya ait bir unsur olarak giren kadınlar vardır. Bunlar, çoğunlukla kimliği belirsiz kişi veya kişilerdir. Bazen ülkesinde, bazen yurt dışında gördüğü herhangi bir kadın veya genç kız, bazen de insan kalabalıklarını oluşturan kadınlardan bahseden şair, nadir olarak da şiirdeki bir durum üzerinden kadın benzetmeleri yapar.

İlhan’ın İzmir’de tutuklandığı yıllarda oturduğu sokaktan bahsettiği *arka sokak*’da, orayı delikanlı bir kıza benzettiğini görmekteyiz. Şiir ilerledikçe şairin aslında bu genç kız üzerinden kendi yaşamını anlattığını anlaşılr:

⁴⁵⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.60.

⁴⁵¹ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,s.129.

⁴⁵² Attilâ İlhan, *age.* s.47.

....

sen bizim arka sokak
delikanlı bir kız gibi rüzgara durmuşsun
boyunları terli ayakları çıplak
âşısın çapkınsın sarhoşsun
etsiz ekmeksiz hayatın sere serpe
şimşek gibi bütün yüzünle birden gülüşün
gündüz işe gitmen gece efkârlanıp içmen
ve sırlıklam karakoldan dönüşü⁴⁵³

İkinci Dünya Savaşı etkisiyle yazılmış *yer altı ordusu* şiirinde Avrupa'dan ve oradaki inanlardan bahseden şair, eserin bir bölümünde küçük bir kız çocuğu betimler:

....

tuna köprüreker köprülerin altından akmış
tuna'nın üstünden yıldızlar akmışlar
galiba tarlalarda buğday devşiriliyormuş
tarlaların birinde şuncacık bir kız
mavi mavi bir çift göz
söylememiş
ıştvan'ı dövmüşler⁴⁵⁴

-3. *hep aynı trenler...* şiirinde, Münih'ten İstanbul'a gelen kimliği belirsiz bir kadından bahsedilir:

hep aynı trenler geliyor çok farklı zamanlardan
vagon pencerelerinde kalmış yolcu tebessümleri

⁴⁵³ Attilâ İlhan, *Duvar*,...s.87.

⁴⁵⁴ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,...s.73.

münih'ten istanbul'a lâcivert bereli bir sarışın
gizli alkol ve pudra kokusu yataklı vagonlardan
sarhoş bir kadın çılgılık çılgılığa uyanan geceleri
boşluğa düştükçe lâbirent anlaşılmazlığının⁴⁵⁵

Şairin, şiirin içinde ayrı iki detay olarak; yabancı bir kadın ile genç bir kızın
gözlerinden bahsettiği eseri -6. *spartakist niyazi bendeniz*:

lâcivert kaynarsa bulutlar kâhtâne üzerinde
muhtar niyazi bendeniz bir özlem tutuşur gözlerinde
bir düet patlar kontes maritza operetinden sözgelişi
fonograflar çıldırırsa mutzig birahanesinde

ağır porselen dublelerde biraların yükselişi
kanlı canlı bir kızcağız gözleri bağdem yeşili
spartakist işçilerin stuttgart kongresinde⁴⁵⁶

Zamanda ve mekânda pek çok sıçramanın bulunduğu *kim arar kim sorar*
şiirinde bahsedilen karakterlerden biri okullu bir genç kızdır:

....

çünkü o menekşe gözlü kız
afacan öğrenciyi
kim arar kim sorar
hani voleybol takımında kaptan
sınıflarını su gibi geçiriyor⁴⁵⁷

yoğun bakım şiiri, adından da anlaşılacağı üzere ölümü anımsatan gergin bir

⁴⁵⁵ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,s.30.

⁴⁵⁶ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,...s.86.

⁴⁵⁷ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,...s.41.

eserdir ve içinde bu ortamda çalışan kadınlara da yer verilmiştir:

henüz alacakaranlık
camlarda incecik bir hilâl
su yeşili
koridorda kimseler yok
ne bir hemşire ne bir hasta
gece lâmbaları
can çekişiyor

peki ağlayan kim?⁴⁵⁸

Geleneksel ve modern hayatımızın iki farklı kadın ve onların gündelik alışkanlıkları üzerinden aktarıldığı *akşam üstü* şiiri:

dallarında kuş yağmuru
köşkün bahçesinde
manolya ağacının
güneş yemyeşil damlıyor
kaygan yapraklarından

akşam üstüdür
ikisi de odasına çekilmiş
küçük hanım roman okuyor
büyük hanım kur'ân⁴⁵⁹

İlhan, *ne kadar izmir / 1* şiirinin son bölümünde gündelik hayatın içinden bir

⁴⁵⁸ Attilâ İlhan, *age*. s.93.

⁴⁵⁹ Attilâ İlhan, *age*. s.97.

sahneyi konuşma dilinin rahatlığıyla vermiştir. Bu mısralarda konuştuğu kişi sıradan bir kadındır:

....

kapısı yaldızlı kupa arabası çifte at koşulu
pasaport iskelesi'nden İzmir palas'a rahvan
hoş geldiniz nevnihal hanım bendeniz zeki
içindeki o harp ne yapsa bitmiyor ki⁴⁶⁰

Kubilay'ın şehit edilme hadisesinden *ne kadar izmir / 5* şiirinde bahseden İlhan, ileriki mısralarda kimliği belirsiz bir genç kızı anlatır:

....

camlardan bakan o baylan kız / habersiz midir
bulutlarda kaybolmuş bakışları / tahrirli ela
gramofonda “deniz kızı” eftalya / bestenigâr⁴⁶¹

Attilâ İlhan'ın “İkinci Dünya Savaşı destanı”⁴⁶² olarak nitelendirdiği *şafak vakti dünya* başlıklı bölümün içinde yer alan *sabaha kadar* şiirinde, savaşın getirdiği korku ve gerilimi yaşayan insan topluluklarından, kadın ve erkeklerden bahseder:

....

sürü sürü insanlar düşmüş yollara
gözleri gölgelenmiş yüzlerce erkek
dudakları titreyen yüzlerce kadın
çığlıkları kuşlar gibi kanat çırpıyor⁴⁶³

Yine *şafak vakti dünya* bölümündeki şiirlerden olan *marianne*’de, birden fazla

⁴⁶⁰ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,...s.59.

⁴⁶¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.66.

⁴⁶² Attilâ İlhan, *Duvar*, s.187.

⁴⁶³ Attilâ İlhan, *age.* s.124.

yabancı ismin geçtiği son bölümde, Gaston'dan ve onun beğenisi kazanan kadın tipinden bahsedilir:

....

seni çocuk gözlerinden tanırım pierre
sen ölümle büyümüşsün onlar yine çocuk kalmış
ya sen auguste tiyatro meraklısı adam
gülmüyorsun anlaşılan perde kapanmış
gaston küçük kadınları güzel şeyleri sever
üç lisanda küfreden çaylak bakışlı henri
yıkılmış yüzükoyun ağzını açmadan⁴⁶⁴

Attilâ İlhan'ın -1. o *nihavent bahçe* şiirinde yabancı askerlerle zaman geçiren Rum kadınlarından bahsedilir:

....

utanmak gülleri siyah açılır gözlerde uğursuz
lâternalarla ayaktadır coşmakta frenk mahallesi

uzaktan ateşböcekleri çın çın çınlayan kadehler
rum dilberleriyle sarhoş fransız ingiliz⁴⁶⁵

çalar saat adlı eserde Atatürk'ü görmeye gelen kadınların heyecanını şu dizelerden okuyoruz:

....

fuar'ın açılışına şeref mi vereceklermiş
gazi hazretleri
pek de bilinmiyor doğrusu
deli puntolar basmış gazeteleri

⁴⁶⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.140.

⁴⁶⁵ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,s.88.

ortalıkta bir çarpıntı şaşkınca bir heyecan
 kadınlar ki dudakları kıpkızıl tutuşmuş
 balon dalgınlıkları renk renk çocukların⁴⁶⁶

Metropol havasının açık veya gizli şekilden verildiği *teleks* bölümü şiirlerinden
 7, *cuma*'da yalnızlığı koyultan kadınlar vardır:

parfüm terleyerek gizli kadınlar koyultsun yalnızlığını
 bir su içilsin bir silah atılsın saat üç buçuk
 ne sierra maestra'dan sırf sakal bir tanıdığın var
 ne mitralyöz başındasın guadalajara'da savaşıyorsun⁴⁶⁷

Yukarıda “gizli kadın” ile anlatılmak istenen üç farklı kadın tipi vardır. İlki kimsenin bilmediği, Attilâ İlhan'la ilişkisi olup olmadığı bilinmeyen bir kadındır. İkincisi, kendini toplumdan soyutlayarak ya da bir şekilde toplumun dışında kalmış tek başına yaşayan kadındır. Sonuncusu da birçok kimseyle beraberken dahi yalnızlık hissi içinde olan kadındır.

Şair, *flaş 1* şiirinde O'connor karakterinin ilgi duyduğu kadından bahsederken, İtalyan lokantalarındaki garson kızlardan da söz eder:

....
 emekli general o'connor'ın gençliğinden hazırladıkları
 yağmurlu ırlandalılar buster keaton bazı şiir kitapları

 eteğine takıldığı o ilk kadın on beşinci cadde'deki
 vilma bank'ye mi benzerdi diye düşünür hâlâ arasıra

⁴⁶⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.99.

⁴⁶⁷ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,....s.19.

mulberry sokağı'nda sarımsak kokan italyan lokantaları
 sicilya esmeri garson kızlar ki pizza bir ravioli iki
 gitar çalan da bulunur üstüne çok düşerseniz⁴⁶⁸

teleks bölümündeki diğer şiir *tele-foto 4* şiirinin ikinci dördlüğünde, ırk ayrımının yanı sıra İngiliz pullarındaki yer alan son derece resmi ve ciddi görünen İngiliz kızlarından bahsedilir. Londra'nın buz yeşili, İngiliz kadınlarının soğukluğunun da simgesi olur:

....
 ingiliz pullarında bisikletli kızlar
 londra'nın buz yeşiline yazılırlar
 zenciler zenci diye sokakta kalırlar
 ellerinden tutan bir beyaz olmaz⁴⁶⁹

Genel atmosferin korku ve gerilim olduğu *bana bir şimşek çak...* şiirinde, şair yolunu bulabilmek için bir ışığa ihtiyaç duyar. Son mısralarda İlhan'ın düşüncelerinde birtakım erkekler ve kadınlar belirir:

....
 bana bir şimşek çak
 kötü bir tuzaktayım
 bilmem ne yapsak
 aklımda fikrimde onlar
 yaşlı ve genç
 erkek ve kadın
 korkularıma tutsak⁴⁷⁰

Attilâ İlhan, *o eski adamlar* adını verdiği bölümde, Türkiye'nin siyasi ve

⁴⁶⁸ Attilâ İlhan, *age*, s.33.

⁴⁶⁹ Attilâ İlhan, *age*, s.38.

⁴⁷⁰ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,....s.95.

toplumsal bunalımlarından bahseder. Yine aynı bölümdeki -4°. başlıklı şiirde komünist görüşlü gençlerin tutuklanma anları anlatılırken yüksek camlardan geçen el örgüsü kızlardan bahsedilir:

....

kimseler anlamadı siyasi polisin etrafı sardığını
suna pastahanesi'dir تنها yeşil briç masaları
el örgüsü kızlar geçer yüksek camlardan
içerde üç tıbbiye'li behemehal götürülecekmiş
birisi dört miyop birisi bronşit birisi fazlaca sarı
gençliklerinin sona erdiğini o an hiçbiri bilmiyor⁴⁷¹

Attilâ İlhan'ın toplumsal duyarlılıkla yazılmış şiirlerinden olan “*hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir*”de savaş ortamındanki fakülteli kızlar da vardır:

....

ufacık kan gülüşmeleri duyuluyor
yenik bir sessizliğin arkasından
yankların o küstah öksürükleri
en uzak içlerime tuna'nın aydınlığı vurmuş
bir bulvarda yan yana mitralyöze gidiyorlar
fakülteli kızlar
savrulurak⁴⁷²

Şair bazı şiirlerinde yurt dışındaki kadınların gündelik hallerinden bahseder. Bu şiirlerden biri olan *başka adam*'da müzik aleti çalan bir Fransız kadını vardır:

yerinden kaldırmazlar
tedirgin etmeseler

⁴⁷¹ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*,....s.104.

⁴⁷² Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,....s.132.

armonikle ezbere polkalar çalan
 alsace'lı kör kadını
 türkülerin başladığı bittiği yerdeki kız
 raspail bulvarı'ndan
 yine gelip yine geçsen her akşam⁴⁷³

İlhan, *kaptan* bölümünde yer alan² ve 3 başlıklı şiirlerde Paris şehrindeki sıradan kadınlara yer verir:

....
 luxemburg garı'nın dirseğindeki çiçekçiyi bileceksin
 yeşil muşamba ceketli sarışın küskün kızcağız
 en dokunulmaz kızı en temiz fikrimce paris'in
 pablo'ya sorarsanız bir taksi şoförüyle yatıyor
 pablo!.. ah pablo!.. onunla bir tanışsanız

dupont'daki kızlar yalnız cigara içerek yaşıyorlar⁴⁷⁴

 faubourg saint-denis'de işte yine bir pazar kurulmuş
 beş franga çorba içtiğimiz julien'in kapısı önünde
 kırmızı ve siyah ve sarı saçlı bir kadın durmuş
 muzaffer patatesler satıyor üç renkli neşesi içinde
 camların arkasında ekmekçi kızlar mavi beyaz
 raflarda uzun uzun herifler gibi taze ekmekler⁴⁷⁵

Paris'in gece hayatının anlatıldığı -2. *place blanche*'de o sokakta bulunan kadınların bazılarında şöyle bahsedilmiştir:

....

⁴⁷³ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,...s.11.

⁴⁷⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.43-44.

⁴⁷⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.45.

o gece verdiğin kitabı okudum
 içim bir çam ormanı rüzgâr dolaşıyor
 mösyö fernand gitmiş az önce sordum
 kızlar deli deli üstüme güldüler
 kızıl çizmeli berthe hep öyle çirkin
 küçük lili lejyonerle yaşıyor⁴⁷⁶

Şairin büyük şehrin şiirlerinden biri olan *karanlığın tadı* 'ndaki, Yahudi kızlar:

....
 sonra bir kartpostal cumhuriyet saddesi'nden yukarı
 biraz bafra sigarası chat-noir nedense kırmızıda
 kalmış trafik ışıkları
 yahudi kızlarının sarı saçlar etrafında dolaştığı ve
 altın dişlerinin
 lutfhansa'nın oralarda dolmuş kapılarına çarpıp kırıldığı
 kim bilir kimin⁴⁷⁷

Attilâ İlhan'ın bazı şiirlerinde doğrudan sinema etkisi görülmektedir. Bu eserlerden biri olan *eski sinemalar*'da, kimliği belirsiz, etkileyici bir kadından bahseder:

....
 kanlı bir sarışınla şanghay trenindeyim
 takma kirpiklerinde hülyalı dumanlar
 yabancılar lejyonu'nda fransız teğmeniyim
 belki harp divanından idamım çıkar
 bitmiyor nedense başlayan hiçbir film
 ne yapsam içimde o eski sinemalar⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,...s.14.

⁴⁷⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.44.

İlhan'ın yöresel dilin kullanarak yazdığı *eyi muz iyi* şiirinde karşımıza çıkan yine yabancı bir kadındır:

....

ikindiyn şişli'deydik ya iyi muz iyi
ya bittik ya bitirdik ya iyi muz iyi
kilosu üç kâğıttan üç kilo çektik madama
aha gohulu bunar allah yapını bunnar⁴⁷⁹

Attilâ İlhan, *ne kadar izmir / 4* şiirinin New York borsasından bahsettiği bölümde, parasal gücü elinde bulunduran yabancıları anlatır:

....

nefesini tutmuş askıda kızlarağası hanı
new york borsası'nda buhran / fiyatlar düştü
bıçak açmaz lövanten ihracatçısının ağzını

çünkü matmazel raymonde'la evlenecekti⁴⁸⁰

-3. *hep aynı trenler...* şiirinde şair, birlikte zaman geçirmek istediği bir Rus kadınından bahseder:

....

hep aynı trenler geliyor çok farklı zamanlardan
petrograd'da kar karanlığı tıklım tıklım kış
kalın buğular kuşatmış boy boy semaverleri
tatiana ivanovna'yla oturup bir çay içebilseydik
saatim bir buçukta durmuş kurmayı unutmuşum⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,....s.36.

⁴⁷⁹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*,....s.60.

⁴⁸⁰ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,....s.64.

⁴⁸¹ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,....s.30.

2.1.2.10. Kadın Güzelliği

Attilâ İlhan şiirlerinin bir bölümünü doğrudan kendi ben'ine yazmış, aşklarından, sevgililerinden ve onu bir şekilde etkisi altına alan kadınlardan bahsetmiştir. Bu başlık altında inceleyeceğimiz şiirlerin genelinde fiziksel güzellikleriyle ön plana çıkan, kimliği belirsiz kadınlar vardır ve şairi daha çok maddî varlıklarıyla etkilemişlerdir. Bunun dışındaki şiirlerdeyse kadın güzelliğinin, daha çok bir detay olarak kullanıldığını görmekteyiz.

İlhan, onu etkileyen kadınlardan hareketle yazdığı şiiri *ah*'ın öyküsünü şöyle anlatır: *şöyle kadınlarla ilgili bir şiir deneyeyim dedi, ara sıra yaparım, şurda burda gördüğüm, etkilendiğim, sevdiğim kadınların izlenimlerini birbirine zincirler, bir şiir çıkarırım, bu defa şiir kendiliğinden 'ah' sesi üzerine kuruldu, sanırım önemli özelliklerinden birisi budur.*⁴⁸² Dört bölümden oluşan şiirde, birbirinden farklı üç kadından bahsedilir. Bunlardan ilk fiziksel güzelliğiyle ön plana çıkan ve akıllara o dönemin 'vamp' tipini getiren bir kadındır:

yüzünün yarısı göz kadife yansımali
bulutlu siyah ah bulutları eflâtun
o boy aynasından çıktı fransız malı
vişne asidi vardı tadında rujunun
ağızlığı kristal son derece uzun

bir kibrit çakıldı mı ah yağmurluklu kız
alevinden anlamlı dumanlar üfürüyor
ah çocuk yüzünde gül goncası ağız
saçlarından incecik su tozu dökülüyor
sığınak gibi derin ağaçlar gibi yalnız

⁴⁸² Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,...s.128.

karartma başlamış ışıklar örtülüyor⁴⁸³

Şair, çeşitli özgürlük savaşlarından bahsettiği “*hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir*” şiirinde, içinde bulunduğu bahçenin dinlendiriciliğini bir genç kız güzelliğine benzetmektedir:

....

sulanmış toprak bir avluda

pembe ve mor

ve bir genç kız yüzü kadar dinlendirici

gecesafalarıyla beraber⁴⁸⁴

İlhan, deniz tutkusunu anlattığı şiiri *eski deniz halkı*’nda, deniz kızlarına ve onların güzelliklerine de yer verir:

....

birkaç asırlık korsan kaderin

kollarına ve namütenahi göğüslerine dövülmüş

yeşil ve benek benek

meleksima deniz kızları kaypak yunuslar⁴⁸⁵

aydınlık neyin oluyor senin şiirinde, şairin tasvirini yaptığı kadına duyduğu hayranlığı görmekteyiz:

aydınlık neyin oluyor senin

gökyüzü akraban falan mı

beni bulur bulmaz gözlerin

şimşek çakıyorum yalan mı

yüzünde yalazını gezdirdiğin

⁴⁸³ Attilâ İlhan, *age*. s.42.

⁴⁸⁴ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,....s.129.

⁴⁸⁵ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,....s.20.

saçlarından tutuşmuş orman mı

akla ziyan bir şey elektriğin

Gökbilime karşı büyük bir ilgisi ola İlhan, lise yıllarında astronot olmak istemiştir. Bu şiirde de, ilgi duyduğu kadının ışığı ile gökyüzü arasında bir bağlantı kurmuş ve son bölümde onun ışığının uzay tozlarından ve evrendeki yıldızlardan geldiğini söylemiştir:

ayışığı mavisi dudaklarından mı

o ışık zenginliği mi giyindiğin

uzay tozları mı yıldızlardan mı

elime dokunduğu an elin

güneşler açıyorum sahi ondan mı

aydınlık neyin oluyor senin⁴⁸⁶

Attilâ İlhan, -6. *ikinizden hanginiz?* şiirinde özelliklerini beğendiği iki kadın arasında kalmıştır. İlhan, birbirine oldukça benzeyen bu iki kadının özelliklerini kendinde toplayan bir üçüncü kadına doğru ilerlemektedir:

ikinizden hanginizin

saçları siyah

yıldız tozundan ısıtılı

ve zengin

....

ikinizden hanginizin

nemli dudakları fuschia

kirpikleri kaşlarına dolaşık

ağzı fena halde âşık

başladığı her öpüşte kalıyor

....

⁴⁸⁶ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,.....s.28.

ikinizden hanginize sorsan
 her defasında
 kendisini ötekisi sanıyor
 çok fena aldanıyor⁴⁸⁷

bisikletli kız balladı şiirindeki kız, fiziksel güzelliğiyle İlhan'ı etkilemiştir. Eser ilerledikçe, şair bu genç kıızı tanıyıp tanımadığını sorgular:

gözü yalayıp geçen bir ayna yansıması
 pırıl pırıl o genç kız bisikletli sarışın
 kumsaldan çıtır çıtır kayıp uzaklaşması
 yeniden başlaması eski yanılmasının
 pırıl pırıl o genç kız bisikletli sarışın
 o mudur gerçekten mümkün mü genç kalması
 nerede paldır küldür yorgunluğu kırk yılın
 şimdi ben o çocuksam burdaki kim başkası
 ufkundan bir yıldız aktı yalnızlığının
 pırıl pırıl o genç kız bisikletli sarışın⁴⁸⁸

o plâjda onsuz -4. şiiri, İlhan'ın uzaktaki sevgilisinin güzelliğinden bahsettiği şiiridir:

....
 sen ve ben
 uzak bir yoldan gelmişiz
 göz alabildiğince ılıca koyu
 mavisini kaç türlü zengin
 eli yüzü temiz

⁴⁸⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.79.

⁴⁸⁸ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,...s.15.

çıplak omuzlarına güneş doğdu
aydınlık bulaşıyor ellerinden
kolların sanki gümüş suyuna batırılmış
kaşların tel tel ışığı yansıtıyor
gözlerin ayna kırığı deniz⁴⁸⁹

Attilâ İlhan'ın “başka yerde olmak”⁴⁹⁰ fikriyle büyük şehir yaşantısına özlemine yansıttığı şiirlerinden olan *kırmızı pazar*'da onun beğenisini kazanan iki kadınla karşılaşırız:

kız sen burda yeni misin peki leylâ nerde
hani çekirdek gözlü örümcekten korkan
....
leylâ güzel kızdı ben böyle göz görmedim
sen de güzel kızsın bak omuzların meselâ
...
saçların kendinden mi sarı boyadın mı
öyle örtülü bakma içimi karıştırıyorsun⁴⁹¹

Adından da anlaşılacağı gibi İlhan'ın büyük şehir şiirlerinden olan *metropol*'de, ilgi duyulan bir kadın vardır:

....
tren durdu / inen ben değilim
ayak sesleri bir başkasının
sedyede öteki götürülüyor
yağmuru içtim serinledim
içerde sevdiğim sarışın

⁴⁸⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.86.

⁴⁹⁰ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*, ...s.144.

⁴⁹¹ Attilâ İlhan, *age.* s.42.

üşütmüş fena öksürüyor⁴⁹²

yüksek gerilim şiirinde çağdaş insanın geriliminden bahseden İlhan, eserin bir bölümünde karşısındaki kadınların güzelliklerinden çekinir ve onlara yaklaşmanın mümkün olmadığını söyler:

....

hay allah kim imzalamış bu kadınları
dudaklarını düşünsen ömrün yetişmez
gülümsemesinler öyle parlar ki alınları
besbelli bu aydınlıkta sevişilmez
insan utanır çıplaklığında ürker⁴⁹³

İlhan, *gözleriyle cellat* şiirinde kimliği belirsiz bir kadının gözlerinden şu mısralarla bahseder:

kalın mavi camdan bir duvara çarptım
hay allah / gözleriniz değil miymiş
üç gün üç gece oturdum resmini yaptım
bir de baktım paletimde mavi boya bitmiş
çünkü ne yeşim mavisi ne kum mavisiymiş

....

böyle göz mü olurmuş galiba karıştırdım
korkulu bir yolculuk bu / bir cehenneme iniş
mavi ala dönüşüyor biraz da mor yakaladım⁴⁹⁴

Attilâ İlhan *ne kadar izmir* / 3 şiirinde güzelliği herkesçe kabul görmüş bir genç kızdan bahseder:

....

⁴⁹² Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,....s.51.

⁴⁹³ Attiâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,....s.51.

⁴⁹⁴ Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*,....s.27.

bütün karşıyaka kızı nilüfer'e tutulmuştur

bacakları mevzun beli ince burnu afrodit

çarşıda bisiklete binmiş beyaz bir kuğu gibi

hayal defterinde sevgilisi robert taylor⁴⁹⁵

uzaktan sevmek şiirinde güzelliği anlatılan, şairin uzaktan uzağa sevdiği bir kadındır:

yorgun bir ermeni pangaltı'nın

güvercin topuklarıyla gregoryen

incecik sürahiler gibi bir kadın

gökyüzü sanırsın gülümserken

....

kayısı tadında mı sarışın

gözleri çevrilmemiş filmlerden

uzaktan onu sevdiğimi bilse

karanlık günlerinde haylayf'ın

biralar şafak sökerken⁴⁹⁶

Paris'in anlatıldığı şiirlerden biri olan *bulvardia*'da Fransız kızlarının güzelliklerinden bahsedilmektedir:

....

altın fiçı'da iki tek attık bizim mırç'la beraber

aman bir anjou şarabı attık dostlar başına

seine boyunu tuttuk yürüdük lyon garı'na kadar

ne bal gözlü kızlar geçti en altın gözlü

dudaklarını yazayım dedim gözlerini yazdım boşuna

⁴⁹⁵ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,....s.63.

⁴⁹⁶ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,....s.99.

sekseni bayılıp cigara aldık tuzlu mu tuzlu⁴⁹⁷

İlhan, Ortadoğu’da belirmeye başlayan emperyalist güçler için yazdığı *waldorf astoria*’da tek bir yerde kadından bahseder:

kadınsa kadın doktor spidell

dudakları kalın

buğulu

üstüne yoktur linda’nın doktor spiedell

benim linda’nın

(bir içim su)

karanlıkta cigara içiyor doktor spiedell

şehvetli

tembel

uykulu⁴⁹⁸

Attilâ İlhan’ın doğu ve batı çelişkisinden doğan yanlışlığı anlattığı⁴⁹⁹ -2. *saksonya düşesleri* şiirinde, bu topluluğa ait kadınların tavırlarından ve güzelliklerinden bahseder:

porselen güzeli saksonya düşesleri

kullanırsa kayzer’in göklerini kullanır

ırmakları durdurur birazcık küsmeleri

dişleri parlamasın ilkbahar ayaklanır

....

serçenin kanadından bile gocunurlar

....

bach’ı bırakamaz ıtrî’ye gelemezler

⁴⁹⁷ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*,....s.39.

⁴⁹⁸ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,....s.117.

⁴⁹⁹ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,....s.106.

yanlışıklar geliştirir benimsemeleri
 onlara benzeyemem bana benzemezler
 bu tren götürse de aydınlıklarına
 karanlığım kalacak onların yanına
 orgların ormanında şenlik geceleri
 boya diye sürecekle gözkapaklarına⁵⁰⁰

Şairin ölüm duygusunun getirdiği kırıgınlıkları ile anılarından bahsettiği *yaşkırtan yukarı* şiirinin birkaç mısraında yabancı bir kadından bahsetmektedir:

....
 paris'e yabancılar lejyonu'nu sormuşum
 ağır bir gong gibi kımıldamış ruhum
 gerçi gök mavisi lejyoner umutsuzluğum
 içinde angela'yı büsbütün unutmuşum
 fakat aynaya baksam kocaman dudakları⁵⁰¹

⁵⁰⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.18-19.

⁵⁰¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.36.

3. BÖLÜM

3.1. Devrin Bunalımı

Türk siyasî tarihi içinde 1925-1938 arası dönem Atatürk dönemi olarak geçer. Bu sürecin özellikle ilk on bir yılında, devrimler aracılığıyla devlet ve toplum yapısı köktenci bir anlayışla değiştirilmiştir. Akılcı ve bilime dayanan bir dünya görüşü içinde, çağdaşlığın en üst düzeyde yaşandığına inanılan batıyla bütünleşmek adına, dar anlamda gündelik hayatı, geniş anlamda ise hayatı kavrayıştaki anlayışı modernize etmeye yönelik yasal, kurumsal ve toplumsal düzenlemeler yapılmıştır. Atatürk'ün vefatının ardından İsmet İnönü devri başlamıştır. Avrupa'da esen totaliter yönetim tarzı ile 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle, İnönü devrinin özelliği, oldukça otoriter bir yönetim tarzına sahip olmasıdır. Yaklaşık altı yıl süren İkinci Dünya Savaşı ülkemize sıçramamasına rağmen, bu yeni yönetim anlayışının iyice yerleşmesine zemin hazırlamasının yanında, yol açtığı yoksulluk, gelir adaletsizliği gibi durumlarla da sosyal dengeleri alt üst etmiştir. Siyasî düzlemde demokrasiye geçiş ertelenmiş, buna benzer türlü sorunlar kültürel hayatı da kısıtlamış, aydınlar ve sanatçılar üzerinde büyük bir baskı yaratmıştır. 1946 yılında Demokrat Partinin kurulmasıyla beraber 1923'te başlayıp 1939'da karakteristik özellikleri oluşan “tek parti dönemi” sona ererek demokrasi sürecine geçilmiş, Türkiye, hemen her alanda dengelerin hızla değiştiği çok farklı bir döneme girmiştir.⁵⁰²

1951-1960 yıllarına DP iktidarı ve soğuk savaş damgasını vurur. 1950'li yıllar soğuk savaş dönemidir. DP iktidarı on yıl boyunca ülkeyi, soğuk savaşın gölgesinde yönetmiştir. Bu iktidar döneminde pek çok girişimde bulunulmuş, olumlu gelişmelerin yanında olumsuz uygulamalara da gidilmiştir. Atatürk devrimleri ve ilkelerinden ödünler verilmiş, halkın dinî duyguları istismar edilmiş, 1945'de yalınlaştırılan Anayasa'nın dili tekrardan eski haline döndürülmüştür. Kılık kıyafette de fes, çarşaf giyilmesi isteminde bulunulmuş, dilde Arap

⁵⁰²Hakan Sazyek, “Şiir: 1923-1950 (1923-1950 Arası Türk Şiiri)”, http://hakansazyek.com/files/1923_1950_Arasi_Turk_Siiri.pdf, (09.06.2018), s.1-2.

alfabesine dönmek gündeme gelmiştir. Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkan Barışseverler Derneği yöneticilerine hapis cezası verilmiştir. “O günlerde kimse, hiçbir aydın barış istemenin neden suç olduğunu sormadı, irdelenmedi.” Demokrasi vaadiyle iktidara gelen DP'nin ilk işi, “özgürlükleri daha da sınırlandırmak, özgürlükleri olabildiğince yok etmek” oldu.⁵⁰³

Attilâ İlhan, yukarıda anlatılan zemin üzerinde yetişmiş bir Türk aydınıdır. Atatürk'e ve dünya görüşüne saygı duyup onun fikirlerini destekleyen Marksist bir şairdir. Siyasi ve edebi kimliğiyle bir teori haline getirdiği fikirleri, onun pek çok çevreyle tartışmasına ve sanat yaşamında yalnız ilerlemesine neden olmuştur. Ait olduğu halkın siyasi ve toplumsal düzlemde yaşadığı sorunları şiirlerinde işlemiş, bu sorunların yarattığı kişisel dramlardan bahsetmiştir. Kendisi de tutukluluk süreci yaşamış ve sıkça gözaltına alınmış biri olarak, bazen kendi yaşadıklarını, bazen de tanık olduğu hayatlardaki trajediyi anlatmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde taraf olduğu ideoloji sebebiyle hakkında türlü suçlamalar yapılan İlhan'ın, toplumsal gerçekçi kimliğiyle o dönem Türkiye'sinin atmosferini yansıttığı şiirlerinden bahsedeceğiz. Bu eserlerde karşımıza çıkan kadınlar bazen sınımlanacak bir mekân, bazen özlemi duyulan mutlu, huzurlu, sıradan bir hayatın simgesi, bazen şairin mücadelesine destek veren bir yol arkadaşı, bazen de milliyeti sebebiyle zulüm gören sıradan insanlar arasındadır. Paris seyahatiyle İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki sıcak etkilerini gören İlhan, savaşın insan hayatında yarattığı tahribattan haberdardır. Şiirlerinde yalnızca ülkesinden değil, tüm dünyadaki savaş mağdurlarından ve özgürlük mücadelesi içinde olan insanlardan bahseder.

Attilâ İlhan, -4. *sirkeci garpalas* 32 şiirinin ikinci bölümünde maddi imkânsızlıklardan, bu durumun ikili ilişkilere olan olumsuz etkisinden bahsedip diğer insanlar tarafından yalnız bırakıldığını sezdirir:

....

⁵⁰³ Hüseyin Özçelebi, “Cumhuriyet Dönemi'nde Edebî Eleştiri (1951-1950)”, file:///C:/Users/W10/Downloads/2084.pdf, (09.06.2018), s.3.

hangi kız yüzüme baksa mutlaka parasızım
 yıldız falında mutlaka yolculuk görünüyor
 benim için bir şey yapın suçlu değilim ki
 kimin kapısını çalsam elini tutacak olsam
 kendiliğinden atıyor bütün sigortalar
 şehrin bütün ışıkları birden sönüyor⁵⁰⁴

“Anamdan yolcu doğmuşum” diyen şair, *kurtalan treni’ne gazel* şiirinde kişisel hayatından bahsetmektedir. Erken yaşlarda girdiği toplumsalcılık uğraşı ve yolculuk fikrine duyduğu heyecan, bu şiirde Kurtalan treninde unutilan kız çocuğuyla özdeşleşmiş gibidir:

kurtalan tren’inde unutilan kız çocuğu
 yıllardan kimbilir dokuz yüz kırk üç müdür
 sürdürür ömrü boyunca başladığı yolculuğu

 vagon penceresinden ayın gözlerinde doğduğu
 o kız çocuğu sabaha karşı gizlice üşümüştür
 dudakları masmavi dağ istasyonlarının soğuğu

 yıllardan attilâ ilhan dokuz yüz kırk üç müdür
 hani kurtalan treni’nde o kızın unutulduğu
 yoksa bütün unutilanlar zaten ölmüş müdür⁵⁰⁵

Attilâ İlhan Suna Su ile kısmen maddî imkânsızlıklar yüzünden, Ermeni kökenli olan ve Türkiye’ye gelmek isteyen Maria Missakian ile diplomatik engeller yüzünden, bir diğer sevgilisi Inge Bruckhard (Doğu Almanya’lı) ile aynı ülkede yaşamaları mümkün olmadığı için ayrılmak durumunda kalmıştır. *gitmek süleyman şahkulu* şiirinin aşağıdaki bölümünde, kadere bağlanacak bu durumlar anlatılıyor gibidir:

....

⁵⁰⁴ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,...s.65.

⁵⁰⁵ Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*,...s.19-20.

gitmek süleyman şahkulu çoğul gözlerinden yokluğa
 kadınlar kadınlar kırıp gerçekleştirdim sanarak
 yeniden yaşamaya bir çocukluk aramak
 her yenilgi sonrası böyle soluk soluğa
 bambaşka bir yabancılık içine dağılan her bıçak⁵⁰⁶

Kişisel yaşamındaki zorlukların yanında, çevresindeki türlü dramalara şahitlik etmiş olan İlhan, *sevmek için geç ölmek için erken* şiirinin her bölümünde farklı duyguları ve durumları anlatmaktadır. Eserin ilk bölümünde kadife bir yalnızlıktan, ikinci bölümünde sevgiliyle olan birliktelikten, son bölümdeyse aşkı yanındaki ölüm duygusundan bahsedilir. Şair, her bölümün sonunda sevmek için geç, ölmek içinde erken olduğunu söyleyerek devrinde, insana ait her durumun zamansız yaşandığını anlatır:

....
 sevmek sevildiğini bile fark etmeden
 yaklaştıkça ölüm soğuk bir yağmur gibi
 sevmek zehir zemberek ve yürekten
 gecikerek de olsa vuruşur gibi

sevmek için geç ölmek için erken⁵⁰⁷

İlhan'ın imkânsız bir aşk şiiri dediği⁵⁰⁸ *dördüncü krallığım*'ı, Yakup Çelik ölümü bekleyen tedirgin ruh halinin aşka yansıması olarak⁵⁰⁹ değerlendirir. Şiir boyunca aşk ve kadına dair net bir ifade yoktur:

....
 bir yıl daha çizer misin janin medoviç
 yepyeni bir yalnızlık bozdurduğumda
 niye sanki alkol tutup ufalanırım

⁵⁰⁶ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,s.50.

⁵⁰⁷ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,...s.24.

⁵⁰⁸ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,s.152.

⁵⁰⁹ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.226.

ölünürse bak işte en büyük ölmeli
bu demek benim dördüncü krallığım

....

yaşamak güç sarsılmadan janin medoviç
hele yüksek gerilimli bir yaşamaksa
bazı bir tel erir bakarsın bir lif kopar
bir yerde çıldırmak var dur bakalım⁵¹⁰

*geceleyn sokaklar*⁵¹¹ bölümündeki şiirlerinde 70’li ve 80’li yılların çatışma ve gerginliğinden 80’li yılların dışarıdan sakin, içeriden tehlike ve tehditlerle dolu “yozlaştırıcı” ortamına kayması anlatılır. Bu bölümde yer arlan *korkarım* şiirinde, aşkın bile o korku atmosferinde nasıl ezildiğinden bahsedilir⁵¹²:

....

öyle yoğun bir elektrikle
 çıtırdar ki saçları
kim değse tutuşacak
 dokunsam korkarım
 dokunmasam
gözleri bir yangın başlangıcıdır
dudakları kırmızı alarm
uğultusu şehre yayılır
 sokak sokak
 tutulsam korkarım
 tutulmasam⁵¹³

İlhan, yukarıdaki şiirde, karşısında gördüğü kadın güzelliğiyle hareketlenmek istese de bu güzellik unsurlarının her birinin beraberinde türlü tehlikeler getirdiğini sezer. Dönem şartları, kadın ve erkeğin ikili ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve özel hayatlarındaki pek çok ilişkiyi askıya almalarına sebep olmuştur.

⁵¹⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.93-94.

⁵¹¹ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*,....s.112.

⁵¹² Attilâ İlhan, *age.* s.115.

⁵¹³ Attilâ İlhan, *age.*, s.24.

aysel git başımdan şiirinde, o yıllardaki baskı ortamı altında, toplumcu ozanla bu olayın dışında olan genç kadının yabancılaşma durumu anlatılır.⁵¹⁴ Attilâ İlhan'ın roman kahramanlarından biri olan Aysel, şairin içinde bulunduğu şartlar yüzünden uzak durması gereken, ama içten içe büyük bir aşkla bağlı olduğu sevgilisidir:

aysel git başımdan ben sana göre değilim
ölümüm birden olacak seziyorum
hem kötüyüm karanlığım biraz çirkinim
aysel git başımdan istemiyorum
benim yağmurumda gezinemezsin üşürsün
dağıtır gecelerim sarışınlığını
uykularımı uyusan nasıl korkarsın
hiçbir dakikamı yaşayamazsın

İlhan'ın akılcı ve gerçekçi yaklaşımı yukarıdaki dizelerde de kendini göstermiştir. Toplumcu uğraş sayesinde farklı tecrübeler edinen ve hayata bakışı da bu yolla şekillenen biri olarak, karşısındaki kadının naif dünyasına girmek istemez. Hayatının, sonu belirsiz gidişatından bahsederek kendini “kötü” ve “karanlık” olarak nitelendirir ve sevgilisini de kendine benzetmekten korkar. Eser boyunca duygularına ve karşısındaki kadına direnen şair, yalnızca eserin son mısraında ona olan aşkı bahseder:

....
sevindiğim anda sen üzülürsün
sonbahar uğultusu duymamışsın ki
içinden bir gemi kalkıp gitmemiş
uzak yalnızlık limanlarına
aykırı bir yolcuyum dünya geniş
....
sakın başka bir şey getirme aklına
aysel git başımdan ben sana göre değilim

⁵¹⁴ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,....s.123-124.

ölümüm birden olacak seziyorum
 hem kötüyüm karanlığım biraz çirkinim
 aysel git başımdan seni seviyorum⁵¹⁵

İlhan, *nasıl olduysa...* şiirinde “sahi ben ne hırçın bir çocuktum / ele avuca sığmaz aklı fikri şiirde / mısra mısra başımı belaya soktum / izmir cezaevi dokuz yüz kırk bir’de / kaşla göz arasına liseden kovuldum” diyerek aslında kendi yaşam öyküsünü anlatır. Bu eserin ilk bölümünde, gönüllü olarak girdiği bu karanlık yolda, kendisine ışık olan bir genç kız hayalinden bahseder:

nasıl olduysa birden adımı unuttum
 adını unuttuğum o sıcak şehirde
 yıldız alacası yüzen bir zakkum
 yanımda o hayal kız ikide birde
 yolumu gözlerine bakarak bulduğum⁵¹⁶

Attilâ İlhan, *orient express* şiirinde, alttan alta İkinci Dünya Savaşı, Nazi cellatlığı, Moskova davaları, ülkemizde gelişigüzel cezaevine atılan gazetecilerin durumu gibi o devrin siyasi sorunlarından bahseder.⁵¹⁷ Şair, şiirin bir bölümünde, toplumculuk uğraşının kendi benliğini yıprattığı anlarda, birtakım kadınlarla geri çekildiğini söylese de, toplumculuk uğraşını hayatı boyunca tutarlılık içinde sürdürmüştür:

....
 sanki içimsıra bir ateş söndürüyorum
 dakikada bir yüzüme tükürerek
 birtakım kadınlarla geriye çekilmek
 kabımı çatlatınca toplumsal yoğunluğum⁵¹⁸

İkinci Dünya Savaşı’ndan ve onun olumsuz etkilerinden hareketle yazılan

⁵¹⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.9-11.

⁵¹⁶ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,....20.

⁵¹⁷ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,....s.134.

⁵¹⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.100.

bence mâlumdur şiirinde, şairin kötümser ruh haline karşı, sevgili bazen o karanlığın içinde, bazen de apayrı, aydınlık ve temiz bir dünya içinde karşımıza çıkar. Onun yüzü, gözleri ve hünerli elleri İlhan'ın korkularını ve düşüncelerini dağıtır:

dikenin
kalbime battığı bir sonbahar günüdür
sen elini bulutların içinde gezdirirsin
bulutlar senin gözlerinin üstünde yürürler

....
buğulanmış camların arkasında masmavi yüzün
senin ateşler içinde olduğun bence malûmdur
ellerin muhakkak çocuk elleridir
hep kimsenin bilmediği türküler düşünürsün

....
karanlıkta bir şeyler kopar dağılır
uzaktan yabancı sesler duyulur
sen elini bulutların içinde gezdirirsin
elin hayallerimi dağıtır
bilirsin
sen elini bulutların içinde gezdirirsin⁵¹⁹

Dönenim siyasi görüntüsünün belirleyen kişilerin anlatıldığı *o eski adamlar* bölümündeki şiirlerde, aynı zamanda gazete haberlerine ve ülkenin gidişatıyla alakalı çeşitli duyumların ben'de çağrıştırdıklarına yer verilir. Siyasi görüntülerin tamamı çağrışımlar yoluyla dile getirilir.⁵²⁰ Aşağıdaki dizelerde kimliği belirsiz kadın da şiire bu şekilde dahil olmuştur:

....
alında billie dowe'u / telli sarı macar kızı
şu viyolonselle yatan herkesin gözü önünde

⁵¹⁹ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,...s.65-66.

⁵²⁰ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.616.

duman üretiyor burun deliklerinden damar damar
meğer teutonia kulübü'nde gamalı haç çıkarırmış
her pazar günü nazilerin haftalık toplantısı⁵²¹

İlhan'ın üstü kapalı bir barış şiiri olarak nitelendirdiği *ölüler ihtiyarladı* şiirinde arka planda tazelenen, aydınlığa çıkmış bir dünya vardır ve kadın bu döngüyü başlatacak kişidir:

....

hep eski süvariler nal döver yorgunu yokuşa
yıldız yıldız terlemiş atları çatladı çatlayacak
eski savaş meydanı şehit gâzi yatıyor
ayıtlar söğütler hermiş koyun koyuna
bir yıldız doğa bir fâni göçe bir yıldız düşe
hep eski süvariler nal döver yorgunu yokuşa⁵²²

Şair, yukarıdaki eserde barış fikrini neden dolaylı yoldan anlatmak zorunda kaldığını şöyle açıklar:

(...) barışseverler hareketi, savaş ertesinde bir sosyalist hareket olarak belirdi. (...) ilerici ozan ve yazarların görevi, barış için şiir yazmak (picasso, ünlü barış güvercinlerini o ara çizmiş, hareketin emrine vermiştir). ben de bunu deniyorum. bu kadar üstü kapalı olması, türkiye'nin kore savaşına bulaşmasından. herkes kore savaşını göklere çıkarırken, karşı çıkmak kolay mıydı bir düşünün.⁵²³

Kore Savaşı için yazılmış bir başka şiir olan *barakmuslu mezarlığı*'nda İlhan, savaş için Kore'ye gönderilen Türk köylüsünün ağzından konuşarak⁵²⁴ onların kendi vatanlarında ve topraklarında ölmek istediğini anlatır:

⁵²¹ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*,...s.100.

⁵²² Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,...s.102.

⁵²³ Attilâ İlhan, *age.*, s.163.

⁵²⁴ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,...s.167.

....

ben ne inim ne cinim ben bir garip âdemim
 barakmuslu köyünden selâmsız oğlu bekir
 yıkılası hânede sekiz boğaz avcuma bakar
 ben kendimi toprak bilirim toprak beni baba bilir
 benim köyümde avrat bile toprak gibi sevilir
 ben en inim ne cinim ben bir garib âdemim
 nideyim bu mezarda babam yok yalnız anam var
 dedem yok bu mezarda fukara ninem yatar

Yukarıdaki dizelerde, mezarlarda yatan kadınların kocalarının çeşitli savaşlarda öldüğü sezdirilir. Bekir'in anne ve ninesinden sonra eşinin de bu mezarlıkta bulunduğu söylenir:

....

ya hüsne gelin yar yoluna serden geçmiş
 fâdime'm sıtmalar girdi kanına fâdime'm
 barakmuslu mezarlığı cümlenize mekân oldu
 barakmuslu mezarlığı'nda koyun koyuna girdiler

Şiirin ilerleyen bölümlerinde Bekir'in şehit dedesinin ağzından konuşan İlhan, savaş nedeniyle o ve eşinin ayrı topraklarda öldüğünü anlatır:

....

neylersin oğlum bekir bak işte ben dedenim
 benim mezarım yoktur dardanos şehitlerindenim

....

ninen köyde uyudu biz gâzâ'da uyuduk
 kırıldı kanadımız kaldık çöllerde
 ya gâzi ya şehid diye geldik şehid olduk⁵²⁵

⁵²⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.116-117-118.

Savaş yıllarında Nazilerin Yahudilere yaptıklarından hareketle yazılmış *exodus* şiirinde⁵²⁶, kurşuna dizilen Yahudi kadınlardan da bahsedilir:

....

bulvardaki alarm akşamları
yaprakları gittikçe azalan
ne kadar geçse de ardından
kurşuna dizilmek kadınları
gözleri yağmurda buğulanan
hâlâ karanlık alınları⁵²⁷

Şairin, *hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir* şiirinde, yurdundan kovulmuş Yahudi bir kadın vardır:

....

en gizli rüzgarları dinliyorum
paris'teki "tiryaki köpek" kahvesinde
chesterfield cigaralarının düşmanı soğuk gözlü bir kadın
ellerimden tutan bir kadın her on beş dakikada bir
bütün yahudiler gibi yahudi
yurdundan uğramışlar gibi yabancı bütün
benden konuşuyor
38 senesinde
biliyorum⁵²⁸

İlhan 7, *cuma* şiirinde, bir taraftan Vietnam savaşı ve ırk ayrımı gibi olaylarla dünyaya haksızlık eden Amerika'yı bir yandan da Sovyet deneyindeki bazı haksızlıkları dile getirmektedir.⁵²⁹ Toplumsal duyarlılıkla yazılmış bu şiirin 3. Başlığında, dünyadaki tüm bu sorunların yanında bir de sevdiği kızıdan ayrı düştüğünü söylemektedir:

⁵²⁶ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,...s.109.

⁵²⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.40.

⁵²⁸ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,...s.127.

⁵²⁹ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,...s.123.

....

çekip dört yanına birdenbire sımsıkı buğulu camları
gözlerin nasıl da yorgun karanlıkta okumaktan hasta
sevdiğin kızıdan ayrılmışsın beklediğin haber gelmiyor
düşünmek geceyarılarına kadar değeri üstünde eylemin
nasıl yüzeyde kalır ne yaparsan derinlikler iner⁵³⁰

solda bir ispanya şiirleri geleneği olduğunu herkes bilir. solcu bir ozan olarak ben de yeri düştükçe ispanya iç savaşından söz etmiş, orada daha bir dünya, daha güzel bir yaşama düzeni için dövüşenleri kutsamışım⁵³¹ diyen İlhan, no parasan şiirini bu konuya adanmıştır. Savaşın sıcak yüzünün anlatıldığı bu eserde, kurşuna dizilen Madridli bir kadından bahsedilmektedir:

....

dudağımda yepyeni ısıklar bileniyor
neden hep böyle resmine baksam akşam
üç dakika geçiyor geçmiyor
maria pılar'ı yeniden kurşuna dizmeye götürüyorlar
bıyıkları dumanlı üç adam

....

madrid kapısında kaldı maria pılar
çantasında bir şiir kitabı kaldı barut yanığı
federico garcia lorca'nın
arriba frente popular⁵³²

Avrupa'nın çeşitli yerlerindeki özgürlük mücadelelerinin anlatıldığı *şafak vakti dünya* bölümünde yer alan *düştü polonya kalesi* şiirinde, işgal edilen topraklarda, düşmanlarına karşı öfkeyle dolu Varşova'lı bir kızdan söz edilir:

....

⁵³⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.15.

⁵³¹ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,...s.155.

⁵³² Attilâ İlhan, *age.*, s.111-114.

varşova'nın üzerinde ölüm bulutları var
 sokaklar yanıyor havada benzin kokusu
 kaldırımlarda can çekişen çocukla
 çıldırmış kin çıkıyor mavi gözlerinde
 uçakların ardınca bakan varşova'lı kızın
 sızlıyor bu sızıya can dayanmaz
 ölüm vurmuş yüreklerin telleri⁵³³

yarımın başlangıcı 2. şiirini, 27 Mayıs ülkücülerine adayan İlhan, ülkenin o zamanki durumunu radyoda şarkı söyleyen bir Türk kızı üzerinden anlatır:

....
 karanlık saçlı bir türk kızı
 yapraklar döküyor sanki şarkısı
 gidenler dönmedi
 gözlerim çürüdü yola bakmaktan
 ağlıyor karanlık saçlı türk kızı
 ağlıyor vatan⁵³⁴

3.1.1. Yarım Kalan İlişkiler

Elli yıl içinde iki dünya savaş gören, çeşitli ihtilallere tanık olan, atom savaşı tehdidi yaşamış ve hızla gelişen teknoloji altında ezilmiş bir neslin insanı olan Attilâ İlhan, şiirlerindeki gerilim, melankoli ve dram havasının buradan geldiğini söyler. Dünya uluslarının genel anlamda gerilim ve devamlı bir dram yaşıyor olması, o devirdeki kişisel yaşantının da bu duygularla şekillenmesi, şairin Türk şiirinde gerilim duygusunu işlemesine neden olmuştur.⁵³⁵ Böyle bir atmosferde insana dair her durumdan söz eden İlhan, kadın ve erkeğin özel hayatlarında

⁵³³ Attilâ İlhan, *Duvar*,...s.128.

⁵³⁴ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,...s.86.

⁵³⁵ Attilâ İlhan, "Yasak Sevişmek Üzerine Asım Bezirci İle Yazışma", *Attilâ İlhan: "Açtırma Kutuyu!..." röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004, s.138.

yaşadığı dramlardan bahsetmiştir. Bu eserlerinde bazen kendi yaşadıklarını, bazen de şahit olduğu durumları anlatmış, o atmosferi her yönüyle vermeye çalışmıştır.

Siyasi ve toplumsal sorunlar sebebiyle, kadın ve erkeğin ikili ilişkilerindeki mutsuzluk ve yarım kalmışlık, ülkemizde, bir neslin yaşam tarzı haline gelmiştir. İlhan'ın ilk şiir kitabı olan *Duvar*'da yer alan *umumi ıstırap şarkısı*'nda baskıdan ve yoksulluktan ezilmiş insanların, bir türlü giderilemeyen mutluluk umudu anlatılmaktadır. Şair, tüm bu durumları sevgilisine anlatır:

heveslendik bulutlara selam ettik
rüzgârlı bir tepeden
bulutlar nasıl da aşına çıktı bize
kalbimiz yorulmuştu saadet beklemekten
ya sabır diyerek neler çektik
neler çektik sevgilim sinemize

yine indi akşamlar
duvar diplerinde gözleri bağlı adamlar
mapusane çeşmesi yandan akıyor yandan
efkârım var

çiçekli bir dal gibi dünyamız güzel ama
kör olmuş gözlerim kör olmuş ağlamaktan
harp girdi bir tanem benim kanıma
çilek rengi bir sabah
dizi dizi bembeyaz mumlar gibi asıldık
biz yüzlerce bigünah⁵³⁶

Türkiye'de tutuklanmanın, öldürülmenin, işkence görmenin “gündelikleştiğini”⁵³⁷ anlatan *gündelik şeyler* bölümünde, siyasal, toplumsal ve insancıl dramlar anlatılmaktadır. Bu bölümdeki eserlerden biri olan *hadi, sen*

⁵³⁶ Attilâ İlhan, *Duvar*,...s.78.

⁵³⁷ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,...s.115.

git...’de şair, sevdiği kızın polis tarafından tutuklandığını anlatırken, kendi sonunun da belirsiz olacağını sezdirir:

....

hadi sen git yağmur bastırmadan ben sonra gelirim
bir kız vardı sevdiğim (alman) nedense tutuklanmışlar
hadi sen git beni yalnız bırak bu akşam iyi değilim⁵³⁸

flash-back şirinde Sansaryan Han’dan bahseden İlhan, aşağıdaki bölümde işkence gören bir kadını betimler:

....

o gözlüklü çocukla sansaryan han’ından
yoksa geldiler mi korkularıyla büyük
sarışın sevgilisi saçlarından asılan
avuçları sıyrılmış omuzları çürük⁵³⁹

Attilâ İlhan’ın erken yaşta tanıştığı Sansaryan Han’da sorgulanan şairler arasında Nâzım Hikmet’de vardır. İlhan’ın yukarıda bahsettiği gözlüklü çocuk, onun Sansaryan’a ilk gidişindeki halini akıllara getirir. Şair o günleri şöyle anlatır:

(...) O gün, cumartesi günü, sinemaya gidecektik, cebimde sinema bileti, Sinema yerine tramvaya bindik, Sirkeci’de indik. Ve ilk defa Sansaryan Hanı’yla tanıştım. Götürdüler, bir hücreye koydular. Gözlüklerimi aldılar. (...) Beni içeri soktular, kapattılar. Neden getirildiğimi, ne yaptığımı bilmiyorum. Hiçbir şey söylemiyorlar. Cumartesi olduğu için de ne o gün, ne de ertesi gün beni sorguya çekmeleri mümkün. Pazartesi sorgulayacaklar diye bekliyorum ama ben günleri kaçırdım. Çünkü hücremde ışık yok. Işık olmadığı için gündüz ve gece kayboldu. Saatim var ama, saatimi göremiyorum. Pazartesi gününe kadar kimse beni arayıp

⁵³⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.25.

⁵³⁹ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,s.31.

sormadı. Karanlıktayım. Sadece öğleye doğru kapı açılıyor, işte, öğle vaktiyse eğer ekmek ve su veriyorlar, başka bir şey vermiyorlar.⁵⁴⁰

Şairin 50'li yıllardaki siyasal baskıyı anlattığı *yangın gecesi*⁵⁴¹'nde, o ve sevgilisi aynı ateşte yanmaktadır:

yangın gecesini giyinmiştin
ateş istanbul'a bulaşmıştı
yalnızdım zehirdim zehirliydim

....

sen tutuşmuştun yanıyordun
çığlıkların kulağımdan gitmeyecek
saçların tutuşmuştu yanıyordu
ateş dudaklarına bulaşmıştı
kimsecik yangını görmüyordu
neden yandığını sormuyordu
bir damlacık su vermiyordu
elini ayağını sarmıştı
sen bir cehennemdin yanıyordun⁵⁴²

Attilâ İlhan'ın Marsilya'dan Türkiye'ye seyahat edeceği vapurda tanıştığı Tatyos, hem Türkiye'de hem de Fransa'da türlü sorunlar yaşamış, ezilmiş biridir ve eşi onu Türkiye'de bekler. Şair, yol boyunca onu sakinleştirmeye çalışmış ve bir sorun yaşamayacağını söylemiştir. Ne var ki İstanbul'a iner inmez hem Tatyos hem de İlhan, polis tarafından götürülmüş, bir müddet sonra serbest bırakılmıştır.⁵⁴³ Sisler Bulvarı'nda yer alan *tatyos'un kahır* şiiri onun için yazılmış, eserde onun hikâyesinden, ayrı düştüğü eşinden ve annesinden bahsedilmiştir:

....

⁵⁴⁰ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan'ı Dinledim*, 1.Baskı, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.72.

⁵⁴¹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*,...s.82.

⁵⁴² Attilâ İlhan, *age.*, s.35-36.

⁵⁴³ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan'ı Dinledim*, 1.Baskı, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.156.

tatyosyan'la arkadaş oldu
 güvertede birlikte gördük
 hırsızlama durduk dinledik
 ermeni sicim gibi ağlıyordu
 karısı marsilya'da kalmıştı
 çocuğu karısında kalmıştı
 anası istanbul'da bekliyordu

....

tatyos'u iki polis getirdiler
 marsilya'daydık kıştı kıyametti

....

"dövülmüş süt gibi yorgunum
 geceleyin kapımı çalsalar
 öyle telâş telâş uyanıyorum
 iflâhımı kesti fransızlar
 taşların üstünde yattı
 karımla konuşturmadılar
 üç günde bütün ihtiyarladım⁵⁴⁴

İlhan'ın Paris dönüşü yazdığı şiirlerden biri olan *sisler bulvarı*'nda, şairin de dediği gibi, izlenilme ve öldürülme psikolojisi vardır. (...) *atatürk bulvarı* üzerinde, o zaman *günseli pastahanesi* diye bir pastane vardı, akşamları oraya düşer, sonbahar sisleri oraya basıp sokak lambaları puslu puslu yandı mı, yürüyerek taa atatürk köprüsü'ne kadar inerdim,, demek bu yürüyüşlerde bir yandan paris günlerini düşünüyormuşum, bir yandan sevdiğim kızı, bir yandan da yaşadığım gerilimli hayatı. daha önce, ben sana mecburum'daki bazı şiirler dolayısıyla yazdığım gibi, gizli komitacılık hayatı uzunca bir süre bıçağın ağzında yaşamamı gerektirmişti, bu yaşantının izlenimlerini dolaylı olarak böyle gerilim şiirlerinde söylemeye çalıştım. o zaman ciddi olasılıklar halinde beliren bazı şeyleri, sonraki kuşakların, gündelik ve acımasız gerçekler olarak yaşamalarına ne demeli?⁵⁴⁵ *sisler bulvarı*'nı besleyen yaşam tarzını bu satırlarda anlatan şair,

⁵⁴⁴ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,...s.26-27.

⁵⁴⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.157.

şair boyunca ölüm tedirginliğini üzerinde taşımakta ve kendisiyle birlikte sevdiği kadının da akıbetinin kötü olacağını sezmektedir. Eserin yalnızca ilk bölümünde beraber olan çift, sonraları bir araya gelmemek üzere ayrılacaklardır:

elinin arkasında güneş duruyordu
 aylardan kasımdı üşüyorduk
 ağacın biri bulvarda ölüyordu
 şehrin camları kaygısız gülüyordu
 her köşe başında öpüşüyorduk
 sisler bulvarı'na akşam çökmüştü
 omuzlarına çoktan çökmüştü
 kesik birer kol gibi yalnızdık

 birbirimizin gözlerini arıyorduk

 sisler bulvarı'nda seni kaybettim

 terk edilmiş bir çocuk gibiydim

Yukarıdaki dizelerde ağaçlar, şair ve sevgilisi edilgen durumdadır. Sonrasında yavaş yavaş sisler bulvarının bilinmedik ayrıntıları karşımıza çıkmaktadır ve bu bir bakıma bulvarı kaplayan sisin ortadan kalkmasıdır. Mekânla şairin yaşamışlıkları arasında türlü benzerlikler ortaya çıkmaya başlar. Ali İhsan Kolcu'ya göre, akşamla beraber sisler bulvarının öteki yüzü belirmeye başlaması, Charles Baudelaire'nin Paris Sıkıntısı'nda dikkati çektiği şehrin öteki ve asıl yüzüne çok benzemektedir.⁵⁴⁶

İlhan'ın gerilim şiirlerinde merkezde olan kişi kendisidir. Şehirde, sokaklarda hareket halinde olan İlhan, uzaktaki sevgilisinin hâlini düşünür. *sisler bulvarı*'nda sürekli başına gelecek türlü hadiseleri tahmin etmektedir ve birlikte olduğu kadın, bir şeyleri değiştirme gücünden mahrumdur:

⁵⁴⁶ Ali İhsan Kolcu, *Modern Türk Şiiri I Şiir Tahlilleri*, 1. Baskı, Salkımsöğüt Yayınları, Konya 2007, s.428.

sisler bulvarı'nda öleceğim
 sol kasığımdan vuracaklar
 bulvar durağında düşeceğim
 gözlüklerim kırılacaklar
 sen rüyasını göreceksin
 çılgık çılgıya uyanacaksın
 sabah kapını çalacaklar
 elinden tutup getirecekler
 beni görünce taş kesileceksin
 ağlamayacaksın! ağlamayacaksın!

Kendi ölümünü yukarıdaki mısralarda sahneleyen şair, sonrasında mekân değiştirerek Afrika'ya gider. Orada sevdiği kadını sıkça hatırlayacağını ve onu anımsatan herkesten hesap soracağını söyler. Bu mısralarda gerilim duygusunu kendi eylemleriyle güçlendirir:

....
 lodos'tan bir satır yağmur'dan iki
 senin kirpiklerinden bir satır hatırlayacağım
 seni hatırlatanın çenesini kıracağım
 limanda vapurlar uğuldayacak

 bütün yaprakları sararmıştı
 bütün bir sonbahar ağlamıştı
 ağlayan sanki istanbul'du
 öl desen belki ölecektim
 içimde biber gibi bir kahır⁵⁴⁷

İmkânsız bir aşk şiiri olan *gece buluşması*'nda, toplumculuk uğraşı veren bir delikanlının, fikirlerinin uyuşmadığı güzel bir kıza, hem aşkını hem de türlü uyuşmazlıklar yüzünden ilişkilerini sürdüremeyeceklerini imâ edişi vardır.⁵⁴⁸

⁵⁴⁷ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,...s.58-61.

⁵⁴⁸ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,...s.151.

...

yanımda olmadın mı seni seviyorum
belki gelmem gelemem beş dakika bekle git

....

yabancı gibisin miyop gözlerin kısık
bana ait ne varsa seni korkutuyor
sana ait ne varsa hiçbirini benim değil
belki ölmek hakkımı kullanıyorum
belki gelmem gelemem beş dakika bekle git⁵⁴⁹

Attilâ İlhan'ın kendi tercihleriyle girdiği yollar, bir zaman sonra sevdiği kadınlardan kopmasına sebep olmuştur. Aşk olabildiğince derin yaşamış ve karşısındaki kadınları yüceltmış bir şair olmasının yanında, onun hayata bakışı gerçekçidir. Yukarıda hikâyesi anlatılan genç, hem yaşadığı sorunlar hem de tavırlarıyla İlhan'a benzemektedir. Karşısındaki kadına derin duygular beslemekle beraber, “bana ait ne varsa seni korkutuyor / sana ait ne varsa hiçbirini benim değil” mısraı bize, onun gerçekçi yaklaşımını verir.

Belâ Çiçeği kitabında, ağır koşulların ezdiği insanlar, dikta döneminde kelepçeli götürülmüş aydınların dramını anlatılır ve bu şiirler gittikçe daha çok direnme, başkaldırma şarkılarına dönüşür.⁵⁵⁰ Bu kitaba adını veren şiir *belâ çiçeği*’nde, şairin Alsancak Garı’nda tanık olduğu gerçek bir dram anlatılmaktadır. Orada “mevcutlu” götürülen bir “siyasi” ile yanındaki kadının durmadan saate bakması İlhan’ı hem ürkütmüş hem de etkilemiştir.⁵⁵¹ Şiir boyunca, süresi belirsiz bir ayrılığın eşiğinde olan kadın ve erkeğin trajedisinden bahsedilmiştir:

alsancak garı’na devrildiler
gece garın saati belâ çiçeği
hiçbir şeyin farkında değildiler
kalles bir titreme aldı erkeği

⁵⁴⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.89.

⁵⁵⁰ T.O. “Attilâ İlhan’a 10 Soru”, , *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!...” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004, s.77.

⁵⁵¹ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,...s.127.

elleri yırtılmıştı kelepçeliydiler
 çantasını karısı taşıyordu
 hiç kimse tanı mıyordu kimdiler
 gece garın saati belâ çiçeği
 üçüncü mevki bir vagona bindiler
 anlaşıldı erkeğin gideceği
 bir şeyden vazgeçmiş gibiydiler
 bir türlü karısına bakmıyordu

ayaküstü birer bafra içtiler
 gece garın saati belâ çiçeği
 şimdiden bir yalnızlık içindeydiler
 karanlık gelmiş geleceği
 birdenbire sapsarı kesildiler
 vagonlar usul usul kımıldıyordu⁵⁵²

Ali İhsan Kolcu, şiir boyunca tekrarlanan belâ çiçeğinin uğursuzluk ve ayrılık anını vurgulamak üzere kullanıldığının ve bu noktada Baudelaire'in elem çiçeğiyle belâ çiçeği arasında bir benzerlik olduğunu söyler.⁵⁵³

Öyküsü, bir başka yaşanmışlığa dayanan *yasak sevişmek* şiiri, İlhan'ın klâsik aşk şiirlerinden biri gibi görünsede alttan alta toplumsal bir drama yaslanır:

öteki kapımdan gel bunu açamazsın
 eski gözlerinle gel öldürmek vakti gel
 hem tetik bulun ardında biri olmasın
 hanidir ben bu evde saklanıyorum
 adım değiş tirdim başka bir adla yaşıyorum
 gece gündüz siyah gözlük kullanıyorum
 öteki kapımdan gel bunu açamazsın

⁵⁵² Attilâ İlhan, *age.*, s.24.

⁵⁵³ Ali İhsan Kolcu, *Modern Türk Şiiri I Şiir Tahlilleri*, 1.Baskı, Salkımsöğüt Yayınları, Konya 2007, s.431-432.

(...) bu şiirin kökleri taa 1940'lara uzanıyor; gençlik bilmem ne örgütü vardı, önüne geleni sansaryan hanı'na topladılar, bu arada beni de! hasan basri diye bir öğretmen varmış, bu işlerle ilgiliymiş, tanımam görmem, ele geçirememişler, sonunda karısının ardına takılmışlar; adamcağız karısının seviyor, görmeden de edememiş, bu da yakalanmasına sebep olmuş! sonra hasan basri kendini sansaryan hanı'nın üst katından atıp öldürdü, dehşetli etkilemişti beni bu olay. yıllarca içimde ağrıdı durdu, günün birinde, yasak sevişmek oldu çıktı ortaya, eğer bu duyguculuksa, ben duygucuyum arkadaş...⁵⁵⁴ yasak sevişmek'in çıkış noktasını bu satırlarda anlatan İlhan, şiirde Hasan Basri'nin ağzından onun eşiyle konuşur. Aşkın ve kadının bir tuzak olarak kullanıldığı bu olayda, hem kadın hem de erkek karanlık duygular içindedir:

pancurların gerisinde kararıyorum
içime belalar doğuyor sonbahar doğuyor
telefonda sesini tanıyamıyorum
yüzün parmaklarımdan akıp kayboluyor
böyle bir şey kopuyor bir şey kırılıyor
sabaha karşı gel eski gözlerinle gel
öteki kapımdan gel bunu açamazsın
hem tetik bulun ardında biri olmasın⁵⁵⁵

Tümüyle sanıklık durumunun anlatıldığı *ağırceza kasidesi*, gözaltına alınmadan mahkemede hüküm giymeye kadar uzanan olayların tümünü içerir.⁵⁵⁶ Eserin aşağıdaki bölümünde önceleri güzel bir hayat yaşayan sevgililerin, devrin karanlığında kaybolduklarından ve artık dargın olduklarından bahsedilir:

....
(yapraklarında tel tel yıldız bulaşıkları
boşluğa tırmanır gördüm mor sarmaşıkları
sazlar kırılmış bir korku sarmış âşıkları
içten alışınca ölmeye alıştıkları

⁵⁵⁴ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,s.111.

⁵⁵⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.46-47.

⁵⁵⁶ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,s.148-149.

nasıl damlardı mayıs akşamlarına utlar
başlıbaşına bir dünya gökte sevdâli bulutlar
ne bardakta şarap kalmış ne o eski umutlar
koyu bir dargınlıktır artık yaşadıkları)⁵⁵⁷

Şiirin ilerleyen mısralarında yabancılaşma duygusu net ifadelerle verilirken erkek ve kadın arasındaki mesafe giderek artar:

(o varsa kırılır buzlu camları kışın
anlamı yoğunlaşır anlamsız bir yaşayışın
gerçi farkındayız adı belirsiz bir yanışı
acaba ben çok mu esmerim o çok mu sarışın

yansımaz oldu aydınlığı yüzüme haftalardır
yazdıklarında bile gizli bir uzaklık vardır
eylem bir dağıldı mı bütün boğazlar daralır
ben başka bir erkek olurum o başka bir kadın)⁵⁵⁸

Bir sendikacının “götürülme” anını yansıtan *sakın ha* şiirinde⁵⁵⁹ şair, yine eşinden ayrılmak zorunda kalan bir erkeğin ağzından konuşur. Bu şiirde de dinleyici konumunda olan kadın, erkeğin ardında bırakıp gitmek zorunda kaldığı dünyasını temsil etmektedir:

sabiha bu adamlar beni alıp götürecek
sakın ha ağlamayı istemiyorum
soracakları varmış yıllardır sorarlar
....
çocuğa birşey söyleme sabiha belli olmaz
sakın ha ağlamayı istemiyorum
bakarsın çabuk biter akşama evdeyim

⁵⁵⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.111.

⁵⁵⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.114.

⁵⁵⁹ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,....s.116-117.

Polis tarafından götürülmeye alışkın olan bu karakter, yanındaki kadından güçlü kalmasını ister. İlerleyen mısralarda sevdiği kadına duyduğu aşkı en sıcak ifadelerle anlatır ve ardından ne olursa olsun onu bekleyeceğini söyler:

....

hani bir gülümsemen vardı sanki istanbul
gözlerin gözlerimi bulur bulmaz
içimde bütün şehir atlıkarınca gibi
döner ha döner ılık renk ve pul

....

bu adamlar sabiha beni alıp götürecek
günlerden cuma sabah saat dokuz
sakın ha ağlamayı istemiyorum

....

sabiha unutma seni bekliyorum⁵⁶⁰

70'li yıllarda gündelik sorunlar haline gelmiş ciddi dramlardan biri de fakültelerdeki öğrenci ölümleridir. *galiba ölüyorum*⁵⁶¹ şiirinde bu meseleye öğrencinin insancıl yönünden yaklaştığını söyleyen İlhan, ölmek üzere olan bir gencin sevdiği kıza duyduğu aşkını anlatır:

bir namlu kımıldadı kurşun su gibi aktı
trafik lambaları yeşilden sarıya geçtiler
birden nasıl düştüm farkına varamadım
ayaklarımdan tutup sanki yere çektiler
meğerse vurulmuşum seni görünce anladım
yüzün cam yeşili gözlerin bütün ıslaktı
sevim senden başka bir kızla çıkmadım

....

dudakların gölgeli gittikçe gölgeli
gittikçe yalnızım galiba ölüyorum

⁵⁶⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.14-16.

⁵⁶¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.124.

İlerleyen mısralarda dünyanın aslında güzel bir yer olduğunu söyleyen şair, bir veda sahnesi canlandırarak sevdiği kızın inceliklerinden ve güzelliğinden bahsederek ona olan aşkını ifade etmiş, ardından ölüme teslim olmuştur:

....

tuhaf şey dünyaya nasıl yabancılaştım
oysa sevişmek güzel çalışabilmek iyi

....

sevim senden başka bir kızla çıkmadım
sevim seni sevdim yeri geldi söylüyorum
şöyle bir dokunman insanı dinlendiriyor
kimde var nu soyulmuş muz güzelliği
bu gece derini gözler içinden çıkamadığım
belleğime işlemiş bu başak inceliği
biraz daha sokulsana galiba ölüyorum
içimde ağır ağır bir çınar devriliyor⁵⁶²

ölmek zamanı, üniversiteli gençlerin dramının anlatıldığı bir başka eserdir. İlhan o yılları, *Yakalanan, sorguya ya da duruşmaya çıkan, çoğu öğrenci kız ve oğlanlar, sık sık, aynı zamanda birbirine âşık çiftler olmuştur. (...) O çocuklar sevgilerini nezarethanelerde, sürgünlerde, cezaevlerinde yaşadılar; hemen hepsi yarıda kaldı, hemen herkes mutsuz oldu; bütün bunlara tanık olan bir şairin bu konuda susması elbette mümkün olamazdı.*⁵⁶³ diyerek anlatır. Şiirde, siyasi fikirleri nedeniyle ayrı düşen geç insanların durumundan söz edilir:

....

bana susar bir hayalle konuşurdunuz
hani fakülteden çıkarken vurmuşlardı
kollarınızda ölen tıbbiyeli çocuk
birbirinize nasıl da uymuştunuz
sevginizde yüceltici bir şeyler vardı

⁵⁶² Attilâ İlhan, *age.*, s.20-23.

⁵⁶³ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*,s.117.

....

(uzak mavi kız dalgasız bir su
ah onun yalnızlığı benim yalnızlığım
içimizde gemiler ansızın yol kesiyor
ansızın beni de vururlar mı korkusu
izlendiğini sanmak her gece adım adım⁵⁶⁴

Attilâ İlhan'ın bir mevcutlunun durumunu anlattığı “*mevcutlu*” şiirinde, yargılanmak üzere götürülen bir adamdan bahsedilir. Hakkında ne olacağı belirsiz bu tutuklunun, ardında bıraktıkları arasında hüznü eşi ve kız kardeşi de vardır:

....

‘mevcutlu’ bir yanıyla ‘müdüriyet’ yolcusu
üstelik cumartesi sorguya başlayamazlar
bir yanıyla bıraktığı sabah uykusu
karısı kızkardeşi dokunsan ağlayacaklar
kulaklarında kalmış asansörün uğultusu
biletçi ipi çaktı sirkeci incek var⁵⁶⁵

3.1.2. Kadına / Sevgiliye Özlem

(...) *Çeşitli seslerde şiir yazarım, bakışlar değişir. Karamsar eğilim vardır, kavgacı, atılğan, erotik eğilimler de. Her biri farklı yerlerde ön plana çıkarlar.*⁵⁶⁶ diyen Attilâ İlhan, özellikle Paris dönüşünde toplumsal gerçekçi sanata bakışını değiştirmiş, (...) *Kahramanlar korkmaz diyorduk. Gördüm ki; yiğitler de korkar.*⁵⁶⁷ ifadesiyle, eserlerinde insana dair tüm halleri sahiplendiğini bildirmiştir. Sanat adına yaptığı bu çıkarımların bir uzantısı olarak, şiirlerinde aşk ve kadına doğrudan yer verdiği görülür. Devir şartlarından bahsettiği eserlerin bir bölümünde, silah altında olan veya başka sebeplerle normal yaşantısından uzak

⁵⁶⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.30.

⁵⁶⁵ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,...s.27.

⁵⁶⁶ Suzan Penso, Verda Kıvrak, “Attilâ İlhan’la Söyleşi”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!...” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004, s.358.

⁵⁶⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.358.

kalan erkeklerin kadınsızlığından bahseder. Bu şiirlerdeki kahramanlar Türkiye’de, Avrupa’da ve dünyanın her yerinde siyasi ve askeri şartlar altında ezilen kişilerdir ve onlar için kadın, daha çok hayalî bir unsurdur. Şairin bazen kendi duygularından, genel olarak da diğer insanların dramından bahsettiği bu eserlerde, kadın bazen maddi varlığıyla arzu edilen, bazen de çağrıştırdığı huzurlu ve barışçıl dünya sebebiyle yanına gidilmek istenen bir noktadadır.

Attilâ İlhan, ilk şiir kitabı *Duvar*’da İkinci Dünya Savaşı destanı olarak nitelendirdiği *şafak vakti dünya*’yı oluştururken aslında savaş hakkında doğru dürüst bir bilgisinin olmadığını, tek dayanağının sinema ve gazete haberleri olduğunu söyler. Büyük bir heyecanla kaleme aldığı bu bölümü, (...) *ama öfkeliydim, hırslıydım, yirmi yaşındaydım ve bu işin üstesinden geleceğime inanıyordum* diye anar.⁵⁶⁸ Bu bölüm şiirleri içinde yer alan *kutup yıldızı rivayet eder*’de, dünyanın her yerinde savaşan ve mücadeleye eden insanlardan bahsedilmektedir. Çeşitli yerlerde savaşmakla görevli askerlerden söz eden İlhan, aşağıdaki mısralarda Lili Marlen adında, hayalî bir kadının, cephede her an onlarla birlikte olduğunu anlatır. Silah altındaki her erkeğin düşlediği Lili Marlen, bazen bir sevgili, bazen de barışla güzelleşmiş bir dünya, bazen de bu insanların savaş nedeniyle arkalarında bıraktıkları sıradan ve özlenen yaşamlarını temsil etmektedir:

....
 uyuyan askerlerin kulaklarında rüyalı türküler
 askerlerin ortasında lili marlen dolaşıyor
 hiç umulmayan aydınlık ve uzak bir haber gibi
 öylesine mahzun öylesine çıplak
 lili marlen askerlerin kızı
 -her gece fenerlerimizin altında
 kışlardan uzakta yağmurlu gecelerde
 biz seni bekleriz askerlerin kızı

⁵⁶⁸ Attilâ İlhan, *Duvar*,...s.188.

....

o yağmurlu kumral saçları solgun yüzüyle bizim
bir an için dünyayı unutmak arzumıza rağmen
o bize geride bıraktığımız şeyleri hatırlatıyor
bir liman meyhanesinde her akşam iki kadeh atmayı
şimdi diyelim wembley'deki futbol maçlarını hatırlatıyor⁵⁶⁹

Şairin, İkinci Dünya Savaşı etkisiyle yazdığı şiirlerden biri olan *yer altı ordusu* 2'de Avrupalı askerlerin kadınsızlığından bahsedilir:

....

doğu cephesinden askerler geliyorlar
soğuk aydınlıkta kararmış
gözleri kör olmuş
mağlup
kadınsız ve tütünsüz
askerler geliyor⁵⁷⁰

İlhan, *cezayir mektubu* şiirinde Cezayir'in Fransız emperyalizmine karşı verdiği kurtuluş mücadelesini anlatır. İşgalci askerlerden biri, kurtuluş savaşçıları karşısındaki çaresizliğini sevdiği kadına yazdığı mektupta anlatır.⁵⁷¹ Sıcak savaşın ortasında kalan ve giderek ölüme yakınlaştığını hisseden bu asker, tüm duygularını bir türlü haber alamadığı sevgilisine anlatır:

her şehrin garında karen seni hatırlıyorum
her otelin bir aynasında görünmesen karen
bilenmiş bir yıldız gibi otuz sekiz senesinden

....

mektupların bir türlü gelmiyor karen yalnızım

....

kurşuna diziyoruz karen ölmüyorlar

⁵⁶⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.148-153.

⁵⁷⁰ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,...s.78.

⁵⁷¹ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,...s.156.

biz ölüyoruz karen dağlarda

....

artık hiçbirimiz radyoları dinlemiyoruz

yenildiğimizi biliyoruz karen duyuyoruz⁵⁷²

12 Mart sonrasının bunalımlı günlerinin anlatıldığı eserlerden biri olan *nihâvent*⁵⁷³ de insana dair tüm duyguların yarım kaldığını belirten şair, saydam bir ışığa bürünmüş bir kadın hayalinden bahseder:

dağıtarak örtülü yansımalarla usulca uykumu

nihâvent mi ışıldar içimdeki yoksa samanyolu mu

noksan sevişmelerden artakalmış umutsuzluğumu

silip yenileyerek yığinsal yaşama tutkumu

....

kötümser bir mutluluktur eski tutkuların gülüşündeki

karanlık çıgıllara benzer tâvûsların ötüşündeki

kimbilir hangi iklimdedir hangi kadındır düşündeki

anlaşılmaz öyle saydam bir ışığa bürünmüştür ki

nihâvent mi ışıldar içimdeki yoksa samanyolu mu⁵⁷⁴

12 mart sonrasında uygulandı mı bilmiyorum, 40 yıllarında sanığı uyutmamak etkili bir işkence biçimiydi. konuşturulmak istenen kişi, genellikle aralıksız bir iskemleye oturtulur, başına bir nöbetçi dikilirdi. nöbetçi sık sık değişir, tutukluyu uyutmazdı. önceleri oyun gibi başlayan bu işkencenin giderek ne kadar ağırlaştığını, nasıl insanın bütün direncini azalttığını, iliklerini boşalttığını herhalde başından geçenler bilir.⁵⁷⁵

Yukarıda anlatılan işkence sırasında kişilerin geçirdiği ruhsal süreci anlatan *tutukluyu uyutmamak 3. üçüncü gece*şirinde, uykuyla uyanıklık arasında gidip gelen bir tutuklunun gördüğü genç kız hayali vardır:

⁵⁷² Attilâ İlhan, *age.*, s.115.

⁵⁷³ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,....s.144.

⁵⁷⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.82.

⁵⁷⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.147.

....

o kanlı akşamüstleri içimdeki o genç kız
güneşte bir portakaldır olgunlaşır yaldız yaldız
aydınlığa boğarak en umulmadık anda hücremi
çıkartır beni tutukluluktan sessiz sedasız⁵⁷⁶

*tutukluyu uyutmamak 3. üçüncü gece*şirinin devamı niteliğindeki *sabaha karşı*'da şairin hücre sine ışığını sevgiliden ve onun güzelliğinden bahsedilir:

caddebostanı'ndan bir ay yakalarsan kirli sarı
getirir hücrene sonbahar yüklü eski çınarlar
sonra neclâ salkım saçak otuz iki yılları
saçları alagarson yok inceliğinde kaşları
bir güler gülüşü siler büyük dargınlıkları

zaman dokunursun soğuyan bir çirkin ölü
....
uzaktan sarmasa neclâ'nın sarmaşık gülü
işten değil ısırarak çıldırıp prangaları⁵⁷⁷

Tutuklunun Günlüğü kitabında 12 Mart döneminin izlerini araştıran Mehmet Yılmaz'a göre, İlhan o dönemin siyasi karmaşasında hapis yatan ve işkenceye maruz kalan önemli bir kitlenin temsilcisidir. Şair, o atmosferin bireyin üzerindeki etkisini *Tutuklunun Günlüğü*'nde işlemiştir. Davaya duyulan inanç ve sevgilinin varlığı ile güzelleşen aşk, o zorlu dönemde insanlara dayanma gücü veren iki unsurdur. Yukarıdaki şiirde de işkenceye rağmen ayakta kalabilen kahramanın dayanak noktası budur.⁵⁷⁸

Yine aynı damardan üretilen *salı gecesi* şiirinde aynı kadın tekrar belirir.

⁵⁷⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.93.

⁵⁷⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.98.

⁵⁷⁸ Mehmet Yılmaz, "Attilâ İlhan'ın 'Tutuklunun Günlüğü' Adlı Şiir Kitabında 12 Mart Dönemi'nin İzleri", *Gazi Türkiyat*, 2015/16, s.108.

Necla, bu şiirde tutuklunun yalnızlık karşısında güçlenmesini sağlayacak sevgilidir:

neclâ'dır çağırır dudaklarıyla haziran akşamlarını
çoğaltır kendini tutuklu azaltmak için yalnızlığını⁵⁷⁹

1940'lı yıllarda tutuklanan ve Sansaryan Han'daki gözaltı süresinde kapatıldığı hücrenin numarası olan *on sekiz*, şairin devir bunalımlarından bahsettiği bir başka şiirinin adı olmuştur.⁵⁸⁰ Eseri besleyen şeyler, hem şairin o süreçte yaşadığı karanlık duygular hem de 12 Eylül sonrası tutuklularının trajik durumlarıdır. Bu eserde karşımıza çıkan sevgili, siyasi bir tutuklunun hayalini süsleyen kimliği ve varlığı belirsiz bir genç kızdır:

....
elektrik bilemiş kaldırım taşlarını
belki hiç olmayan sevgilisidir
o filmde çaldığı genç kız hayali
saçları yalnızlığına dağılmış
belli belirsiz tutukluluk hâli
tenhalara kaçırır bakışlarını⁵⁸¹

Attilâ İlhan'ın devrin karanlığını dolaylı şekilde anlattığı *şetârâban* şiirinde, “o” ve “biz” şeklinde iki taraf vardır. İlhan ve ona benzeyenlerin bulunduğu bir meclis, kimliği belirsiz vahşi ve acımasız kişilerce dağıtılmıştır. Onların gelişiyile pek çok güzel şeyi kaybettiklerini belirten şair, bu kayıpların arasında bir genç kızın da olduğunu söyler. Kendiyle aynı ideolojiden ve siyasi tavırdan gelen insanları yücelten Attilâ İlhan, devrin iktidarını ve silahlı güçleri eleştirir. Şair, bu konu etrafında yazdığı şiirlerin bazısında kadın-barış-huzur kavramlarını özdeşleştirir. Bu şiirdeki kayıplardan biri olan “karanfil kız” da aydınlık bir dünya istemiyle bağlantılı olabilir:

⁵⁷⁹ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü...*, s.102.

⁵⁸⁰ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı...* 117-118.

⁵⁸¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.35.

geldiler o karanfil kız yapayalnız gitti
bulutlandık geldiler aydınlığımız gitti
geldiler vahşi ve kibirli sanki bir kuşçağız gitti
....
korkuların unutulduğu tumturaklı bir andı
yıldız yıldız uçuşan zilzurna şetârabân'dı
ateşten o karanfil şetârabân'a sultandı
geldiler yerle bir olduk sultanımız gitti⁵⁸²

Attilâ İlhan toplumsal duyarlılıkla yazdığı bir başka şiiri *bana bir şimşek çak...*'da İlhan'ın Orta Asya'daki yol arkadaşı olan Galiyef'in karısına olan özlemini anlatır:

....
galiyef "yoldaş" ne olacak
galiyef "yoldaş" sibiryâ sürgünü
elinde bir mektup eski yazıyla
artık yüzünü bile unuttuğu
karısından
burnunda sadece kokusu
ilkbahar kadar müşfik
sonbahar kadar yumuşak⁵⁸³

3.1.3. Şaire Eşlik Eden Kadınlar

O devir, tüm dünyada süren özgürlük mücadelelerinden bahseden Attilâ İlhan, bu ekseninde yazdığı bazı şiirlerde, savaş sürecini yaşayan kadınlara da yer verir. Bu şiirlerde aşk teması veya duygusal bir söylem bulunmamaktadır ve bazen bu kadınlar İlhan için birer yol arkadaşı gibidir.

⁵⁸² Attilâ İlhan, *age.*, s.77.

⁵⁸³ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,....s.98.

Duvar'da yer alan *marianne* şiirinde, aynı adla beliren kadın, Avrupa'nın işgali sırasında, şair tarafından yüreklendirilen askerlerden biridir:

....
 büyük alnını eğmiş böyle düşünmemelisin
 ne kadar ümitler kararsa marianne
 en yiğitçesine ölüm dövüşerek ölmektir
 gözlerinde tebessüm avuçlarında kan
 rüzgâr gibi esip şimşek gibi çakarak
 fransa vatan hürriyet demektir
 ölenlere ölenlere bak
 bak kalbime yanıyor yanıyor ıstıraptan
 polonya terk edilmiş norveç işgal altında
 belçika'nın üzerinde şimdi uçaklar
 çok geçmeden burada olacaklar

Şiirin ilerleyen mısralarında Marianne'nin de içinde bulunduğu insanlara hürriyet adına savaş çağrısı yapılır:

....
 haydi marianne haydi vatan çocukları
 yürüyelim hürriyet aziz hürriyet

 çıkalım dağlara dağlar sevinsin
 ölelim yaşamak için marianne⁵⁸⁴

Hayata dair her meseleye olduğu gibi ölüme de diyalektik açıdan bakan İlhan, *geç kalmış ölü* şiirinde zamanı geldiğinde ölümü de tadacağını söylemektedir. Bu şiirin altında, toplumcu uğraşın beraberinde getirdiği büyük tehlikeler yatmaktadır.⁵⁸⁵ Eser boyunca sık sık ölüm düşüncesini tekrarlayan İlhan, tek bir yerde kadından bahsetmiştir. Bu kadın, şairin içinde bulunduğu gerilimden haberdar, onun en yakınındaki kişidir:

⁵⁸⁴ Attilâ İlhan, *Duvar*, ...s.132-140.

⁵⁸⁵ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,...s.143.

korkacak bir şey yok hesap tamam
sıram geldi mi hatta güleceğim
kendimi hazırladım biliyorum

....

aysel'in gölgesine saklandım
hep susamışım su içiyorum
geceler bitmiyor neden bitmiyor
uykumun arasında bekliyorum
aysel bütün gece gözünü kırpmıyor
el yordamıyla yokluyorum
kapıları karanlığa açılmış
avcunda diken diken şiirlerim⁵⁸⁶

Yukarıdaki şiirin devamı gibi olan *cehenneme dört bilet*'de şairin en yakınındaki kişiler arasında Aysel'de vardır. Önce tedirgin bir şekilde olacakları bekleyen Aysel, şiirin son bölümünde İlhan'ın yol arkadaşı, belki de suç ortağı gibi anılır:

gözleri dağılmış adamlar sanki biz
demokrat toni sanki ben ve ömer haybo
tabanca ağızlarında rezil aydınlığımız
üç çarpı ölüm koştuk rüzgâra doğru
aysel'in karanlığını silmek için üçümüz

....

lavabonun beyaz dişlerinde üç mavi jilet
simsiyah bir almanca plak domingo
sıfır bir sıfır bir buluşacağımız saat
demokrat toni ben aysel ve ömer haybo
dördümüz için cehenneme dört bilet⁵⁸⁷

27 Mayıs ülkücülerine adanan *yarının başlangıcı* 4. şiirinde, Türk halkının

⁵⁸⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.22.

⁵⁸⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s. 29.

topyekûn verdiği mücadeleden bahsedilir. İlhan, barış kazanmak adına savaşıp kadın ve erkek yığınlarına şu mısralarda yer vermiştir:

....

hem bir kere yalnızlık ne demek

bu kadar milyonla bir

haksızlığın ekmeğini paylaşırken

bu cehennem sofrasında kadın erkek

saçının her teli var ya her teli

saçının her telinde

milyonlarca yürek taşıırken

isimlerini bilerek bilmeyerek⁵⁸⁸

12 Mart sonrası karanlığının belirgin örnekleri arasında olan *mahûr*'u bir sabah radyoda dinlediği ağır ve kıyıcı haberlerin etkisiyle yazığının söyleyen İlhan'ın, bu eserin ikinci bölümü okunduğunda, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamından bahsettiği anlaşılır. İnsan ölümlerinin gündelik meseleler haline geldiği o günlerde, şair ve en yakınındaki kişi olan Müjgan derin bir üzüntü içindedir:

şenlik dağıldı bir acı yel kaldı bahçede yalnız

o mahûr beste çalar müjgân'la ben ağlarız

gitti dostlar şölen bitti ne eski heyecan ne hız

yalnız kederli yalnızlığımızda sıralı sırasız

o mahûr beste çalar müjgân'la ben ağlarız

bir yangın ormanından püskürmüş genç fidanlardı

güneşten ılık yontarlardı sert adamlardı

hoyrattı gülüşleri aydınlığı çalkalardı

gittiler akşam olmadan ortalık karardı

o mahûr beste çalar müjgân'la ben ağlarız⁵⁸⁹

⁵⁸⁸ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,...s.95.

⁵⁸⁹ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,...s.83.

3.1.4. Siyasi Yönden Hareketli Kadınlar

Attilâ İlhan, toplumculuk uğraşının getirdiği sorunları en sıcak şekliyle yaşamış bir şair olarak, yaşadığı dönemin insan manzaralarını en gerçekçi şekliyle vermiştir. Bu noktada, devir bunalımından bahsettiği şiirlerinin bazılarında, siyasi yönden hareketli kadınlar karşımıza çıkmaktadır. Bunların bir bölümü dünyadaki özgürlük savaşlarında yer alan kadınlardır; çoğu ülkemizin insanları olup, genelde siyasi fikirleri yüzünden işkence görmüş veya gözaltına alınmış kişilerdir.

İlhan, Paris seyahati esnasında M’Ba adında, Batı Afrika’lı bir kızla tanışır. Afrika milliyetçisi olan M’Ba, Paris’e tıp okumak üzerine gelmiş, bir kabile reisinin kızıdır. Milliyetçiliğini teşhir etmek adına saçlarını kazıtan ve desenli kıyafetler giyen bu kız meydan okumayı seven, her konuyu açıkça konuşabilen biridir ve ülkesine döndüğünde bağımsızlık savaşlarına katılmıştır.⁵⁹⁰

Ayrılık Sevdaya Dahil kitabındaki -2. m’ba şiiri doğrudan bu karakter için yazılmıştır:

....
 inanılmayacak kadar beyaz
 yamyam dişleri arasında
 mısır piposu
 yassı ve küt
 burun deliklerinden
 salkım salkım dumanlar
 ışık çakıntıları pırıl pırıl kafasında
 uyanır uyanmaz
 çünkü her sabah
 saçlarını usturayla kazıtıyor
 üstüne yoktur doğrusu
 otelin camdan terasında
 m’ba / başlı başına bir örgüt

⁵⁹⁰ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan’ı Dinledim*, 1.Baskı, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.201-202.

konuştuğu kim varsa

o dakika anti-emperyalist

o dakika afrika'ya kazandırıyor⁵⁹¹

*viyolonsel yalnızlığı*⁵⁹²'nda hem bizim hem de genel tarihin özgürlük ve devrimcilik mücadelelerinden bahseden Attilâ İlhan, şiirin son bölümünde, Cezayirli, oradaki kurtuluş komitasına mensup bir kadından söz eder:

....

karanlıkta çaktığım o son kibrit

meşveret gazetesini aydınlatıyor

uykularım kıvamsız çabucak dağılıyor

zincirini koparmış içimdeki it

sonra kürt mustafa divanharbında

ölüm gömleğimiz en padişah mor

bir kadın cezayir'de ud çalıyor

işlek bilekleri kurtuluş komitasında⁵⁹³

Rusya'nın, kendi nüfuz alanlarındaki ülkelere uyguladığı baskıcı tutuma göndermelerin yapıldığı *tele-foto* 1⁵⁹⁴ şiirinde, Rus bayrağını yakan bir kadın vardır:

....

sonra olga diye bir kızcağz

katedralin orda rus bayrağını yakan

pilsen olursa bira içiyor

bir hayli kiyef'de bulunmuş

ne anası var ne babası

dünyada yalnız

....

olga'nın yaşadığı tavan arası

daha ağustos'ta sonbahar

⁵⁹¹ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,...s.72-73.

⁵⁹² Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,...s.155.

⁵⁹³ Attilâ İlhan, *age.*, s.106.

⁵⁹⁴ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,...s.123-125.

camları usulca buz tutmuş
ne zaman dışarı baksan kar⁵⁹⁵

Yukarıdaki şiirler aynı damardan beslenen *tele-foto 4* şiirinde, gelişmiş dünyada, 20. yüzyılın son çeyreğine girerken yaşanan dramlardan bahsedilmektedir.⁵⁹⁶ İlhan, bu şiirlerde, bir metropol havasını vermeyi, bir yandan da okuyucuyu toplumsal bir içerikle buluşturmayı amaçlamıştır.⁵⁹⁷ Bu şiirin ilk bölümünde de Sovyet ajanı olabileceği düşünülen kimliği belirsiz bir kadından söz edilir:

emperyal sokak lambaları eski viyana'nın
mavi nilüferdir yüzer içinde akşamın
belki sovyet ajanı sarımtırak bir kadın
'hürriyet seçer' yangın çitirtileriyle⁵⁹⁸

sana ne yaptılar şiirinde, işkence sürecinden geçmiş bir genç kızın hikâyesi anlatılmaktadır:

o sabah mı çıkmıştın bir gün önce mi
bir bıçağın ağzında yürür gibiydin
demirlerin soğukluğu soluk dudaklarında
gözlerinde karanlığı dar hücrelerin
seni görür görmez özgürlüğümde utandım
söyle ne içersin çay mı kahve mi
çok değişmişsin birden tanıyamadım

sansaryan hanı yıllarından bu yana, genç kızlara, siyasal davranışlarından ötürü yapılan baskı ve işkence, beni çok etkilemiştir. bunda siyasallığın da dışında, barbarlığa yaklaşan bir öfke, altbilince itilmiş bilinmez hangi isteklerin dışı vuruşunu sezerim. başından böyle tutuklanmalar ve sorgular

⁵⁹⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.21-22.

⁵⁹⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.121.

⁵⁹⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.128.

⁵⁹⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.38.

geçmiş genç kızları hiç gördünüz mü? görünmez bir yerlerinden ‘kırılmış’ gibidirler, ne kadar sert, ne kadar inanmış olurlarsa olsunlar, artık ‘eski’ oldukları insan olamazlar. ‘sana ne yaptılar’ işte bunun şiiri.⁵⁹⁹

Attilâ İlhan, o dönem siyasi fikirleri yüzünden tutuklanan genç kızların dramını bu satırlarla anlatmaktadır. Şiir ilerledikçe onların “görünmez bir yerlerinden kırılmışlığı” anlatılmaya çalışılır:

saçların uzundu omuzlarına akardı
gönlümüz şenlenirdi sarışınlığından
onlar mı kestiler sen mi kısalttın
gülerdin içimize aylar doğardı
görünmez dağların arkasından
eski gülümsemeni beyhude ararım
....
kibritim yok demek cigaraya başladın
ellerin de titriyor bir şeyin mi var
böyle bir kız değildin sen eskiden
sana ne yaptılar sana ne yaptılar
kirpiklerin ıslanıyor durup dururken⁶⁰⁰

Siyasi baskılar ve beraberinde getirdiği toplumsal gerilimlerin, çoğu zaman insan ölümleriyle sonuçlandığı bir devirde, sonu belirsiz bir yaşam o dönem insanların hayat tarzı haline gelmiştir. Bu durumun konu edildiği şiirlerden biri olan *hadi, sen git...*’de fabrikalarda bildiri dağıtan genç kızlardan da bahsedilir:

....
çığlıklar atıyorum başkalarının ağzından çıkıyor
kumral kirpikli kızların fabrikalarda bildiri dağıtan
saçları yorgun sarı / üstüne kirli bir kar yağıyor
kalemi elime alsam benim yerime bir başkası yazıyor
belki bir işçi bıyıkları ağzına giren hiç görmediğim

⁵⁹⁹ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,...s.116.

⁶⁰⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.11-13.

ellerinde gizli bir titreme kalmış 12 mart'tan
deryaları devirse bir türlü sarhoş olamıyor⁶⁰¹

Attilâ İlhan'ın gündelik hayatta görüp etkilendiği kadınlardan hareketle yazdığı *ah*⁶⁰² şiirinde, işkence gören militan bir kızdaki bahsedilir. Sosyalist görüşte olan bu karakter maruz kaldığı muameleye rağmen davasına olan inancını sürdürür:

....

tavana asılmış sosyalist saçlarından
ah sabah sabah omuzları kan içinde
işkence sonrası genç bir kadın militan
yığınlar uğulduyor hummalı gençliğinde
adı bile çıkmamış dudaklarından
doğru yaşadığının sınıksız bilincinde⁶⁰³

Hangi partiden, hangi fraksiyondan olursa olsun, daha iyi bir dünya, daha haklı bir düzey idealiyle 'eyleme geçen' delikanlı oğlan ve kızların, o provokasyondan bu provokasyona çarpıp raydan çıkması, onları hem ideallerine hem halka yabancılaştırıyordu. (...) onca risk, onca özveri, onca alınteri ve çaba sonucunda, eylemlerinin bilançosu 'ağır kan kaybından' başka bir şey olmamıştı. Şiir bu saptamayı, hayır yenik ve umutsuz değil, dik ve onurlu bir ağıt düzeni ve atmosferinde yapıyor.⁶⁰⁴

Yukarıda çıkış noktası anlatılan *ağır kan kaybı* şiirinde, aynı fikirleri farklı ideolojilerle savunan insanların yol arkadaşlığından bahsedilmiştir:

biz yalnızlıktan doğduk o dağdağalı suda
biz yani erdoğan ayşenur ali ve ahmet
birkaç litre kan bir hayli kemik epeyce korku
sanki bir tesbih koptu tane tane savrulduk
köy köy bucak bucak memleket memleket

⁶⁰¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.28.

⁶⁰² Attilâ İlhan, *age.*, s.128.

⁶⁰³ Attilâ İlhan, *age.*, s.44.

⁶⁰⁴ Attilâ İlhan, *Korkunun Kralığı*,...s.116.

yani afyon adilcevaz akçadağ turgutlu
birkaç litre kan bir hayli kemik epeyce korku⁶⁰⁵

-2. *acı mavi bir kız...* şiirinde, siyasi fikri sebebiyle suçlu bulunan bir genç kızın hikâyesinden söz edilir:

....

acı mavi bir kızcağz ağzı tütün ve sarı
burun deliklerinde kalın duman sarmalı
sâbika kaydı varmış nereden sormalıyız
doğumu alaşehir manisa'dan olmalı
kalabalığa doğranmış derinlemesine yalnız
bildiri dağıtırken sokakta tutuklamışlar⁶⁰⁶

Attilâ İlhan “*aranıyor*” şiirinde kendiyle aynı görüşte ve tavırda olan bir kadından bahseder. Bazı mısralarda ona karşı özel duygular beslediği sezilse de, ikili, daha çok bir yol arkadaşlığı içindedir:

....

biter mi hiç insanın kendine soracakları
hâlâ o kız mısın herkese meydan okumuş
afişlemeye giden kalkıp her sabah erken
fakültede tutuklanmış sınav çıkışı ansızın
dağdağalı yılların biz kayıp çocukları
aşkımız sabika kaydı gençliğimiz uçurulmuş

....

düşünme yakalanırsak olacakları
farkına varmasınlar arandığımızın⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.27-28.

⁶⁰⁶ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,....s.29.

⁶⁰⁷ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,....s.50.

4. BÖLÜM

4.1. Cinsellik

1960'lı yıllardan başlayarak Batı dünyasında, cinsellik ile ilgili geleneksel ve dinsel kavramları sorgulayan, bu kurallara karşı çıkan yeni, sosyal bir hareket belirir.

İlk baskısını 1974 yılında yaptığı Cinsel Devrim kitabında, Wilhelm Reich, cinsel yaşam koşullarında köklü değişikliklere gidilmesi gerektiğini söyler. Yeni akılcılık döneminde, Orta Çağ'dan kalma güçlü artıklar temizlenmelidir. *Yaşamakta olduğumuz şey, gerçek ve köklü bir kültürel yaşam devrimidir. (...) İnsan denen hayvanın duyuları, yaşama işlevleri alanında, binlerce yıllık uykularından uyanmakta. Yaşamımızdaki devrim sevisel, toplumsal ve iktisadi varoluşlarımızın temelini etkilemekte. Yeni dünyada değişen kavramlardan birinin de cinsellik olduğunu belirten Reich'e göre, artık bu konuya daha akılcı yaklaşılmalı gerekir.*⁶⁰⁸

1949 senesinde ilk Paris yolculuğuna çıkan Attilâ İlhan, orada sanat ve dünya görüşünde köklü değişikliklere yol açacak teorik okumalar yapar, cinsel yaşam üzerine kitaplar okur.⁶⁰⁹ O süreçte, dünyada kopan cinsel devrim fırtınasından haberdar olup, yakın dostu Margot sayesinde pek çok marjinal çevreye girer.

Yıl 1949. Paris'e ilk gidişim. Oraya inanmış bir Marksist olarak gittim. Savaş sonrası: Komünistler çok güçlü! Bu yüzden arkadaşlarım, diğer çevrelere hor bakıyor. Ben meraklıyım ya, olmadık yerleri kurcalıyorum onlardan gizli. Troçkistlerin çevresine girdim, tartışmaya başladım: Anarşistleri merak ettim, onların federasyonuna gittim, konuştum. Bir tesadüf sonucu "Hangi Seks"te anlattığım Margot'yu tanıdım. Onun vasıtasıyla kadın eşcinsellerin dünyasına girdim. Bunlar bende, şok üstüne şok yapıyordu...⁶¹⁰

⁶⁰⁸ Wilhelm Reich, *Cinsel Devrim*, 5. Baskı, Payel Yayınları, Ocak 1995, s.19-20.

⁶⁰⁹ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan'ı Dinledim*, 1. Baskı, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.126-127

⁶¹⁰ Sema Özher, *Kaptan'ın Aynasından Yansıyanlar Romancı Yönüyle Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Mart 2010 İstanbul, s.28.

Türkiye'ye döndüğünde bu konuyu gündeme getiren yazılar yazar. 1974'de, *Türk Kadınları Neredesiniz?* başlıklı yazısında dünya genelinde, özellikle kadınlar arasındaki bu hareketlenmeden bahseder. Bilinçli bir kafayla yazılan kitaplar ve kurulan dernekler, bu meseleyi bir ideoloji haline getirmiştir. Erkek egemen düzenden şikayet eden kadınlar, iş ve ev hayatında sömürdüklerini, uygarlık haklarından yeterince yararlanamadıklarını belirtip vücutlarına kendi istekleri göre tesahip etme hakkını, cinsel yönden en az erkekler kadar serbest olabilmeyi ve işte erkek meslektaşlarıyla aynı sorumlukları almayı talep etmektedirler. Daha doğrusu teoride mevcut olan bu hakların pratikte uygulanmasını istemektedirler.⁶¹¹

Attilâ İlhan, toplumsal gerçekçi bir şair olarak cinselliğe (iç ve dış sorunları, kaymaları, çeşitlenmeleri vb.) yer verdiği eserleri sebebiyle, çeşitli sanat çevrelerinde tepkiyle karşılanmış, türlü suçlamalara uğramıştır. “Milli ve manevi değerlere bağlı toplumumuzda, işlerin hiç de onun anlattığı çerçeve içinde gelişmediğini” vurgulayan bu çevrelerin, Batı'da büyük ses getiren “cinsel devrim”den habersiz olduğunu söyleyen İlhan, cinselliğin feminizm hareketiyle birleştiği 80’li yıllardan itibaren gündemin neredeyse birinci maddesi haline geldiğini belirtir. (...) böylece gördük ki, cinselliğin sorun bile olmadığını söyledikleri Türk toplumunda, “travestilik’ten eşcinselliğin bilmem kaç çeşidine; teşhircilikten, sadistlikten, mazohistlikten, grup halinde sevişmeye kadar, akla gelebilecek her türden cinsel “sorun” mevcuttur; hâttâ hayatını münhasıran bunlar üzerine kurmuş, sürü sepet insan yaşamaktadır.”⁶¹²

Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*, *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler* ve *Hangi Seks* kitaplarında, cinsel devrimden; kadının tarihsel süreçteki değişiminden ve farklı cinsel eğilimlerden bahseder. Tüm bu meseleleri akılcı bir düzlemde ele alıp, sorun olarak görülen şeyleri çözmek adına çeşitli tekliflerde bulunur. Pek çok konuda modern dünyanın gerisinde kaldığımızı belirterek, cinselliği inkâr

⁶¹¹ Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*, 1.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2005 İstanbul, s.19-20.

⁶¹² Attilâ İlhan, *age.*, s.224,225.

etmenin, beraberinde yeni sorunlar getirdiğini, bunun da cemiyeti doğrudan ilgilendiren bir mesele olduğunu söyler. İlhan, düz yazılarında derinlemesine irdelediği bu konuya şiirlerinde de yer vermiştir. Kadının tüketici konumdan üretici konuma geçmesiyle görünüşü ve tavırlarındaki değişim, şairin “insanın diyalektiği” olarak değerlendirdiği farklı cinsel eğilimler, erotik şiir denemeleri, cinselliğe bağlı şiddet eğilimleri ve tüm bunların dışında, kadının maddi varlığıyla öne çıktığı şiirler, bu başlık altında inceleyeceğimiz konulardır.

4.1.1. Maddi Varlığıyla Duyumsanan Kadınlar

Attilâ İlhan’a göre toplumsal gerçekçi tutum; bireyi evren/doğa/toplum çerçevesi içinde ele almayı, onun her üçüyle de diyalektik ilişkiler içinde olduğunu düşünmeyi gerektirir. (...) *Bununla yetinmem ama, bireyi insan yapan özgül/specifique nitelikleri vardır ki, bunlar biyolojik olarak doğasal yapısından (yaşama içgüdüsü, üreme içgüdüsü vs) aynı zamanda toplumsal/sınıfsal çatışma sürecinin kişiliğine yansımalarından gelir, onları da vermeliyim ki anlattığım birey bir piyon olarak kalmasın, bir insan olarak canlansın.* Burada yapmak istediği şeyin bireyin bünyesindeki karışıklıkların, cemiyete olan etkisini vermek olduğunu belirten şair⁶¹³, tüm eserlerinde olduğu gibi şiirlerini de bu hassasiyetle oluşturmuştur.

İlhan, gerek mizacı ve şairane tavrı, gerekse yukarıda belirttiği sanat görüşü doğrultusunda, bazı şiirlerinde kadının maddi varlığından ve fiziksel yaklaşma durumundan bahseder. Önceleri, yani 40’lı yılların sonuyla 50’li yıllarda bazı cinsel, hatta erotik şiirler yazdığını belirten şair, bunları ilkel bir kaygıyla sakladığını ve kimseye okutmadığını söyler.⁶¹⁴ Fakat sonrasında şiir alanını genişleterek insana dair meselelerin tümüyle ilgilenmiştir. Ona göre çağdaş

⁶¹³ Attilâ İlhan, “ “Kaçamak” Bireycilik Modasına Dikkat” , *Yazko Edebiyat*, Cilt:1, Sayı:1, Kasım 1980, s.52-53.

⁶¹⁴ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*,...s.86-87.

sanatın içinde cinsellik de vardır ve sanatçı bu konuya estetik bir kaygıyla yaklaşır, eserini verirken ifade ve fikir özgürlüğünden yararlanır.⁶¹⁵

Sonuç olarak biz, bu başlık altında inceleyeceğimiz eserlerde; tensel anlamda kadına duyulan özlem, kadın ve erkeğin birliktelik anından ve kadın bedeni üzerinden yapılan benzetmelerden bahsedeceğiz.

ıssızlığın çılgılığı, Sait Faik'in bir hikâyesinde işlediği, vitrindeki bal mumu manken kıza aşık olan bir adamın dramından hareketle yazılmıştır. Anadolu erkeklerinin İstanbul'a ilk gelişlerinde bu cansız mankenlere dalgın ve hayran bir şekilde bakarlar. Eserin temelinde işlenen konu, o insanların yalnızlığı ve kadınsızlığıdır.⁶¹⁶

cam ipliğinden sıkı dokunmuştur
kristal vitrindeki bu loş kadın
soğuk tenhaliğinde kaşları alnının
ince bir hayretle sanki donmuştur
yansımaları sokağa vurmuştur
kafasındaki müstehcen dazlaklığın
sedef boşluğunda aralık ağzının
sevişmelere çağrısı korkunçtur

taşralı bir "köpek" buna tutulmuştur
simsiyah bir ünlem önünde camların
her gece jilette kazıyamadığım⁶¹⁷

Şairin kadınsızlık durumunu anlattığı bir başka eseri *ibrahim'in yıldızı* şiirindeki kahraman, Konya'nın Ilgın ilçesinde gördüğü bir çobandır⁶¹⁸:

....

⁶¹⁵ Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*,s.176.

⁶¹⁶ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*, ...s.114.

⁶¹⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.19.

⁶¹⁸ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*,s.86-87.

bir karpuz kırmış bir somun bölmüş ibrahim
 firari göklerin dibinde ürkek delimsirek ve yalnızdır
 namaza durmuş gibi ellerini dizlerinin üstüne bırakmış
 bir kadın koynundaymış gibi dindar

....

ibrahim mağlup
 ağlıyor
 mağlup bir allahmış gibi inkâr edilmiş gibi
 kapkara kadınsızlığının ve zencefil bozkırın ortalık yerinde⁶¹⁹

Attilâ İlhan, insan tarifinde cinselliğin büyük bir rolü olduğunu söyler. (...) *cinsellik beni, öteki beşeri şeyler kadar ilgilendiriyor; en az ötekilerine verdiğim önemi ona da veriyorum* diyen şair, cinselliğinden soyutlanmış bir bireyin kısmen “hadım” edildiğini ve bu tiplerden olağan ve sağlıklı davranışların beklenemeyeceğini belirterek “hadım” sanatı yapmak istemez.⁶²⁰

karanlığın tadı şiirinin son bölümünde, özel yaşamında ilgi görmeyen kadınların dramından bahsedilir:

....

evde kalmış kızlar mı elli bir numaralı otobüsteler hep
 tertemiz camları kirletiyor ümitsiz vinylex kılıkları
 esniyorlar terli erkek göğüslerine doğru
 ne kadar esniyorlar yalnız yalnız ve dudak boyası tadında
 hiç kimse anlamıyor ne kadar iri göğüsleri olduğunu
 hiç kimse dönüp bir kerecik olsun suratlarına bakmıyor⁶²¹

Attilâ İlhan’ın Paris seyahatinde gördüğü manzaralardan izler taşıyan -3. *place clichy* şiirinde kimliği belirsiz bir çiftin beraberliğinden söz edilir:

....

⁶¹⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.53-55.

⁶²⁰ “Attilâ İlhan’la Her Şey Üstüne”, *Hürriyet Gösteri*, Cilt:3, Sayı:33, s.38.

⁶²¹ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,....s.44.

yalnızlıklarını eklediler uç uca
 otellerden bir otel sabaha karşı
 gare de l'est'de neonların dilsiz telaşı
 kız sevmekten yorgun oğlan bulmaca
 marsilya'dan yazar bir arkadaşı
 haydutluğuna çağırır gündüz gece⁶²²

Attilâ İlhan'ın sinemaya olan ilgisi, onun bir dönem Yeşilçam çevresine girmesine neden olur. Türk sineması için pek çok senaryo yazmasına rağmen, bu alandan hayal kırıklığıyla ayrılmıştır. *artı sonsuz* şiirinde, sinemada umduğu estetik uğraşı ve boşalmayı alamayan bir sanatçının bunu şiir alanında sarf etme çabası görülür. Şiiri besleyen bir başka damar ise İlhan'ın yolculuk isteği ve Avrupa çağrışımlarıdır.⁶²³ Eserin ilk iki bölümünde şairin içinde bulunduğu, onda olumsuz bir ruh hali yaratan fiziksel yakınlaşmalardan bahsedilir:

yağmurun yerden göğe yağdığı
 bu gece yasak bölgedeyim
 büyük çingenelerin çaldığı
 kaçak silahların içindeyim
 sevişmek kapısının kapandığı

bir nabız yoklar ki daima
 hızlı bir nabız yoklar elim
 öpüştüklerim hırsızlama
 çirkin bir ağızda dişlerim
 bir bıçak değer dudağıma⁶²⁴

İlhan, *çiftin çifte yalnızlığı* şiirinde, ilgi duyduğu kadınla yaşadığı birlikteliği anlatırken, karşısındaki kadını tensel boyutta ele alır:

....

⁶²² Attilâ İlhan, *age.*, s.15.

⁶²³ Attilâ İlhan, *age.* s.108.

⁶²⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.39.

asansörde küf kokusu koridor kimsesiz
 kimliğimiz yakışmıyor başkasını denedik
 ben dolu tabancayım o dalgalı bir deniz
 camlar sabah oluyor bütün gece seviştik
 hâlâ duman tütüyor kalçalarından⁶²⁵

Attilâ İlhan'a göre gerçek aşk, uzaktan uzağa yaşanan, olağan bir ilişki sürecinin rutinlerinde boğulmayan şeydir. Bu bağlamda *nefesler* -6. şiirinde, erkek ve kadının bir araya geldikleri andaki mutluluğun geçici ve yüzeysel olduğunu belirtir:

....
 tutkuyla ıslandılar
 kim varsa kadın erkek
 yıldırım düştü yandılar
 gürültüyle sevişerek
 çoğalıyoruz sandılar
 yalnızlığa eksilerek⁶²⁶

Adından da anlaşılacağı gibi yolculuk halinin anlatıldığı *kurtalan treni*'ne *gazel* şiirinde, bir asker tarafından kurulan kadın hayali vardır:

....
 içkiye dalmış bir subay yok bir kadınla öpüşür
 karısı süheylâ hanım mı hâlâ okşayıp durduğu
 çünkü beykoz'da bırakmış siirt'te hayat müşküldür⁶²⁷

Attilâ İlhan'a göre cinsellik ve bu konudaki türlü alışkanlıklar ve eğilimler insanlık tarihinin başlangıcından beri vardır. Bu bağlamda bazı şiirlerinde geleneksel Osmanlı hayatından da kesitler vermiş, eski kültürde yaşanan ilişkilerden bahsetmiştir. *çerkes halayıklar balladı* da bu eserlerden biridir:

⁶²⁵ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,... s.52.

⁶²⁶ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,....s.69.

⁶²⁷ Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzn*,....s.19.

çerkes halayıklar burunlu mütehakkim
 nargileye yatmış haremde duman
 bir gölgeyle sevişirler anlaşılmaz kim
 belki sultan murad belli sarığından
 belki kadın efendi menevişli yeşim⁶²⁸

Osmanlı'da kadın köle ya da cariye olan halayıklar, milliyeti farklı olan kadın ve kızlardır. Yukarıdaki dizelerde de onların bulundukları yer olan haremde eğlence ortamından ve bu kadınların yakınlık içinde olduğu kişilerden bahsedilmiştir. İlhan'a göre eski kültürümüzde ve Osmanlı saraylarında türlü cinsel çeşitlilikler bulunmaktadır ve şiirin son iki dizesinde bu duruma gönderme yapılır.

sonra o güller şiirinin ilk bölümünde sezdirilen şey kadın cinselliğidir:

sonra o güller
 ay ışığında
 bilinmez hangi acıların kanattığı
 sonra o saklı kokular
 yapışkan ıslak ve dişi
 insanı tepeden tırnağa
 ter içinde bırakarak⁶²⁹

İlhan'ın romantik bir tavırla kaleme aldığı 6. *hayal kurmak* şiirinde, kadın bedeni üzerinden yapılan benzetme aşağıdaki gibidir:

....
 alnımızın üstünde sakız gibi bir gök
 hava durgun
 yaprak kımıldamıyor
 deniz harikulade mavi ve harikulade güzel

⁶²⁸ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,s.16.

⁶²⁹ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,s.87.

boşlukta köpük gibi mavimsi deniz kuşları
dalgalar yumuşak bir kadın göğsü kadar
ve güneşten ısınmış kumsalda çakıl taşları⁶³⁰

lili marlen şiirinde, kendilerini kadın şehvetiyle karanlığa veren kişilerden bahsedilir:

....
el elameyn el ageyla ve tobruk
kendilerini bir kadın şehvetiyle karanlığa vermiş
sevgilim aşkımızla ve silahlarımızla durduk
senin siyah gözlerinde⁶³¹

İlhan'ın Beyoğlu boheminin etkisi ve girdiği sinema çevresiyle beraber yaşam ekseninin gelişmesi, beraberinde getirdiği türlü çağrışımlarla *cinnet çarşısı* bölümündeki şiirleri yazmasını sağlamıştır.⁶³² Bu bölüm şiirlerinden olan -2. *rock'n'rol köpekleri*'nde kimliği belirsiz bir kadın karşımıza çıkar. Şair yine karşısındaki kadını tensel boyutta ele alır:

....
hadi sen de gel viyolonsel gibi çök yanıma
mavi beyaz bir ruj aksın dudaklarından
salem cıgaraları aksın tebeşir beyazı
roc'n'roll köpekleri bir üç beş akşamıma
hadi sen de gel tak en uzun kirpiklerini
alnından bitmesin kaşların gri çekilmiş
iki büyük parabellum unuttuğum memelerin
hadi sen de gel viyolonsel gibi çök yanıma
yeşilköy'de bırakıp fransız güzelliğini
on bir buçuk dolarını ve yarım ingilizceni⁶³³

⁶³⁰ Attilâ İlhan, *Duvar*,...s.105.

⁶³¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.149.

⁶³² Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,...s.128.

⁶³³ Attilâ İlhan, *age.*, s.60.

liman 1 şiirinde de yüzeysel şekilde bahsedilen kadın, şair tarafından maddî varlığıyla duyumsanır:

....

ellerim memelerinde kaldı yoksul türkân'ın
türkân'ı görmeyin türkân'ı köpekler gibi pişman
ben ismimi kaybetmişim yazdığım her şey yarım
halic'te yaşlı bir şileb ağladı ben ağladım⁶³⁴

Attilâ İlhan, *bursa'dan yaylımateş*⁶³⁵ şiirinde, ülkenin çaresizliğine karşın gençlerin yalnızca sporla, içkiyle, kadınla ve sinemayla oyalanmasını eleştirir:

....

gençler demiş bütün ümmid-i vatan sizdedir
lâkin bir hayli dem geçmiş fikret öleli
yine günler takvimlerde harab takvimlerde sefil
âlem yine ol âlem devran yine ol devran
bir esmiş pir esmiş başımızdan kavak yelleri
biz genciz kahveler meyhaneler şahit
kanımız kararmış avuçlarımızda kadın memeleri
dilimizde ucuz şarkılar beynimizde kilit⁶³⁶

-3. *karantina'lı despina* şiirinde dişi özellikleri ön plana çıkan bir kadının diğer erkeklerle birlikteliği anlatılır:

bir gül takıp da sevdâlı her gece saçlarına
çıktı mı deprem sanırdın 'kara kız' kantosuna
titreşir kadehler camlar kırılır alkışlardan
muammer bey'in gözdesi karantina'lı despina

....

işgal altüst etti nasıl da izmir'de her şeyi

⁶³⁴ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,s.23.

⁶³⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.164.

⁶³⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.108.

öğrendi kullanmasını despina bu yanlış geceyi
körfez'de parıldayan yunan zırhlılarına karşı
miralay zarifu'yla ispilandit palas'ta sevişmeyi⁶³⁷

tutanak 3'de, özellikleri anlatılan kadınlar, fiziksel cazibeleri yüksek kişilerdir:

kayısı olgunluğundadır dağılır ağızda tadı
ıslak yoğunluklarıyla dili damağı zorlayarak
dudakları özgürlükte ısırılmış kadınların

hiç olmadıkları halde karanlıkta vardırırlar
gizli saçlarımızı dudaklarına değer alnımızı süpürür
kasıklarımızda bir sancı işlek kalçalarından⁶³⁸

3 şöyle rivayet ederler kim... şiirinde, Osmanlı hayatında meslekleri güzel dans edip insanları eğlendirmek olan çengiler, onların fiziksel güzellikleri ve o devrin zevk ve eğlence meclisi anlatılmaktadır:

....

yaldızlı ve titrek
yankılarla zenginleşerek
uçurur zil sesleri parmak uçlarından
memeleri üryan eflatun çengilerin
ağızları gül goncası
kalçaları şimşek
her akşam böyle bir 'hünkâr sofrası'
sieber 'paşa'nın 'müstesna' haremindedir⁶³⁹

Eski kültürdeki çengilerden ve onların yer aldığı eğlence meclisinden

⁶³⁷ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*, ...s.90.

⁶³⁸ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*, ...s.108.

⁶³⁹ Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*, ...s.91.

bahsedilen bir başka şiir *kim arar kim sorar*'da bu kadınların maddî anlamdaki varlığı anlatılır:

....

çil çil

yıldızlara karıştırdı ziller

kadehler dağılır gümüş karanlığına

gelmiş bütün ihtişamıyla incesaz

salkımsöğütlerin altına

havuzbaşlarında hızlı ve üryân

ceylân gözlü çengiler

bir başka zamandı bir başka

mekân⁶⁴⁰

4.1.2. Cinsel Eğilimleri Farklı Bireyler

Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*'nda kadının tarihsel süreçteki konumundan bahseder. Feodal toplum (ümmeet toplumu), 'büyük aile' toplumu olup, üretim hâlâ aile düzeyindedir. Erkekler dış dünyada üretici, kadınlar da ev içi görevlerden sorumlu tüketici birey rolündedir. Kapitalist toplum, hem üretici hem de tüketici boyuttaki insan sayısını fazlaştırmak için 'büyük aile'yi dağıtarak kadını da üretim çarkına sokmuştur. Bu süreçte yüzyıllardır süregelen geleneksel aile modeli (yalnızca kadın ve erkek değil akrabalarından da oluşan geniş aile) küçülerek, 'hücreleştirilmiş' ve küçük 'tüketim birimleri' (yalnızca kadın ve erkekten oluşan aile) haline getirilmiştir. Dış dünyada erkekle aynı sorumlulukları alan kadın, ekonomik bağımsızlığını elde etmiş ve böylece aile içindeki dengeler de köklü değişikliklere uğramıştır. İlhan'a göre "cinsel devrim" denilen çalkantılı sürecin ve kadın hakları sorununun temelinde yatan en önemli dinamik budur.⁶⁴¹

⁶⁴⁰ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*, ...s.39.

⁶⁴¹ Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*,s.46.

Endüstri sonrası toplumunda, modern hayat içinde karşımıza çıkan iki kadın tipi vardır. Bunlardan ilki “üretici” konumdaki; gündelik hayat içinde erkeklerle aynı sorumlulukları alan ve maddî bağımsızlığını elinde bulunduran kadındır. Yaşadığı üretim koşulları onu, giyim kuşamından biyolojik görüntüsüne kadar “erkeğe” doğru kaydırırken bir yandan da davranışlarına bir erkek serbestliği getirmektedir. “Tüketici” kadınsa bunun tam tersine dişiliğe meyleden, dahası kozmetik ve konfeksiyon endüstrisinin, bunun yanında estetik cerrahinin belirli bir standarda soktuğu “cinsel obje”, “seks yıldızlığı” görüntüsüne kayan kadındır. Liberal toplum medyalarınca övülüp propagandaları yapılan bu iki kadın tipi, toplum genelinde garip sonuçlar ve farklı beklentiler doğurmuştur. Öyle ki “ev kadını / zevce” tipinden “erkekliğe” yönelen üretici kadınlar, erkeklerin gözündeki dişi yanlarını kaybetmişler, “ev kadını / zevce” tipinden “dişiliğe” yönelen tüketici kadınlarsa, ilk sınıftaki kadınlar tarafından ya nefretle, ya da erkek edasıyla aşırı hayranlıkla karşılanmıştır. İlhan’a göre tüm bu gelişmeler, çağdaş lezbiyenliği besleyen durumlar arasındadır.⁶⁴²

20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan “cinsel devrim” olayının nasıl gelişeceğini, beraberinde neler getireceğinin belirsiz olduğunu söyleyen şair, (...) *21. yüzyılda ailenin eski aile, aşkın eski aşk, sevişmenin eski sevişme olmayacağı kesin gibi görünüyor. Kimbilir, belki erkek ve dişi kavramları bile, farklı algılanıp yorumlanacak!* der.⁶⁴³

Attilâ İlhan’ın cinselliğe her yönüyle yer verdiği eserleri, devrindeki pek çok toplumcu sanatçıyla ters düşmesine neden olmuştur. Şair, aynı sanat görüşünü paylaştığı kişilerce eleştirilmeyi, onların dünyadan habersiz olmalarıyla açıklar. Onlara sosyalizm hareketinin artık kadınların ekonomik ve cinsel sömürüden kurtulmalarıyla özdeşleştiğini ve cinsel özgürlükler ile kadın hakları konusunun o dönem dünyadaki ilk gündem maddesi olduğunu hatırlatır.⁶⁴⁴

⁶⁴² Attilâ İlhan, *age.*, s.214-215.

⁶⁴³ Attilâ İlhan, *age.*, s.240.

⁶⁴⁴ Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Mart 1993, s.134-136.

İlhan'ın taraf olduğu Marksist estetikte, birey sabit şey değildir ve “Her şey değişimdir” düşüncesi toplumcu estetiğin ilk kuralıdır. Diyalektiğinde buradan doğduğunu belirten şair, bu bağlamda bireyin de doğadaki her şey gibi bir karşıtlık sistemi içinde olduğunu söyler. Yani kadının içinde erkeklik, erkeğin içinde de kadınlık dürtüsü vardır ve bunlar değişken, hormonal durumlardır. İlhan'a göre toplumcu sanatçının görevi bireyi içinde yaşadığı şartlarla yazmaktır. Çünkü onun her bunalımı ve her çelişkisi doğrudan cemiyeti ilgilendiren ve etkileyen bir meseledir.⁶⁴⁵

*Oysa cinselliğe eğilişim de, tıpkı sosyalistliğe ya da batıcılığa eğilişim kadar, insanı, özellikle çağdaş insanı anlayabilmek isteğimden doğuyor. (...) Olguları, olayların gelişmesini, insanlarını ve cinsel çelişkilerini elimden geldiğince nesnel olarak belirtmeye uğraştım. Bunda bir genellemeye varmak, bir yargı çıkarmak okuyan herkesin hoşgörü yeteneğine, bilgisine ve imgelem gücüne kalıyor.*⁶⁴⁶ diyen şair, kendini müstehcen bir yazar olarak görmez ve eserlerinde cinselliğe de olması gerektiği kadar yer verdiğini söyler.

Attilâ İlhan, tüm bu meseleleri düz yazılarında çeşitli başlıklar altında ele almış; cinsel çeşitliliğin insanlık tarihinin başlangıcından beri var olduğunu, hatta bu eğilimlerin menşenin İran ve Anadolu olduğunu söylemiştir. Bu coğrafyaların, insana dair farklı cinsel eğilimlere bir yaşam alanı bıraktığını belirtmiştir. Cinsel devrim her ne kadar Batı'da belirmiş olsa da, orada yaşanan sürecin doğrudan örnek alınmasına gerek yoktur. Zira başlangıçta büyük bir bilinçle başlayan bu hareket, zamanla beraberinde yeni tehlikeler getirmiştir ve ülkemiz her konuda olduğu gibi, Batı'nın bu konuya eğilişini de taklit etmeye başlamıştır.⁶⁴⁷ Kadın haklarının kadın faşizmine dönmesi, cinsel sapmaların giderek popülerleştirilmesi ve özendirici boyuta getirilmesi, çağdaş insanın dikkatini cinselliğe ve türlü eğilimlere verecek ve böylece hafızasını uyuşturacaktır. İlhan'ın insan cinselliği ve cinsel azınlıklar konusundaki teklifi, ülkemizde de bu konunun sesli şekilde

⁶⁴⁵ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, 2001, s.225.

⁶⁴⁶ Attilâ İlhan, *Hangi Seks*,s.235-236.

⁶⁴⁷ Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*,s.264.

konusulmasıdır.⁶⁴⁸ Cinselliğin ve cinsel çeşitliliklerin inkârı, durumu daha karmaşık bir hale getirmektedir ve yeni nesillerin sağlıklı şekilde yetişmesi için, mâkul dozda cinsellik eğitimi almaları lazımdır. Bununla beraber cinsel tercihi farklı bireylere yaşam alanının verilmemesi, onların sorunlarının görmezden gelinmesi, gece hayatına ve eğlence endüstrisine mahkum olmalarına neden olur. Bu konuyu propagandaya dönüştürmeden, sağduyulu bir yaklaşımla irdelemek gerekmektedir.⁶⁴⁹ İlhan'ın cinsel devrimle iç içe giren kadın hakları konusunda da özgün fikirleri vardır ve Türk kadını, yeni dünya düzeni içinde en doğru yere oturtmaya çalışır. Kadını, ulusal kimliği ve yetiştiği kültür etrafında modernleştirmek istemiş, Türk aile yapısına zarar vermeden ilerlemeyi teklif etmiştir.⁶⁵⁰ Bu noktada erkekte kadın hassasiyetini, kadından da erkek cesaretini ve gücünü göstermesini bekler.⁶⁵¹ Önceleri yalnızca kadın haklarını korumak ve bunu gündelik hayata oturtmak olarak beliren feminizm hareketinin, kadın üstünlüğü fikrine dönüşmesi, İlhan'ı rahatsız eden meselelerden biridir ve kadında bu aşırılığı görmek istemez.⁶⁵² Onun ideal tipi kendi haklarından haberdar ve bunu yeri geldiğinde savunabilen, iş hayatında varlığını kabul ettirmek için erkleşmemiş, dişi özelliğini muhafaza eden, kendini aile kurumundan ve anne kimliğinden soyutlamamış biridir.⁶⁵³ Kadınların geleneksel hayattaki edilgen durumlarını kırmak adına art arda hamleler yaptığı zaman diliminde, aşırıya kaçan her eğilimin beraberinde hem erkeği hem de kadını mutsuz edecek ve türlü yeni alışkanlıklara sebep olacağını uyarısını yapar.⁶⁵⁴

*Cinsellik de son derece karmaşık, "itibârî" deşilmediğinden cerahatlanmış bir yaşam alanı, ayrıca bir ilim; onun her değer ölçüleri, mantığı ve işleyişi de kendine göre*⁶⁵⁵ diyen şair, *Elde Var Hüzün* ve *Böyle Bir Sevmek* kitaplarının belli bölümlerini doğrudan bu konuya ayırmıştır. İlhan'ın şiir kahramanları arasında kadınlaşan erkekler, erkleşen kadınlar ve trans bireyler vardır. Bunlar bazen

⁶⁴⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.55-56.

⁶⁴⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.234.

⁶⁵⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.98.

⁶⁵¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.114-115.

⁶⁵² Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s.49.

⁶⁵³ Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*,s.259.

⁶⁵⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.242.

⁶⁵⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.152.

eser içinde yüzeysel şekilde belirip kaybolurken, bazen de eserin tamamında hikayesi anlatılan kişilerdir.

4.1.2.1. Hem Erkek Hem Kadın Olanlar

Attilâ İlhan, kadın eşcinselliği meselesine ciddi şekilde Paris seyahati sırasında eğildiğini söylese de, erken yaşta okuduğu kitaplar ve aile çevresinde tanık olduğu tipler sayesinde erken yaşta, bu konu hakkında fikir sahibi olmuştur. *Bizim ailenin bir rahatlığı vardı. Ben Aka Gündüz'ü okuyunca, anneme söyledim; bu romanda böyle bir şey okudum falan. Annem, "Aaa, çocuğum, burada zurefalık çok yaygın bir şeydir," dedi, ondan sonra tanıdığı zurefaları sıraladı; şu hanım öyledir, şu hanım da, bu hanım da...* Bu kadınların çoğu tavır olarak sert ve erkeksi bir mizaca sahiptir ve görünüşte de kadından çok erkeğe benzeyen kişilerdir. Margot'yu tanıyana kadar erkekleşmiş kadın profilini bu çerçeveden tanımış olan İlhan, işin en somut haline onda ve onun yaşam tarzında tanıklık etmiştir. Eğilimini büyük bir rahatlıkla dışa vuran, hiçbir kompleksi olmayan, bundan rahatsızlık duymayan bir kadın olan Margot, şairin düşünce sisteminde, sanat duygusunda ve dünyaya bakışında büyük bir etki yaratmıştır. Margot'un hayat tarzına günü gününe şahit olan İlhan, önceleri ona itici ve sapıkça gelen marjinal yaşam tarzının, istendiği takdirde kendi sınırları içinde, hatta "ahlakî" olarak yaşanabileceği kanısına varmıştır.⁶⁵⁶

Attilâ İlhan, edebiyata başlarken kendini Türk halkına, işçi sınıfına karşı sorumlu hissetmiştir. Eserlerinde gerçek hayatın içinden her tipe yer verdiği için, birtakım marjinaler tarafından benimsendiğinde, bu duruma tepki göstererek onları yönlendirmeye çalışmıştır. İlhan'ın şiirleri dışında romanlarında ve senaryolarında da kendilerine yer bulan bu kitle, şair tarafından eleştirel bir tutumla ele alınmış ve arka planda "Böyle olmamak, öyle olmak" mesajı verilmiştir.⁶⁵⁷

⁶⁵⁶ Selim İleri, *nâm-ı diğer kaptan Attilâ İlhan'ı Dinledim*, 1.Baskı, Kültür Yayınları, Mart 2002 İstanbul, s.114-118.

⁶⁵⁷ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, 2001, s.30-31.

İlhan'ın cinsel çeşitliliğe bakışındaki pek çok detayı, onun düzyazılarından öğrenmekteyiz. Bu konuyu şiirde ele alışı, hayatın içinden bir karakteri veya durumu sahnelemek şeklinde olmuştur. Cinsel azınlıkları işlediği şiirlerinin bir bölümünde, her iki cinsten hoşlanan, bir yanlarıyla erkekleşmiş kadınlardan ve hem kadınlığa hem de erkeklığe meyilli kimliği belirsiz kişilerden bahsetmiştir.

Attilâ İlhan, *büyük leylâ* şiirinde hemcinslerinden hoşlanan bir kadından bahsetmektedir. Bazı alışkanlıkları ile kadınlıktan çok erkeklığe kayan bu karakter, olumsuz bir ruh hali içindedir:

kaç kere söyledim büyük leylâ'nın
prens olmadığını fâhişeliğini
zaten ışıkları da yanmıyor
en kötü yerinde bir karanlığının
anlatır durur gençliğini
hanidir ölümünü yaşıyor

halbuki onun ilk zamanları
balon kadehlerde içilen konyak
âvizeler altında sevip kadınları
at yarışlarında büyük oynamak⁶⁵⁸

Attilâ İlhan, eserlerinde cinsel azınlıkların beşeri dramlarıyla ilgilendiğini söyler. Bu tiplerin genel de gizliden veya açıktan mutsuz olduklarını, bu istikrarsızlığın hayatlarına devamlı etki ettiğini belirtir.⁶⁵⁹

üçgen şiirinde, kadının yanında erkek, erkeğin yanında kadın olan karakterin, kadınıyla erkeği karşılaştıkları zaman, birdenbire içine düştüğü boşluk anlatılır. Bu durum eşcinsellerin giderilmez yabancılığı ve yalnızlığı, veya tabuları

⁶⁵⁸ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,s.19.

⁶⁵⁹ Attilâ İlhan, "Kadınlar Üzerine", *Attilâ İlhan, "Söyletme Kötüyü!..." röportajlar-2(1983-1987)*, Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Temmuz 2005, s.201.

olmayan bir cinselliğe geçiş toplumlarında rastlanan dramlardan biri olarak açıklanabilmektedir.⁶⁶⁰

bir gece nevin çizmeli
gözleri pala parıltısı
kırbaca sarılmış eli
mümkün değil anlaşılması
burun delikleri titrek
aynasının önünde kadın
oya'nın yatağında erkek

bir sabah nevin sonbahar
kirpiklerinde kırağı
sevdiği oğlanı hatırlar
öpüşükleri sokağı

....
bir gün mavi bir yağmurda
nevin oya'yla buluşur
sevdiği erkeği unuttur da
oya'da erkekliğini bulur

....
bir akşam toz pembe bulutlar
buğular ısınmış denizden
birden nevin'i unuttular
oğlanla oya sevişirken
yalnızlıkla çarpıştı nevin
katlanması zor bir işti
arasında dişilikle erkekliğin
tuttu bir hançerle sevişti⁶⁶¹

-2. *semplo treni*'nde karşımıza çıkan Miss Higgins, İlhan'ın Paris seyahatinde tanıdığı, eşcinsel karakterlerden biridir:

⁶⁶⁰ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,...s.134.

⁶⁶¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.82-83.

....

karnına saplı paslı bir mızrak açtı
uzakta duman içindeki nöbetçi kuleleri
miss higgins beygir dişleriyle İngilizce uyumuştı
bir genç kız soyuyordu harıl harıl uykusunda
durmadan göğüslerine kocaman erkek elleri
ne dilden uyduklarını bir türlü anlayamadık⁶⁶²

Şairin metropol kapitalizminin, yeni emperyalizmin hem toplumsal hem de bireysel düzeydeki sapmalarını işlediği şiir 16, *pazartesi* şiirinde karşımıza çıkan Elena Van Decker çok uluslu bir şirketin vârisi milyarder bir kadındır ama bireysel çelişkisi, onu cinsel bir çatışmaya yuvarlamıştır⁶⁶³:

....

bir adı petrol kraliçeci bayan van decker (49)
bataafsche petroleum maatschappij'in önemli ortağı
çok yanlış çatılmış bir kadın / kadın bile değil
at yarışlarında oynar çok erkekten korkusuz
ne zaman aynaya baksa sakalsızlığına üzülür
en buğulu tutkuların en öfkeli tutsağı

....

yönetim kurulu'nda ceketli ve kravatlı görünür
kirpikleri kısa gözleri kısık kısık yaldızlı yeşil⁶⁶⁴

Şiir ve romanlarında kişilerin bireysel diyalektiğini (psikolojikten cinsele kadar) derinlemesine vermek isteyen İlhan, eserinin genel içeriğinde doğa, toplum ve bireyin birbiriyle iç içe olduğunu belirtir. Doğayla toplumun içinde toplumsal öğelerin (sınıfların) karşıtlıklı çatışmaları olduğu gibi, toplumun bir parçasını oluşturan bireyin de kendi içinde bireysel karşıtlıklar yaşaması son derece doğaldır. Diyalektik bir sanat yanlısı şair veya romancı kahramanlarını toplumsal tanımıyla belirlerken bireysel karşıtlıklarını es geçerse, işini yarım bırakmış ve

⁶⁶² Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,...s.27.

⁶⁶³ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,....s.127.

⁶⁶⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.26.

dogmatik bir slogan toplumculuğuna tekerlenmiş olur. Bu bağlamda, şairin eserlerinde yazdığı insanlar bireyse çelişkileriyle de var olmuşlardır ve bu bireycilik değil, toplumcu diyalektiğin bütün kapsamıyla uygulandığıdır.⁶⁶⁵

tele foto-2 şiirinde Van Dacker'in hikayesine devam edilir ve onun manken sevgilisinden söz edilir:

akşam yemeklerinden sonra havana purosunu içer
 bayan van decker sherry kadehini avcunda ısıtarak
 dizinde anna kloos'un technicolor güzelliği
 boynu hafifçe tüylü sutyensiz göğüsleri çıplak
 amsterdam radyosu'ndan klavsen/barok müziği
 kalabalık bir aydınlık soylu beyaz avizeden⁶⁶⁶

Yukarıdaki eserlerde maddi gücü olan, hem erkek hem kadın olan Van Dacker ile onun fotoğrafik bir güzelliğe sahip manken sevgilisi, aklımıza şairin yakın dostu Margot ile sevgilisi Janine'i getirir. Varlıklı bir aileden gelen Margot, sanat tarihi eğitimi almış, kendini "hem erkek hem kadın" olarak nitelendirmektedir. Sevgili Janine ise çarpıcı bir güzelliğe sahiptir ve Margot'un sanatsal çalışmalarında ona mankenlik etmektedir. *16, pazartesi* ve *tele-foto 2* şiirlerinde erkeklığe meyleden kadın ile sevgilisinin öyküsü, Margot ve Janine'in hikâyesiyle belli noktalarda örtüşür.

flaş 1 3.'de Van Decker'in işlediği cinayetten söz edilerek şiir tamamlanmıştır:

....
 rotterdam 16 (upi) sekreteri anna kloos'u öldürerek
 sabah karanlığına dağılan milyarlar bayan van decker
 gözleri örümcek ağı kan damağında cinayet tadı
 lancia spor arabasıyla belçika sınırını geçerken
 sınır polisi tarafından 14.30'da yakalanmıştır

⁶⁶⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.126.

⁶⁶⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.30.

şimdilik hiçbir şeyi yokmuş hiç kimseye söyleyecek
hayatta olan birisiymiş gibi söz ediyor sekreterinden
belki noel’de isviçre alpleri’ne kayağa gideceklermiş⁶⁶⁷

Kadın eşcinselliğinde, erkek rolüne giren kadınlar “sevici” olarak
nitelendirilmiş, 4.ve sonrası şiirinde bu tarz bir kadın subaydan bahsedilmiştir:

....
koridorlarda ayak sesleri sevici kadın subayların
çizmelerinde şaklatarak yağlı kırbaçlarını⁶⁶⁸

Attilâ İlhan’ın rastgele görüp etkilendiği kadın profillerinden hareketle yazdığı
ah şiirinde⁶⁶⁹, tasvir edilen görüntü olarak kadınla erkek arasında bir yerdedir:

....
görmeli çadırında italyan lunaparkın
sanki zeytin düşürür yerlere gözlerini
ah tahtına kurulmuş bol sakallı bir kadın
sutyenler tutmuyor çılgın göğüslerini
kaşları ip incesi kumral kirpikleri kalın
kim görse şaşırır sakalının süslerini⁶⁷⁰

ayıp resimler 5. şiirinde hem kadınlığa hem de erkekliğe meyilli bir karakterin
yaşadığı cinsel çelişkiden bahsedilir:

epeyce yaşlı
hantalca biraz
kapılardan sığmaz
erkek güzeli kadın
omuzları geniştir bilekleri kalın

⁶⁶⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.31.

⁶⁶⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.95.

⁶⁶⁹ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,....s.128.

⁶⁷⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.43.

gölmesi ısırmaı andırıyor
 ensesi traşı
 külrengi saçlarını ‘erkek’ kestirmiş
 sık sık
 arkaya tarıyor

Şiirin yukarıdaki bölümünde kaba hatlara sahip, özellikle erkekleşmeye çalışan bir karakter anlatılır. Eserin devamında aynı karakterin bu kez de kadınlaşma isteğı içinde olduğı görülür:

....
 kıvrıcık
 gece mavisi kirpikler
 bunlar göz müdür göl yansıması mı
 kadın güzeli erkek
 gizli aynalarda kaşlarını alıyor
 her defasında incelterek

Çağdaş dünyada kimlik arayışı içinde olan bireyin kadınlıkla erkeklik arasında nasıl bocaladığı eserin son bölümlerinde şöyle işlenmiştir:

bulutlarda kaçıcı bir ışık mıdır
 şüpheli bir erkeklığe karışması mı
 tehlikeli bir kadınlığın
 zehirli bir sarmaşık mıdır
 yaprakları nemli
 salyası yapışkan
 bir türlü tutamadığın

erkek güzeli kadın
 kadın güzeli erkek
 dibinde fosforlu bir karanlığın
 sabahlara kadar boğuluyorlar

nefes nefese sevişerek⁶⁷¹

profili oğlan çocuğu şiirinde, cinsel çelişki içine düşen bir başka karakterden bahsedilir:

....

bir kalemle buluşması şâirdi
 şiirleri nedense ağır yaralı
 gizliden gizliye kan kaybediyor
 eli fırça tutunca yaptığı resim
 bir yangın korkusu gibi özgün
 kim olduğunu kim bilebilirdi
 başka bir gezegenden gelmiş
 su altında yaşıyor çünkü uzaylı
 profili oğlan çocuğu ağzı hüznün
 kaç kadın olabiliyor kaç erkek
 sabahtan akşama bütün gün

elleri soğuk ve saydam upuzun gelirdi
 gözlerinin beyazını kırmızıya çevirmiş
 sesi başka bir ses göğüslerini silmiş⁶⁷²

Attilâ İlhan, çağdaş yaşamdaki cinsel çeşitliliğin eski kültürde de var olduğunu ve bunun eski edebiyata da yansıdığını belirtir. (...) *Biz klasik şiirimizin geleneksel gelişmesi içinde bile, en az Baudelaire kadar eşcinsel serbestlik içinde değil miydik?*⁶⁷³ diyen şair, şiirlerinin bir kısmında geleneksel hayat içindeki cinsel eğilimlerden bahsetmektedir. *yalan / şehir* şiirinde Nedim'in "mısın kâfir" gazelinden alıntı yapan İlhan, Osmanlı hayatı içindeki kimliği belirsiz sevgiliden bahsetmiş olur:

....

⁶⁷¹ Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*, s.48-49

⁶⁷² Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,s.65-66

⁶⁷³ Attilâ İlhan, *Hangi Seks*, ...s.16

nedim-î şeydâ'dan sanki bir şiir
 ayaklandıran çağrışımları
 “kız mısın oğlan mısın kâfir”?
 kandilli küçüksü anadoluhisarı
 bir yerde “üç çifte kayak”
 İntizar eyler hünkârı⁶⁷⁴

4.1.2.2. Kadın Eşcinselliği

Şiirleri, romanları ve yazdığı senaryolarda cinsel azınlıklara da yer veren Attilâ İlhan, eserlerinde eşcinselliğin savunmasını yapmadığını, yalnızca onlarla da eşit şartlar altında ilişki kurulmasından yana olduğunu söyler. (...) *Bir insan eşcinsel hakedilmez* diyen şair, bu durumun biyolojik, fizyolojik ve sübjektif sebeplerinin olduğunu belirtir ve eserlerinde bu tiplere yer verirken, bir yandan da gerçekçi bir sanatçı tavrıyla bu konuyu besleyen durumlar üzerinde durur.⁶⁷⁵ Bununla beraber bazı heteroseksüellerin de en az eşcinseller kadar tuhaf eğilimleri olduğunu, eşcinsel olanda değil, eşcinselliğini kabullenmemiş bireyde sorunlu yanlar olabileceği fikrini destekler.⁶⁷⁶ Şairin bu konuya ait bir başka tespiti de kadın eşcinsellerin erkeklere göre daha cesaretli ve özgüvenli davrandıklarıdır. Bunun sebebi de özel hayatlarındaki bu eğilimle, bir anlamda yüzyıllardır süregelen erkek egemenliğine karşı çıkıyor olmalarıdır.⁶⁷⁷

Attilâ İlhan, kadın eşcinselliğine yer verdiği şiirlerinde bazen konuyu doğrudan ele almış, bazen de gerçeküstücü imgeler kullanarak temayı örtük şekilde işlemiştir.

ikinci cem'in gizli hayatı şiirinde bahsedilen karakter, İlhan'ın Erzincan'daki askerliği boyunca mektuplaştığı, cinsel eğilimleri farklı, kolejli bir kızdır. (...)

⁶⁷⁴ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*, ...s.40.

⁶⁷⁵ Attilâ İlhan, “Hacı Hanım Vay”, , *Attilâ İlhan: “Söyletme Kötüyü!...” röportajlar-2 (1983-1987)*, Derleyen:Belgin Sarmaşık ,1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Temmuz 2005, s.29.

⁶⁷⁶ Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s.40.

⁶⁷⁷ Attilâ İlhan, *Hangi Seks*,s.193-194.

*ruhu karmaşık, içdünyası alışılmadık bir kızdı*⁶⁷⁸ dediği bu kıza “Cem” adını takan şair, *ikinci cem’in gizli hayatı*’nda ruhsal düzeyde gelişen bir başkalaşmayı anlatmaya çalışmıştır. Cumhuriyet şiirinde konuyla alakalı ilk şiir olma ihtimali olan bu eser, dönem şartlarından dolayı gerçeküstücü imgeler kullanılarak, kapalı bir anlatımla yazılmıştır:⁶⁷⁹

....

bir yorgunluk çizgisi

ağzının iki bitiminde

yüzü en karanlık erkek

en çocuk sarı

geceleyin unutulmuş bir ıslık

ıhlamurları çözüük bir yolda

bir genç kız boğuldu

kuğulu bir gölde

ikinci cem kendini aşıyor

ütülü pantolonlara binmiş

lacivert ve gri

....

sonbahar

ikinci cem’in bu ilk sonbaharı

ıhlamurları çözüük bozuk bir yolda

yeni dudaklarına damlayan ilk yağmur

damlası

hırslı bir at gibi kapaklandığı ilk erkek uykusu⁶⁸⁰

Yukarıdaki dizelerde olmazlara uzanan şair, kendini ve var olanı aşma ve değiştirme çabası içindedir. Gerçekliği değiştirerek duygu ve düşüncelerine sözcü yapmak ister. Burada kullanılan kadın imgesi, onun duygularını anlatmak için

⁶⁷⁸ Öner Ciravoğlu, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1.Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012, s.115.

⁶⁷⁹ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,...s.129-130.

⁶⁸⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.37-38.

seçtiği bir araçtır. Ölen bir kadın, bu kadının ölümünden sonra tabiatın ölüme karşı gösterdiği ilgi ve katılım, kelimelerle ifade edilmeye çalışılmıştır.

Dört bölümden oluşan şiirin 2. başlığında Smyrna Lady ile Cem arasında bir ilişki başlamaktadır:

....

smyrna lady cem'in kucağına döküldü

iki kere iki dört sokağı'nda

(köşeyi döner dönmez rıhtım

agfacolor bir şileb isveç bandırası

izmir'de mi nerde 3.000 mil uzağında

çıplak bir mandoline yenilmiş cem

dişlerinin arasında yaprak cıgarası

kadehi yarım⁶⁸¹

Şiirin 3. bölümünde “yarından bugüne gelmek” ifadesiyle her şeyi tersine çevirme isteği ima edilir. İkinci Cem burada, karşısındaki kişiyle olmayı ister ve elindeki ağırlık ile kastedilen şey de hatıraları, kimliği veya kişiliğidir.

gece yirmi üç'lerde cem'in en karanlığı

uykularını bozan

yosun tutmuş paslı demir yeşili göz

juliette greco'nun en kalın sesli plâğı

kadehte yarım

calvados

smyrna lady yarından bugüne geliyor

omuzlarında zodiac rüzgârı mı ne sabahlık

bir baudelaire kırmızısı dudaklarında

agfacolor

elinde ağırlık⁶⁸²

⁶⁸¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.39.

⁶⁸² Attilâ İlhan, *age.*, s.40.

Eserin 4. bölümünde, Cem'in kadınlıktan erkekliğe dönüşü vardır:

ikinci cem karanlığını değiştiriyor
 içilmemiş suları gözlerindeki

 ikinci cem gözbebeklerini değiştiriyor
 en italyan aydınlığına varmak için güneşin
 dişlerinin ucunda şehvet keskinliği

 ikinci cem kim olduğunu değiştiriyor
 iki kere iki dört sokağı'nda

 ikinci cem yaşadığını değiştiriyor
 25 meridyen boyunca eskittiği
 en bozuk yeşil
 ve anlaşılmaz mâvi⁶⁸³

Yakup Çelik bu şiiri; bir genç kızın cinsel çelişkisinin tarihsel bir boyut içerisinde verilmesi olarak değerlendirmiştir. Gerçeküstü imgelerin bol bulunduğu bu eser; rüya, renk ve değişik mekânlar içinde belirlenememiş bir cinselliği barındırmaktadır.⁶⁸⁴

İlhan, kadın eşcinselliğini aynı tavırla işlediği bir başka eser olan *clau de diye bir ülke*'de erotik imgelerden de yararlandığını söyler. Burada hikâyesi anlatılan kadın şairin son Paris seyahatinde önemli rol oynamış, gerçekten de böyle eğilimleri olan biridir fakat adı Claude değildir.⁶⁸⁵ Bu şiirde de üstü kapalı şekilde işlenen konu kadın eşcinselliğidir:

clau de diye bir ülke siyah palmyelerin
 değişerek her gece genç kızları öptüğü

⁶⁸³ Attilâ İlhan, *age.*, s.41-42.

⁶⁸⁴ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.307-308.

⁶⁸⁵ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,s.130.

yanlış erkekler gibi çizdiği raphael'in
 şüpheli dudakları ayva tüyü
 claude diye bir ülke kuşların ürküttüğü
 tüylü sevişmesini yağmurlu geyiklerin
 kırık masalarının uzaktan görüldüğü
 lesbos adasındaki bitmemiş şiirlerin
 claude diye bir ülke mermer prensesin
 ağzıyla emdiği yılanların sütünü
 o kadar korktuğu ibranî peygamberin
 ay doğunca yaşayan ay batınca ölü⁶⁸⁶

Sabit Kemâl Bayındıran, bu şiiri hareket noktası olarak aldığı çalışmasında, şairin sunduğu cinsel çelişkileri yorumladıktan sonra kendi tespitlerinden şöyle bahseder:

‘claude diye bir ülke’ bir genel bakış niteliğindedir. Şiirde birey de yoktur toplum da. Şiiri sakatlayan en önemli nokta soruna Freudist açıdan yaklaşmak olmuştur. Çünkü anlatılan sapıklar, toplumun içindeki birey olarak verilmemişler, toplumdan soyutlanmış bir biçimde sunulmuşlardır.⁶⁸⁷

Hayallerinde, birbirlerinin yerine geçmek isteyen ikin genç kızdan bahsedildiği -1. *birbiri olmak!*... şiirinde, kişiler arasında karşılıklı, çift yönlü bir bağ vardır. Bu durum bizi, her iki tarafın da bir olma arzusu ve fikrine sahip olduğu sonucuna götürmektedir:

gece
 ıssız bir mağazada
 yapayalnız
 iki kız
 boy aynalarına girmiş
 sessiz sedasız
 yüzlerini değışeceklermiş

⁶⁸⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.43-45.

⁶⁸⁷ Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.308.

birbiri olmak için
 hangisi hangisidir
 artık anlayamadığımız
 onlar mı yalan söyledi
 aynalar mı yalan

 ne olursa olsun
 neresinden bakılırsa bakılsın
 artık tek bir şey kesin
 bir daha çıkamayacaklar
 girdikleri aynalardan⁶⁸⁸

İlhan, cinsel devrim sürecini epey bir zamandır yaşayan Batı'nın artık bu konuda belli bir sistem elde edebildiğini söyler. Yapılan araştırmalara göre, eşcinsel bireylerin artık veli bir denge ve etik sınırlar içinde yaşayan örnekleri vardır. Bu bireyler diğer sapkın ve dengesiz hallerden ayrı şekilde hareket ederek işi aile kurmaya kadar götürmüştür.⁶⁸⁹ İnsan hayatı içinde kendiliğinden gelişen, belli sınırlar içinde aşırılıklara kaçmadan yaşanan her duruma yaşam alanı verilmesini isteyen şairin, *yeşil pancurlu ev* şiiri, bu düşünceler doğrultusunda yazılmış gibidir:

gül gibi
 geçinip gidiyorlar işte
 yeşil pancurlu evde
 o iki kadın
 ve çocuk

acaba
 hangisine baba diyor⁶⁹⁰

⁶⁸⁸ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,...s.71.

⁶⁸⁹ Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*,...s.207.

⁶⁹⁰ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,...s.100.

4.1.2.3. Kadınlaşan Erkekler

20. yüzyılın son çeyreği kendine özgü nitelikleriyle gelmiş, dünyayı saran erotizm dalgası cinsel çeşitlilikler üzerinde büyük etkiler yaratmıştır. Attilâ İlhan Türkiye’de cinsel devrim deyimini ilk kullanan kişidir ve Mehmet Seyda’ya yazdığı satırlarda durumu şöyle özetlemiştir: *Çağımızın cinsel alanda ciddi bir devrim geçirmekte olduğuna inanmaktayım. Kadınların erkekliğe, erkeklerin kadınlığa doğru gittikçe yaklaşması, 21. yüzyılın hünsa bir yüzyıl olmasını yaratacak belki de. Belirtiler her yanda sürüyle göze çarpıyor.*⁶⁹¹

İlhan, her türde cinsel azınlığın dünya genelinde %10 dolayında olduğunu belirtir. Yaklaşık beş yüz milyon insanı “hasta bunlar” diyerek silip atmak sağlıklı bir tutum değildir. Onların da bütün azınlık haklarından kayıtsız şartsız yararlanmaları gerekmektedir.⁶⁹²İşi sefahata sürüklemekten, yozlaşma eğilimine getirmeden bu insanlara da yaşam hakkı verilmeli, meseleye dair çıkmazlar yüksek sesle tartışılmalıdır.

Her türden insanın, istediğinde kendi içinde ölçülü ve tutarlı bir hayat yaşayabileceğini belirten İlhan, tarih boyunca hem Doğu hem de Batı toplumlarında kadınlaşan erkeklerin var olduğunu dile getirir. Feodal dönem erkek egemenliğinin art arda darbeler aldığı, kadın / erkek giyim karşıtlığının, endüstri toplumunun ağır koşulları altında eriyip dağıldığı, giyimde cinsel bir ozmosun yaşandığı çağdaş hayatta, kadınlaşma eğilimine hastalık gözüyle bakmanın pek de sağlıklı olmadığını düşünür. Şair bu bireylerin, karşı cinsten olduklarına inanmak saplantısı dışında, psikiyatrik bozuklukla yorumlanacak, hiçbir düşünce ve anormallik göstermedikleri düşüncesinden bahseder.⁶⁹³

Dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de çok sayıda trans birey vardır. Bu insanlar hiçbir yerde hüsn-ü kabul görmedikleri için tek yaşam alanları gece

⁶⁹¹ Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*,...s.33-34.

⁶⁹² Attilâ İlhan, *age.*, s.189.

⁶⁹³ Attilâ İlhan, *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler*,...s.110.

hayatı ve eğlence endüstrisidir.⁶⁹⁴ İlhan, erkeklikten kadınlığa dönen bu insanların, gece hayatında büyük bir ilgiyle karşılandıklarını söyleyerek durumun vahametinden bahseder.⁶⁹⁵

Gerek Paris seyahati sırasında gerekse ülkesinde gördüğü insan manzaraları arasında bulunan trans bireyler, İlhan'ın şiir kahramanları arasındadır. Eserlerinin bir bölümünde, tamamen kadınlaşmış veya kadınlığa yönelen erkeklerin durumu anlatılır.

İlhan'ın, her şeyin zıddıyla var olduğu tezine duyduğu inanç, her konuya olduğu gibi cinselliğe de diyalektik açıyla bakmasına neden olmuştur. *nefesler* -2. şiirinde diyalektiğin özünden bahsederek, erkeğin bir yanıyla kadın olduğunu belirtir:

hem artıyım hem eksiyim
ölmeye başlamış diriyim
yumak yumak çelişkiyim
içim kıvılcım pazarı

erkeğin birazı kadın
çekirdeği tohum ormanının
sabah koynunda akşamın
diyalektiğin ayarı⁶⁹⁶

Attilâ İlhan'ın, Paris'te olduğu dönem tanıştığı kişilerden biri de Jose'dir. Şair, kaldığı otelin salonunda uzaktan görüp güzelliğine hayran kaldığı bu kadınla hemen tanışmış ve sohbet etmeye başlamıştır. Hem fiziksel görüntüsü hem de kılık kıyafeti ve aksesuarlarıyla bir genç kız güzelliği içinde olan Jose, özünde bir erkek olup, gündelik hayatında kadın görüntüsüyle dolaşan biridir.⁶⁹⁷ Asıl adı Josiane olan bu karakter İlhan'ın -1. *josiane* şiirine konu olmuştur:

⁶⁹⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.71.

⁶⁹⁵ Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*, ...s.201-202.

⁶⁹⁶ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*, ...s.65.

⁶⁹⁷ Attilâ İlhan, *Hangi Seks*, ...s.127-129.

ben yanlışlıkla sevdim josiane'ı
 burgonya dükü'nün şatosunda
 mecnun'dum leyla'yı arıyordum
 anlayan olmadı bu yanlışlığı
 akıl sır ermez işlerin sonunda

josiane öfkesinin uslandığı yer
 klavsenlerin tanrıya ulaştığı
 ermişler dua eder uykusunda
 güldü mü gözlerden sırrolur
 kara çizitlerin fısıldaştığı⁶⁹⁸

-2. *place blanche*, şairin yakından tanık olduğu, Paris'in gece hayatından izler taşıyan bir eserdir. Şehrin sefahate en yakın yerlerinden birisi olan Blanche sokağın en sıradan mekanlarında bile çeşitli cinsel durumların yaşandığını belirten İlhan, bu şiirde, o yere dair görüntüleri etkili bir imgeler ölçüsü içinde yansıtmaktadır.⁶⁹⁹

bir çocuk kemancı akşama dağılan
 aseton kokulu erkek orospular
 incecik kaşlarını çalmış kadınlardan
 kirpikler takınmış karanlıkta uzar
 bir zenci ansızın kırılır yalnızlıktan
 dumanlı bir şişe sanki damar damar
 belki sakal bırakmayı geçirir aklında
 belki red star'da kaleci oynamayı⁷⁰⁰

Paris'te cinsel çeşitliliğin yaşandığı bir başka yer olan Clichy sokak, -3. *place clichy* şiirinde işlenmiş ve burada da kadınlığa yakın bir erkekten söz edilmiştir:

büyük harflerle yazılır asfalta gözleri

⁶⁹⁸ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,...s.16-17.

⁶⁹⁹ Attilâ İlhan, *Hangi Seks*,...s.147-148.

⁷⁰⁰ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,...s.13.

cıgarasını fren lambalarından yakar
 sarışın bir hergele sevmiş isveç'li
 sokaklarda resim yapardı geceleri
 kaşlarını alırdı dudaklarını boyar
 kaç ülkeden çıkarılmış serseri⁷⁰¹

ayıp resimler 3. şiirinde, hikâyesi anlatılan kişi kadınlığı benimsemiş, gece hayatı olan bir erkektir:

zümrüt bir oğlan singapur gözlü
 gözkapakları yorgun
 kirpiklerinin ağırlığından
 kaşları kıl incesi kalem eğrisidir
 vampir alı sürmüş dudağına
 sesi umutsuzluğunun
 dargın sesidir
 aynasından kopabildiği saat
 erkek girer yatağına
 kadın uyur fakat⁷⁰²

80'li yıllar, hem 'arabesk'in neredeyse ulusal bir yaşama biçimine dönüştüğü, hem de eskiden 'yeraltında yaşayan' eşcinsel travestilerin sokaklara döküldüğü yıllar diyen Attilâ İlhan, *arabesk* şiirinde, travesti oğlanlardan bahseder⁷⁰³:

....
 kafası kızdı mı taksim'de akşam
 bütün lahmacunlar ondan sorulur
 oğlanın birine takıldı / tamam
 çengelköy'lü sevtap diye meşhur
 göğüsleri hakikat birer kumru

⁷⁰¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.15.

⁷⁰² Attilâ İlhan, *Elde Var Hüznün*, ...s.44.

⁷⁰³ Attilâ İlhan, *Korkunun Kralığı*, ...s.113.

eskiden de süslenir boyanır mış
ayak ayak üstüne atıp oturdu mu
insan da can mı bırakır mış

sabaha karşı bir büyük rakı
yıldız tozuması külüstür mehtap
arabada sevişmek başlıca merakı
ne kanun tanıyor ne de kitap⁷⁰⁴

4.1.3. Cinsel Yönden Saldırgan Kadınlar

Cinsellik; Attilâ İlhan'ın sanat hayatı boyunca roman ve şiirlerinde önemli rol oynamış bir konudur. Şiirlerinin birçoğunda cinsel boyut ihmal edilmemiş, erotik çerçeveye dikkat edilmiştir. İlhan, bu konuya yer verirken erotik sanat yapma derdinde değildir. O, diyalektik bir yöntemle eser oluşturma kaygısındadır. Bu da onu, insanı ve toplumu olduğu kadar, cinselliği de, karşıtlıkları, çatışmaları ve dönüşümleri içinde ele almaya götürmüştür. Cinselliği çeşitli yönleriyle vermeye çalışırken, amaç erotik bir atmosfer yaratmaktan çok, çeşitli şartlar altında gerçekleşmiş bir bireyselliğin cinsel çatışmalarını ya da kaymalarını yansıtmak; bunun, yaşantısındaki grafik eğrisini çizmektir ve bunu yaparken erotik sahneler kendiliğinden doğmaktadır. Bu durum şair için amaç değil birer araçtır.⁷⁰⁵

İlhan'ın cinselliği işlediği bazı şiirlerindeki kadınlar, karşı cinse karşı oldukça saldırgan bir tutum içindedir. Bu tavır çoğu zaman kendiliğinden oluşmaktadır ve kadının yalnızca karşısındaki erkeği değil kendini de tahrip etmesine yol açmaktadır. Şair kadınlardaki şiddet eğilimini şöyle anlatır:

Kadına gelince: kadın da değişiyor. Kadın erkeği taklit etmiyor, hepsini sanayi biçimlendiriyor. Sanayi toplumu değiştiriyor onları. Kadın hassasiyeti filan, uydurma laflar. (...) Kadınsı duygu diye bir şey yoktur.

⁷⁰⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.17-18.

⁷⁰⁵ Attilâ İlhan, "Öznel Diyalektik Tüm Doğada Egemendir. Cinsellikte de!.." *Attilâ İlhan: "Açtırma Kutuyu!..." röportajlar -1 (1946-1983)*, Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004, s.224-225.

İnsani duyarlıklar vardır. Bir kıskançlık duygusu, şiddet duygusu... Şiddet duygusu bütün insanlarda var. Kadında müthiş bir şiddet duygusu olur. Bu kadın duyarlığı mıdır şimdi? Dişi kaplan da, erkek kaplan da, pençeyi aynı şekilde vurur.⁷⁰⁶

Böyle Bir Sevmek'in *jilet yiye kız* bölümü, cinsellik üzerine kurulmuş şiirlerden oluşur. Bu eserlerde yapılmak istenen şey doğal diyalektiğin bir parçası olan bireysel ve cinsel çelişkileri cinsel imgelemin aynasında somutlaştırmak, kişiselleştirmek ve imgelere dönüştürüp şiire aktarmaktır.⁷⁰⁷

jilet yiye kız bölümünde yer alan ilk şiir *yamyam kadınlar*'dır. Yoğun bir erotizm atmosferinde ilerleyen eserde, cinsel bakımdan atak, hatta saldırgan kadın imgesinin kullanılma nedeni, yüzyıllardır kadınlık için bir zaruret haline gelen biblo/kadın, edilgin kadın imgesini yıkmaktır. Gerilerde hissedilen sadomazohist gölgeler özellikle 'saçı uzun aklı kısa kadın' görüntüsünü bozmak için seçilmiştir⁷⁰⁸:

bunlar felâket kadınlarıdır
meme uçları fena saldırır
burunları yok gözleri kanlı
vurdukları yerden toz kaldırır

ölçüye sığmaz boyları posları
halattan farksız boyun kasları
öpüştün mü dudaklarını doğrar
hoyrat çenelerinin makasları
....

tırnak uzatmışlar elleri pençe
ucundan kan damlar gündüz gece
etine değmesinler sırtın üşür
okşadılar mı ayrı işkence

⁷⁰⁶ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, 2001, s.218.

⁷⁰⁷ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,....s.132-133.

⁷⁰⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.133.

sırtlan uluyunca akşamları
 açlıktır azdırır yamyamları
 yiyecek insan aranırlar
 karanlığa vurup tamamları⁷⁰⁹

Cinsellik üzerine yaptığı okumalar sırasında Sade'in cinsellikteki sınır tanımazlığından ürktüğünü belirten şair, bu ismin insanları zevk alanlar ve zevk verenler (hatta bu amaçla ölüme mâhkum edilmek) olarak ikiye ayırmasını faşist bir eğilim gibi duyumsadığını söyler. İlhan'ın yakın dostu Margot'ya göre, cinsel yakınlık sırasında beliren şiddet duygusu insanların çoğunda tutku halinde yaşanmaktadır ve bu eğilim, kişilerde zaman zaman sado-mazohist tavra kadar ilerlemektedir.⁷¹⁰

Kadın cinselliğinden bahsedilen bir başka şiir *jilet yiyen kız*'da, aşırı romantik bir tavırla ele alınan, cinselliğinden soyut, yalnızca renk, koku, çizgi ve duygudan ibaretmiş gibi algılanan kadın imgesi kırılmak istenir.⁷¹¹

o kızı nerede nasıl görsem
 aklımı başımdan alır ağzı
 saçları şıra köpüğü desem
 kaşları bıçak izi kırmızı

 kızıl demirden bir ünlem
 salınması yangın kızılı
 korkmasam öpmeye eğilsem
 dişleri elektrik kırmızı

çarpılmışım başım sersem
 sevdim jilet yiyen kızı
 göğsündeki kumrulara değsem

⁷⁰⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.73-75.

⁷¹⁰ Attilâ İlhan, *Hangi Seks*,s.170.

⁷¹¹ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*, ...s.133-134.

gagaları zehirli kırmızı⁷¹²

Cinselliğin konu edildiği bir diğer şiir *özcinsel*'de kendi bedenine karşı saldırganlaşan bir kadından bahsedilir:

iri sineklerin saydam kanatları
cilâhı yeşil ve kırmızımtrak
temmuz öğlesinin ölü saatleri
tere batmış bir kadın çırlıçıplak

göğüslerini avuçlayıp yuğurur
gözleri kaymış dumanlı ak
parmakları nasılsa erkek olur
göbeğinden aşağıya sarkarak

....

dili meme uçlarına dokunur
elektrik gibi yalar tutkusunu
bütün dişleriyle ısırıp ulur
aç bir çakal gibi tuzlu omuzunu⁷¹³

Kimliği belirsiz kişilerden ve onların tahrip edici yanlarından bahsedildiği 1. *bunlar insanı parçalar* şiiri, cinsel yönden saldırgan kadınları akıllara getirir:

....

korku bulutları mıdır karanlığa dağılmış
kadın mı erkek mi oldukları anlaşılamaz
niyetleri kötü belli belirsiz yaklaşıyorlar
gizli kokulara açılıp kapanıyor burun delikleri

kimi neresinden yakalayacakları belli olmaz
belki köpek dişleri omuzlarınızı kesecektir
göğüslerinizi koparır mengene parmakları
dil pambesi bir dehlizde ağzınızı kaybedersiniz⁷¹⁴

⁷¹² Attilâ İlhan, *age.*, s.76-78.

⁷¹³ Attilâ İlhan, *age.*, s.79.

⁷¹⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.79.

Şairin kadın bedenine yüklediği saldırganlık ve agresiflik 2. *zenci çengi mi...* şiirinde de karşımıza çıkmaktadır:

mavi yıldız sürmüş gözkapaklarına
dokunduğu yer patlıcan moru
gözlerine muazzam kirpik indirmiş
bir yanardağ ağızıdır dudakları

neon ısıltısı giyer çıplak gövdesine
zenci çengi mi şerare atlaması mı
tutuşmuş kasları tutam tutam alev
kıvılcım sıçratır deşdirdikçe dişlerini⁷¹⁵

3. *fokur fokur* şiirinde bedenî kuvveti erkeklerinkine yakın bir kadından bahsedilir:

vahşi orman karanlığından oyulmuştur
tutam tutam bulutları yiyen zenci kadın
soğan zarı ter yürümüş kazıtılmış kafasına
omuzlarının gücü yıldızları yukarda tutuyor
memeleri ele avuca sığmaz birer yılan
simsiyah saldırırlar hem hoyrat hem yırtıcı
dolup ağzına bir teki bir yiğidi boğabilir
yerle bir eder bir vuruşta dal gibi bir kızı⁷¹⁶

4. *sunturlu bir karanlık*'da sahip olduğu özelliklerle etrafını tahrip eden bir kadından anlatılır:

dudakları ateş aldı narçiçeği
sonra tırnakları dikenli alev
yer gök yangın sıcaklığı sarışın

⁷¹⁴ Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*,...s.35.

⁷¹⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.36.

⁷¹⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.37.

ışık zerrecikleri bırakarak⁷¹⁹

İlhan, insana dair en ilkel dürtülerden biri olan cinselliği, kadınlar üzerinden anlatmaya *ayıp resimler 4.* şiirinde de devam eder:

tuhaf şey
memeleriyle solur
 bin kocalı kadın
memeleriyle koklar
 bulur avını
ateş kusar böğürtlen uçlarından
alevden birer portakal
 içlerinde dönüp duran
....
geceleri
ağır bir hırka gibi
 yatağında bırakır uykuyu
kumsalda sevişmeye gider
 bin kocalı kadın
dişiliği sarmal bir kuyu
bir canavarın ağzı obur
erkek yutar aralıksız
işitilmemiş doyduğu⁷²⁰

ayıp resimler 6.'da maddi varlığıyla, kısmen kendini tahrip eden bir kadın vardır:

loş aynalarda durur
 koyu kızıl izleri dudaklarının
aynaları doldurur
 kurt gibi uluyan diri göğüsleri
girip aynalara dişlerini boynuna saplar

⁷¹⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.42-43.

⁷²⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.45-47.

aynalarda çoğalan

o gözleri kanlı kırmızı

yeşil kirpikli kadın⁷²¹

-4. *tombul magda* şiirinde, eser boyunca hikâyesi anlatılan kadın Magda, iç yaşantısı karmaşık, içki alışkanlığı olan biridir:

....

magda'nın derinliği bakunin'e doğru

bir kere kendini yanlış tanımlamış

iç yaşantısı el bombalarıyla dolu

dış yaşantısı bütün alkole kaymış

erkekliği yüksek bir koca bulabilse

zehirini akıttırdı ona hiç değilse

gizlice dış biler içinden herkese

yaşamaktan çok ölmeye yakın

öldürmeye değil sakın aldanmayın

aklınca aldatıyor böyle sağı solu⁷²²

Attilâ İlhan'ın, metropol şiirlerinde içki alışkanlığı olan kadınlar karşımıza çıkmaktadır. Onlardaki yıldırıcı bir alkole girmek, alkolde erimek veya alkolde değişmek eğilimini *Bir türlü baskısından kurtulamadıkları toplumsal sansürün etkisini gidermek, hiç değilse hafifletebilmek için mi, içiyorlar; yoksa içkinin başkalaştırıcı gücünden yararlanıp, gizli kişiliklerini daha belirgin, daha çarpıcı çizgilerle belirtmek için mi? Bazılarının ilk, bazılarının ikinci nedenden böyle bir düşkünlüğe tutsak oldukları söylenebilir.*⁷²³ diyerek açıklar.

sarhoş bir kadın balladı şiirinde karşımıza çıkan kadın yine alkol alışkanlığı olan biridir:

kaç içki daha ne ağır bir iş

⁷²¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.50.

⁷²² Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,...s.22.

⁷²³ Attilâ İlhan, *Hangi Seks*,...s.108.

alkol ırgatlığı bardakta ruj izi
 gözlerinin mavisi akında erimiş
 tütün sarısına sönüyor benzi
 şehvetin dürtüsü
 seviş
 seviş
 seviş

içindeki çöl çok daha geniş
 nasıl bir susamak içebilse denizi
 ağzını bulamıyor nerede kaybetmiş
 oysa yutabilir erkekliğinizi
 şehvetin dürtüsü⁷²⁴

Şairin hem bir bilinçaltı hem de erotik bir şiir olarak nitelendirdiği⁷²⁵ *doktor şandu'nun esrari* 'nın aşağıdaki bölümünde saldırganlıklarıyla öne çıkan kadınlar vardır:

....
 hayır 18 işimiz başka türlü bitmeyecek
 değil mi ki ben doktor şandu'yum degav degav degav
 değil mi ki sen çıkıp çıkıp bir bıçak atıyorsun 12'den
 bu karanlıkta büyüyen kan çiçeği sevişmek gülüdür
 yamyam kadınların ısırp ta dibinden kopardığı
 o tırtıllı dişleri beyaz beyaz ve beyaz
 dövmeli suratları erkek⁷²⁶

o eski adamlar -3°. şiirinde üst zümreden bir kadının cinsel eğilimlerinden bahsedilir:

....

⁷²⁴ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*, ...s.14.

⁷²⁵ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*, ...s.129.

⁷²⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.34.

suvarelerde çalmaz / bu gece prenses tahiyye'nin ricaları
 isviçre dönüşü istanbul'a uğramış / hep öyle mütehakkim
 gözleri çakmak çakmak / kalın dudakları yeşile çalar sarı
 genç erkeklerin şah damarlarını emdiğini söylerler
 yanında bir vekilharç oğlan saz benizli yumuşak
 nabzını gözle seçebiliyorsun derisi âdeta şeffaf⁷²⁷

İlhan'ın yapmakta olduğu her eyleme direnç gösterdiği *yaşamakta direnmek* şiirinde, fiziksel yakınlaşma halinde bulunduğu kadınlardan da uzaklaşmak ister:

....
 ya sırtlan dişleri kontes ağızlarında
 en kral öpüşmeye gelen ya çaka salyası
 bulaştığın her kadın ayrıca kirletirken
 sevişmekte direnmek ne demek düşündün mü⁷²⁸

Attilâ İlhan, şiirlerine cinsel yönden saldırgan kadınları dahil ederken, kadınla erkeğin doğasında aynı duyguların ve dürtülerin olduğunu ifade etmeye çalışmış, kadın bedeni ve davranışları üzerindeki sertliği, geleneksel tabuları yıkmak adına abartmıştır. Bu bölüm şiirlerinin sonuncu olan *zorro / kamçılı kadın*'da yine aynı tavrı görmekteyiz:

gözlerin kaç gece eder
 dudakların kaç karanfil
 gülünce sehpalar devriliyor
 kızgınlığın kaç yanardağı
 sevişmen savaştan beter
 yenen yenilen belli değil
 fena halde kayıp veriliyor
 kimin kolu kimin bacağı

yalnızlığın simsiyah panter

⁷²⁷ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*,...s.102.

⁷²⁸ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,... s.30.

vahşiliği zehirli bir yeşil
 dişleri ısırıkça sivriliyor
 bilinmez ne zaman ısıracağı⁷²⁹

4.1.4. Yeni Kadınlar

Attilâ İlhan kadının tarih içinde geçirdiği değişimi ve evrimi diyalektik bir bakış açısıyla ele alarak bize 19. Yüzyılın sonlarıyla 20. Yüzyılın başlarında sanayi devrimi ve sonrası kadının çalışma hayatı içine girerek gittikçe güç ve özgürlük kazandığını söyler. Ancak bu onu “giderek kadın olma özelliklerinden soyutlanmaya”⁷³⁰ götürmüştür. Var olduğundan beri süslü ve güzel görünme özeni göstermiş olan kadın, yaşanan sıkı çalışma hayatının pratik mecburiyetleri karşısında süsünden en azından mesai zamanı vazgeçerek giyimini en rahat ve hızlı değiştirebileceği bir şekle sokar.

Sanayi devrimi öncesinde yalnız kadın değil erkek için de geçerli olan süs, toplumun gelişmesi ve endüstri üretimine geçişle birlikte önce erkeği, sonra da kadını sadeleştirir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndan itibaren kadının üretime doğrudan katılması onun, üzerine “sanayi toplumunun kılığını”⁷³¹ geçirmesine neden olur. Erkeği “pratik bir sadeliğe”⁷³² iten endüstrileşme, kadına da erkekle aynı sorumlulukları yükler.

Attilâ İlhan’a göre, kadınların kılık kıyafetteki bu değişimi çağın bir getirisidir. Endüstrileşme, erkeği de kadını da doğrudan üretim çarkına sokmuş ve her iki cinsin de aynı standartlarda yaşamasına neden olmuştur. Durum böyle olunca gündelik yaşamdaki tercihler ve alışkanlıklar da ortaklık kazanmış, kadının “dişi” görünümünü terk ederek pantolona geçmesi olağan bir hâl almıştır.

Yeni yüzyılın beraberinde pek çok değişim, hayatı kolaylaştıracak pek çok alışkanlık, erkek ve kadını ortak bir paydada birleştirmiş ve “Yeni Kadınlar”ı ortaya

⁷²⁹ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,...s.30.

⁷³⁰ Attilâ İlhan, “Son Söz Rejisöründür”, Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!...” röportajlar-1 (1946-1983), Derleyen: Belgin Sarmaşık, Nisan 2004, Ankara s.284.

⁷³¹ Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*, Mart 2005, İstanbul, s.58.

⁷³² Attilâ İlhan, *age.*, s.121.

çıkarmıştır. Evde, işte ve yatakta eşitlik isteyen kadınlar, iş hayatında da erkeklerle aynı sorumlulukları alır. Attilâ İlhan’a göre, bu “kadının erkekleşmesi” olarak değerlendirilmemelidir. Çağın getirileri ve buna bağlı olarak gündelik hayattaki değişimlerin farkında olan şairin bu duruma bakışı şu şekildedir: *Yazmışımdır, hem de kaç kere; kadına saçlarını kestiren, pantolonları giydiren, bilinmez hangi erkeklik dürtüsü değildir; bu işi erkeğe yaptıran sebebin ta kendisidir: endüstri toplumunun dayattığı yaşama temposu ve biçimi, kılık kıyafetin sadeleşmesini ve basitleşmesini zaruri kılıyordu; erkek endüstri üretiminin çarklarına kapılınca nasıl saçlarını kesti, fırfırlı pantolondan düz pantolona geçtiyse; kadın endüstri üretimine katılınca, öyle geçecekti.*⁷³³

Kadın ve erkeğin gündelik hayat içinde aynı sorumlulukları alması ve bunun sonucunda aynı kazancı elde etmesi, bazı kadınların işi bir üst noktaya yani “kadın üstünlüğü” fikrine taşımasına sebep olur. Attilâ İlhan’a göre bu sağlıklı bir kafa yapısı değildir. Kendini “feminist” olarak tanımlayan bazı kadın grupları, bu durumu saptırmakta, kadının yeni yüzyılda geldiği noktayı “kadın egemenliği” fikrine taşımak istemektedirler. Şairin “yeni kadınlar” olarak bahsettiği kadınlar ile bu feminist grupları birbirine karıştırmamak gerekir: *Bütün Türkiye’de olmasa bile, metropol ölçüsüne ulaşmış şehirlerimizde “yeni” kadınlar belirmeye başladı. Boks yapan, trafik yöneten, komuta veren kadınla geleneksel “ev kadını” tipini eş tutamayız. Hele bu yeni kadınlar, işi daha önce sözünü ettiğim “yozlaşmaya” dökmez, dengeli bir özgürlük ve sorumluluk çerçevesi içinde kalabilirlerse, erkeklere de “değişmek” düşecektir.*⁷³⁴ diyen şair, kadının 20. Yüzyılda geldiği noktayı belli bir mantık çizgisi ile sınırlandırır.

Dünyada tüm bu gelişmeler olurken, Türkiye’de de yeni yeni belirmeye başlayan çağdaş kadınlar, ancak metropol hayatı içinde karşımıza çıkmaktadır. Attilâ İlhan Türkiye’deki kadının durumunu tarihsel bir düzlemde ele alırken, Türk kadınına bu hakların Gazi zamanında verildiğini söyler. Teorik olarak pek çok hakka sahip olan kadınlarımızın bu işi pratiğe dökmesi ve bir yaşam tarzı haline getirmesi ancak

⁷³³ Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*,... s.224.

⁷³⁴ Attilâ İlhan, *age*. s.131-132.

1950’li yıllarda mümkün olur. Şair, ülkemizdeki kadının bu bilinç düzeyine ulaşmadan önceki hâlini şu şekilde özetler: *Çoğu; kılıklarından tut da tavırlarına kadar her şeyleriyle erkek gibiydiler. Kravat takarlardı, ceket giyerlerdi, saçlarını erkek gibi kısacık kestirirlerdi. Kadın kişiliği ile bu işi yapabileceklerini bilemiyorlardı neredeyse.*⁷³⁵ Attilâ İlhan, kadının iş hayatında veya toplumsal hayatta varlığını kabul ettirmesi için kendi cinsel kimliğinden uzaklaşarak erkekleşmesini, hemcinslerine karşı cinsin bakış açısı ile yaklaşmasını istemez. Onun Türk toplumu içinde görmek istediği ideal kadın modeli; çağdaş hayat içinde sahip olduğu haklardan haberdar olan, bu hakları yeri geldiğinde sonuna kadar savunabilen, iş hayatı içinde aktif olan, ayrıca aile kurumuna da dahil edebileceğimiz, anne kimliğini de başarıyla taşıyabilecek bir kadındır.

Attilâ İlhan’a göre bir toplumun gelişmişlik seviyesi ve kültürel durumu hakkında fikir sahibi olabilmek için, o topluma ait herhangi bir kadının dış görünüşüne bakmak yeterlidir. Kadının hâli, tavrı, kıyafet seçimi ve hatta yüzündeki makyaj ülkesinin durumunu özetlemede birer ip ucutur. Her kadının içinden çıktığı topluma ait izler taşımasını isteyen şair, bir yandan da çağın getirilerinin farkındadır. Endüstrileşmeyle şekillenmiş yeni yüzyılda kadın ve erkeği bu yeni hayata adapte eden en büyük güç cinsel devrim olmuştur. Attilâ İlhan hem Batı’nın hem de ülkemizin bu yeni hayat düzeni karşısında verdiği tepkilerin farkındadır. Şair, düzyazılarında bu konuyu her yönüyle ele alır, yeri geldikince sorun olarak görülen meselelere çeşitli çözüm önerileri getirir. Şiirlerinde ise yeni yüzyılın gündelik hayatı içinde var olan bu kadın tipini, dış dünyaya ait birer detay olarak verir. Kadın konusuna büyük bir ciddiyetle yaklaşan şair, bazı şiirlerini kadının toplum içindeki yerini değiştirmek veya onun geleneksel hayattaki edilgen durumunu kırmak için yazmıştır.

Şiirlerinde büyük kentin dramını ve aşkını işlediğini söyleyen Attilâ İlhan⁷³⁶, eserlerinde yukarıda sözünü ettiğimiz, “yeni kadınlar”a da yer verir. Geleneksel hayattan modern şehir yaşantısına geçiş sürecinde, hem Avrupalı kadının hem de

⁷³⁵ Hüseyin Karakaş “Öyle Değil mi Arkadaş?” *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen: Zeynep Ankara, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996, s. 214.

⁷³⁶ “Attilâ İlhan İle Bir Konuşma”, *Milliyet Sanat*, Sayı: 478, 15 Nisan 2000, s. 27.

Türk kadınının girmiş olduğu bu yeni görüntü, onun şiirlerinde açıkça görülür.

Tutuklunun Günlüğü’nde yer alan 7,cuma 4. adlı şiirde yeni yüzyılın kadın modasından şu şekilde bahsedilir:

....

moskova7 (tass) kremlin’de yaz modelleri gösteriliyor
etekler bu yaz dizkapağından beş parmak yukarda olacak⁷³⁷

7, cuma’nın da içinde bulunduğu *teleks* adlı bölümde hem toplumsal içeriği hem de çağdaş büyük şehrin metropol havasını okura vermeyi amaçlayan şair, bu şiirde Amerika, Rusya ve üçüncü dünya ülkelerinin içinde bulunduğu durumu sezdirmeye çalışır. Şiir boyunca çeşitli ülkelerden söz eder ve yukarıdaki dizelerde Rusya’daki en ünlü alışveriş merkezi olan Kremlin’e gider. Tass ise yine bu noktada bulunan caddelerden biridir. İlhan, o devrin kadın giyim modasından bahsettiği bu dizelerde etek boylarının diz kapağından yukarıda olacağını söyler. 20. yüzyılın çağdaş kadın görüntüsü bir büyük şehir olan Moskova üzerinden örneklendirilmiştir. *20. yüzyılın başında kadının ekonomiye katkısıyla birlikte kazandığı ilk bağımsızlık uzun eteklerin kısalmasıyla başlıyor. Etekler en pratik şekle, diz altına getiriliyor. Saçlar daha sade ve en çabuk yapılacak biçimde taranmaya başlıyor, ayakkabılar düzleşiyor...*⁷³⁸ diyen şair, kadının kıyafet seçiminde yaşadığı değişimi somut bir ifadeyle vermek ister.

süleyman şiirinde yer alan pantolonlu kadın, o devrin gündelik hayatı içinde sıradan bir detaydır:

....

sual sorup durma sevmiyorum
öbür ışıkları getir hadi getir
karanlıktan korkuyorum karnım ağrıyor
o kadını da getirsene portakal yiyen
porselen dişli kadını hani pantolon giymiş

⁷³⁷ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,.... s.16.

⁷³⁸ Attilâ İlhan, “Son Söz Rejisöründür” *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!...” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004, s.284.

dur dolmabahçe sarayını dinleyeceğim
on ikiye çalsın öyle getir hadi getir⁷³⁹

Attilâ İlhan’a göre tüm dünyada olduğu gibi Türk kadını da pantolon giymeye iten şey üretimdir. Mesela gecekondlu kızının şalvardan pantolona geçmesi konfeksiyon endüstrisinin o günkü düzeye gelmesiyle alakalıdır.⁷⁴⁰ Türk toplumu endüstri aşamasına gelip, kadın da üretime bağımsız olarak katılınca her türlü geleneksel yapıya başkaldırır ve çağdaş yaşantı içinde kendi konumunu kendi belirler. İşte yukarıdaki dizelerde de bu kadın hareketinin bir uzantısı sayabileceğimiz pantolonlu kadın tipi karşımıza çıkmaktadır. Şairin yaşadığı yıllarda hem Türkiye hem de dünya gündeminde olan bu mesele, onun kişisel hayatını anlattığı bu şiirde bile yer verdiği güncel bir konudur.

Yeni yüzyılın kadın görüntüsüne ait detaylardan biri unisex kıyafet modası, bir diğeri ise erkek gibi kestikleri saçlarıdır. Şaire göre bu durumun sebebi kadının “endüstriyel üretim çarkına katılmasıdır”⁷⁴¹ Bununla beraber süs bebeği görüntüsünden kurtulmak isteyen modern kadın, yüzyıllardır süren erkeğin tüketim malı olması durumundan da çıkmak ister. *ne kadar izmir/1* şiirinde karşımıza çıkan kadın da öyle biridir:

....

gözleri kalın sürmeli kirpikleri rimel
kumral saçlarını ‘avrupa’ kestirmiş
o hangi kadın dudakları ‘yürek’ boyalı⁷⁴²

İzmir şehri için yazılmış bu şiirde, o şehrin gündelik hayatına ait pek çok detay verilmektedir. Attilâ İlhan’a göre bu şehrin çoğunluğu levantenlerden oluşur ve Türkiye’nin geleneksel yapısı içinde oldukça Avrupaî bir yaşam tarzı vardır. Bu bağlamda saçlarını Avrupa kestiren kadın tipinin İzmir’de karşımıza çıkması olağan bir durumdur. *ne kadar izmir/2* şiirinde de yine saçlarını kısaltan bir kadın tipi

⁷³⁹ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,s.19.

⁷⁴⁰ Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*,... s.139.

⁷⁴¹ Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*,.... s.163.

⁷⁴² Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*, s.59.

karşımıza çıkar:

....

müstesnâ açık balkon kılcal hanımelleri
kristal nargilesiyle hemhâl şam'dangetirmiş
zurefâ-yı kirâm'dan nurhayat hanım
saçını 'erkek' kestirmiş kravatı italyan⁷⁴³

İlhan'ın modern kadın görüntüsünden bahsettiği bir başka şiiri *orient-express*:

....

sınır karakollarında belki daha şapkalı
daha kaçak pasaportlu yahudiler ki
remarque romanlarına girecek belki
adagio üzerine o kadar tasalı
yüzlerini araması eski prusyalıların
yağmura rastlamış hani ter içindeki
mitralyöz gözleriyle tanenberg harbindeki
lacivert camlarında kompartımanların
kravatlı bir kadın cinfiss'le başkalaşan
hiç kadar yok kaşlarıyla 930'daki
en müthiş elektrik huysuzluğumuzdaki
asılmış denerval'in ağzında pıhtılaştıran⁷⁴⁴

Attilâ İlhan'a göre tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle, kadının üretici konuma yükselmesi, kendi tarihindeki en önemli aşamadır. Tüm kimliklerinde köklü bir değişim geçiren kadın, bazen yüzyıllar boyunca süregelen ezilmişliğine tepki olarak kendini değiştirir: (...) ayrıca eğlence endüstrisinin sahne emekçisini klişeleşmiş 'dişi' görüntüsüne uydurmak istemesi var ya, saçlarını kazıtmak ona da başkaldırış, çünkü biliyorsunuz, bütün sahne sanatlarında kadın kapitalist pazarda 'dişi' olarak sergilenir, o da erkeği avlamak için saçlarını bin bir şekle sokarak ökse diye kullanır...⁷⁴⁵ Modern kadının belki de içgüdüsel şekilde beliren bu tepkisi -1°.

⁷⁴³ Attilâ İlhan, *age.*, s.60.

⁷⁴⁴ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,.... s.103.

⁷⁴⁵ Attilâ İlhan, *Kadınlar Savaşı*,.... s.223.

şiiirinde karşıımıza çıkmaktadır:

....
 bekleme salonu'nda ensesi traşlı bir kadın
 kaşlarını evde unutmuş dudakları sonbahar
 durup durup nedense camlardan raylara bakıyor⁷⁴⁶

Bir toplumun gelişmesi ve değişmesinde kadının hayatî bir önem taşıdığının farkında olan Attilâ İlhan, kadının çağdaşlaşması ve yeni dünyada erkek ile eşit şartlara sahip olması fikrini destekler. Bu bağlamda onun geçirdiği evreleri de büyük bir dikkatle takip eder ve bu meselenin farklı görüşlerle çarpıtılmasını istemez. Kadını da erkeği de belli bir bilinç düzeyinde ortak bir paydada buluşturmak isteyen şair, düzyazılarında kadın konusunu her yönüyle tartışıp irdelemiş, şiirlerinde ise bazen tamamen bu konuya adapte olan eserler yazmış, bazense bu konuyu küçük detaylar halinde vermeyi tercih etmiştir.

⁷⁴⁶ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*, s.95.

5. BÖLÜM

5.1. Kadının Düşüşü

1940’lardan başlayarak her alanda vermiş olduğu eserlerle edebiyat ve fikir dünyamızı besleyen Attilâ İlhan, sanat yaşamında derinlemesine şiirden yana olmuştur. Bu derinliği bireysel ve toplumsal yönden ele alan şair, bir yandan insanoğlunun iç yönelimlerini ve aykırılıklarını araştırıp yansıtırken, diğer yandan toplumsal gelişme çizgisine ait oluşumları ve bunun görünüşlerini çözümleyip incelemeye çalışır. İlhan, yaşadığı devirde bazen bireyci bazen de fazlasıyla toplumcu olmakla suçlandığı sanat anlayışını şöyle özetler: (...) *Toplumsal olarak tanımlanmış, belirlenmiş bireyin yaşadığı çağla ilgili yaşantısını vermek! İşim bu benim. Bazen gerilimler, bazen tutkular, bazen kavgalar arasında görünüyor, ama hep bu görünüyor.*⁷⁴⁷

Attilâ İlhan, on iki şiir kitabı içinde, hem Türk kadınından hem de dünyanın çeşitli yerlerindeki kadınlardan bahsetmiş; onları bazen sevgili, bazen anne, bazen devir şartları altında ezilen veya özgürlük mücadelesi için savaştan bireyler olarak öne çıkarmıştır. Kadını, özellikle geleneksel kültürün oturttuğu kalıptan sıyrarak, etten kemikten bir varlık olarak ele almış, onu içinde taşıdığı her duyguyu ve dürtüyle birlikte işlemiştir. Bu geniş sanat alanı içinde karşımıza çıkan kadınların bir bölümü, hayatın içinde bir şekilde kaybetmiş kişilerdir. Devir şartları, ikili ilişkiler veya hayatın onları getirdikleri nokta yüzünden çeşitli kayıplar yaşayan bu karakterlerin bir bölümü mağdur konumunda olup, şair tarafından hikâyesi anlatılan kadınlardır. Diğer kadınlar ise, hâli ve tavırlarıyla çevresine güven vermeyen tekinsiz kişilerdir. 1950’li yıllardan itibaren şehir şiirleri ve romanları yazdığını belirten İlhan⁷⁴⁸, metropol hayatını anlattığı eserlerinde, düşkün kadınlara da yer vermiş, onları büyük şehir gerçeğinin bir parçası olarak ele almıştır. Çalışmamızın bu bölümünde ele alacağımız kadınların bazıları kişisel yaşantılarında, bazıları da yaptıkları iş nedeniyle toplum nezdinde kaybetmiş kişilerdir. Bu iki grubun dışında

⁷⁴⁷ Attilâ İlhan, “On Şaire Dört Soru” *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!...” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen:Belgin Sarmaşık, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004, s.75.

⁷⁴⁸ “Attilâ İlhan İle Bir Konuşma”, *Milliyet Sanat*, Sayı:478, 15 Nisan 2000, s.27.

kalan diğer kadınlarsa bazen kendi içlerinde kötümser duygular taşıyan, bazen de hâl ve tavırlarıyla çevrelerinde olumsuz bir intiba bırakan kişilerdir.

5.1.1. Hikâyesi Anlatılan Kadınlar

İlhan'ın mutlu başlayıp üzgün biten yaşam öykülerinden, artık bir karakter özelliği gibi taşıdıkları hüznü hallerinden, onlar adına duyduğu tedirginliklerden ve eser boyunca yalnızca onlardan bahsettiği kadınlar vardır. Gerek çağdaş yaşam gerekse taşra hayatı içinde karşımıza çıkan bu karakterler birbirinden farklı trajediler yaşamışlardır. Kimisi dış dünya tarafından şiddet görmüş, kimisi kişisel hayatında türlü kayıplar yaşamış, kimisi de belirsiz durumlar içine girmiş kadınlar, bu başlık altında inceleyeceğimiz şiir kahramanlarıdır.

Attilâ İlhan lady from smyrna şiirini yazdığı kadın için şunları söyler: *izmir'den istanbul'a gidiyordum, son derece güzel bir kadın tanıdım, gece güvertede yalnız dolaşiyor, küpeşteye yaslanıp bir başına suları seyrediyordu.*⁷⁴⁹ Şairin hayranlık beslediği bu kadın; fikirleri, karakteri ve derinliğiyle çevresi tarafından anlaşılamamış biridir:

gözlerindeki yağmur altında bir gar tenhaliği
susmuşluğu gemisiz kalmış ulu bir liman
uykularını çiğniyor yıldızların kalabalığı
rüzgârlı deniz kapılarını açtığı zaman
kıvılcımlar uçuyor ısınmış saçlarından

içindeki barut çizgisi kimsenin tutamadığı
sarhoşluğu ayakları kesik ikinci bir insan
güvertedeki kadın sarhoşların anlamadığı
bütün yenik gözleriyle yalnızlığına bakan
geceleyin ürkek bir gemi geçti mi uzaktan⁷⁵⁰

unutulmuş kızlar balladı şiirinde, önceleri fiziksel güzellikleriyle ilgi gören

⁷⁴⁹ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,....s.151.

⁷⁵⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.90.

kızların, sonraları içine düştüğü yalnızlıktan bahsedilir:

....

porno bir romandan birisi çıplak çıkar
öbürü bir fotoğraf cebinde her oğlanın
bazıları evlenir evlenmez boşanmışlar
ne adresi belli ne adı bazılarının
unutulmuş kızları mevsimlik sevdâların

yıldızlar prensesi oysa bir zamanlar
suyundan çıktıkları masmavi aynaların
kime dokunsalardı birden tutuşup yanar
ıslak sıcaklığından kalın dudaklarının
unutulmuş kızları mevsimlik sevdâların

eski şarkılara mı yoksa saklanmışlar
tramvay duraklarına belki rüyaların
harcanmış mutluluk ümitleridir yaşar
içinde bir yerinde mutsuz ihtiyaçların
unutulmuş kızları mevsimlik sevdâların⁷⁵¹

İlhan, *uçuk kızlar balladı*'nda; hüznü halleri, artık kendileri için bir anlam taşımayan hayatları ile hem kişisel hem de toplumsal hayatları içinde kaybolmuş kadınlardan bahseder:

uçuk kızlar sızıyor uykularına
soğuk elleri mosmor gözleri loş
fena halde sarhoş
içine ağlayan
ayılamayacak bugünden yarına
hayatları nafiye
hayalleri boş

....

sanki hep borçludurlar başkalarına
en kral sebep mumya yalnızlıkları

⁷⁵¹ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,s.12-13.

sorular büyütürler
 cevabı olmayan
 baykuş kahkahaları bütün şakalarına
 başlayıp korkudan
 yarım bıraktıkları
 aranıyor anonsu polis radyolarında
 nasıl kayboldukları anlaşılamıyor⁷⁵²

Bazı şiirlerini yalnızca kadın konusuna ayıran İlhan, *kar yağan bir sarışın...*’da Stevlana Radiçeva adlı bir Rus’u anlatır. Zoraki tebessümü, sürekli dalgın, düşünceli hâli ve kalabalıklar içindeki yalnızlığı ile, bu kadın diğerlerinden farklı bir yerdedir:

....
 tarayıp sarışın yalnızlığına
 tarayıp çoğul saçlarını
 aynaların girdabında boğularak
 gittikçe daha çok
 daha çok
 arayıp تنها ve dalgın
 çocukluğunun çiçek açmış vişne ağaçlarını
 en kuytu köşelerinde hatıralarının

İçi sıra taşıdığı vahşi duyguları onu koyu bir yalnızlığa sürüklemekte ve tüm bu hisler, onu etrafındakilerden uzaklaştırmaktadır:

....
 dalgınlığını parçalayarak
 içindeki panter bakıyor sık sık gözlerinden
 titreşen arı kanatları mıdır bal arısı
 üflenmiş ateşten teller mi yoksa
 cam kırığı yeşiller mi
 varla yok arası
 kestirebilmek ne kadar da zor
 çevresinde sırma apolet murassâ kılıç
 birbirinden yakışıklı hassa subayları

⁷⁵² Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,.....s.42.

elinde yelpazesi
yalnızlığına çekilmiş
hayallerine tutsak⁷⁵³

Yukarıda, eser boyunca hikâyesi anlatılan kadın aslında *uzak köpekler gecesi*'nin son mısralarından doğmuştur:

....

buzdan ejderha dişleri saçaklarda
dalgın bir sarışın
bardağında üşümüş gece çayı
hatırlayıp sakladığı bir gece çayı gibi
zimniy dvoretz balosundaki
karanlık miralay
silerek elleriyle beyaz ve uzun
soğuk buğusunu uykusuzluğunun
dağılmış yankılı boşluklarına çaykoskiy'in
gülümsemesi hep öyle yalan yanlış
hep öyle mahzun⁷⁵⁴

Dalgınlığı, uzun beyaz elleri ve kısa kirpikleriyle Stevlana Radiçeva, *çariçin*'de geçen kış şiirinde tekrar belirir:

....

altında sokak lâmbasının
dalgın bir sarışın
karanlık bir miralay
kadının astragan mantosu sırtında
uzun ve beyaz ellerini çaresiz kavuşturmuş
kısa kirpiklerinde incecik buz tozu
....
bu gün de geçti stevlana radiçeva
ardında nemli bir is kokusu
giderilmez pişmanlıklar
eflâtun bir keder

⁷⁵³ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,s.54-57.

⁷⁵⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.53.

bırakarak⁷⁵⁵

ayaküstü intihar şiirinde intihar eğilimi olan bir kızın hikâyesi anlatılmaktadır. Gençliğin getirdiği tazeliği taşıyan bu karakterin kendi içinde çözemediği çelişkileri vardır:

korkunun bıraktığı yerdeki kız
ölümünü o dakika tanıyor
bir muamma intihar nedeni
oysa genç az bulunur bir ağız
teni hiç kullanılmış elleri yeni
....
yasaklarını mı aşamıyor
bir başkası mı olmak isteği
yoksa kendine mi ulaşamıyor
....
hızla karanlığa azalıyor
çizgilerinden çıktı bedeni
ortada kan kokusu kalıyor
ne geleni var ne gideni⁷⁵⁶

Attilâ İlhan *ah kızlar ulan kızlar balladı*'nda yaptıkları yanlış evliliklerle yıpranan, eşinden ayrılmış kadınların hem kişisel hayatlarındaki mutsuzluklarından hem de toplumsal hayatta gördükleri baskıdan söz eder:

o yanlış evlenip çabuk ayrılan kızlar
her gece uykusuzluk her sabah zorluk
mutluluk size uzak ne desem yalan kızlar
iş güç dağdağası büyütülecek çocuk
yaşamaya vakit yok
ah kızlar
aman kızlar

her yerde yadırganır çevresi ona soğuk

⁷⁵⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.60-61.

⁷⁵⁶ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,....s.48.

yalnızlıktan her dakika kırılan kızlar
 bir çoğu umutsuz birazı aksi birazı uçuk
 her sözü her bakışı tartışılan kızlar
 erkeklere süre avı kadınlara korkuluk
 ah kızlar aman kızlar
 ulan kızlar
 ulan kızlar⁷⁵⁷

Toplumsal ve siyasi sorunlar sebebiyle yaşanan gerilimli günlerde, eylemcilerin gece yarısı telefon etme alışkanlığından bahsedilen *salı sabaha karşı* şiirinde, Aysel karakterinin trajedisi şöyle anlatılır:

salı sabaha karşı telefonla sışradım

 gecenin bu saatinde beni kim arayabilir

 ister misin aramak aysel'in aklına gelsin
 plaj güzeli aysel'in / istanbul'da bir zamanlar
 küstah sarışınlığını kristal bir zırh gibi
 gururla taşırdı / dibinde şimdi rakı şişelerinin
 her gece olay çıkarıyor / arkasından karakollar
 tozlu ışıklarıyla karanlık bir gemidir
 polisleriyle küfür kıyamet bana telefon ettiği
 öksürükten boğularak / suratı bütün ter
 nerde eski aysel / nerde jeanne d'arc güzelliği
 içtiği için mi korkar korktuğu için mi iç⁷⁵⁸

Yukarıdaki dizelerden şairin bir zamanlar bu kadına ilgi duyduğu sezilir. Bu güne gelindiğinde ise ona olan sevgisi ve hayranlığı, o sarışın güzelliğine vurgunluğu, yerini acıma duygusuna bırakmıştır. Artık geceleri olay çıkartıp karakollara düşen, aldığı kilolar yüzünden sürekli terleyen, bütün güzelliğini mazide bırakmış bir kadın vardır. Jeanne D'arc Fransız millî kahramanıdır. Şairin Jeanne D'arc güzelliğiyle kastettiği, bu kadının bir zamanlar sahip olduğu ilahi güzelliştir. Aşırı içkinin sonu

⁷⁵⁷ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*, s.20.

⁷⁵⁸ Attilâ İlhan, *Korkunun Kralığı*,....34.

felakettir ve kişi bu felaketi gördükçe, o durumu unutmak için daha çok içer. Bu bir tükenişin, elinde bulunan ilahi bir güzelliğın düşük insanların masalarında tüketen genç bir kadının trajik sonunu işleyen, duygulu bir şiirdir. Attilâ İlhan'ın insanlara ve özellikle kadınlara bakışını veren bu hikâyelere göre, o birazda yarı ilahi olan kadınları sever. Kadın düşmemeli, onu bir zırh gibi saran güzelliğini kaybetmemelidir. Bu açıdan baktığımızda İlhan'ın; şiirde, edebiyatta, sanatta ve içinde yaşanan hayatta klasik ve romantik bir bakış açısına sahip olduğunu görmekteyiz. Klasik; çünkü en iyiyi ve en güzeli istiyor, romantik; çünkü sevdiği kadını en mükemmel ve ahlakî şekliyle görmek istiyor.

İlhan *eskiden başka kızlar* bölümünde, yaşam öykülerini anlattığı kadınlar için şunları söylemektedir: *İlk gençliğimin kızları, adlarını değiştirmiş olsam da, hepsi 'sahici', hepsi gerçek! Ayrı ayrı, şu ya da bu şekilde hayatımıza girdiler, onlardan etkilendik, bazılarına âşık olduk, sonradan başlarına gelenleri öğrendiğimiz zaman, üzüldük ya da sevindik. Onlar elbette başka bir 'terbiyenin' kızlarıydı, bakıyorum da çoğu İzmir'li, o senelerin yarı lövanten İzmir'inde, alafrangalığı seçmiş kızlar; aralarından Süheylâ gibi solculuğu benimsemiş olanları da var; yarım yüzyıl sonra davranışları bana neredeyse 'kahramanca' görünüyor; zaten feda-yı nefslerin yeniden gündemde olduğu 12 Eylül günlerinde, onları hatırlayıp yazmış olmam da bunu göstermez mi?*⁷⁵⁹ Hayat öyküleri veya gençlik yıllarından belli kesitler sunulan bu genç kızlar, önceleri çevrelerinde olumlu etki bırakmış kişilerdir. Ancak zamanlar kişisel hayatlarında çeşitli sebeplerden mutsuzluğa sürüklenmişlerdir.

Gençlik yıllarında güzelliği ve neşesiyle herkesi kendine hayran bırakan bir genç kızın, evlilik sonrasında yaşadığı mutsuzluk *gülşen'i hatırlar mısın* şiirinde anlatılmaktadır:

gülşen'i hatırlar mısın / hani mavi kız
gökyüzünü sıgdırmış uzun gözlerine
hani o yaz izmir'de yaşadığımız
....
gülşen'i hatırlar mısın / kirpikleri kıvrıcık

⁷⁵⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.123.

damarlarında sanki ay ışığı dolaşırdı
yaşamaya üşenirdi tembeldi birazcık
güzelliğini nasıl savrukça taşırdı

....

gülşen'i hatırlar mısın / bütün gençliğimizdi
sinemadan bir çıkar aman tanrım
eline jean harlow su dökemezdi
liseden sonra okumadı sanırım
hepimizi küçümser kimseyi beğenmezdi
eline jean harlow su dökemezdi

gülşen'i hatırlar mısın / sonra duydum ki
babası ölünce izmir'den ayrılmışlar
bir doktora varmış haylazın teki
arkasından maksim yeni gardenbar
alkolle boğuyor yangını içindeki
zor olan asıl yaşamak / ölüm ne ki⁷⁶⁰

Aynı bölümde yer alan *müşerref* şiirinde, şairin bir zaman yakınlık içinde bulunduğu genç kızın kişisel trajedisi anlatılmaktadır:

müşerref vardı bir de / o devirde
gözlerinin girdabında kaybolduğumuz
bulutlar uçuşurdu kirpiklerinde
dudaklarına kuşlar kondurduğumuz
öfkemizin hızı serüven tutkumuz

....

müşerref'in uzandığı yaz balkonları
tuzparça dağıldı çarpıp da güneşin
üstünde pul pul gülünce dişlerinin

seni ne çok aradım / nerelerdesin
ağzının ağzımda bıraktığı tuz
o borsa simsarıyla hâlâ evli misin
oysa sen mutsuz ben daha mutsuz
müşerref / müşerref / saklambaç oynuyoruz⁷⁶¹

⁷⁶⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.84-85.

Eskiden olukça aydınlık bir kız olan Lamiâ'nın öyküsünden bahsedilen *lâmia*'yı görmeniz şiiri, ölümle noktalanmaktadır:

lâmia'yı görseydiniz aydınlık bir hayret
yüzünden eksilmezdi / biraz da kimsesiz
büyümüştü / teyzesi vardı bereket
derlitoplu giyinir eli yüzü tertemiz
daima kış solgunu kırık döküktü evet

lâmia'yı görseydiniz başında kasket
kız lisesi öğrencisi hep öyle sessiz
çantası koltuğunda / vapura bilet
izmir'e geçiyor yarı hayatı deniz
iftihar levhasında bu yıl da elbet

lâmia'yı görseydiniz gözleri bir memleket
nasıl da cana yakın mutlaka severdiniz
samsun'da tutuklandı / en büyük felâket
verem mi neymiş orası çok belirsiz
ölüsü sokaklarda kaldı nihayet⁷⁶²

Bu bölümün son şiiri olan *muammer*'de, kadının taşıdığı karanlık duygular arasında intihar hissi de vardır:

peki ya muammer altın dişli esmer
gözleri gülümser gizlice menevişli
hayreti şiddetli şiddeti kötümser
ne ünlemler üretti yağ yeşili
peki ya muammer altın dişli esmer
neresinden baksan intihara elverişli

peki ya muammer içinde duya duya
sarmal bir korkuya kaptırmış kendini
birden eridiğini söylüyor görenler
uzak bir uğultuya kulak kesildiğini

⁷⁶¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.86.

⁷⁶² Attilâ İlhan, *age.*, s.87.

peki ya muammer rüya içinde rüya
uyumaktan ölmeye ölmekten uyumaya⁷⁶³

Zamanla hâli, tavrı ve görüntüsündeki değişimin anlatıldığı bir başka kadın,
süheylâ değildi adın şiirinde karşımıza çıkar:

hangi bulutlara niçin sarındın
gözlerindeki mavi kimin gökyüzü
süheylâ değildi başkaydı adın
gülüşlerin donuk neş'e öksüzü
o erken sonbahar görüntüsü

inceden inceye boyanmaz mıydın
kırpıklarının lacivert örtüsü
süheylâ değildi başkaydı adın
ellerin buz gibi ağzının büzgüsü
kaç yalnızlığın gizli üzüntüsü

ne yapsan ne etsen anlaşılamadın
belki sebep kendini aşmak dürtüsü
süheylâ değildi başkaydı adın
nabızlarında pişmanlığın gürültüsü
gülümseme soğumuş çiçek ölüsü⁷⁶⁴

Attilâ İlhan'ın kadın kahramanları arasında olan Büyük Leylâ için yazılmış ikinci
şiir *büyük leylâ'nın sonu*'dur. Önceki şiirde aslında bir hayat kadını olduğu söylenen
bu karakterin ruh halinden bahseden şair, ondan bir türlü haber alamamaktadır:

gece ilerledi ilerledi ama
büyük leylâ'yı bulmalıyım
telgrafı var iskenderun'dan
nereye gitmiş anlayamadım
kimseye haber bırakmadan
tүrlü şeyler geliyor aklıma

⁷⁶³ Attilâ İlhan, *age.*, s.90.

⁷⁶⁴ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,...s.29.

gözbebeklerini camlara vermiş
 bu telgrafı bekliyordu
 günlerdir yemeden içmeden
 cıgara cıgara eksilerek
 umutlarını iyice kesmiş
 bir ara ölmek istiyordu
 kimseye bir şey demeden
 şimdi kaybolmak ne demek
 türlü şeyler geliyor aklıma

nereye kaybolur çocuk mu bu
 beyoğlu'nda mı desem yok yok
 insanları sevmez biliyorum
 en büyük düşmanı beyoğlu
 istanbul tarafında mı desem
 aksaray'da filan mı yok yok
 üstelik bir de yorgunum
 türlü şeyler geliyor aklıma⁷⁶⁵

12 Eylül “ara rejimi” esnasında holdinglerin bilançolarını inanılmaz kârla kapattığı bir dönem olmuştur. Bu esnada, sonradan döneme damgasını vuracak “köşe dönücü” yeni iş adamı tipi belirmiş ve güç odaklarıyla hareket eden bu yeni çevre, fuhuş endüstrisiyle iç içe girmeye başlamıştır. *korkunun isi* şiirinde de, geleceğini böyle bir yanlış üzerine kurup sonunda fena halde yanılan bir kadının dramı işlenmiştir:⁷⁶⁶

....

gece böcekleri sustu
 kadın değil koyu sinema
 bir renkli film güzelliği
 içi hayli eskimiş ama
 yosmalığı kusursuzdu
 cıgara bir cıgara daha

⁷⁶⁵ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,...s.25.

⁷⁶⁶ Attilâ İlhan, *Korkunun Kralığı*,...s.113.

....

hem sarhoş hem huzursuzdu
 hayatı büyük bir yanıлма
 pektaş holding'in metresi
 yâni sırsıklam mutsuzdu
 kul köle olmuştu adama
 gençken ne kadar korkusuzdu
 yaşlandıkça artıyor endişesi

gecelerdir uykusuzdu
 bu da gelmişti başına
 herhalde başka bir kız buldu
 etine dolgun genç irisi
 adam ondan soğumuştı
 az kaldı kovulmasına⁷⁶⁷

Attilâ İlhan'ın özel bir açıdan “topraksızlık konusu”nu işlediği 4. ümmühan şiirinde, erkeği toprak derdine dövüşüp hapse giren Ümmühan'ın düşüşü anlatılmaktadır⁷⁶⁸:

....

akşam gelip konar yemişin dalına
 tüyleri dağılmış telekleri siyahtan
 duru gözlü bir şahan bir şahan gibi
 işte o zaman bir sancı girer beline
 ve yorgunluk vurur ceylan gözlerine
 kara bir duman gibi
 erkeği toprak derdine dövüşüp
 cerh ile otuz sekiz aya mahkûm olan
 dal boylu dalyan vücutlu çilekeş ümmühan'ın

Tek başına var olma mücadelesi süren, erkeğine sadık kalmakta kararlı olan Ümmühan, bir noktadan sonra dış dünyaya karşı yenilir:

....

⁷⁶⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.15-16.

⁷⁶⁸ Attilâ İlhan, *Duvar*,s.174-175.

artık bir yok kahbeye çıkmış adı
 veli ister dönsün ister dönmesin
 kırılmış hasret kuşunun kanadı
 gayrı uçamaz
 zaman zaman birkaç sarhoş toplanır
 ayran suyu'nun başında ümmühan'ı oynatır
 oynar ama içi kan ağlar
 neylesin deli gönül veli'sinden geçemez⁷⁶⁹

İlhan, 2. *cebbar oğlu mehemmed* şiirinde, işgal yıllarında düşmanın tecavüzüne uğrayan kadınlardan da bahseder:

....
 çocuklar gülmemiş artık
 sessiz sessiz ağlamış analar
 oduna giderken vurulmuş
 ve yahut harman yerinde
 avuçları buğday kokan delikanlılar
 ve nice gâvurdağı kızlarının
 birer birer ırzına geçilmiş

 cebbar oğlu mehemmed
 fransız'a silah çekmiş
 hür yaşamak uğruna
 ırz uğruna namus uğruna
 ana için baba ve kardeş için⁷⁷⁰

lilişan şiirinde, ırzını buğdayla değişen kızlar şöyle anlatılır:

....
 kalbi yıkanmış çamaşır gibi temiz
 çehresi yanık yanık bakırsı
 ablamız süt anamız biraderimiz
 emekçiler pamuk işçileri kürekçiler
 yangın yerlerinde yaşayan abbas ve hasan
 ırzını buğdayla değişmiş kızlar lilişan⁷⁷¹

⁷⁶⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.27-30.

⁷⁷⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.21-23.

Attilâ İlhan *umumi ıstırap şarkısı*'nda, kendini türlü trajedilerin içine yerleştirir. Bazen gözleri görmeyen ölüm karanlığı içinde biridir, bazen üç aylıkken terk edilmiş bir insan yavrusu, bazense vücudunu tütün gibi vermeye alışmış bir genç kızdır:

bense körüm gözlerim ölüm gibi karanlık
ben papatya gözlü kız genelevde sermaye
alıştım tütün gibi vücudumu vermeye
ben sarhoşum anam da şarap babam da şarap
ben üç aylık terk edilmiş insan yavrusu⁷⁷²

Savaş sonrasında, aslında hiçbir şeyin çözülmediğini, toplumsal sorunların aynen durduğunu ve onları çözmek için yeni uğraşlar gerektiğini anlatan *onlar bizi itham ediyor* şiirinde, şairin yakın çevresindeki pek çok kadın dış dünyada kaybolmuştur:

....
ben babanım hercai gözlü çavuş
dünyadan uçtuğum gün sen dünyaya uçmuşsun
-vay canına görüyorum görüyorum her şeyini
sevgilim kerhanede çırlıçıplak soyunmuş
ona sözüm vardı sözlerimi tutamadım
öldüm çavuş öldüm ama unutamadım
....
oğlumuz dilenir karımız kirlenmiş bozulmuş⁷⁷³

5.1.2. Olumsuz Ruh Hâli İçindeki Kadınlar

Edebî kimliğini toplumsal gerçekçi çerçevede şekillendiren Attilâ İlhan'ın şiir ekseninde, bireysel ve toplumsal meseleler iç içe geçmiştir. Onun şiir kahramanlarının geneli, hayatın içinden kişilerdir ve yaşadıkları her çelişki, içine düştükleri her bunalım, bir ucundan dış dünyaya bağlanır. Bu bakış açısıyla oluşturulan eserlerde, birbirinden farklı karakterlerde ve eğilimlerde pek çok insan karşımıza çıkar.

⁷⁷¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.57.

⁷⁷² Attilâ İlhan, *age.*, s.79.

⁷⁷³ Attilâ İlhan, *age.*, s.91-92.

Aşına olduğu geleneksel kültürden bahsettiği şiirleri bir kenara bırakırsak, İlhan, eserlerinin çoğunu yaşadığı devre yazmıştır. Bu noktada ele aldığı kadınlar ve onlara ait sorunlar güncel hayata aittir. Alkol ve sigara alışkanlığı olan, etrafına ve kendine karşı yabancılaşan, tavırları hızla değişen ve bu yüzden çevresindekilere güven vermeyen, kendi hayatlarında yorgun düşmüş, intihar eğilimi olan vb. türlü karanlık duygular taşıyan kadınlar bu bölüm şiirlerinde ele alacağımız tiplerdir.

İlhan, *yanılsama* şiirinde bir zamanlar sevdiği kızın tavırlarındaki değişimden bahseder ve artık bu kızda ona tanıdık gelen hiçbir şey yoktur:

....
 bu kız sevdiğim o kız değil
 bir başka yüz takmışlar suratına
 kendisiyle kavgalı sabah akşam
 kirpikleri maviymiş dudakları mormuş⁷⁷⁴

ne kadar izmir / 5’de evliliği mutsuz giden bir kadın vardır:

....
 dudaklarını kelebek boyamış ferhunde hanım
 balkonda kaşlarını alıyor elinde dev aynası
 yüreği fena karanlık / bu kaçınıcı sigara
 kocasından tiksiniirmiş sevdiği adam da ondan⁷⁷⁵

İlhan, zaman geçtikçe gençliğin verdiği tazeliği kaybeden kadınları *kadınlar sonbahar*’ın ilk dördlüğünde şöyle anlatır:

kadınlar sonbahar yapraklarını dökmeye başlar
 titrek dudaklarında sarışın bir kadın
 nabız kaybolur kan susar dolaşım yavaşlar
 sisli bir nebülöz gökte yazılmamış şiirler⁷⁷⁶

Birbirini izleyen dokuz bölümden oluşan *gözlüklü hamdi*’nin notları, ilk adı

⁷⁷⁴ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,...s.41.

⁷⁷⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.67.

⁷⁷⁶ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,...s.37.

Hamdi olan şairin çeşitli zamanlarda, çeşitli konulardaki duygu ve izlenimlerini içermektedir.⁷⁷⁷ Şiirin 5. bölümünde, benzer özelliklere sahip bazı kızların, yalnızlığı ve tedirginliği anlatılır:

....

kasım'da sevilen kızlar
nedense tedirgin ve nazlıdırlar
belki yaprakların yansımasından
bir hayli kırmızıdırlar
gümüşlü bir pus dağıtır kirpiklerini
damlalar uzar parmak uçlarından
rüzgârda savrulur söyledikleri
ölüm yalnızdırlar⁷⁷⁸

çığlık adlı kısa şiirde kimliği belirsiz bir kadının acı dolu haykırışı vardır:

birden o kadın çığlığı
sanki bir zıpkın yükseldi
bulutlara pırıl pırıl

öyle acıyla doluydu ki
ağaçlar yanına yürüdü⁷⁷⁹

Mekânın sessizliği içinde yavaşça ölüme hazırlanan bir genç kızın durumu *usulca* şiirinde şöyle anlatılır:

nedir yağmurun fısıldadığı
ağaçlardaki dumanlı keder
denizin gökyüzüne bırakılmışlığı
samur kürkünü okşar gibi
intihar fikrini okşadı
usulca

⁷⁷⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.135.

⁷⁷⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.94.

⁷⁷⁹ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,...s.94.

akşamüstü o genç kız⁷⁸⁰

1940'lı yıllarda toplumcu kuşağın çektiği zorluklardan hareketle yazılan *tutuklunun günlüğü*'nde, yalnız bir kadının dramına da yer verilmiştir:

....

o kızdır yalnızdır utanır sürekli yalnızlığından
içinde bir gül solar yaşadıkça yaşanmamış aşkların⁷⁸¹

gibi redifli gazel'de yorgun kadınlardan bahsedilir:

yorgun kadınlar içtik
yalnızlıktan uğuldayan
tuzlu kan gibi
nice akşamlar devirdik⁷⁸²

İlhan'ın gerilim şiirlerinden biri olan *flash-back -1. yoksa geldiler mi...* şiirinde bira dalgını kadınlara da yer verilmiştir:

yoksa geldiler mi korkularıyla büyük
namlu siyahı karanlık sokaklardan
bira dalgını kadınlar pasaj'da tek tük
televizyonda haberler ölü bir zaman
....
bira dalgını kadınlar pasaj'da tek tük
her dakika mutlaka yanlış anlaşılan
andante bir keman uzaktan bölük pürçük⁷⁸³

ortadoğu'dan gece telgrafları'nda bir yandan Irak ve Ortadoğu'nun, bir yandan köylü Yasin'in sömürülmesi ve emperyalizmle iş birliği yapan Ebû Şükr'ün ülkesine ihaneti anlatılmıştır. Toplumsal duyarlılıkla yazılan şiirin bir kısmında ensesi traşlı bir kadının yalnızlığından bahsedilmektedir. Hızlı teknolojik gelişmeler, soğuk ve sıcak savaşlar, endüstrileşme, kapitalist ve emperyalizm düzen altınla ezilen insanlar,

⁷⁸⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.95.

⁷⁸¹ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,s.103.

⁷⁸² Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*,s.65.

⁷⁸³ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,s.31.

kişisel hayatlarında tatmin edici bir mutluluk yaşayamamışlardır. Bu noktada toplum yaşamındaki karanlıklar, kadın ve erkeğin bireysel mutsuzluklara sürükleyen ana kuvvettir:

ebû şükr'ün saat bir buçuğu
her zaman sonbahar
tek tek bütün kapıların ardında
şüpheli yabancılar
telefon çaldı mı cevap verse de kimse konuşmuyor
7.000 liraya bozdursa da namusunu
yine meteliksiz
gergedan uykularında
ingilizce konuşan nasyonal sosyalist almanlar
kıvılcım ve petrol sarhoşluğu
ensesi traşlı bir kadın yalnızlığını kusuyor
cigara dumanlarıyla birlikte⁷⁸⁴

Siyasi kimliği nedeniyle çeşitli çevrelerce suçlanmış, tutukluluk ve sorgu süreci yaşamış bir şair olan Attilâ İlhan, *hesap kitap* şiirinde mahkûmiyet altındaki kadınlardan bahseder:

....
mapusanede gece
dışardakinden çok daha kalın
çok daha karanlık
fosforlu ve derin
sübyan koğuşı pejmürde
kadınlar koğuşı bitap
siyasiler vesveseli
mapusanede mehtap
bakır çalığı
kûf yeşili⁷⁸⁵

Bir yanıyla şairin bilinçaltına, diğer yanıyla Beyoğlu bohemine uzanan *cinnet*

⁷⁸⁴ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,...s.120.

⁷⁸⁵ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,...s.94.

çarşısı'ndaki şiirlerde, metropol hayatındaki yüzeysel ilişkilerden bahsedilir. Bu bölümde yer alan -1. *cinnetsaray*, şehvet ve gece hayatı ekseninden ilerler. Şiir kahramanlarından biri olan Abbas'ın yakınlık kurabileceği iki kadın vardır ve bu yüzeysel kadınlar ona benzginlik hissi verir. İlhan'ın Paris seyahatini anlattığı kitabına Abbas Yolcu ismini verdiği ve Türk sineması için senaryolar yazdığı dönem, sinema çevresinden bazı kadınlarla yakınlık kurduğu düşünüldüğünde, bu satırlarda Abbas adıyla anılan kişinin şairin kendisi olduğu düşünülebilir:

(...) hayır o otelde benim. sen şimdi (benim bir diş fırçası ve bir daktilo halinde defolup bıraktığım) güneş ve gökyüzü görmez bir şubat odasından, az sonra yemeğe inecek; anlaşılmaz bir kolaylıkla, kumar düşkünü bir aktrisin kauçuk dudaklarını, (sevmezsen), bir liseli kızın evlilik kurgularını yiyeceksin.⁷⁸⁶

Yine cinnet çarşısı bölümünde yer alan -3. *bir de manhattan olursa* şiirinde şairin Orlean düşesi olarak seslendiği kadın ile kimliği belirsiz kişilerin dudaklarındaki çetrefil kadın yazıları, İlhan'ı aşağı çeken kişiler ve durumlarıdır:

sen de dudaklarını boyadığın zaman orlean düşesi
ben hangi filme gitsem sonunda ölüyorum
bu şehrin en büyük yanlışı galata kulesi
....
onları ben biliyorum asıl ben biliyorum
iç suratlarına tükürüp duruyorlar hanidir
dudaklarında çetrefil kadın yazıları
gecenin avuçlarına her biri ayrıca kusulmuş⁷⁸⁷

ömer haybo'nun son günleri'nde hareketli ve canlı tavırlarıyla etrafına güven vermeyen kadınlardan bahsedilir:

bir bıçak ısırmasın ömer haybo
dişleri çıtır çıtır çelik
yanılıp beyoğlu'na çıkmasın
topraklüle sokağı'nı tutmasın

⁷⁸⁶ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,...s.59.

⁷⁸⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.62.

bütün şaraplar ölü kırmızı
 bütün kadınlar çabuk
 hiçbiri durduğu yerde durmuyor
 ömer haybo'nun gözü hiçbirini tutmuyor⁷⁸⁸

İlhan'ın büyük şehir şiirlerinden biri olan *gaziler caddesi*'nde görüntüsü ve alışkanlıklarıyla çevresine güven vermeyen bir genç kızdan bahsedilir:

....
 bu afiş bir sinema tuzağı
 düşme o kızın arkasına
 yemyeşil kolu bacağı
 cıgara yapışmış dudağına
 dördüncü gecedir uykusuz⁷⁸⁹

5.1.3. Düşkün Kadınlar

Modern hayata yön veren dinamiklerin ve çağdaş insanı etkileyen durumların şehirde olması, Attilâ İlhan'ın kent hayatına ayrı bir dikkatle yaklaşmasını sağlamıştır. *Edebiyatımız kenti göremedi, oysa her şey kentte idi. (...) Kentteki çarpık yaşamı ilk ben ele aldım; İstanbul'da nelerin olup bittiğini bir dedektif gibi iz sürerek yakaladım, romanlarıma yansıttım. (...) Bizim edebiyatçılar bunu fark edemediler; çoğu zaten o dünyanın çok dışındaydı, önlerinde duran, ellerinin altındaki büyük hadiseleri yakalayamadılar.*⁷⁹⁰ diyen şair, yalnızca düz yazılarında değil, şiirlerinde de metropol hayatından bahsetmiş, eserlerinin büyük bir bölümünde şehir dramını ve romantizmini işlemiştir.

Gerçekçilik, İlhan için hem bir mizaç özelliği hem de taraf olduğu toplumsal gerçekçi sanatın doğal bir uzantısıdır. Bu noktada, toplumda kabul görmeyen tipleri de şiirlerine dahil etmiştir. Çalışmamızın kadınla alakalı son bölümünde; bazen şairin yakınındaki kişi, genellikle şehir hayatının bir gerçeği olarak ele alınan, hem Türkiye'de hem de dünyanın her yerinde karşımıza çıkabilen düşkün kadınlardan

⁷⁸⁸ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,...s.25.

⁷⁸⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.41.

⁷⁹⁰ Erol Manisalı, *Attilâ İlhan'la 1000 Saat*, 3.Baskı, Bilgi Yayınevi, 2005, s.117-118.

bahsedeceğiz. Yaptıkları iş sebebiyle onları bazen düz ve kaba tabirlerle anlatan şair, çeşitli duyguları ve durumları bu tipler üzerinden yaptığı benzetmelerle örneklendirir, şiirlerin bazı bölümlerinde onların halleri ve tavırlarını tasvir eder.

smyrna blues şiiri, bir anlamda limanlardaki gemicilerin ve tayfalarının hayat kadınlarıyla olan ilişkilerinden doğmuştur⁷⁹¹:

inga pee yudum yudum erimeden
 sabahın yıldızlı aydınlığında
 dudaklarından kaldırımlara dökülen
 senin kanın mıdır bilemem
 yalnız çığlıkların rıhtımında

 gözlerinde bir rakı bulanıklığı
 bir uğultulu cıgaranın dumanında
 mermer dişlerinin soğukluğu

 gece mavisine boyalı saçların
 devler hıçkırır şarkılarında
 dönük bir deniz gibi tutarsın
 nefesin hem erkek hem kadın
 ökçesiz pabuçların hatırımda⁷⁹²

İlhan'ın rıhtımdaki hayat kadınlarından esinlenerek yazdığı bu şiirde, İnga Pee karakteri ya öldürülen ya da dövülen bir hayat kadınının portresidir. Eserin genelinde fiziki özellikleri anlatılmakta, içtiği alkolün etkisiyle bulanık bakan gözleri, yapma dişleri, bileklerinin boğumu, gece mavisi boyalı saçları, hıçkırır gibi söylediği abartılı ve ağdalı şarkıları, nefesindeki yoğun nikotin kokusu ve ökçesiz pabuçları betimlenmektedir. Anlatılan bu özellikleri ile karşı cinse itici gelen İnga Pee bıçaklandığı veya öldürüldüğü sırada rıhtımda Smyrna Blues çalmaktadır.

Yolculuk duygusu üzerine yazılan *rüya bu ya 1.*'de şairin hangi şehre kiminle gittiği belirsizdir ve onun aşık olduğu kız da sürekli kimlik değiştirir. İlhan kendi

⁷⁹¹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*,...s.81.

⁷⁹² Attilâ İlhan, *age.*, s.30.

yaşanmışlıklarında da söz ettiği bu şiirde, sevdiği kızın belki de düşkün biri olduğunu söyler:

....

yarın o pavyon kızı ölesiye sevdiğim
onu neden sevdiğimi bir türlü anlamıyor
ağzı temmuz sıcaklığı bakışları sonbahar
sanki saman ateşi için için yanıyor⁷⁹³

İlhan, gündelik hayatta karşılaşmış dikkatini çeken kadınlardan bahsettiği *ah* şiirinde, yakınlık içinde olduğu bir hayat kadınından bahseder:

....

ellerinde ruh gibi ah portakal kokusu
kırkmaları morsalkım göz kapakları saydam
çok vapurun battığı bir liman orospusu
bir hırsla öptüm ki ah ölürüm unutamam
ay ışığında deniz akordeon solosu
pırıl pırıl yaşadım üç dakika tastamam⁷⁹⁴

Kaçış duygusu ve belirli sınırları aşmak isteğiyle yazılan⁷⁹⁵ *başka yerde olmak*'da, şairin bahsettiği kadınlar arasında düşkün kadınlar da vardır:

on iki otuz beş'te napoli garı'nda bir tren
çırpınıyordu aşâğılık bir gemici barında
ben burnumu şaraba sokmuştum
katiyyen sarhoştum kirpiklerim yanıyordu
santa-lucia civarında bir karanlık
bir iştahsız orospu bulmuştum bilmem neden
uyuyup uyuyup uyanıyordu⁷⁹⁶

Beyaz perde çağrışımlarıyla yüklü bir bilinçaltı şiiri olan ve genel anlamda erotik

⁷⁹³ Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün*,....s.22.

⁷⁹⁴ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,....s.43.

⁷⁹⁵ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,....s.153.

⁷⁹⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.33.

bir hava üzerinden ilerleyen⁷⁹⁷ *doktor şandu'nun esrarı*'nda, İlhan'a eşlik eden karakter, özünde hayat kadını olan bir genç kızdır:

....

18 seni yazdım niye yazdım bilmiyorum
saçlarının üstünde gök kırılıyor kalçaların yanardağı
bir buhurdan tütüyor burun deliklerinden bak şu işe
aç tırnaklarınla gece kibritlerine uzanır uzanmaz
çıkar şu gözlüklerini seni merceklerin altında sevmiyorum
ışıkları söndür diyorum kapansın bütün kapılar da
siyah bir orkide koklayalım sevişe sevişe
çünkü ne beni yanlış yazıldığım bu senaryodan siliyorlar
ne de senin elinde fahişeliğinden başka bir şey var⁷⁹⁸

hadi, sen git... şiirinin ilk kısmında yine aynı kadınlardan söz edilmektedir:

altı dişli fahişeler urfa'da bir barda gülümseyen
kankırmızı gülümseyen gümüş saplı el aynalarına
uyanıp geceyarıları su içmek istediğim uykulu ellerinden
her akşam üstü zihinlerinden mermi hızıyla geçtiğim
kimsenin görmediği ünlemler çizerek titrek dudaklarına⁷⁹⁹

Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*'ndeki *cinnet çarşısı* bölümünü doğrudan yeni yüzyılın yüzeysel ilişkilerine ayırmıştır. Devirler ve dönemler değiştikçe edebiyat ekseninin de değiştiğini belirten şair, bu durumu pek çok şiirinde mekân olarak işlediği İstanbul üzerinden örneklendirir. Yahya Kemal'in "aziz İstanbul"unu "ulan İstanbul" olarak değiştirdiği görüşünü şöyle yanıtlar:

(...) Bu gerçek İstanbul... Çünkü Yahya Bey'in yazdığı İstanbul geçmiş İstanbul... O İstanbul artık yok... Olay bu. Şimdi yaşadığımız, gerçekçi gündelik İstanbul... Bu İstanbul'u anlatıyorum ben. Bu İstanbul'un içinde ulan İstanbul'da var, fahişelerin birbirinden adam çalması da var, büyük holdinglerin kaşla göz arasında milyon dolarlar vurması da var; ama bu

⁷⁹⁷ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,....s.129.

⁷⁹⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.35.

⁷⁹⁹ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,....s.24.

arada bilmem ne mahallesinde kızcağzın gayri meşru çocuğunu saklaması için ölmesi de var. Yahya Bey bunları yazamazdı, çünkü Yahya Bey aslında Selçuklu-Osmanlı sentezinin son büyük şairiydi. Ve elbette ki o İstanbul'u yazacaktı. Ondan nasıl başkasını yazmasını beklemek yanlışsa, benden de başkasını beklemek yanlıştır. Çünkü ben bu İstanbul'un içindeyim, son derece gerçekçiyim ve üstelik sosyalistim.⁸⁰⁰

Attilâ İlhan, on iki şiir kitabı içinde yalnızca *Belâ Çiçeği*'ndeki *cinnetsarayı* bölümünü mensur şiirle oluşturmuştur. On yılı aşan dağınık yaşantısının onda yarattığı etki ve birikimden bahsettiği bu şiirler, okuyucuya o yılların Beyoğlu yaşantısını vermektedir.⁸⁰¹

“(...) büyük şehirlerde oteller, yabancılara ev olayım derken, farkında olmayarak, içlerinde bir yirminci yüzyıl kirini biriktiriyorlar”⁸⁰² diyen İlhan, derinlikten uzak tensel paylaşımların, bir noktadan sonra insanı tüketeneğine inanmaktadır. Onun bu bölüm şiirlerinde yapmak istediği şey eğlence endüstrisini şiirsel bir prizmadan geçirmek, bunun yanında yalnızlık, şehvet ve içki üçgeninde geçen hayatları şiirsel bir açıdan irdelemektir.⁸⁰³

-1. *cinnetsaray*'ın aşağıdaki bölümünde, şehirli bir karakterin, anlamsız giden hayatından bahsedilir. Bu yaşamı değersiz kılan durumlar arasında düşkün kadınlar da vardır:

(...) ben daima ve kuklacının tekmi rahatlıklarını giyinmiş olarak, 70 numaralı odadayım ve merih'teyim: kurduğum ve bozduğum ilişkiler, kullanılmış bir jilet kadar olsun hayatıma girmiyor. gidip gözlerimi pencerelere vurdum mu çileli tramvaylara, akşamüstü memurlarına, dört beygirlik bar fâhişelerine toslayıp; (evet, evet, evet) yaşamadığımı anlıyorum.⁸⁰⁴

İlhan, erken yaşta çıktığı Paris serüveninde şehir hayatının yer altı dünyasına

⁸⁰⁰ Sefa Kaplan , “Attilâ İlhan’la Café Bulvar’da (1)”, “Söyletme Kötüylü!..” röportajlar-2 (1983-1987), Derleyen:Belgin Sarmaşık, *Attilâ İlhan*: 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Temmuz 2005, s.59.

⁸⁰¹ Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,...s.131.

⁸⁰² Attilâ İlhan, *age.*, s.51.

⁸⁰³ Attilâ İlhan, *age.*, s.131.

⁸⁰⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.56-57.

inmiştir. Türkiye'ye dönüşünde özellikle İstanbul'da gördüğü manzaraların Avrupa kentlerinde bile yaşanmadığını belirten şair, merkezde insan cinselliğinin olduğu bir yaşamı eleştirir.

-5. *eller yukarı*'da Pera semti olduğunu varsayan İlhan, onu üzerindeki randevu evlerinden, saklı kumarhanelerinden, caddelerindeki hayat kadınlarından ve cinsiyeti belirsiz çocuklarından temizlemek ister:

(...) istesem de olmaz! çene kemiklerimi kanırtarak tam asmalımesçit'teki yer altı barlarını dış dış çektğim sabah ayazında, ansızın, topraklıle sokağı'ndaki randevu evlerini ve saklı kumarhaneleri görüp çıkarırsam! küçük fahişelerimi ve cinsiyeti belirsiz çocuklarımı söyleyim derken, kürk mantoları ve avanak tavuskuşu halleriyle yüksek tiyatro yıldızları ve köçekler, hususi arabalarda bekleyen yüzüklü tüccar avuçlarına boşalırsa!⁸⁰⁵

Yine aynı şiirin çeşitli yerlerinde alkol, şehvet ve içki düşkünlüğünden bu alışkanlıkların kadınla erkeği insani değerlerden ve duyarlılıklardan nasıl uzaklaştırdığı anlatılır.⁸⁰⁶ Böyle bir yaşantıda, karşı tarafın yalnızca bedeni varlığıyla ilgilenmek, insanları en arınmamış, en sapık eğilimlere yönlendirecek, medeniyet adı altında en hayvanî çizgilere yaklaştıracaktır. Şiirin genelinde şehir hayatının hastalıklı yönlerini anlatan İlhan, aşağıdaki kısımlarda Beyoğlu'nun arka sokaklarından ve bu atmosferin içinde kaybolmuş kadınlardan bahseder:

(...) bayrakları yırtılmış bir geceydi bu: her pasajında hain namluları saklanmış, her telefon zilinde ölüm haberleri parlayan; yıldızları dönük, yenik bir gece. arka beyoğlu'nda, allah bilir, her on dakikada bir kadın yırtılıyordu.⁸⁰⁷ (...) böyle böyle çarşımızın gerçeğine ulaşıyoruz: bir saatinden tut bir başka saatine git, işte bu beyoğlu'nda ölmekle çürünmek arası bir kirlilik yaşıyor; tek tek, boyanmış dudak, kırık diş, traşlı ense ve binlerce bozuk böbrek olarak!⁸⁰⁸ (...) bir cellat da bu: ikinci cellat. şişede durduğu gibi durmayan: katiyen hiçbir şekilde durmayan, en perfect lady'den en yılışık ve bayağı kaldırım sürtüğünü, en gentleman salon adamından en sulu köşebaşı zamparasını küt diye çıkarıveren!⁸⁰⁹ (...) onunla ben, yani abbas; yani bir yarı geceden öbürüne iç şimşekleri ve soluklanmalar halinde aktarılan; hem korkumuzun kalles bıçakları elimizde ezici saklambacımızı oynayacağız; hem de ufak ufak bir cinnet çarşısı'nı öğütüp eriteceğiz. bunun içi ne lazımsa akıl cebimizde ve

⁸⁰⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.68.

⁸⁰⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.72.

⁸⁰⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.67.

⁸⁰⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.67-68.

⁸⁰⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.71-72.

mide cebimizde hazır: fare tiksintisi, elektrik tuzu, colt mermisi, yalnızlık ve yalnızlık zehirleri, kullanılmış kadınlar ve taze can sıkıntıları.⁸¹⁰

kalk gidelim kadınlar balladı şiirinde, gösterişli salonlarda, kadın ve erkek fark etmeksizin sergilenen yapay güzelliklerden ve burada yaşanan bayağı ilişkilerden bahsedilir:

sabit dudak ruj epeyce telefon
kirpikleri devirip göğüs geçirmeler
burnu rendelenmiş memeleri silikon
ağızlıkla çakmağın alevini içmeler
....
yuvası aşk yuvası görkemli salon
kapısı vızır vızır spor mercedes'ler
zar saydamı bluz blucin pantolon
kadın ve erkek fark etmez aslolan çekler
lâfi hiç uzatmaz sevişmeye geçer
az buz kazanmıyor

gecesi üç milyon⁸¹¹

İlhan, *batan bu köhne şileb...* şiirinde, 12 Mart dönemi ara rejiminde hayatı alt üst olan "işadamı" hovarda tipinden söz eder. Umutsuzluğun sapa bir yerinde olan bu adam intihara çeyrek kala, eski hayatında hafifmeşrep kadınlarla geçirdiği iyi zamanlarını hatırlar⁸¹²:

....
çünkü battım kasa bos ne para ne çek
çünkü bütün telefonlar ısrarla alacaklı
bu gece yalnızım onlar gelmeyecek
hani o sarışın kirpikleri saçaklı
yanağını viski bardağıyla serinleten
sonra nilây hani kafayı buldu mu ağlar
cam yeşili yasemin cıgara dumanı nursen

⁸¹⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.73-74.

⁸¹¹ Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,....s.18.

⁸¹² Attilâ İlhan, *Korkunun Kralığı*,....s.114.

batan bu köhne şilebde ne işleri var⁸¹³

Sevgiliye duyulan yabancılik hissinin anlatıldığı *çiftin çifte yalnızlığı* şiirinde, İstanbul'daki hayat kadınlarına da yer verilmiştir:

soğuk ağaçlar yaprakları buz tozu
fahişeler kırmızı ağzı burnu duman
hiç kimse bilmiyor kaybolduğumuzu
ne polis ne basın ne haber bir radyodan
tarlabası'ndaki yamuk bir oteldeyiz⁸¹⁴

İlhan'ın gerilim atmosferi üzerine kurulu şiiri *tut ki gecedir* de, metropol hayatının karanlık yüzünü oluşturan yer altı örgütlerinden, silah kaçakçılarından, katillerden, hırsızlardan ve hayat kadınlarından bahsedilir:

....

tut ki gecedir
ihbarlar birer sansar
bir telefondan bir telefona atlar
yer altı örgütleri tetik üstünde
adres değiştirmiş silah kaçakçıları
fahişeler birbirinden kuşkuluyor⁸¹⁵

Attilâ İlhan'ın imge düzeni ve söyleyiş özellikleri bakımından yeniliklere gittiği ve sonraki şiirlerinde kendisini bulacak neo-klasik aşamayı başlatan şiiri⁸¹⁶ *viyolonsel yalnızlığı*'nda karşımıza çıkan tipler arasında düşkün kadınlar da vardır:

....

sonra hüzzam makamından bir beste ki
tıbbiyelerin boğdurulduğu
abdülhamid sarayının uğursuzluğu
tüy kalemlerinin üstüdeki

⁸¹³ Attilâ İlhan, *age.*, s.20.

⁸¹⁴ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*, ...s.52.

⁸¹⁵ Attilâ İlhan, *Elde Var Hüznün*, ...s.11.

⁸¹⁶ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,...155.

kasier bıyıklarıyla ve genç osmanlılar
 zilkade gözlüklerinde kar suyu
 paris'te ahmed rıza grubu
 boulevard des italiens'de orospular⁸¹⁷

Toplumcu gerçekçi tavrıyla yazılan *ortadoğu'dan gece talgrafları* şiirinde, egemen güçlerin toplumsal ve bireysel hayatı sömürüşü anlatılmaktadır. Eserin -1. başlığında, ülkesine ihanet eden Ebû Şükr karakterinin Bağdatlı hayat kadınlarıyla olan ilişkisinden bahsedilmektedir:

....
 ebû şükr'ün konuştuğu londra arapçası
 kudüs'ü buruşturup süveyş'i yaşadığı zaman
 yağlı bıyıklarıyla yaşadığı zaman
 bağdatlı fahişelerin dudaklarını çiğneyerek
 büyük nargileler yâni⁸¹⁸

serüvenin sonu şiiri, siyasi polis tarafından aranan bir delikanlının, izini fuhuş bataklığında kaybettirmeye çalışırken, ölü olarak ele geçirilmesi hikâyesine dayanır.⁸¹⁹ Gerçek bir insanlık trajedisinin anlatıldığı şiirde, bu çocuğun saklandığı semt genelevler ve hayat kadınlarıyla doludur:

yankılar
 abanoz sokağı'ndan
 fahişelerin tamamları
 tamamları
 ingiliz sarayı iki adımlık yer
 viyana oteli تنها bir liman
 koridorlarında bıyıkları ıslak
 gözleri kan çanağı
 yalnızlık adamları⁸²⁰

⁸¹⁷ Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*,s.105.

⁸¹⁸ Attilâ İlhan, *age.*, s.121.

⁸¹⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.115.

⁸²⁰ Attilâ İlhan, *age.*, s.22.

Gerçeküstü şiirin verdiği deyiş rahatlığıyla yazılan *kaptan* şiirlerinde, birbirinden farklı pek çok durum ve karaktere yer veren İlhan, aşağıdaki mısralarda Paris'teki hayat kadınlarından bahseder:

....

karanlığın arkasında kıvılcım gözlü orospular
gölgelerine yaslanmış evliya gibi bekliyorlar⁸²¹

Savaş sonrası Avrupa'ya yaptığı seyahatle o bunalımlı havayı tüm yönleriyle hisseden Attilâ İlhan, *yer altı ordusu* şiirini, İkinci Dünya Savaşı destanının diğer bölümü (ilk bölüm *Duvar*'daki *şafak vakti dünya*'dır) olarak değerlendirir.⁸²² Pek çok kişiden bahsedilen bu uzun eserde Ricard karakterinin kadın düşkünlüğünü görmekteyiz:

....

üçüncüsüne gelince
onun sarhoşluğundan bütün bir liman korkar
kirli sokak kızlarının küçük orospuların şaşmaz sevgilisi
güvercin gözlü ricard
ispanyol diyorlar italyan diyorlar
fransızım diyor
akordeonunu futbol merakını ve küçük orospularını bırakmış⁸²³

Aynı şiirin ilerleyen mısralarında Antonella adlı bir kadının tavırları anlatılır:

....

hani dişleri fevkalâde parlak bir antonella vardı diyor
okul çocuklarına memelerini göstermekten hoşlanırdı
sonra hayaldir deyip
antonella'yı kolundan tutup yanına
mavi akdeniz dikenlerinin arasına
getiriyor⁸²⁴

Aşk ve cinselliğin doğasal diyalektiğin önemi bir çelişkisini oluşturduğunu

⁸²¹ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*, ...s.40.

⁸²² Attilâ İlhan, *age.*, s.159-160.

⁸²³ Attilâ İlhan, *age.*, s.81.

⁸²⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.87.

düşünen Attilâ İlhan, şiirlerinde o devir toplumcularına ters gelen konulara ve tiplere yer verir. Gece otelleri, büyük şehir kaçakları ve hayat kadınları onun eserlerinde gerçeklik düzleminin birer parçası olarak belirir.

liman 2 şiirinde hikâyesi anlatılan gencin çevresinde üç kadın hayat kadını vardır:

....

izmir’de bir gemici barında
 üç sarhoş kadın ona gülmüşlerdi
 sakalı vardı yirmi bir yaşında
 içerken elleri titriyordu
 bir sefer balear adalarında
 kaçakçılıktan hapse düşmüştü
 bir bıçak parıltısı gözünde kaşında
 herifin birine silâh çekmişti
 izmir’de bir gemici barında
 üç orospu üstüne gülmüşlerdi⁸²⁵

Yirminci yüzyılın son çeyreğine girerken gelişmiş dünyanın dramlarından bahsedildiği⁸²⁶ *tele-foto 4*’ü aşağıdaki bölümünde şehvet düşkünlüğü anlatılır:

....

yaldızlı çoraplarda muz gibi uzun bacakları
 iki yaprak kar bırakır öptüğü yerde dudakları
 gemilerde yatar hamburg’ta liman kataları
 çalkantısından oteller göçer trafik durur⁸²⁷

İlhan’ın üç şiirden oluşan *biraz paris* şiiri, o kentin hovardalık yaşantısında önemli yeri olan cadde ve alanların anlatıldığı eserlerdir. İlk yolculuğundan başlayarak, bu çevrede epeyce gezdiğini söyleyen şair,⁸²⁸ *1.place pigalle*’nin sakinleri arasında olan kadınlarından şöyle bahseder:

....

⁸²⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.24.

⁸²⁶ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,...s.128.

⁸²⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.39.

⁸²⁸ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,...s.105.

zenciler çaldı mı cazın hali başka
 çinlinin biri kendini siliyor
 oturduğu yerde içtikçe eksilerek
 barın camına orospular çiziliyor
 özlem büyük korku epeyce şaka⁸²⁹

metropol şiirinde; sokakları, caddeleri, tekinsiz insanları, polisleri ve hayat kadınlarıyla büyük şehrin gerilimli havası şöyle anlatılır:

....
 vizonlu gece asansörleri
 aynalar dudak boyası
 dudaklar kanlı bir buğu
 sokakta geçer ömürleri
 hırsız ve polis tayfası
 fahişelerin kovduğu⁸³⁰

İlhan'ın Paris'te yazdığı şiirlerden olan *bulvardia*, gerçeküstücülük akımından izler taşır. O şehre ait pek çok mekândan, bir fotoğraf karesi gibi beliren görüntülerden bahseden şair, şiirin bir bölümünde oradaki düşkün kadınlara da yer verir:

....
 kırk yıldız doğmuş kırk canlı camdan kırk yıldız
 bir kilise geldi höst dedi eski zaman biçimi
 önümüz sıra orospular uzamış yalnız yalnız
 kilise salınır durur bir külâh beş külâh
 bir roman okumak arzusu sardı mı içimi⁸³¹

İlhan, hayat kadınlarından bahsettiği şiirlerin bazılarında, onların ruh hallerinden, vücutlarında yaptıkları değişimlerden, çevrelerine karşı davranışlarından ve yaşam tarzlarından bahsederek bu tiplere dikkat kesilir.

kim arar kim sorar'da gece hayatında çalışan kızların yorgunlukları ile

⁸²⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.12.

⁸³⁰ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*,....s.50.

⁸³¹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*,....s.40.

kendilerine yabancılıkları anlatılır:

....

elektrik tellerinde rüzgârın sesi

ıslık ıslığa

otellerinde pavyon kızları uyudu uyuyacak

gece asıl uyandıkları an

üstlerine devriliyor

sabah aynalarında kendilerini tanıyamıyorlar

gördüğü o değil elbet bir başkası

suratı aşınmış boyanmaktan

kalin bir baş ağrısı

beynini yiyip bitiriyor⁸³²

Temelde kapitalizmin endüstri alanındaki uzantısını işlemek üzere yazılmış 16, *pazartesi* şiirinde toplumsal ve ekonomik diyalektiğin yanında bireysel diyalektiğe de yer verilmiştir.⁸³³ Attilâ İlhan, konu çeşitliliği zengin bu şiirinde, limanlarındaki hayat kadınlarından da bahseder:

....

doklarda gemi adamları gecenin uğultusunu kesiyor

ceplerinde rom şişeleri bıyıklarında kardan kelebekler

anılarında bir güney limanı unutulmaz ölünceye dek

uzun mavi bacaklı fahişeler midye içi gözlüdür de

her akşam meme uçlarını hani eflatuna boyarlar

sabah vardiyası liman teslim alır ağarır gölgeler⁸³⁴

1940 devri karanlığından bahsedilen *tutukluyu uyutmamak 4. ve sonrası* 'ndaki düşün kadınlar, gerilim atmosferini besleyen kişiler arasındadır:

....

yanlış bir güzellik bulunsun diye aynalarında

azgın orospular dibinden kazıttı saçlarını⁸³⁵

⁸³² Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*,....s.41.

⁸³³ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,....s.126.

⁸³⁴ Attilâ İlhan, *age.*, s.24.

⁸³⁵ Attilâ İlhan, *age.*, s.94.

Başlangıçta bir aşk şiiri olarak beliren, sonrasında giderek ağırlaşarak dramatik bir sona bağlanan⁸³⁶ kızların gözleri şiirinde, gece hayatı içinde bakışlarıyla etrafını kirleten kadınlardan bahsedilir:

....

bazıları sarhoş bir erkekten
salyangoz gibi kirletir dolaştığı yeri
bazılarına bakamazsın gözlerini alır
balık pullarının ışıltısından
belli belirsiz titreşimlerle⁸³⁷

*O gece geç vakit, Tünel'e yakın bir yerde durmuş, birden kanı çekilmiş Beyoğlu'nu, bir 'ışık mezarlığı' olarak görmüştüm: renk renk yanıp sönen, ışıklı reklâmları, memeleri boynuz gibi dik klâsik fahişeleri, her türlü sâbıkası ile sanki artık alıştığı hayatı yaşayamıyor, korkusundan onu taklit etmeye çabalıyordu. Şiir onun şiiridir.*⁸³⁸ ışık mezarlığı şiirini bu izlenimlerden hareketle oluşturan Attilâ İlhan, son bölümde bir hayat kadınının dramını anlatır:

....

korku yalnızlığın gelişmesidir
gece hiç kimsenin kurtulamadığı
ay şimşek mavisi belirmiştir
bıçak parıltısıyla yalar sokağı
sarhoş bir fahişenin ağladığı
gözlerinde kahr birikmiştir
sevdiği itlerin farkına varmadığı
parasını yiyorlar allah bilir⁸³⁹

ayaküstü cinayet'de bir hayat kadınına ilgi duyan genç bir erkek vardır ve bu kadının güvensiz tavırları yüzünden, hikâyenin kötü biteceği sezdirilir:

bira yeşili oğlan alaca bıyık
bir eli silahında uyur / neme lazım

⁸³⁶ Attilâ İlhan, *age.*, s.131-132.

⁸³⁷ Attilâ İlhan, *age.*, s.46.

⁸³⁸ Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*,...s.112-113.

⁸³⁹ Attilâ İlhan, *age.*, s.14.

....

bir yosmaya takılmış saçaklı
adamın aklın başından alan
kahkahası bol iyice çingiraklı
allığı ruju yalnızlığına bulaşan
hele yürüyüşü nasıl tumturaklı

dolar yeşilinde yosmanın aklı
ne yapsa boş bira yeşili oğlan
bu işin sonu tabancalı bıçaklı
siyah beyaz bir film belki roman
ayaküstü cinayet suratı ağlamaklı⁸⁴⁰

İlhan'ın hikâyesini anlattığı kadınlardan biri de *o vahim orospu* şiirinde karşımıza çıkar. Gittiği her semtte adını ve görüntüsünü değiştiren bu hayat kadını, gece hayatının karanlığında kaybolmuş biridir:

....

ankara'da kar ıssızlıkları ne ses ne soluk
oryantal sevilay'dır ulus'ta bir pavyonda
saçlarını boyatmış küllü sarı hafif uçuk
ayaş'lı bir tüccar peydahladı akli fikri onda
oysa haftaya nilgün samsun'a yolculuk

rakıya nurten başladı cıgaraya hümeysra
esrarı florya'da süleyman'la denediler
futbolcu bir kopuk vefa'da oynadı bir ara
onu sevtap sanıyor birçoğu öyle bilirler
kaşları yok incesi kıvrıcık saçları kara

beyoğlu'nda devriyeler / fahişeler akşamı
sarhoş değil iki kadeh rakıdır hepi topu
acaba çerkes miymiş adapazarı'ndan mı
kimin nesi bilinmez belirsiz soyu soppu
hafif oynatmış mıdır yoksa yalnızlıktan mı

⁸⁴⁰ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,....s.49.

kendi kendine konuşur o vahim orospu⁸⁴¹

porno şiirinde, sürekli cinsellik ortamında yaşayan kızların aslında büyük duygusallıklar yaşamaya elverişli olduklarının imâ edilmektedir.⁸⁴² Aşağıdaki mısralarda belli yaşanmışlıklar sonucu karanlık tecrübeler edinen bir hayat kadının fakülteli bir gence aşık olması anlatılır:

boy bos tamam ağzı bütün diş
tevatür bir kadın bol memeli
hayli genç kız dudağı çiğnemiş
çok erkek ağzına girmiş dili
yüksekkaldırım'da fahişeymiş
şası mustafa'nın yalancısıyım
....
gözlüklü bir velet aklını çelmiş
şiir meraklısı biraz fakülteli
artık sabah akşam yolunu gözlemiş
mübarek kadın değil gözyaşı seli
gelince sanki oğlunu severmiş
şası mustafa'nın yalancısıyım⁸⁴³

İlhan, *tele-foto 3*'de gece hayatını meslek haline getirmiş, cinsel yönden saldırgan bir kadın portresinden bahseder:

kırmızı bir ışık sızar jelatini bol gözlerinden
yangın kızılığına boğarak baktığı her yeri
farkı yoktur cam parıltılı siyah bir sürahiden
pricilla joe / harlem fahişelerinin en beteri
aygır dişleri yassı ve küt/köpek dişleri sivri
öpmeyi ısırmak sanır oldum olası sahiden
....
fosforlu çakıntısı batıcı tırnaklarının
yarı farkına varmak şiddetle okşandığının

⁸⁴¹ Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*, ...s.12-13.

⁸⁴² Attilâ İlhan, *age.*, s.134.

⁸⁴³ Attilâ İlhan, *age.*, s.80-81.

sonra öldürmeye yakın lezzetli bir kuytuda⁸⁴⁴

-3. *o kızlar...* şiirinde cinsellik yönünden öne çıkarılan kadınlardan söz edilir:

o kızlar değil bunlar
 bunlar
 hani saçları kehribar
 çalınmış iki zümrüt ki gözleri
 kabahatlı bakar
 onlar
 asla gelmez sana
 sen kalkıp gidersin
 her akşam
 şehvetleri düzeltir yanlışığını
 harıl harıl
 sabaha kadar⁸⁴⁵

Hayat kadınlarının da toplumsal hayatın bir gerçeği olduğunu hatırlatan şair, *bir, üç ve beş...* şiirinin ilk bölümünde bu tiplerden bahseder:

desen ki denizin tuzu
 çiğ düşmüş kadife donlu patlıcanlar
 desen ki kendilerinden karga çılgınlıklarıyla kaçanlar
 en fakiri en zengini çirkini ve orospusu
 seni unutmuş olsun
 sen ki üşümüş gökte o yalnız bulutsun
 kıskanmadığın cömert bir maviliğin ortasında o
 bildiğin yalnızlığın ellerinden tutmuşsun
 desen ki unutulmuşsun⁸⁴⁶

Şiirlerinin genelinde halk dilinin rahatlığını hatta argo ifadeleri kullanan Attilâ İlhan, aşağıdaki eserlerde düşkün kadınlar üzerinden türlü benzetmeler yapmıştır.

⁸⁴⁴ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,...s.35.

⁸⁴⁵ Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem Sensin*,...s.74.

⁸⁴⁶ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,...s.16.

demirboğan şiirinin ilk beşliğinde, bahsedilen karakterin tekinsiz yaşantısı konuşma dili üzerindeki ifadelerle anlatılır:

benim bu kaldırımlara yazdığım yazıyı
silerse demirboğan siler yoksa hiç
bir yerinden fena halde kirletmiş yaşamayı
her akşam orospu çocuğu her sabah piç
her saat başında bir karanlığa dönüyor⁸⁴⁷

Devir bunalımından ve karanlığından hareketle yazılan *tutuklunun günlüğü salı gecesi* şiirinde, çevreye duyulan güvensizlik kadın üzerinden örneklendirilmiştir:

....
yeşil mumlar yanar yanışlığının gül şamdanlarında
bir mavi orospudur rakıya batırmıştır kanatlarını⁸⁴⁸

bonaparte sokağı’nın ilk bölümünde oradaki her şeyden uzaklaşmak isteyen İlhan, bir noktada kendi iradesini de terk etmeyi düşünür. Bu durumu kolaylaştırmak için aklını ve fikrini düşkün bir kadına benzeter:

bonaparte sokağı’nı ben bilmem siz hiç bilmezsiniz
bonaparte sokağı’ndan bilmeden gelir geçersiniz
deux magots kahvesi’nden tut seine boyuna kadar tut
gölgeni vitrinlere yık çırlıçıplak çek de git
sabah bonaparte sokağı’nda göz gözü görmez sisten
sabah bonaparte sokağı’ndan geç hele geçebilirsen
al götür eski kitaplarını sokaklarda yağma et
bir orospuymuş gibi aklını fikrini terk et
bonaparte sokağı’nı ben bilmem siz hiç bilmezsiniz⁸⁴⁹

Çocukluğunda kaptan olmak isteyen Attilâ İlhan, *eski deniz halkı* şiirini, denize tutkusuyla kaleme almıştır.⁸⁵⁰ Eserin ilk bölümünde “oynaşan maviler” benzetmesi, herkim baksa rengini gösteren, herkese gülümseyen, davetkar bir

⁸⁴⁷ Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek*,s.38.

⁸⁴⁸ Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü*,s.102.

⁸⁴⁹ Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı*,s.43.

⁸⁵⁰ Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*,s.151.

tavır taşıyan kadınla ilişkilendirilmiştir:

oralarda garip bir çakıl söyler
deniz çobanları etmiş sürülerini açıklara sürmüştür
midyelerin gözbebeğinde orospu maviler
bağımsız batılarda yeşil zaman kalyonları
unutulmaz ve yeşil ve görünmüştür⁸⁵¹

Gece hayatı, şehvet ve alkol düşkünlüğünde tükenen yaşamlardan bahsedildiği
-5. *eller yukarı* şiirinde, durmadan el değiştiren banknotlarla hayat kadınları
arasında bir benzerlik kurulur:

(...) sıcak konyak ağzı keskin bardaklara dolup boşalıyor. paçavra banknotlar, en aşağılık
orospu huylarıyla, bir gecede belki yüz el değiştiriyorlar.⁸⁵²

⁸⁵¹ Attilâ İlhan, *age.*, s.18.

⁸⁵² Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği*,s.68.

SONUÇ

Türk şiirine 1950’li yıllarda giren Attilâ İlhan, hayat tarzı, fikir yapısı ve eserleriyle, kendine has bir yolda ilerleyen şairlerimiz arasındadır. Önceleri Marksizm doğrultusunda oluşturduğu şiir anlayışı, Paris yıllarından sonra insan merkezli ve memleketinin gerçeklerini göz ardı etmeyen bir anlayışa doğru evrilmiştir. Yazdığı şiirlerde klâsik sol anlayışın dışına çıkması, Türkiye’deki diğer solcu şairlerle ters düşmesine sebep olmuştur. O, şiirini angaje şiir olmaktan kurtararak, başta kadın güzelliği olmak üzere sanatına pek çok estetik değer kazandırmıştır. İlgi duyduğu öz kültürü ona, hem estetik değer hem de besleneceği kaynak olarak katkı sağlamıştır.

Attilâ İlhan’ın sanatı-sanatçılığı hakkında söylenenlerden ve hakkında yapılan çalışmalardan çalışmamızın giriş bölümünde, hayatı, sanatı ve eserlerini ise birinci bölümde inceledik.

Attilâ İlhan, hayatı boyunca pek çok kadınla duygusal yakınlık kurmuştur. Bazen mizacı, bazen taraf olduğu ideoloji, bazen de kadere bağlanacak sebepler yüzünden tüm ilişkilerini sonlandırmak zorunda kalmıştır. İlhan’ın aşkı ve kadını yücelten tavrı, iyimser dünya görüşü ile birleştiğinde, duygu yoğunluğu yüksek şiirler ortaya çıksa da materyalist dünya görüşü, aşırı romantik söylemlerin önüne geçer. Klâsik Türk edebiyatı ve Türk halk edebiyatı zevkiyle sağlamlaştırdığı şiirini, modern dünyanın getirileriyle şekillendirir. Bu sebeple onun şiirlerinde hem öz kültürümüze ait geleneksel kadın tipleri hem de modern dünyanın çağdaş kadınları vardır. Toplumcu gerçekçi sanat anlayışıyla yazdığı on iki şiir kitabında, aşk temasındaki kadınlar onun bazen uzağında bazen de yakınındaki sevgilileridir. Eski şiir ve müzik zevkiyle yazdığı eserlerdeki kadınlar, o kültürün terbiyesini taşıyan kişilerdir. Bir yandan halk edebiyatı etkileri taşıyan, diğer yandan Anadolu’nun ve Türk halkının yüceltildiği şiirlerdeki taşra kadınları, meziyetleri ile övülmeye lâyık kişilerdir. İlhan, kadının tüm insanlar için bir sığınak olduğu anne kimliğinden ve gündelik hayattaki sıradan kadın görüntülerinden de bahseder. Kadının estetik güzelliği onun için önemlidir. Zaman zaman muhayyilesinde yarattığı kadınlardan söz eder. İlhan’ın sevgililerinden ve dış

dünyadaki diğer kadın tiplerinden bahsettiği şiirleri, çalışmamızın ikinci bölümünde “Attilâ İlhan’ın Kadınları” adıyla ortaya koyduk.

İki dünya savaşı görmüş, çeşitli sosyal ve siyasi gerilimler yaşamış bir neslin insanı olan Attilâ İlhan, toplumculuk uğraşını yalnızca eserleriyle değil eylemleriyle de desteklemiş bir şairdir. Hem kendi ülkesinin hem de dünyanın özgürlük mücadelelerini konu ettiği şiirlerinde, insana dair tüm trajedilerden bahseder. Devrin bunalımı yüzünden askıya alınmış ilişkiler, savaş ve gerilim atmosferinde kadına ve sevgiliye özlem, tavır ve içinde bulunulan şartlar bakımından şairle ortaklık içinde olan kadınlar ve siyasi yönden hareketli kadınlar üçüncü bölümde “Devrin Bunalımı” başlığında işlediğimiz konulardır.

Attilâ İlhan, kadın konusunda geniş bir dikkate sahiptir. Pek çok konudaki aydınlanmayı yurt dışı seyahati sırasında yaşayan şair, düz yazılarında geleneksel hayattaki tabuları alt üst eden Cinsel Devrim meselesinden de söz eder. İnsana dair tüm çelişkileri diyalektikle açıklayan İlhan, şiirlerinde yeni yüzyılın kadın tiplerinden, cinsel eğilimi farklı bireylerden ve maddi varlığıyla ele aldığı kadınlardan bahseder. Kendine has bir tavırla, klâsik Türk şiirinin hayalden ve duygudan ibaret gördüğü kadın imgesini kırarak onu bedensel varlığı ve cinsel eğilimleriyle ortaya koyar. Çalışmamızın dördüncü bölümü olan “Cinsellik” başlığında; hayat içindeki edilgen yeri kırılarak cinsel yönden saldırganlaştırılan kadınlar, yeni yüzyılın gündelik hayatında erkekle aynı sorumlulukları alan ve yaşam tarzı temelden değişen yeni kadınlar, dışı özellikleriyle ön plana çıkan, maddi varlığıyla duyumsanan kadınlar ve kadınlaşan erkekler ile erkekleşen kadınlar ele alınmıştır.

Attilâ İlhan şiirini oluştururken, gerçeklik düzleminde karşılığı olan temalardan ve tiplerden yararlanır. Onların çeşitli sanat çevreleri ile ilişkileri veya toplumsal hayatta kabul görüp görmedikleriyle ilgilenmez. Toplum yaşantısı değiştikçe bireyin, birey değiştikçe de cemiyetin değişeceğini söyleyen şair, bazen toplumsal, bazende bireysel temaları ön plana çıkarır. “Kadının Düşüşü” adını verdiğimiz son bölümünde, kişisel hayatında türlü kayıplar yaşamış, olumsuz ruh hali içindeki kadınları, hikâyesi anlatılan kadınları ve metropol hayatının bir

gerçeđi olan dűşkűn kadınları ele aldık.

Biz bu çalıřmamızda, insana, topluma ve dűnyaya dair fikirleriyle sosyal dűřűnce tarihimize giren Tűrk aydınlarından biri olan Attila İlhan'ın řairliđi űzerinde durduk. Dűnyayı kucaklayan perspektifinin yanında, ulusal kimliđine ve kűltűrűne karřı űzel bir dikkati olan İlhan, kadın konusunu da bu ekseninde ele almıřtır. Onun Tűrk toplumu içinde gűrmek istediđi ideal kadın, űz kűltűrűnűn farkında olan, ađdař hayatın içinde belli bir bilinç dűzeyine űlařmıř ve cinsinin űzelliklerini kaybetmemiř biridir. Dűz yazılarında, Tűrk kadınına çeřitli gűrevler ve sorumluluklar yűkleyerek onu toplumsal hayatta yűkseltmeye alıřan İlhan, bu idealist tavrı řairliđinde gűstermez. řiirlerinde, kadını duygusal bađlamda ve dıř dűnyadaki karřılıđıyla ele alır. Kendi ben'ine yazdıđı en duygusal řiirlerde bile gerçekçi tavrını koruyan řair, toplum katmanındaki her kadından, onun gűzelliđindeki estetik deđerden, insan olmasından ileri gelen her duygusundan ve her çeliřkisinden açık ifadelerle bahsetmiřtir. O, řiirlerinde bile okuyucu tarafından dođru anlařılmak isteyen toplumsal gerçekçi bir řairdir.

KAYNAKÇA

- Akman, Nuriye, “Kadınlar Yoksa Ben de Yokum”, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen: Zeynep Ankara, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996
- Aksoy, Yaşar, “Yalnızlar Rıhtımı’nın Şairiyim”, *Attilâ İlhan: “Söyletme Kötüyü!..” röportajlar-2 (1983-1987)*, Derleyen: Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Temmuz 2005
- Aliye, Zeynep, *Mavi Adam Attilâ İlhan İle Söyleşiler*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, 2001
- Altuğ, Barbaros, “Edebiyat Çevresinin Aksine, Okurlarım Hep Yanımda Oldular”, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen: Zeynep Ankara, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996
- Ankara, Zeynep, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996
- Arslan, Fatih, “Attilâ İlhan’ın Şiir Kadınlarında Annelik Biçimleri: Sığınma, Doğurgan, Sevgili...” <http://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1484651614.pdf>
- Celâl, Metin, “Attilâ İlhan Şiirinde Bileşimler”, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen: Zeynep Ankara, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996
- Ciravoğlu, Öner, *Büyük yolların haydudu: kendi kaleminden Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Can Sanat Yayınları, 2012
- Çelik, Yakup, (Ed.), *Attilâ İlhan armağanı: Kaptan’a saygı ile...*, Gözd. Geç. 2. Baskı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010,
- Çelik, Yakup, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan’ın Şiiri*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007
- Çetin, Nurullah-Gülendam, Ramazan-Narlı, Mehmet, *Tanzimat’tan Bugüne Yeni Türk Edebiyatı Şiir Çözümlemeleri*, 2. Baskı, Kesit Yayınları, Eylül 2011
- Çetişli, İsmail, *Batı Edebiyatı’nda Edebî Akımlar*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Kardelen Kitabevi, 1998
- İleri, Selim, *nâm-ı diğer kaptan “Attilâ İlhan’ı Dinledim”*, 1. Baskı, Kültür Yayınları, Mart 2002, İstanbul
- İlhan, Attilâ, *Duvar*, 24. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2018, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Sisler Bulvarı*, 28. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2017, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Yağmur Kaçağı*, 26. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2017, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Ben Sana Mecburum*, 44. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2017, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Belâ Çiçeği*, 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2001, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Yasak Sevişmek*, 19. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2016, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Tutuklunun Günlüğü*, 14. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2017, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Böyle Bir Sevmek*, 23. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2017, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Elde Var Hüzün*, 21. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mayıs 2016, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Korkunun Krallığı*, 14. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2018, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Ayrılık Sevdaya Dahil*, 22. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2016, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Kimi Sevsem Sensin*, 29. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2017, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Abbas Yolcu*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2017, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Kadınlar Savaşı*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2005, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Hangi Edebiyat*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Mart 1993

İlhan, Attilâ, *Hangi Seks*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Nisan 2004, İstanbul

İlhan, Attilâ, *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler*, 1. Baskı, Özgür Yayınları, Eylül 1985, İstanbul

İlhan, Attilâ, “Kadınlar Üzerine”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!..” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen: Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004

İlhan, Attilâ, “Yasak Sevişmek Üzerine Asım Bezirci İle Yazışma”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!..” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen: Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004

İlhan, Attilâ, “On Şaire Dört Soru”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!..” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen: Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004

İlhan, Attilâ, “Öznel Diyalektik Tüm Doğada Egemendir. Cinsellikte de!..”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!..” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen: Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004

İlhan, Attilâ, “Son Söz Rejisöründür”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!..” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen: Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004

İlhan, Attilâ, “Hacı Hanım Vay”, *Attilâ İlhan: “Söyletme Kötüyü!..” röportajlar-2 (1983-1987)*, Derleyen: Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Temmuz 2005

İlhan, Çolpan, “Yalnız Kaldık”, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen: Zeynep Ankara, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996

Kaplan, Mehmet, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, Şubat 1975, İstanbul

Kaplan, Sefa, “Attilâ İlhan’la Cafe Bulvar’da (1)”, *Attilâ İlhan: “Söyletme Kötüyü!..” röportajlar-2 (1983-1987)*, Derleyen: Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Temmuz 2005

Karakaş, Hüseyin, “Öyle Değil mi Arkadaş?” *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Derleyen: Zeynep Ankara, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 1996

Kolcu, Ali İhsan, *Modern Türk Şiiri I Şiir Tahlilleri Modern Türk Şiirinin Tematik Panoraması*, 1. Baskı, Salkımsöğüt Yayınları, 2007, Konya,

Kolcu, Ali İhsan, *Cumhuriyet Edebiyatı I Şiir*, 1. Baskı, Salkımsöğüt Yayınları, Haziran 2008

Korkmaz, Ramazan, (Ed.), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Grafiker Yayınları, 2005, Ankara

Manisalı, Erol, *Attilâ İlhan’la Hayatın İçinden*, 1. Baskı, Tarihçi Kitabevi Yayınları, 2012

Manisalı Erol, *Attilâ İlhan’la 1000 Saat*, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, 2005

- Oğuzbaş Turhan, “Sevilen Sanatçılarla Konuşma”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!..” röportajlar-1 (1946-1983)*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004
- O.T. “Attilâ İlhan’a 10 Soru”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!..” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen: Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004
- Özçelebi, Hüseyin, “Cumhuriyet Dönemi’nde Edebî Eleştiri (1951-1950)”, <file:///C:/Users/W10/Downloads/2084.pdf>
- Özher, Sema, *Kaptan’ın Aynasından Yansıyanlar Romancı Yönüyle Attilâ İlhan*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, 2009, Ankara
- Penso, Suzan-Kıvrak, Verda, “Attilâ İlhan’la Söyleşi”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!..” röportajlar-1 (1946-1983)*, Derleyen: Belgin Sarmaşık, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004
- Pelister, Tuğçe Gözde, “Tarihsel Gerçeklik ve Dram İlişkisi: Gerçek ya da Yapıntı Karakter Olarak Jeanne d’Arc”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/203744>
- Reich, Wilhelm, *Cinsel Devrim*, 5. Baskı, Payel Yayınları, Ocak 1995
- Sarmaşık, Belgin, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!..” röportajlar-1 (1946-1983)*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004
- Sarmaşık, Belgin, *Attilâ İlhan: “Söyletme Kötüyü!..” röportajlar-2 (1983-1987)*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Temmuz 2005
- Sazyek, Hakan, “Şiir: 1923-1950 (1923-1950 Arası Türk Şiiri)”, http://hakansazyek.com/files/1923_1950_Arasi_Turk_Siiri.pdf
- Sungur, Enis Turgut, “Attilâ İlhan Diyor ki..”, *Attilâ İlhan: “Açtırma Kutuyu!..” röportajlar-1 (1946-1983)*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Nisan 2004
- Ünlü, Mahir-Özcan, Ömer, *Cumhuriyet Yeniler Dönemi 1940-1960 II 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, 1. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1991
- Yılmaz, Mehmet, “Attilâ İlhan’ın ‘Tutuklunun Günlüğü’ Adlı Şiir Kitabında 12 Mart Dönemi’nin İzleri”, *Gazi Türkiyat*, 2015/16
- Yivli, Oktay, (Ed.), *Modern Türk Edebiyatı*, 1. Baskı, Günce Yayınları, Kasım 2017, İstanbul
- Attilâ İlhan Bilim Sanat Kültür Vakfı, <http://tilahan.org/yasami/>
- “Attilâ İlhan İle Bir Konuşma”, *Milliyet Sanat Dergisi*, sayı:478, 15 Nisan 2000

“Attilâ İlhan / ‘Kaçamak’ Bireycilik Modasına Dikkat”, *Yazko Edebiyat Dergisi*, cilt:1, sayı:1, Kasım 1980

“Attilâ İlhan İle Herşey Üstüne”, *Hürriyet Gösteri*, cilt:3, sayı:33

